

А.М. ІЛЬЧЕНКО, С.В. ШЕЙКО

**ВИЩА ОСВІТА
І БОЛОНСЬКИЙ ПРОЦЕС**

Навчально-методичний посібник

ПОЛТАВА-2014

УДК 378(075.8)

ББК 74.58Я-73

I – 45

Автори-укладачі:

Ільченко А.М. – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри філософії, історії та педагогіки Полтавської державної аграрної академії.

Шейко С.В. – кандидат філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії, історії та педагогіки Полтавської державної аграрної академії.

Рецензенти:

Федій О.А. – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри початкової і дошкільної освіти Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка.

Кленко С.Ф. – доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії та економіки освіти Полтавського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти імені М.В. Остроградського.

Тищенко Т.М. – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри загальної педагогіки та андрагогіки Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка.

Літературний редактор – *Колеснікова Р.А.*

*Розглянуто та затверджено
на засіданні кафедри філософії, історії та педагогіки
Полтавської державної аграрної академії
(протокол № 11 від 8 квітня 2014 року).*

*Рекомендовано до друку вченою радою
Полтавської державної аграрної академії
(протокол №18 від 15 квітня 2014 року).*

I – 45 Ільченко А.М. Вища освіта і Болонський процес: Навчально-методичний посібник / Автори-укладачі: Ільченко А.М., Шейко С.В. – Полтава: РВВ ПДАА, 2014. – 316 с.

З М І С Т

В С Т У П	6
М О Д У Л Ь І.	
ЄВРОПЕЙСЬКА ОСВІТНЯ ІНТЕГРАЦІЯ.	8
Тема 1. ОСВІТА. СУЧАСНІ ОСВІТНІ ТЕНДЕНЦІЇ.	8
1.1. Мета, завдання, зміст освіти.....	8
1.2. Принципи побудови системи освіти в Україні.....	13
1.3. Система освіти в Україні.	16
1.4. Типи сучасної освіти.....	26
1.5. Управління освітою.	27
Запитання для самоконтролю, повторення	30
Література.....	30
Тема 2. ВИЩА ОСВІТА УКРАЇНИ.	
ПРАВОВІ ОСНОВИ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ.	32
2.1. Мета, завдання, зміст і принципи вищої освіти.	32
2.2. Структура вищої освіти в Україні.....	35
2.3. Документи про вищу освіту (Стаття 9).....	40
2.4. Стандарти вищої освіти.	41
2.5. Державна політика у галузі вищої освіти.....	44
Запитання для самоконтролю, повторення	46
Література.....	46
Тема 3. СВІТОГЛЯДНО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ	
СУЧАСНОЇ ОСВІТИ.	48
3.1. Предмет філософії освіти та її місце в системі	
наукового і культурологічного знання.	48
3.2. Взаємозв'язок філософії освіти та педагогічної практики.....	52
3.3. Характеристика основних напрямів	
у сучасній філософії освіти.	58
Запитання для самоконтролю, повторення	63
Література.....	63
Тема 4. ЄВРОІНТЕГРАЦІЯ УКРАЇНИ ЯК ЧИННИК	
СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ДЕРЖАВИ.	
РОЛЬ ОСВІТИ В РОЗВИТКУ ПАРТНЕРСТВА УКРАЇНИ	
З ІНШИМИ ДЕРЖАВАМИ.	64
4.1. Європейський вибір України – невід'ємна складова її	
подальшого розвитку.....	64
4.2. Адаптація законодавства України до законодавства ЄС.....	67
4.3. Вхідження освіти й науки України	

в європейське інформаційне та освітнє поле як вагомий чинник економічного, соціального, інтелектуального, інноваційно-технологічного та культурного розвитку.....	69
4.4. Реформування вищої освіти України згідно з вимогами європейської вищої школи.....	76
Запитання для самоконтролю, повторення.....	81
Література.....	81
Тема 5. СИСТЕМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ В КРАЇНАХ ЄВРОПИ ТА АМЕРИКИ.	83
5.1. Загальні принципи формування систем вищої освіти країн Європи.....	83
5.2. Вища освіта Росії.....	87
5.3. Вища освіта Великобританії.....	90
5.4. Вища освіта Іспанії.....	94
5.5. Вища освіта Італії.....	96
5.6. Вища освіта Німеччини.....	100
5.7. Вища освіта Польщі.....	103
5.8. Вища освіта США.....	105
5.9. Вища освіта Японії.....	109
Запитання для самоконтролю, повторення.....	111
Література.....	112
СЕМІНАРСЬКІ ЗАНЯТТЯ ДО I МОДУЛЯ	113
МОДУЛЬ II.	
БОЛОНСЬКИЙ ПРОЦЕС	117
Тема 6. БОЛОНСЬКИЙ ПРОЦЕС – ОСНОВА МОДЕРНІЗАЦІЇ ТА РЕФОРМУВАННЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ.....	117
6.1. Мета та завдання Болонського процесу.....	117
6.2. Країни-учасниці Болонського процесу.....	120
6.3. Основні принципи Болонського процесу.....	122
6.4. Основні положення Болонського процесу.....	125
Запитання для самоконтролю, повторення.....	128
Література.....	128
Тема 7. ДОКУМЕНТАЛЬНЕ ВІДОБРАЖЕННЯ БОЛОНСЬКОГО ПРОЦЕСУ.....	129
7.1. Велика хартія університетів (Magna Charta Universitatum) (Болонья, 1988).	129
7.2. Лісабонська конвенція про визначення кваліфікацій, що стосуються вищої освіти (Лісабон, 1997).....	136
7.3. Сорбонська спільна декларація про узгодження	

системи вищої освіти в Європі Париж, Сорбонна, 1998).	156
7.4. Болонська декларація (конвенція) – спільна заява європейських міністрів освіти.	161
7.5. Саламанська та Празька конвенції щодо вищої освіти Європи (Саламанка, Прага, 2001).	164
7.6. Конвенція міністрів вищої освіти Європи «Утворення європейського простору вищої освіти» (Берлін, 2003).	176
7.7. Бергенська конференція «Європейський простір вищої освіти – досягнення цілей» (Берген (Норвегія), 2005 р.).	182
Запитання для самоконтролю, повторення	190
Література.	191
Тема 8. ЄВРОПЕЙСЬКА КРЕДИТНО-МОДУЛЬНА СИСТЕМА ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАННЯ: ЇЇ СУТЬ І ЗНАЧЕННЯ.	192
8.1. Мета та основні завдання кредитно-модульної системи навчання.	192
8.2. Принципи кредитно-модульної системи навчання.	199
8.3. Основні ознаки та засоби Європейської кредитно-трансферної системи (ECTS).	201
8.4. Кредит як основний структурний елемент ECTS.	211
8.5. Сутність поняття «модуль».	214
8.6. Технологія оцінювання. Шкала оцінювання.	216
8.7. Значення кредитно-модульної системи навчання.	219
Запитання для самоконтролю, повторення	220
Література.	221
СЕМІНАРСЬКІ ЗАНЯТТЯ ДО II МОДУЛЯ	222
ПИТАННЯ ДО МОДУЛЬНОГО КОНТРОЛЮ З ДИСЦИПЛІНИ «Вища освіта і Болонський процес»	226
Тести для самоконтролю, ІНДЗ	228
Проект Закону України «Про вищу освіту» (нова редакція).	234
ЛІТЕРАТУРА	308
Основна	308
Додаткова	310

В С Т У П

Упродовж останніх років Україна наполегливо наближається до європейських стандартів. Із метою реалізації стратегічного курсу нашої держави на Євроінтеграцію, забезпечення всебічного входження в європейське політичне, економічне та правове середовище, набуття членства в Європейському Союзі розроблені основні напрями реформування культурно-освітньої, науково-технічної та інших сфер життя держави.

Нині процес об'єднання Європи також супроводжується формуванням спільного освітнього та наукового простору, «Зони Європейської вищої освіти» в масштабах усього континенту, розробкою єдиних критеріїв і стандартів відповідно Болонської декларації – угоди про стандартизацію підходів до організації навчального процесу й функціонування вищої школи в Європейському Союзі.

Участь системи вищої освіти України в Болонських перетвореннях має бути спрямована не лише на її розвиток і набуття нових якісних ознак, а й на збереження кращих традицій, національних стандартів її якості. Орієнтація на Болонський процес не повинна призводити до надмірної перебудови вітчизняної системи освіти. Навпаки, її стан потрібно глибоко осмислити, порівнявши з європейськими критеріями і стандартами, та визначити можливості її вдосконалення на новому етапі. Еволюцію системи освіти не слід відокремлювати від інших сфер суспільства, – вона має розвиватись у гармонійному взаємозв'язку з економічною, соціальною, культурною, політичною та іншими сферами. Саме тому, важливе місце серед дисциплін соціально-гуманітарного циклу студентів-магістрів усіх напрямів підготовки посідає «Вища освіта і Болонський процес».

Предметом вивчення даної дисципліни є основні тенденції розвитку Болонського процесу й особливості входження України в Європейський простір вищої освіти.

Зміст курсу передбачає ознайомлення студентів із основними цілями, завданнями, положеннями Болонської декларації; основними завданнями та принципами реформування сучасної системи вищої освіти України; включає аналіз документів, основних матеріалів, що

відображають Болонський процес, усвідомлення стану та перспектив розвитку сучасної вищої освіти; розробку пропозицій та практичних рекомендацій щодо впровадження в навчально-виховний процес вищих навчальних закладів результатів Болонського процесу.

Основна мета навчального посібника «Вища освіта і Болонський процес» полягає:

1) в ознайомленні студентів із:

- світоглядно-методологічними засадами освітянської діяльності;
- концептуальними основами реформування вищої освіти в Україні в процесі входження до освітянського європейського простору;
- новою системою оцінювання знань, що знаходиться в межах Болонського процесу;
- аналізом зусиль наукової та освітянської громадськості і урядів країн Європи до істотного підвищення конкурентоспроможності європейської системи науки і освіти у світовому вимірі, інтеграції вітчизняної освіти та науки в європейський простір;

2) в розвитку творчого мислення студентів, їх вміння самостійно аналізувати, систематизувати, пояснювати зміст, сутність, принципи модернізації сучасної системи вищої освіти.

У навчальному посібнику «Вища освіта і Болонський процес», крім викладу змісту основних тем дисципліни, пропонуються питання для самоперевірки та повторення навчального матеріалу, різноманітні форми самостійної навчальної роботи (анотування й конспектування літератури, підготовка рефератів, доповідей, виконання практичних завдань), плани семінарських занять, що сприяє самоосвіті та самовдосконаленню студентів.

Начальний посібник адресований студентам вищих навчальних закладів, які навчаються за освітньо-кваліфікаційними програмами підготовки магістра, аспірантам, викладачам вищої школи.

М О Д У Л Ь І.

ЄВРОПЕЙСЬКА ОСВІТНЯ ІНТЕГРАЦІЯ.

Тема 1.

ОСВІТА. СУЧАСНІ ОСВІТНІ ТЕНДЕНЦІЇ.

Короткий зміст теми. Поняття освіти в соціокультурному вимірі. Мета, завдання, зміст сучасної освіти в Україні. Система освіти, принципи побудови системи освіти в Україні. Структура системи освіти в Україні. Характеристика основних ланок структури освіти в державі. Характеристика основних типів закладів освіти в Україні. Державні нормативні документи, що визначають зміст освіти. Типи освіти. Державні органи управління освітою. Принципи управління освітою.

Основні терміни і поняття: освіта, дошкільна освіта, загальна середня освіта, позашкільна освіта, професійно-технічна освіта, вища освіта, післядипломна освіта, самоосвіта, аспірантура, докторантура, система освіти, зміст освіти, принципи освіти, кандидат наук, доктор наук, старший науковий співробітник, доцент, професор, академік, державний стандарт освіти, тенденція.

1.1. Мета, завдання, зміст освіти.

Освіта є основою інтелектуального, культурного, духовного, соціального, економічного розвитку кожного суспільства. На сьогодні актуальними залишаються питання щодо тенденцій і перспектив освіти в розвинутих країнах, вирішення їх різноманітних проблем. Саме тому студенти різних вузів нашої держави ознайомлюються з особливостями освіти в Україні, її станом та перспективами розвитку.

Освіта – це процес і результат засвоєння систематизованих знань, набуття умінь і навичок, формування на їх основі наукового світогляду, моральних та інших рис особистості, розвиток її творчих сил і здібностей.

Зміст поняття «освіта» на основі аналізу людської культури І. Лернера, зазначають М. Варій і В.Ортинський, можна розуміти як сукупність:

- системи знань (про природу, суспільство, техніку, людину,

- космос), що розкриває картину світу;
- досвіду здійснення відомих для людини способів діяльності;
 - досвіду творчої діяльності з розв'язання нових проблем, що забезпечує розвиток культури, науки й суспільства;
 - досвіду ціннісного ставлення до світу.

Окремі науковці визначають поняття «освіта» як цілеспрямовану діяльність людей з отримання знань, умінь, або щодо їх удосконалення; передачу накопичених суспільством знань молодому поколінню для розвитку в нього пізнавальних можливостей, а також набуття умінь і навичок для практичного застосування загальноосвітніх і професійних знань.

Освіта призначена, щоб дати новому поколінню початкові знання культури, формуючи поведінку в дорослому житті й допомагаючи у виборі можливої ролі в суспільстві. У широкому сенсі слова, освіта — процес або продукт «...формування розуму, характеру або фізичних здібностей особистості... У технічному сенсі утворення — це процес, за допомогою якого суспільство через школи, коледжі, університети та інші інститути цілеспрямовано передає свою культурну спадщину — накопичене знання, цінності та навички — від одного покоління іншому «між поколіннями».

Звідси, освіта покликана формувати громадян, здатних до свідомого суспільного вибору, збагачувати на цій основі творчий, інтелектуальний, культурний потенціал народу, забезпечувати державу кваліфікованими фахівцями.

Метою сучасної освіти є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, розвиток її талантів, розумових і фізичних здібностей, виховання моральності.

Право на освіту в Україні гарантоване Конституцією. Незаконна відмова у прийнятті до навчального закладу будь-якої форми власності, а також неправомірні вимоги оплати за навчання в державних чи комунальних навчальних закладах передбачають кримінальну відповідальність.

Право на освіту в наш час підтверджено національними та міжнародними правовими актами, наприклад, Європейською конвенцією про захист прав людини та основних свобод і Міжнародним

актом про економічні, соціальні та культурні права, прийнятим ООН у 1966 році.

Сучасна освіта розвивається в різних напрямках, для неї характерні такі *ознаки*:

- *гуманізація освіти* – це орієнтація освітньої системи і всього освітнього процесу на розвиток і становлення відносин взаємної поваги тих, хто навчається, і педагогів, заснованих на повазі прав кожної людини; на збереженні та зміцненні їхнього здоров'я, почуття власної гідності й розвитку особистісного потенціалу;
- *гуманітаризація* – це орієнтація на засвоєння змісту освіти незалежно від його рівня й типу, що дає змогу легко розв'язувати основні соціальні проблеми на користь і в ім'я людини; вільно спілкуватися з людьми різних національностей і народів, будь-яких професій і спеціальностей; добре знати рідну мову, історію і культуру; вільно володіти іноземними мовами; бути економічно та юридично грамотною людиною;
- *диференціація* – тобто орієнтація освітніх установ на досягнення учнів або студентів при врахуванні, задоволенні і розвитку інтересів, схильностей і здібностей усіх учасників освітнього процесу;
- *диверсифікованість* – передбачає різноманітність навчальних закладів, освітніх програм і органів керівництва;
- *стандартизація* – тобто орієнтація освітньої системи на реалізацію, насамперед, державного освітнього стандарту – набору обов'язкових навчальних дисциплін у чітко зазначеному обсязі годин;
- *багатоваріантність* – створення в освітній системі умов вибору, стимулювання учнів і студентів до цього вибору, забезпечення розвитку альтернативного та самостійного мислення;
- *багаторівневість* – це організація багатоетапного освітнього процесу, що забезпечує можливість досягнення на кожному етапі освіти того рівня освіченості, що відповідає можливостям й інтересам людини; кожен рівень – це період, що має свої цілі, терміни навчання, характерні риси;
- *фундаменталізація* – посилення взаємозв'язку теоретичної та

практичної підготовки молодшої людини до життя в сучасному суспільстві;

- *інформатизація* – використання обчислювальної техніки й інформаційних технологій у навчально-виховному процесі;
- *індивідуалізація* – врахування і розвиток індивідуальних особливостей учнів і студентів у всіх формах взаємодії з ними в процесі навчання і виховання;
- *безперервність* – процес самостійної освіти, самоосвіти людини впродовж усього життя у зв'язку з тим, що умови життя й діяльності постійно змінюються, удосконалюються.

З-поміж основних завдань розбудови вітчизняної системи освіти є постійне – збагачення змісту освіти знаннями, оволодіння якими сприяло б усебічному й гармонійному розвитку підростаючого покоління.

Зміст освіти – система наукових знань, умінь і навичок, оволодіння якими забезпечує всебічний розвиток розумових і фізичних здібностей людини, формування її світогляду, моральної поведінки, підготовку до суспільного життя.

Зміст освіти покликаний забезпечити передавання, засвоєння підростаючим поколінням досвіду старших поколінь та його подальший розвиток. Цей досвід складається із:

- знань про природу, суспільство, техніку і способи мислення;
- способів діяльності, що втілюються разом зі знаннями в уміннях і навичках особистості, яка засвоїла цей досвід;
- творчої, пошукової діяльності з вирішення проблем, які виникають перед суспільством;
- ціннісного ставлення до об'єктів або засобів діяльності людини, до інших людей і світу загалом.

Розробляючи зміст освіти, передусім зважають на те, щоб він відповідав потребам суспільства щодо формування всебічно розвиненої особистості. Навчальний матеріал, який включають до змісту освіти, повинен мати високу наукову і практичну значущість. При цьому слід враховувати реальні можливості процесу навчання (закономірності, принципи, методи, організаційні форми, рівень загального розвитку того, хто навчається, стан навчально-методичної і матеріальної бази),

забезпечуючи соціально детерміновану єдність усіх навчальних предметів.

Реалізація змісту освіти повинна допомогти молодій людині визначити своє місце в житті, ефективно освоїти життєві та соціальні ролі. Тому зміст освіти спрямований на:

- формування необхідних для цього якостей, зокрема комунікативної культури, гнучкості, мобільності, конкурентоздатності та вмінь інтегруватися у динамічне суспільство, репрезентувати себе на ринку праці;
- розвиток уміння критично мислити, використовувати знання як інструмент для розв'язання життєвих проблем, генерувати ідеї, приймати нестандартні рішення й нести за них відповідальність;
- розвиток уміння працювати в команді, запобігати конфліктним ситуаціям і виходити з них, цілеспрямовано використовувати свій потенціал як для самореалізації у професійному й особистісному плані, так і в інтересах суспільства, держави, застосовувати її для індивідуального розвитку й самовдосконалення;
- розвиток уміння здобувати, аналізувати інформацію з різних джерел;
- бережливе ставлення до свого здоров'я і здоров'я інших як найвищої цінності, уміння вибирати доцільне з численних альтернатив, що пропонує сучасне життя.

До *основних нормативних документів*, що визначають зміст, порядок, якість підготовки, належать:

- *кваліфікаційна характеристика* — документ, що визначає професійне значення фахівця, перелік знань, умінь та навичок;
- *освітньо-професійна програма підготовки* — це перелік нормативних і вибіркового навчальних дисциплін із зазначенням обсягу годин, відведених для їх вивчення, форм підсумкового контролю;
- *навчальний план* — нормативний документ, що його складає вищий навчальний заклад на підставі освітньо-професійної програми та структурно-логічної схеми підготовки; у ньому подано перелік та обсяг нормативних і вибіркового навчальних дисциплін, послідовність їх вивчення, конкретні форми проведення навчальних

- занять (лекцій, лабораторних, практичних, семінарських, індивідуальних занять, консультацій, навчальних і виробничих практик) та їх обсяг, графік навчального процесу, форми і засоби проведення поточного й підсумкового контролю. У навчальному плані вказано й час, відведений на самостійну роботу;
- *структурно-логічна схема підготовки* — наукове методичне обґрунтування процесу реалізації освітньо-професійної програми підготовки;
 - *графік навчального процесу* – визначає строки всіх видів занять, канікул, екзаменаційних сесій, виконання дипломних, курсових робіт, практики;
 - *програми навчальних дисциплін* – нормативні документи, що визначають роль і місце навчального предмета в системі підготовки фахівців, цілі його вивчення, перелік тем навчального матеріалу, форми організації навчання. Програми навчальної дисципліни забезпечують професійну підготовку фахівців, їх розробляють у взаємозв'язку та з метою забезпечення цілісного оволодіння навчальним матеріалом, необхідним для успішного виконання професійної діяльності.

Відповідно до навчальних програм створюють *підручники* і *навчальні посібники*.

Швидкі темпи соціального прогресу, динамічних змін зумовлюють необхідність постійного самовдосконалення, розвитку життєвої компетентності, посилення відповідальності молодій людині за своє майбутнє, за можливість досягнення успіху. Освічена людина – це не лише людина, яка має певні знання і вміння з основних сфер життєдіяльності, високий рівень розвинутих здібностей, а й людина, в якій сформований світогляд і моральні принципи, а поняття і почуття мають шляхетну й високу спрямованість. Отже, статус людини в суспільстві залежить від неї самої.

1.2. Принципи побудови системи освіти в Україні.

Закон України «Про освіту» (ст. 3) гарантує громадянам України право на безкоштовну освіту в усіх державних навчальних закладах

незалежно від статі, раси, національності, соціального і майнового стану, роду і характеру занять, світоглядних переконань, належності до партій, ставлення до релігії, віросповідання, стану здоров'я, місця проживання та інших обставин. Це право забезпечується:

- розгалуженою мережею закладів освіти державної та інших форм власності, наукових установ;
- відкритим характером закладів освіти, створенням умов для вибору профілю навчання і виховання відповідно до здібностей та інтересів громадянина;
- різними формами навчання: стаціонарною, заочною, вечірньою, екстернатом, а також педагогічним патронатом.

Навчально-виховна діяльність закладів освіти, згідно даного закону (ст. 6), має здійснюватися за такими **принципами**:

1. *Доступність для кожного громадянина всіх форм і типів освітніх послуг, що надаються державою.* Цей принцип передбачає вільний вибір громадянами будь-якого типу навчального закладу на рівних умовах, рівне право на навчання чоловіків і жінок. Реалізується він через можливість безкоштовного навчання в державних навчальних закладах усіх типів, забезпечення студентів стипендією.

2. *Рівність умов кожної людини для повної реалізації її здібностей, таланту, всебічного розвитку.* Навчальні плани закладів освіти охоплюють системи навчальних предметів, вивчення яких сприяє всебічному розвитку особистості учнів, студентів. Із метою інтенсивного розвитку здібностей і талантів передбачено предмети, які учні та студенти можуть обирати самостійно. На це спрямовані різні форми позанавчальної виховної роботи.

3. *Гуманізм, демократизм, пріоритетність загальнолюдських духовних цінностей.* Навчально-виховний процес має орієнтуватися на зміцнення єдності народу, людини і держави. Водночас процес виховання і пізнання світу повинен сприяти самопізнанню й самореалізації кожного індивіда, вибору ним шляху до щастя та здійснення мети – своєї й загальнонародної. Педагоги, учні, студенти є повноправними суб'єктами системи освіти. Кожен може брати участь у вирішенні проблем навчально-виховного процесу в межах своєї компетенції, має право вибору як навчального закладу, так і

індивідуальних форм досягнення мети.

4. *Органічний зв'язок з освітою та національними історією, культурою, традиціями.* Цей принцип реалізується через національну спрямованість виховання. Він передбачає необхідність вивчення історії і культури свого народу, рідної мови, а також прищеплення шанобливого ставлення до національно-етнічної обрядовості всіх народів, які населяють Україну.

5. *Незалежність освіти від політичних партій, громадських і релігійних організацій.* Реалізація цього принципу забезпечується конституційною вимогою про недопустимість втручання у навчально-виховний процес закладу освіти політичних, громадських і релігійних об'єднань.

6. *Науковий, світський характер освіти.* В українській національній школі навчання має світський характер. На всіх етапах навчання і виховання школа дає учням наукові знання про природу, суспільство, науку, культуру, формуючи на їх основі науковий світогляд, моральні, правові, естетичні та інші цінності. Світськість освіти означає, що в освітніх закладах не викладають релігійні предмети (наприклад, «Основи християнської моралі»). Проте на прохання батьків і учнів їх можна вивчати факультативно.

7. *Інтеграція з наукою і виробництвом.* Цей принцип передбачає вивчення усталених наукових здобутків; постійне вдосконалення освіти на основі найновіших досягнень науки, техніки, культури; посилення світоглядних функцій навчання. Поєднання освіти з виробництвом забезпечує не тільки значний виховний, а й економічний ефект, оскільки воно є засобом всебічного розвитку підростаючого покоління.

8. *Взаємозв'язок із наукою інших країн.* Освіта в нашій державі будується на інтенсивному використанні досягнень світової науки щодо вдосконалення змісту і технологій навчання, підготовки висококваліфікованих спеціалістів. Важливими її завданнями є також організація спільних досліджень з іноземними науковцями, виведення української науки на міжнародний рівень.

9. *Гнучкість і прогностичність системи освіти.* Цей принцип означає варіативність, саморегуляцію і безперервне оновлення національної освіти, її адаптацію до нових вимог суспільства.

10. *Єдність і наступність системи освіти.* Українська система освіти побудована на принципі послідовності й наступності навчання в усіх ланках і має основну мету – формування всебічно розвиненої особистості. Ця мета забезпечує внутрішню єдність структури й організаційних основ системи освіти.

11. *Безперервність і різноманітність системи освіти.* Безперервність освіти реалізується шляхом узгодження змісту та координації навчально-виховної діяльності на різних ступенях освіти, що функціонують як продовження попередніх і передбачають підготовку громадян до можливого переходу на наступні ступені. Для цього оптимізують систему перепідготовки працівників і підвищення їх кваліфікації, модернізують систему післядипломної освіти. Безперервність передбачає зв'язок між загальною середньою, професійно-технічною, вищою та післядипломною освітою, а також формування потреби і здатності особистості до самоосвіти та самовдосконалення.

12. *Поєднання державного управління і громадського самоврядування в освіті.* Передбачає розподіл функцій в управлінні освітою між державними органами і органами самоврядування.

Реалізація принципів побудови освіти в Україні ґрунтується на загальнолюдських цінностях, основоположних засадах організації освітньої діяльності загалом, традиціях вітчизняної школи; враховує головні завдання, які їй необхідно вирішувати на сучасному етапі.

Інтеграція, глобалізація соціальних, економічних і культурних процесів, що відбуваються в світі, перспективи розвитку Української держави впродовж найближчих двох десятиліть вимагають глибокого, випереджувального оновлення системи освіти. XXI ст. – час переходу до високотехнологічного інформаційного суспільства, де рівень освіченості й культури людей є вирішальними для економічного та соціального поступу держави.

1.3. Система освіти в Україні.

Система освіти — сукупність навчально-виховних закладів, які систематично й послідовно здійснюють виховання, навчання і

підготовку до життя підростаючих поколінь відповідно до завдань суспільства. Характерною особливістю сучасної системи освіти в Україні є гуманізм і демократизм, зв'язок із розбудовою української державності, формуванням національної самосвідомості громадян України.

Система освіти України має певну структуру й охоплює дошкільні, шкільні, позашкільні, професійно-технічні, вищі заклади освіти, наукові, науково-методичні, методичні установи, науково-виробничі підприємства, державні та місцеві органи управління освітою, а також самоврядування в галузі освіти.

Згідно із Законом України «Про освіту», структура освіти в нашій державі має такі ланки:

- дошкільна освіта;
- загальна середня освіта;
- позашкільна освіта;
- професійно-технічна освіта;
- вища освіта;
- післядипломна освіта;
- аспірантура;
- докторантура;
- самоосвіта громадян (ст. 29).

Дошкільна освіта, згідно з Законом України «Про освіту», є першим її структурним елементом. Дошкільними закладами є: дитячі ясла, дитячі садки, дитячі ясла-садки, сімейні, дошкільні та комбінованого типу комплекси (для дітей, які потребують коригування психічного і фізичного розвитку), дитячі садки інтернатного типу, дитячі будинки та ін.

Основна увага в межах дошкільця звертається на розвиток соціальної та пізнавальної активності дитини, її фізичний розвиток, загартування організму, засвоєння культурно-гігієнічних навичок тощо. Дітям пропонують колективні, а також індивідуальні ігри, в межах яких передусім виявляються і розвиваються творчі можливості й потреби дитини. Діти п'ятирічного віку залучаються до 20-30-хвилинних занять із розвитку рідної мови, музики, лічби, співів, рукоділля. Вкрай бажаним є щоденне рухання, в тім числі із застосуванням

індивідуальних тренажерів, рухливих ігор тощо.

Загальна середня освіта є цілеспрямованим процесом оволодіння систематизованими знаннями про природу, людину, суспільство, культуру та виробництво засобами пізнавальної та практичної діяльності.

Основним видом середніх закладів освіти є:

1) загальноосвітня середня школа трьох ступенів, зокрема таких:

- початкова школа – перша й обов'язкова ланка навчання дітей від 6–7 років до 9–10 років. Вона забезпечує умови для повноцінного розумового та фізичного розвитку малечі, дає їм поняття рідного краю, Вітчизни й довкілля, а також сприяє становленню в них моральних засад, почуття етнічної приналежності, виховує соціальну й інтелектуальну активність. Школа гарантує початкову загальну освіту. Можуть створюватися «школа – дитячий садок», школи та групи продовженого дня.

У початковій школі вдається задовольняти пізнавальні потреби, інтереси, нахили й здібності молоді, допомагати вибрати надалі ті чи інші типи навчальних закладів, мережа яких постійно розвивається.

У сільській місцевості школи першого ступеня створюються незалежно від кількості учнів.

- основна школа – в ній навчається переважна більшість дітей України після закінчення школи I ступеня. Вона забезпечує базову загальну середню освіту. Тривалість навчання – 5 років.

- старша школа надає повну загальну середню освіту.

Відповідно до ст. 9 Закону України «Про загальну середню освіту», загальну освіту здобувають також у таких навчальних закладах:

2) спеціалізована школа — загальноосвітній навчальний заклад I–III ступенів із поглибленим вивченням окремих предметів та курсів;

3) гімназія – загальноосвітній навчальний заклад II–III ступенів із поглибленим вивченням окремих предметів відповідно до профілю;

4) ліцей – загальноосвітній навчальний заклад III ступеня з профільним навчанням і допрофесійною підготовкою. До ліцею вступають діти, які виявили здібності й хотіли б продовжити навчання у вузі. Як і гімназії, ліцеї мають різне спрямування – гуманітарне, технічне, природничо-агрономічне тощо. Окремі з них можуть за-

безпечувати й певну професійну підготовку, скажімо, у сфері інформатики, агрономії тощо;

5) колегіум – загальноосвітній навчальний заклад III ступеня філологічно-філософського та (або) культурно-естетичного профілю. До системи освіти України ці заклади ввійшли на початку 90-х років минулого століття;

6) коледж – повний триступеневий (I–III ст.) середній загальноосвітній навчальний заклад для обдарованих дітей. Вперше виник у столиці 1993 р. на базі СШ № 272. У 1996 р. Українському коледжу було присвоєно ім'я В. Сухомлинського. Існують також коледжі у Херсоні, Вінниці, Івано-Франківську, інших містах України;

7) загальноосвітня школа-інтернат (школа-інтернат) – загальноосвітній заклад із частковим або повним утриманням за рахунок держави дітей, які потребують соціальної допомоги;

8) спеціальна загальноосвітня школа – загальноосвітній навчальний заклад для дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку;

9) загальноосвітня санаторна школа (школа-інтернат) – загальноосвітній навчальний заклад I–III ступенів із відповідним профілем для дітей, які потребують тривалого лікування;

10) школа соціальної реабілітації – загальноосвітній навчальний заклад для дітей, які потребують особливих умов виховання (створюються окремо для хлопців і дівчат);

11) вечірня (змінна) школа – загальноосвітній навчальний заклад II–III ступенів для тих, хто не має змоги відвідувати школу з денною формою навчання.

Термін навчання для здобуття повної загальної середньої освіти становить у загальноосвітніх навчальних закладах 11 років.

Дедалі поширенішими стають приватні авторські школи, школи-родини, козацько-лицарські школи тощо, які дають змогу гнучко й швидко пристосовуватися до зростаючих потреб суспільства в освітянській сфері, враховуючи перспективи соціально-економічного розвитку України. У цих закладах запроваджуються авторські навчальні програми з базовим державним компонентом змісту освіти й одночасно реалізуються нові, інноваційні підходи в навчанні. Відтак урізноманітнюється структура

освіти на різних рівнях, збільшуються можливості вибору й повноцінної реалізації бажань та інтересів кожної дитини.

Після закінчення основної школи підліток, якому виповнилося 15 років, може вибрати один із трьох можливих варіантів: іти працювати, вступити до 9-го класу загальноосвітньої школи або ж до ліцею чи одного із закладів, що забезпечують фахову підготовку, до професійної школи.

Позашкільна освіта є частиною структури системи освіти і спрямована на розвиток здібностей, талантів дітей, учнівської та студентської молоді, задоволення їх інтересів, духовних запитів, потреб у професійному визначенні. Здійснюють її позашкільні заклади, до яких належать: палаци та будинки дитячої творчості, центри і станції юних техніків, центри і станції юних натуралістів, центри (станції) юних туристів, дитячі спортивні школи, дитячі залізниці, дитячі пароплавання, дитячі бібліотеки та інші заклади. Важливим завданням позашкільних установ є надання школам допомоги в організації позакласної виховної роботи з учнями.

Останнім часом з'явилися позашкільні навчально-виховні заклади нового типу: навчально-дослідницькі та творчо-виробничі центри творчості, туризму, краєзнавства; школи мистецтва; спортивно-технічні школи; клубні заклади; театральні комплекси; соціально-педагогічні комплекси; кіноцентри; міжшкільні клуби тощо.

Система позашкільної роботи спрямована на всебічний розвиток інтересів, здібностей, ініціативи і самодіяльності дітей, на глибоке опанування науки, техніки, на підготовку школярів до життя, суспільно корисної діяльності.

Професійно-технічна освіта дає змогу здобути професії громадянам відповідно до їх покликання, інтересів, здібностей, а також підвищити професійну кваліфікацію. Вона здійснюється на основі базової середньої освіти з наданням можливості отримати повну загальну середню освіту.

Здобувають професійно-технічну освіту в професійно-технічних училищах, професійно-художніх училищах, професійних училищах соціальної реабілітації, училищах-заводах та в інших типах закладів, де надається робітнича професія.

Одним із найголовніших завдань реформування системи

професійно-технічної освіти є забезпечення країни кваліфікованими робітниками, які б могли працювати в умовах ринкової економіки й інтенсивного впровадження інформаційно-комп'ютерних технологій.

Вища освіта є одним із пріоритетів людства, що демонструє здатність сприяти перетворенню в суспільстві, стає більш важливою опорою прав людини, демократії. Вищу освіту отримують у вищих навчальних закладах (III та IV рівнів акредитації). До них належать такі:

- університети – провідні, багатoproфільні вищі навчальні заклади, що готують висококваліфіковані кадри з багатьох спеціальностей для економіки, науки, культури; є також профільні університети;

- академії – багатoproфільні, але одногалузеві (військові або цивільні) навчальні заклади, діяльність яких спрямована на розвиток освіти, науки, культури;

- інститути – політехнічні, багатoproфільні, побудовані відповідно до галузей науково-промислових комплексів; індустриальні, художні, торгові, медичні й педагогічні, економічні та фінансові тощо;

- консерваторії – заклади, в яких навчаються особливо обдаровані люди в галузі мистецтва.

До вищої освіти (I–II рівня акредитації) належать також коледжі, технікуми, вищі технічні училища, педагогічні, медичні та мистецькі училища, молодші курси – наближаються до старших класів школи, старші курси – до вищого навчального закладу.

Вищі заклади освіти здійснюють підготовку фахівців за такими освітньо-кваліфікаційними рівнями: молодший спеціаліст, бакалавр, спеціаліст, магістр.

Нині відбувається поступове удосконалення системи вищої освіти в Україні, що має забезпечити високу якість навчання і виховання студентської молоді, кращу теоретичну та практичну підготовку майбутніх спеціалістів до професійної діяльності. Навчання у вузах сприяє всебічному розвитку особистості студента, його духовних і фізичних сил, формуванню національної самосвідомості.

Післядипломна освіта (спеціалізація, стажування, клінічна ординатура, підвищення кваліфікації та перепідготовка кадрів) дає змогу набути нову кваліфікацію, нову спеціальність та професію на основі наявної практичної діяльності, а також поглибити професійні

знання.

Післядипломну освіту одержують в наступних закладах:

- академії, інститути (центри) підвищення кваліфікації, перепідготовки, вдосконалення, навчально-курсіві комбінати;
- підрозділи вищих закладів освіти (філіали, факультети, відділення та ін.);
- професійно-технічні заклади освіти;
- відповідні підрозділи в організаціях та на підприємствах.

Ці заклади можуть працювати за денною, вечірньою, заочною формами навчання, мати філіали і вести науково-дослідну роботу.

Наявність системи післядипломної освіти дає змогу оперативно реагувати на ті зміни, що відбуваються у суспільстві, підвищувати професійний рівень працівників різних галузей господарства, науковців, діячів культури.

Самоосвіту громадяни можуть отримувати в бібліотеках, центрах, клубах, де кожна людина має змогу отримати певну інформацію, навчальні теле-, радіопрограми, лекторії тощо.

Аспірантура. Аспірантура в Україні є основною формою підготовки науково-педагогічних і наукових кадрів. Існує стаціонар (три роки навчання) із забезпеченням аспірантів державною стипендією і заочна аспірантура (чотири роки навчання). До аспірантури приймають осіб, які виявили здатність до науково-дослідної чи науково-педагогічної діяльності, мають закінчену вищу освіту, стаж практичної роботи по закінченні вищого навчального закладу (за обраною спеціальністю) і склали вступні іспити.

Аспірант працює під керівництвом свого наукового керівника, складає екзамени кандидатського мінімуму, готує дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата наук.

Докторантура – це найвищий щабель у системі підготовки наукових і науково-педагогічних кадрів, невід'ємна ланка системи безперервної освіти. Діє при вищих навчальних закладах, наукових установах. До докторантури з відривом від виробництва приймають осіб у віці до сорока років, які мають науковий ступінь кандидата наук і досягли значних успіхів у обраній галузі. Термін підготовки в докторантурі – 3 роки.

Для надання допомоги докторантам у проведенні дисертаційних досліджень призначають наукових консультантів.

Особам, які захистили дисертаційні дослідження присвоюють наукові ступені: кандидат наук; доктор наук. Наукові ступені присуджуються спеціалізованими вченими радами вищих навчальних закладів, наукових установ та організацій у встановленому урядом порядку.

Кандидат наук – перший науковий ступінь, що присвоюють особам із вищою освітою, які склали кандидатські іспити й захистили кандидатську дисертацію. Ступінь кандидата наук присвоюють спеціалізовані вчені ради вищих навчальних закладів або науково-дослідних установ.

Доктор наук – науковий ступінь, який присвоюють особам, які захистили докторську дисертацію й мали до того, як правило, вчений ступінь кандидата наук.

Вченими званнями є: старший науковий співробітник, доцент, професор, академік (ст. 31–32).

Старший науковий співробітник – вчене звання і штатна посада в науково-дослідних установах. Це звання присвоюється докторам і кандидатам наук, які мають друковані праці або винаходи й обіймають відповідні посади.

Доцент – вчене звання для викладачів вищих навчальних закладів, що присвоюється особам, які мають, зазвичай, науковий ступінь кандидата наук, друковані наукові праці або винаходи, є обраними на посаду.

Професор – вчене звання, яке присвоюється найбільш кваліфікованим викладачам вищих навчальних закладів і науковим співробітникам науково-дослідних установ. Його можуть мати особи, які мають учений ступінь доктора наук, в окремих випадках – висококваліфіковані спеціалісти, які не здобули вченого ступеня, але мають заслуги в галузі науки, техніки, багато років працюють на педагогічній ниві, а також є авторами друкованих праць і навчально-методичних посібників.

Академік – в Україні академічне звання, яке мають дійсні члени Національної академії наук України і низки галузевих академій. Академіків обирають Загальні збори певної академії з числа вчених, які

мають видатні наукові праці. Існують також звання «почесний академік» і «іноземний член».

Загалом ступеневу освіту в Україні побудовано з метою забезпечення народного господарства, культури і науки необхідною кількістю фахівців різного рівня підготовки.

Органами державного управління освітою в Україні є Міністерство освіти і науки України; міністерства і відомства України, які мають навчально-виховні заклади; Вища атестаційна комісія (ВАК) України; відділи (управління) освіти місцевих державних адміністрацій.

Національна доктрина розвитку освіти в Україні передбачає такі пріоритетні напрями її реформування:

- особистісна орієнтація освіти;
- прищеплення національних і загальнолюдських цінностей;
- постійне підвищення якості освіти, оновлення її змісту та форм організації навчально-виховного процесу;
- створення для громадян рівних можливостей у здобутті освіти;
- розвиток системи безперервної освіти та навчання протягом життя;
- пропаганда здорового способу життя;
- розширення україномовного освітнього простору;
- забезпечення освітніх потреб національних меншин;
- забезпечення економічних і соціальних гарантій для професійної самореалізації педагогічних, науково-педагогічних працівників, підвищення їх соціального статусу;
- розвиток дошкільної, позашкільної, загальної середньої освіти у сільській місцевості та професійно-технічної освіти;
- органічне поєднання освіти і науки, розвиток педагогічної та психологічної наук, дистанційної освіти;
- впровадження освітніх інновацій, інформаційних технологій;
- створення індустрії сучасних засобів навчання і виховання, повне забезпечення ними навчальних закладів;
- створення ринку освітніх послуг та його науково-методичне забезпечення;
- інтеграція вітчизняної освіти до європейського та світового освітніх просторів.

Структура освіти		Рівні (ступені), документ про освіту	Період навчання (роки, кредити ЄКТС)	Цикли ЄПВО
Докторантура		Доктор наук (науковий ступінь) диплом доктора наук		
Аспірантура		Кандидат наук (науковий ступінь) диплом кандидата наук	≥3 роки	III цикл
Вища освіта	Повна вища освіта	Магістр, диплом магістра	1-2 роки (60-120 ЄКТС) (1-3 роки за напрямом медицина, ветеринарія)	II цикл
		Спеціаліст, диплом спеціаліста	1-1,5 роки (60-90 ЄКТС); (5-6 років за напрямом медицина, ветеринарія (300-360 ЄКТС))	
	Базова вища освіта	Бакалавр, диплом бакалавра	3-4 роки (180-240 ЄКТС) (2-3 роки на основі диплома молодшого спеціаліста)	I цикл
	Неповна вища освіта	Молодший спеціаліст, диплом молодшого спеціаліста	2-3 роки (120-180 ЄКТС) (3-4 роки на основі БЗСО)	короткий цикл I циклу
Професійно-технічна освіта		Кваліфікований робітник, диплом	3 роки (на основі БЗСО) 1-1,5 роки (на основі ПЗСО)	Доступ до вищої освіти
Загальна середня освіта	Повна загальна середня освіта	атестат	2-3 роки	
	Базова загальна середня освіта	свідоцтво	5 років	
	Початкова загальна освіта	4 роки		
Дошкільна освіта				

Структура освіти в Україні.

Сьогодні сучасна система освіти безперервно розвивається й удосконалюється.

Отже, освіта ХХІ ст. – це освіта для людини. Її стрижень – розвивальна, культурологічна домінанта, виховання відповідальної, творчої особистості, здатної до самоосвіти і саморозвитку, – особистості, яка вміє критично мислити, опрацьовувати й використовувати різноманітну інформацію, прагне змінити на краще своє життя і життя своєї країни.

1.4. Типи сучасної освіти.

Вид або тип сучасної освіти визначається насамперед типом освітньо-виховної системи, в умовах якої людина здобуває освіту і залежить від якості засвоєння того набору видів людської діяльності, можливо, й професії, які розкривають специфіку освітньої системи, а також від якості засвоєння культурних цінностей, досягнень науки і техніки. Це пов'язано з тим, що всі освітні й виховні установи концентрують основи розвинутих наукових знань і вищі зразки соціокультурної діяльності людини своєї епохи. У зв'язку з таким розумінням виокремлюють насамперед домашню, дошкільну, шкільну, спеціальну і вищу освіти.

На основі різних параметрів виокремлюють такі види освіти:

- за типом засвоєння наукових знань – біологічна, математична, фізична, економічна, філологічна освіти тощо;
- за видом домінуючого змісту освіти – теоретична і прикладна, гуманітарна і природничо-наукова та ін.;
- за видом і майстерністю освоєння людської діяльності – музична, художня, технічна, технологічна, педагогічна, правова, економічна, медична освіти тощо;
- за типом освоєння культурних цінностей – класична, художньо-естетична, релігійна освіти та ін.;
- за масштабом засвоєння культурних цінностей людського суспільства – національна, вітчизняна, європейська, міжнародна, глобальна освіти тощо;
- за типом освітньої системи – університетська, академічна,

- гімназійна освіти та ін.;
- за становою ознакою – елітна і масова освіти;
 - за типом переваги спрямованості змісту освіти – формальна й матеріальна, наукова й елементарна, гуманітарна і природно-наукова; загальна, початкова професійна і вища професійна освіти тощо;
 - за рівнем освіти – початкова, неповна середня, середня, неповна вища, вища освіти.

1.5. Управління освітою.

У період інтенсивної розбудови системи освіти в Україні особливого значення набуває управління навчально-виховними закладами.

Управління — діяльність, спрямована на прийняття рішень, організацію контролю об'єкта управління згідно з метою, аналіз і підведення підсумків на основі достовірної інформації.

Управління освітою в Україні здійснюється на основі законів, постанов Верховної Ради, наказів, розпоряджень Президента, Кабінету Міністрів України, досягнень психолого-педагогічної науки і передового педагогічного досвіду.

До державних органів управління освітою належать:

- Міністерство освіти і науки України;
- інші центральні органи виконавчої влади України, яким підпорядковані навчальні заклади;
- Міністерство освіти Автономної Республіки Крим;
- Вища атестаційна комісія України;
- Державна акредитаційна комісія.

Міністерство освіти і науки України є центральним органом державної виконавчої влади, який здійснює керівництво у сфері освіти.

Основними завданнями Міністерства освіти і науки України є:

- участь у формуванні та забезпеченні реалізації державної політики у сфері освіти, наукової, науково-технічної, інноваційної діяльності та інтелектуальної власності;
- створення умов для здобуття громадянами повної загальної

середньої освіти;

- забезпечення розвитку освітнього, наукового та науково-технічного потенціалу України;
- визначення перспектив і пріоритетних напрямів розвитку у сфері освіти, наукової, науково-технічної, інноваційної діяльності та інтелектуальної власності;
- сприяння функціонуванню національної системи науково-технічної інформації;
- забезпечення інтеграції вітчизняної освіти і науки у світову систему із збереженням і захистом національних інтересів.

Вища атестаційна комісія України атестує наукові й науково-педагогічні кадри, керує роботою щодо присудження наукових ступенів, присвоєння вчених звань.

За результатами акредитації вищих навчальних закладів Міністерство освіти і науки України, Державна акредитаційна комісія спільно із міністерствами і відомствами, яким підпорядковані заклади освіти:

- визначає відповідність освітніх послуг державним стандартам певного освітньо-кваліфікаційного рівня за напрямками, надає право видачі документа про освіту державного зразка;
- встановлює рівень акредитації навчального закладу;
- інформує громадськість про якість освітньої та наукової діяльності вищих навчальних закладів.

Органами громадського самоврядування в освіті є:

- Всеукраїнський з'їзд працівників освіти;
- загальні збори колективів навчальних закладів;
- районні, міські, обласні конференції педагогічних працівників;
- з'їзд працівників освіти Автономної Республіки Крим.

Органи громадського самоврядування в освіті вносять пропозиції щодо формування державної політики у сфері освіти.

Основними *принципами управління* освітою в Україні є:

- *принцип державотворення* полягає в тому, що функціонування всіх закладів освіти спрямовується на утвердження і розвиток державності України, піднесення рівня їх діяльності до міжнародних стандартів;

- *принцип науковості* передбачає врахування під час організації навчально-виховного процесу в закладах освіти досягнень педагогіки, психології, знання методик викладання навчальних предметів, фізіології, гігієни, кібернетики та інших наук;
- *принцип демократизації* полягає в тому, що, вирішуючи проблеми діяльності закладу освіти, керівник має зважати на думку членів педагогічного та учнівського колективів, батьків, громадськості, систематично звітувати про свою роботу перед колективом працівників закладу освіти;
- *принцип гуманізації* потребує налагодження гуманних стосунків у ланках взаємовідносин: дирекція — учителі, учні, батьки; учителі — учні, батьки; учителі — учителі; учні — учні; учнівські лідери — рядові вихованці; батьки — діти. Загалом, принцип передбачає формування гуманної особистості гуманними засобами;
- *принцип цілеспрямованості* потребує чіткого перспективного і щоденного планування всіх напрямів навчально-виховної, організаційно-господарської діяльності закладу освіти з урахуванням його можливостей;
- *принцип плановості* потребує чіткого перспективного і щоденного планування усіх напрямів навчально-виховної, організаційно-господарської діяльності закладу освіти з урахуванням його умов та можливостей;
- *принцип компетентності* ставить вимогу, згідно з якою всі працівники закладу освіти повинні мати високий рівень професійної підготовки, загальну ерудицію, сумлінно виконувати службові обов'язки;
- *принцип оптимізації* полягає у створенні в закладі освіти належних умов для забезпечення його працівникам можливостей для ефективної діяльності;
- *принцип ініціативи й активності* передбачає наявність цих якостей у керівника закладу освіти та створення умов для здійснення творчих пошуків усіма педагогами;
- *принцип об'єктивності* в оцінці виконання працівниками закладу освіти своїх обов'язків означає систематичний контроль за діяльністю працівників закладу, об'єктивну оцінку її результатів,

гласність і врахування думки педагогічного колективу;

- *принцип поєднання колегіальності з персональною відповідальністю* означає, що керівник закладу освіти несе повну відповідальність за навчально-виховну діяльність перед державними органами, але під час прийняття важливих рішень із питань діяльності свого закладу зобов'язаний враховувати думку членів колективу, якщо вона не суперечить законам України.

Подальше вдосконалення системи освіти України покликане забезпечити високу якість навчання і виховання, належну теоретичну і практичну підготовку підростаючого покоління до життя, суспільно корисної праці, сприяти всебічному розвитку особистості.

Запитання для самоконтролю, повторення

1. Сформулюйте визначення понять «освіта», «система освіти», «зміст освіти».
2. Визначте мету й завдання сучасної освіти в Україні.
3. Назвіть ознаки сучасної освіти.
4. Охарактеризуйте структуру системи освіти в Україні.
5. Назвіть основні нормативні документи, що визначають зміст, порядок, якість підготовки фахівців.
6. Розкрийте основні типи сучасної освіти.
7. За якими принципами здійснюється навчально-виховна діяльність у закладах освіти в нашій державі?
8. Назвіть державні органи управління освітою.
9. Які принципи управління освітою в Україні ви знаєте?

Література

1. Варій М.Й. Основи психології і педагогіки: Навчальний посібник / М.Й. Варій, В.Л. Ортинський. – К.: «Центр учбової літератури». – 2007.
2. Вітвицька С.С. Основи педагогіки вищої школи: Методичний посібник для студентів магістратури / С.С. Вітвицька. – К.: Центр навчальної літератури, 2003. – С. 15–23.

3. Вища освіта України і Болонський процес: Навчальний посібник / За редакцією В.Г. Кременя. Авторський колектив: М.Ф. Степко, Я.Я. Болюбаш, В.Д. Шинкарук, В.В. Грубінко, І.І. Бабин. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2004. - 384с.
4. Державна програма «Інформаційні та комунікаційні технології в освіті і науці» на 2006–2010 роки // Постанова Кабінету Міністрів України від 07.12.2005 р. №1153.
5. Державна національна програма «Освіта» («Україна ХХІ століття») // Освіта. – 1993. – С. 54.
6. Європейська освіта в Україні: вчора, сьогодні і завтра [Текст] // Україна — Євросоюз у деталях. — 2010. — № 1. — С. 14-15.
7. Закон України «Про освіту». – К.: Генеза, 2002.
8. Закон України «Про вищу освіту» від 17 січня 2002 року № 2984-III (Відомості Верховної Ради (ВВР). – 2002. - № 20. – Ст. 134.
9. Конституція України (основний закон). – К.: 1997.
10. Мазуха Д.С. Педагогіка: Навчальний посібник / Д.С. Мазуха, Н.І. Опанасенко. – К.: Центр учбової літератури, 2005. – С. 12–15.
11. Мартиненко С.М. Загальна педагогіка: Навчальний посібник / С.М. Мартиненко, Л.Л. Хоружа. – К.: МАУП, 2002. – С. 151-159.
12. Ніколаєнко С.М. Вища освіта – джерело соціально-економічного і культурного розвитку суспільства / С.М. Ніколаєнко – К.: Знання, 2005. – 319 с.
13. Проблеми адаптації вищої освіти в Україні до європейських стандартів і принципів Болонського процесу: Матеріали міжнар. наук. конф. 23-26 берез. 2004 р., Ужгород (Україна) — Сніна (Словаччина) / Упоряд. Х.М. Олексика — Ужгород, 2004. — 227 с.
14. Степанов О.М.. Основи психології і педагогіки: Навчальний посібник / О.М. Степанов, М.М. Фіцула – К.: Академвидав, 2006. – С. 285-303, 309-327.
15. Шамова Т.И. Управление образовательными системами: Учеб. пособие / Т.И. Шамова, Т.М. Давыденко, Г.Н. Шибанова —М.: Академия, 2009. — 384 с.

Тема 2.

ВИЩА ОСВІТА УКРАЇНИ.

ПРАВОВІ ОСНОВИ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ.

Короткий зміст теми. Мета, завдання, зміст вищої освіти. Принципи вищої освіти в Україні. Державна політика у галузі вищої освіти. Пріоритетні напрями державної політики щодо розвитку вищої освіти в Україні. Структура вищої освіти. Освітні й освітньо-кваліфікаційні рівні структури вищої освіти в Україні. Вищі навчальні заклади, їх характеристика. Документи про вищу освіту. Стандарти вищої освіти.

Основні терміни і поняття: вища освіта, зміст вищої освіти, державний стандарт освіти, принципи вищої освіти, освітній рівень, освітньо-кваліфікаційний рівень, молодший спеціаліст, бакалавр, спеціаліст, магістр, інститут, коледж, університет, консерваторія, академія, стандарти вищої освіти.

2.1. Мета, завдання, зміст і принципи вищої освіти.

Процес європейської інтеграції дедалі помітніше впливає на всі сфери життя держави – не оминув він і вищої освіти. Нині відбувається поступове удосконалення системи вищої освіти в Україні, що має забезпечити високу якість навчання і виховання студентської молоді, кращу теоретичну і практичну підготовку майбутніх спеціалістів до професійної діяльності. Навчання у вишах сприяє всебічному розвитку особистості студента, його духовних і фізичних сил, формуванню національної самосвідомості.

Вища освіта – рівень освіти, який здобувається особою у вищому навчальному закладі в результаті послідовного, системного та цілеспрямованого процесу засвоєння змісту навчання, який ґрунтується на повній загальній середній освіті й завершується здобуттям певної кваліфікації за підсумками державної атестації.

Метою вищої освіти є підготовка спеціалістів вищої кваліфікації, здатних після здобуття відповідної освіти включитися у виробничу діяльність; вирішувати виробничі та наукові завдання і відповідати за їх

вирішення.

Основними завданнями вищої школи є: модернізація національної системи освіти; забезпечення якісної фахової підготовки студентів вищих навчальних закладів, здатних до професійної мобільності, компетентності й конкурентоспроможності на сучасному ринку праці.

Основними принципами вищої освіти, згідно з Всесвітньою декларацією про вищу освіту в XXI столітті, є:

- рівність доступу до вищої освіти у будь-якому віці;
- передбачення суспільних потреб щодо підготовки висококваліфікованих спеціалістів;
- інноваційний підхід до оновлення змісту, методів навчання, які дають змогу розвивати здібності не тільки до запам'ятовування, але й до творчості, вміння здобувати знання.

Змістом вищої освіти є обумовлена цілями й потребами суспільства система знань, умінь і навичок, професійних, світоглядних і громадянських якостей, що має бути сформована в процесі навчання з урахуванням перспектив розвитку суспільства, науки, техніки, технологій, культури та мистецтва.

Вимоги до змісту, обсягу та рівня освітньої і фахової підготовки в Україні встановлюються Державними стандартами освіти.

Державний стандарт освіти – це сукупність норм, які визначають вимоги до освітнього та освітньо-кваліфікаційного рівнів. Державні стандарти освіти розробляються з кожного напрямку підготовки (спеціальності) для різних освітньо-кваліфікаційних рівнів.

Навчально-виховний процес у сучасному вищому навчальному закладі має бути спрямованим на реалізацію змісту вищої освіти на підставі державних стандартів і кваліфікаційних вимог до фахівців та з урахуванням інших варіантів, що дають можливість або продовжити освіту в будь-якому закордонному ВНЗ, або отримати відповідну кваліфікацію за кордоном на основі певного закінченого циклу освіти.

Зміст освіти визначається освітньо-професійними програмами, в яких відображено змістово-реалізаційні аспекти освітньо-кваліфікаційних характеристик, визначено нормативний зміст навчання, встановлено вимоги до змісту, обсягу та рівня освітньої й професійної підготовки фахівців відповідного освітньо-кваліфікаційного рівня

певної спеціальності.

Зміст підготовки фахівців полягає в науково обґрунтованій системі дидактично та методично оформленого навчального матеріалу. Він складається з нормативної й вибіркової частин.

Складовим змісту освіти є нормативний та вибірковий компоненти. Нормативний компонент змісту освіти визначають відповідні державні стандарти освіти; дотримання їх назв є обов'язковим для вищих навчальних закладів, а обсяг не може бути меншим від обсягу, встановленого державними стандартами освіти.

Вибіркові навчальні дисципліни вводяться до навчального плану вищим навчальним закладом для більш повного задоволення освітніх і кваліфікаційних запитів особи та вимог суспільства, ефективного використання можливостей закладу освіти, врахування регіональних потреб тощо. Вони можуть бути як обов'язковими для всіх студентів, так і обраними студентами індивідуально. Вибіркові навчальні дисципліни запроваджуються, як правило, у формі спеціальних навчальних курсів для поглиблення загальноосвітньої, фундаментальної і фахової (теоретичної й практичної) підготовки.

Загальний обсяг годин аудиторної та самостійної роботи студентів знаходиться, відповідно, у межах 50 % від обсягу годин, визначених навчальними планами на вивчення дисциплін. Значний простір у навчальних планах окремих спеціальностей займають спеціалізації. У межах кожної спеціалізації читаються і проводяться відповідні спецкурси та спецсемінари.

Значна увага приділяється організації, проведенню самостійної роботи та контролю за нею. Традиційно використовуються такі форми організації та проведення самостійної роботи студентів: семестрові завдання для самостійної та індивідуальної роботи; консультації, індивідуальні заняття, колоквіуми, графічно-розрахункові та контрольні роботи, позаурочне читання з іноземних мов тощо. У навчальних планах спеціальностей дедалі чіткіше реалізується тенденція до скорочення аудиторних годин та збільшення кількості годин, які відводяться на самостійну роботу студента (50–60 % навчального часу). Творча (евристична), наближена до наукового осмислення та узагальнення робота, можлива лише як результат організації

самостійного навчання з обов'язковою наявністю в ній ставлення перед собою цілей та їх досягнення за допомогою ефективних технологічних схем самоосвіти.

Сучасний стан інформаційного забезпечення звів суть лекції до консультативно-оглядового означення проблеми та аналізу можливих напрямів її вирішення.

Усі світові та пропоновані останнім часом національні стандарти за основу навчання беруть самостійну, творчу роботу того, хто навчається. На цьому принципі базуються й новітні, включаючи інформаційні, технології навчання. Пошук практичної реалізації такого принципу навчання приводить до ідеї використання в навчальному процесі індивідуальних навчально-дослідних завдань (ІНДЗ).

Індивідуальне навчально-дослідне завдання є видом позааудиторної самостійної роботи студента навчального, навчально-дослідного чи проектно-конструкторського характеру. Воно використовується в процесі вивчення програмного матеріалу навчального курсу й завершується водночас зі складанням підсумкового іспиту чи заліку з даної навчальної дисципліни. ІНДЗ – це завершена теоретична або практична робота в межах навчальної програми курсу, яка виконується на основі знань, умінь і навичок, одержаних у процесі лекційних, семінарських, практичних та лабораторних занять, охоплює декілька тем або зміст навчального курсу в цілому.

Таке бачення вищої освіти, сформульоване міжнародним співтовариством, дає орієнтир нашій країні щодо її оновлення та розвитку.

2.2. Структура вищої освіти в Україні.

Структура вищої освіти України розбудована відповідно до структури освіти розвинених країн світу, визначеної ООН, ЮНЕСКО та іншими міжнародними організаціями.

Структура вищої освіти (ст. 6).

До структури вищої освіти входять освітні й освітньо-кваліфікаційні рівні:

1) освітні рівні:

- неповна вища освіта;
- базова вища освіта;
- повна вища освіта;

2) освітньо-кваліфікаційні рівні:

- молодший спеціаліст;
- бакалавр;
- спеціаліст, магістр.

Освітні рівні вищої освіти (ст. 7).

1. Неповна вища освіта – освітній рівень вищої освіти особи, який характеризує сформованість її інтелектуальних якостей, що визначають розвиток особи як особистості і є достатніми для здобуття нею кваліфікацій за освітньо-кваліфікаційним рівнем молодшого спеціаліста.

2. Базова вища освіта – освітній рівень вищої освіти особи, який характеризує сформованість її інтелектуальних якостей, що визначають розвиток особи як особистості і є достатніми для здобуття нею кваліфікацій за освітньо-кваліфікаційним рівнем бакалавра.

3. Повна вища освіта – освітній рівень вищої освіти особи, який характеризує сформованість її інтелектуальних якостей, що визначають розвиток особи як особистості і є достатніми для здобуття нею кваліфікацій за освітньо-кваліфікаційним рівнем спеціаліста або магістра.

4. Вищу освіту мають особи, які завершили навчання у вищих навчальних закладах, успішно пройшли державну атестацію відповідно до стандартів вищої освіти й отримали відповідний документ про вищу освіту державного зразка.

Державна атестація осіб, які закінчують вищі навчальні заклади усіх форм власності, здійснюється державною екзаменаційною комісією. Положення про державну екзаменаційну комісію затверджується спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади у галузі освіти і науки.

Освітньо-кваліфікаційні рівні вищої освіти (ст. 8).

Вищі заклади освіти здійснюють підготовку фахівців за такими освітньо-кваліфікаційними рівнями:

1. Молодший спеціаліст — освітньо-кваліфікаційний рівень вищої

освіти особи, яка на основі повної загальної середньої освіти здобула неповну вищу освіту, спеціальні уміння та знання, достатні для здійснення виробничих функцій певного рівня професійної діяльності, що передбачені для первинних посад у певному виді економічної діяльності. Забезпечують технікуми, училища, інші вищі заклади I рівня акредитації.

Особам, які завершили навчання в акредитованому вищому професійному училищі, центрі професійно-технічної освіти, може присвоюватись освітньо-кваліфікаційний рівень молодшого спеціаліста за відповідним напрямом (спеціальністю), з якого також здійснюється підготовка робітників високого рівня кваліфікації.

(Частину першу статті 8 доповнено абзацом другим згідно із Законом від 11.09.2003 № 1158-IV.)

Особи, які мають базову загальну середню освіту, можуть одночасно навчатися за освітньо-професійною програмою підготовки молодшого спеціаліста і здобувати повну загальну середню освіту.

2. Бакалавр – освітньо-кваліфікаційний рівень вищої освіти особи, яка на основі повної загальної середньої освіти здобула базову вищу освіту, фундаментальні і спеціальні уміння та знання щодо узагальненого об'єкта праці (діяльності), достатні для виконання завдань та обов'язків (робіт) певного рівня професійної діяльності, що передбачені для первинних посад у певному виді економічної діяльності.

Підготовка фахівців освітньо-кваліфікаційного рівня бакалавра може здійснюватися на основі освітньо-кваліфікаційного рівня молодшого спеціаліста (інститути, консерваторії, академії, університети, інші заклади освіти III – IV рівня акредитації).

Особи, які в період навчання за освітньо-професійною програмою підготовки бакалавра у вищих навчальних закладах другого-четвертого рівнів акредитації припинили подальше навчання, мають право за індивідуальною програмою здобути освітньо-кваліфікаційний рівень молодшого спеціаліста за однією зі спеціальностей, відповідних напрямку підготовки бакалавра, у тому самому чи іншому акредитованому вищому навчальному закладі.

3. Спеціаліст – освітньо-кваліфікаційний рівень вищої освіти особи,

яка на основі освітньо-кваліфікаційного рівня бакалавра здобула повну вищу освіту, спеціальні уміння та знання, достатні для виконання завдань та обов'язків (робіт) певного рівня професійної діяльності, що передбачені для первинних посад у певному виді економічної діяльності.

4. *Магістр* – освітньо-кваліфікаційний рівень вищої освіти особи, яка на основі освітньо-кваліфікаційного рівня бакалавра здобула повну вищу освіту, спеціальні уміння та знання, достатні для виконання професійних завдань та обов'язків (робіт) інноваційного характеру певного рівня професійної діяльності, що передбачені для первинних посад у певному виді економічної діяльності.

Підготовка фахівців освітньо-кваліфікаційного рівня магістра може здійснюватися на основі освітньо-кваліфікаційного рівня спеціаліста.

Особи, які в період навчання за освітньо-професійною програмою підготовки магістра припинили подальше навчання, мають право за індивідуальною програмою здобути освітньо-кваліфікаційний рівень спеціаліста за такою ж або спорідненою спеціальністю у тому самому або іншому акредитованому вищому навчальному закладі.

5. Підготовка фахівців освітньо-кваліфікаційних рівнів спеціаліста та магістра медичного та ветеринарно-медичного спрямувань може здійснюватися на основі повної загальної середньої освіти.

Підготовку фахівців за такими освітньо-кваліфікаційними рівнями здійснюють вищі навчальні заклади:

молодший спеціаліст – забезпечують технікуми, училища, інші вищі навчальні заклади першого рівня акредитації;

бакалавр – забезпечують коледжі, інші вищі навчальні заклади другого рівня акредитації;

спеціаліст, магістр – забезпечують вищі навчальні заклади третього і четвертого рівнів акредитації: інститути, університети, академії, консерваторії.

Технікум (училище) – вищий навчальний заклад першого рівня акредитації чи структурний підрозділ вищого навчального закладу третього або четвертого рівня акредитації, який проводить освітню діяльність, пов'язану зі здобуттям певної вищої освіти та кваліфікації за кількома спорідненими спеціальностями, і має відповідний рівень

кадрового та матеріально-технічного забезпечення.

Коледж – вищий навчальний заклад, другого рівня акредитації чи структурний підрозділ вищого навчального закладу третього або четвертого рівня акредитації, який проводить освітню діяльність, пов'язану зі здобуттям певної вищої освіти та кваліфікації у споріднених напрямках підготовки (якщо є структурним підрозділом вищого навчального закладу третього або четвертого рівня акредитації або входить до навчального чи навчально-науково-виробничого комплексу), або за кількома спорідненими спеціальностями і має відповідний рівень кадрового та матеріально-технічного забезпечення.

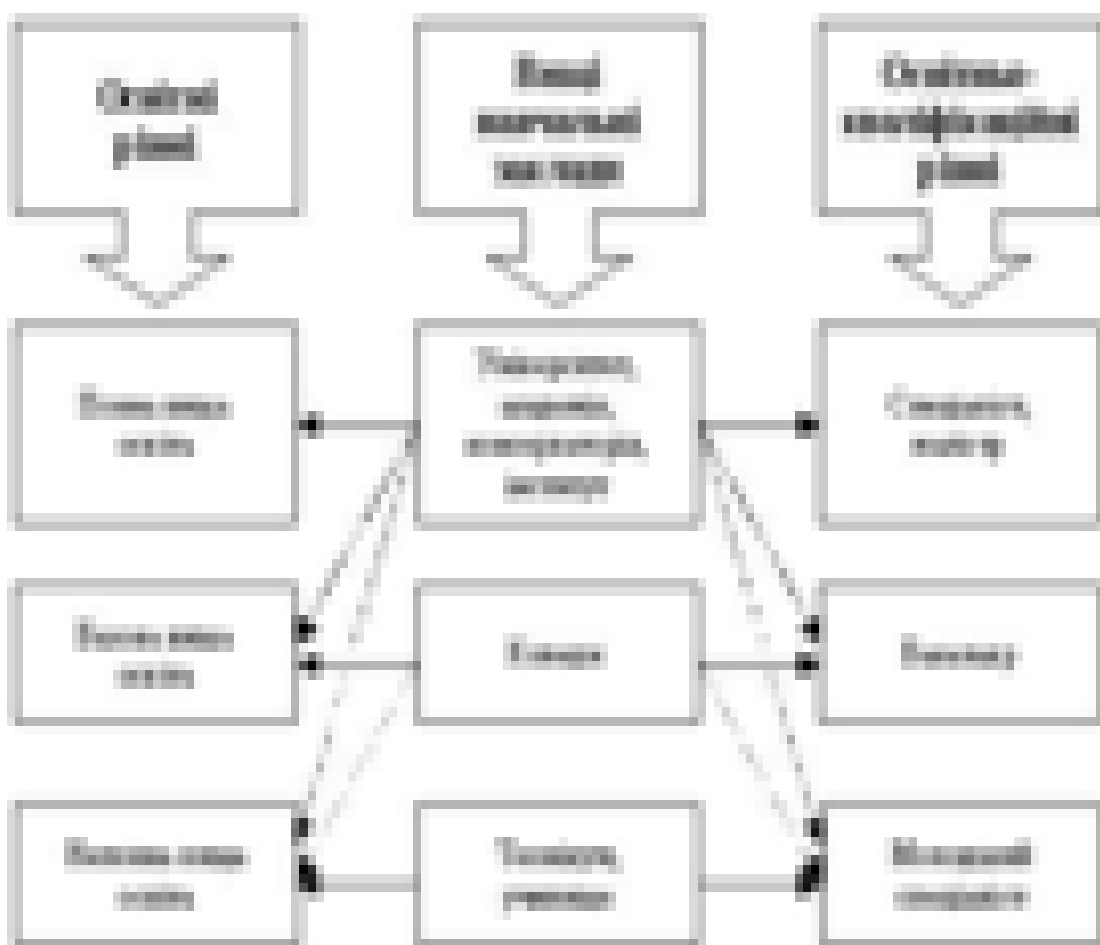
Університет – багатопрофільний вищий навчальний заклад четвертого рівня акредитації, який провадить освітню діяльність, пов'язану зі здобуттям певної вищої освіти та кваліфікації широкого спектра природничих, гуманітарних, технічних, економічних та інших напрямів науки, техніки, культури і мистецтв, проводить фундаментальні та прикладні наукові дослідження, є провідним науково-методичним центром, має розвинуту інфраструктуру навчальних, наукових і науково-виробничих підрозділів, відповідний рівень кадрового і матеріально-технічного забезпечення, сприяє поширенню наукових знань та здійснює культурно-просвітницьку діяльність. Можуть створюватися *класичні* та *профільні* (технічні, технологічні, економічні, педагогічні, медичні, аграрні, мистецькі, культурологічні тощо) університети.

Академія – вищий навчальний заклад четвертого рівня акредитації, який провадить освітню діяльність, пов'язану зі здобуттям певної вищої освіти та кваліфікації у певній галузі науки, виробництва, освіти, культури і мистецтва, проводить фундаментальні та прикладні наукові дослідження, є провідним науково-методичним центром у сфері своєї діяльності й має відповідний рівень кадрового та матеріально-технічного забезпечення.

Інститут – вищий навчальний заклад третього чи четвертого рівня акредитації або структурний підрозділ університету, академії, який провадить освітню діяльність, пов'язану зі здобуттям певної вищої освіти та кваліфікації у певній галузі науки, виробництва, освіти, культури і мистецтва, проводить наукову, науково-методичну та

науково-виробничу діяльність і має відповідний рівень кадрового та матеріально-технічного забезпечення.

Консерваторія (музична академія) – вищий навчальний заклад третього чи четвертого рівня акредитації, який провадить освітню діяльність, пов'язану зі здобуттям певної вищої освіти та кваліфікації у галузі культури і мистецтва – музичних виконавців, композиторів, музикознавців, викладачів музичних дисциплін, проводить наукові дослідження, є провідним центром у сфері своєї діяльності й має відповідний рівень кадрового та матеріально-технічного забезпечення.

Структура вищої освіти України.

2.3. Документи про вищу освіту (Стаття 9).

1. Встановлюються такі види документів, які засвідчують здобуття особою вищої освіти та кваліфікації за певними освітньо-кваліфікаційними рівнями:

- диплом молодшого спеціаліста;
- диплом бакалавра;
- диплом спеціаліста;
- диплом магістра.

Зразки документів про вищу освіту затверджуються Кабінетом Міністрів України.

Вищий навчальний заклад, вище професійне училище, центр професійно-технічної освіти мають право видавати документ про вищу освіту державного зразка тільки з акредитованого напрямку (спеціальності). *(Абзац сьомий частини першої статті 9 зі змінами, внесеними згідно із Законом від 11.09.2003 № 1158-IV.)*

Для осіб, які навчалися за кошти державного бюджету, документи про вищу освіту виготовляються та видаються за рахунок коштів Державного бюджету України.

(Установити, що у 2004 році положення і норми, передбачені абзацом восьмим частини першої ст. 9, реалізуються в розмірах і порядку, визначених Кабінетом Міністрів України, в межах видатків, врахованих у розрахунках до Державного бюджету України та місцевих бюджетів на 2004 рік згідно із Законом від 27.11.2003 № 1344-IV.)

3. Особи, відраховані із вищого навчального закладу до завершення навчання за освітньо-професійними програмами, отримують академічні довідки встановленого спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади у галузі освіти і науки зразка.

2.4. Стандарти вищої освіти.

Стандарт вищої освіти – сукупність норм, які визначають зміст вищої освіти, зміст навчання, засіб діагностики якості вищої освіти та нормативний термін навчання.

Стандарти вищої освіти є основою оцінки якості вищої освіти та професійної підготовки, а також якості освітньої діяльності вищих навчальних закладів незалежно від їх типів, рівнів акредитації та форм навчання.

Систему стандартів вищої освіти складають:

- 1) державний стандарт вищої освіти;
- 2) галузеві стандарти вищої освіти;
- 3) стандарти вищої освіти вищих навчальних закладів.

1. Державний стандарт вищої освіти містить складові:

- перелік кваліфікацій за відповідними освітньо-кваліфікаційними рівнями;
- перелік напрямів та спеціальностей, за якими здійснюється підготовка фахівців у вищих навчальних закладах за відповідними освітньо-кваліфікаційними рівнями;
- вимоги до освітніх рівнів вищої освіти;
- вимоги до освітньо-кваліфікаційних рівнів вищої освіти.

Перелік кваліфікацій за відповідними освітньо-кваліфікаційними рівнями містить перелік назв кваліфікацій, які визначаються через професійні назви робіт, що мають виконувати фахівці певного освітньо-кваліфікаційного рівня на первинних посадах.

Перелік напрямів та спеціальностей, за якими здійснюється підготовка фахівців у вищих навчальних закладах за відповідними освітньо-кваліфікаційними рівнями, містить перелік назв напрямів, що відображають споріднений зміст вищої освіти і професійної підготовки та перелік назв спеціальностей, що відображають неповторювані узагальнені об'єкти діяльності або виробничі функції та предмети діяльності.

Перелік напрямів і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка фахівців у вищих навчальних закладах за відповідними освітньо-кваліфікаційними рівнями, затверджується Кабінетом Міністрів України за поданням спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади у галузі освіти і науки.

Вимоги до освітніх рівнів вищої освіти містять вимоги до рівня сформованості в особи соціальних і громадянських якостей з урахуванням особливостей майбутньої професійної діяльності, а також вимоги до формування у неї патріотизму до України та до знання української мови.

Вимоги до освітньо-кваліфікаційних рівнів вищої освіти містять вимоги до професійної підготовки фахівців з урахуванням суспільного

поділу праці.

Перелік кваліфікацій за відповідними освітньо-кваліфікаційними рівнями, вимоги до освітніх та освітньо-кваліфікаційних рівнів вищої освіти затверджуються Кабінетом Міністрів України за поданням спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади у галузі освіти і науки, погодженим із спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади у галузі праці та соціальної політики.

2. Галузеві стандарти вищої освіти містять складові:

- освітньо-кваліфікаційні характеристики випускників вищих навчальних закладів;
- освітньо-професійні програми підготовки;
- засоби діагностики якості вищої освіти.

3. Стандарти вищої освіти вищих навчальних закладів містять складові:

- перелік спеціалізацій за спеціальностями;
- варіативні частини освітньо-кваліфікаційних характеристик випускників вищих навчальних закладів;
- варіативні частини освітньо-професійних програм підготовки;
- варіативні частини засобів діагностики якості вищої освіти;
- навчальні плани;
- програми навчальних дисциплін.

Порядок розробки стандартів вищої освіти та внесення змін до них, а також здійснення контролю за їх дотриманням визначається Кабінетом Міністрів України.

У 1998 році набув чинності «Комплекс нормативних документів для розроблення складових системи стандартів вищої освіти». Цей документ визначає основні вимоги до освіти і професійної підготовки фахівців у вищому навчальному закладі, що обумовлені ідеями і принципами ступеневої освіти в Україні. З-поміж засад і факторів, що обумовили виникнення концепції ступеневої освіти, названі:

- демократизація суспільства, формування нових соціально-економічних структур, їхня орієнтація на ринкові відносини, жорстка професійна конкуренція;
- необхідність розрізнення двох процесів, що є основою діяльності

вищого навчального закладу – освіти і професійної підготовки. Відповідно до ступеневої освіти підготовка фахівців орієнтована на мобільність і мінливість соціальної і виробничої діяльності, адаптація до яких виступає як одна з ознак рівня освіти;

- забезпечення випускникам можливості здійснювати професійну кар'єру за одночасного дотримання ними принципів соціальної справедливості, відповідальності, загальнолюдських цінностей і моралі;
- диференціація вимог до характеру і змісту освіти і професійної підготовки фахівців із вищою освітою різних освітньо-кваліфікаційних рівнів;
- введення механізму об'єктивного педагогічного контролю з визначення результатів діяльності системи вищої освіти і навчальних досягнень тих, хто навчається. До такого віднесена технологія стандартизованого тестування.

Стає все очевиднішим, що необхідна розробка довгострокової програми структурної адаптації національної освітньої політики до нових міжнародних умов.

2.5. Державна політика у галузі вищої освіти.

Державна політика у галузі вищої освіти визначається Верховною Радою України.

Основною метою державної політики в галузі освіти є створення умов для розвитку особистості й творчої самореалізації кожного громадянина України, оновлення змісту освіти та організації навчально-виховного процесу відповідно до демократичних цінностей, ринкових засад економіки, сучасних науково-технічних досягнень.

Державна політика у галузі вищої освіти ґрунтується на принципах:

- доступності та конкурсності здобуття вищої освіти кожним громадянином України;
- незалежності здобуття вищої освіти від впливу політичних партій, громадських і релігійних організацій;
- інтеграції системи вищої освіти України у світову систему вищої освіти за умови збереження й розвитку досягнень і традицій

- української вищої школи;
- наступності процесу здобуття вищої освіти;
 - державної підтримки підготовки фахівців для пріоритетних напрямів фундаментальних і прикладних наукових досліджень;
 - гласності при формуванні структури та обсягів освітньої та професійної підготовки фахівців.

Реалізація державної політики у галузі вищої освіти забезпечується шляхом:

- збереження і розвитку системи вищої освіти та підвищення її якості;
- підвищення рівня освіченості громадян України, розширення їх можливостей для отримання вищої освіти;
- створення та забезпечення рівних умов доступності до вищої освіти;
- надання цільових, пільгових державних кредитів особам для здобуття вищої освіти у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України;
- забезпечення збалансованої структури та обсягів підготовки фахівців із вищою освітою, що здійснюється у вищих навчальних закладах державної та комунальної форм власності, за кошти відповідних бюджетів, фізичних і юридичних осіб, з урахуванням потреб особи, а також інтересів держави й територіальних громад;
- надання особам, які навчаються у вищих навчальних закладах, пільг та соціальних гарантій у порядку, встановленому законодавством;
- належної підтримки підготовки фахівців з числа інвалідів на основі спеціальних освітніх технологій.

Пріоритетними напрямками державної політики щодо розвитку вищої освіти є:

- розвиток освіти як відкритої державно-суспільної системи, її орієнтація на особистість;
- формування національних і загальнолюдських цінностей;
- створення для громадян рівних можливостей у здобутті вищої освіти;
- постійне підвищення якості освіти, оновлення її змісту та форм організації навчально-виховного процесу;

- запровадження освітніх інновацій та інформаційних технологій;
- формування в системі освіти нормативно-правових і організаційно-економічних механізмів залучення і використання позабюджетних коштів;
- підвищення соціального статусу і професіоналізму працівників освіти, посилення їх державної і суспільної підтримки;
- інтеграція вітчизняної вищої освіти до європейського та світового освітніх просторів.

Наразі актуальними питаннями системи освіти в Україні залишаються якість навчання, якість викладання та якість наукових досліджень.

Запитання для самоконтролю, повторення

1. Розкрийте поняття «вища освіта». Визначте мету, завдання сучасної вищої освіти.
2. Наведіть структуру вищої освіти в Україні.
3. Назвіть освітні й освітньо-кваліфікаційні рівні, що входять до структури вищої освіти.
4. Розкрийте наукові засади формування змісту вищої освіти в Україні.
5. Продовжте логічний ряд вищих закладів освіти: університет,...,коледж,...,....
6. Які встановлені види документів про вищу освіту в Україні?
7. Що таке стандарти вищої освіти? Розкрийте систему стандартів вищої освіти.
8. Що є основною метою державної політики в галузі вищої освіти?
9. На яких принципах ґрунтується державна політика щодо вищої освіти?
10. Визначте пріоритетні напрями державної політики щодо розвитку вищої освіти в Україні.

Література:

1. Закон України «Про вищу освіту» від 17 січня 2002 року № 2984-III (Відомості Верховної Ради (ВВР). – 2002. - № 20. – Ст. 134.

2. Закон України «Про ратифікацію Конвенції про визнання кваліфікацій з вищої освіти в Європейському регіоні» від 3 грудня 1999 р. № 1273-XIV // Організація роботи з іноземними студентами і розвиток міжнародного співробітництва в освіті України: Зб. інформ.-довід. матеріалів. —К.: Вид-во Європ. у-ту, 2003. — 438 с.
3. Про затвердження Положення про державний вищий заклад освіти: Постанова Кабміну України від 5 вересня 1996 р. № 1074 // Освіта України: Нормативно-правові документи. —К.: Міленіум, 2001. — С. 429-446.
4. Про затвердження Положення про освітньо-кваліфікаційні рівні (ступеневу освіту): Постанова Кабміну України від 20 січня 1998 р. № 65 // Освіта України: Нормат.-правові документи. —К.: Міленіум, 2001 —С. 375-381.
5. Андрущенко В. Основні тенденції розвитку вищої освіти в Україні на рубежі століть (Спроба прогностичного аналізу) / В. Андрущенко //Вища освіта України. — 2000. - № 1. – С. 11–17.
6. Головчук А.Ф. Університетська освіта в Україні та Болонський процес: навчальний посібник і термінологічний словник // А.Ф. Головчук, Т.Д. Іщенко, О.О. Акімов [та ін.] / За ред. А.Ф. Головчука. – К.: Аграрна освіта, 2007. – 83 с.
7. Ніколаєнко С.М. Вища освіта – джерело соціально-економічного і культурного розвитку суспільства / С.М. Ніколаєнко – К.: Знання, 2005. – 319 с.
8. Ортинський В.Л. Педагогіка вищої школи. Навчальний посібник / В.Л. Ортинський. – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 472 с.
9. Основні засади розвитку вищої освіти України в контексті Болонського процесу (документи і матеріали 2003 - 2004 рр.) / За ред. В.Г. Кременя, авт. кол.: Степко М.Ф., Болюбаш Я.Я., Шинкарук В.Д. [та ін.]. – Київ-Тернопіль: Вид-во ТДПУ, 2004. – 147 с.
10. Рябченко В. Модернізація вищої освіти України і Болонський процес: деякі концептуальні зауваження / В. Рябченко //Освіта, – 2007. – № 13–14. – С. 8–9.
11. Фіцула М. М. Педагогіка вищої школи: Навч. Посіб. / М.М. Фіцула. – К.: «Академвидав», 2006. – С. 54–67.

Тема 3.

СВІТОГЛЯДНО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ СУЧАСНОЇ ОСВІТИ.

Короткий зміст теми. Сучасна освіта як важливий чинник розвитку особистості. Педагогіка як прикладна філософія. Філософія освіти як самостійна галузь філософського знання. Предмет та об'єкт філософії освіти.

Філософія освіти – методологічна, світоглядна та цілісна підстава педагогічної теорії та практики. Філософія освіти як наука і культура. Раціональні та ірраціональні форми філософії освіти. Завдання та основні напрями сучасної філософії освіти: системно-гармонійний, натуралістичний, індивідуально-плюралістичний. Інтеграція філософії освіти.

Основні терміни і поняття: освіта, розвиток особистості, філософія освіти, предмет та об'єкт філософії освіти, методологія, світогляд, наука, культура, педагогічна практика, інтеграція освіти.

3.1. Предмет філософії освіти та її місце в системі наукового і культурологічного знання.

Сучасна освіта розглядається як важливий чинник становлення і розвитку особистості, що має морально-духовний, науково-теоретичний, художньо-естетичний, правовий, політичний та релігійний характер. Різні сфери соціокультурного середовища визначають зміст, принципи, завдання, напрями освіти. Відповідно загальна теорія освіти включає в себе теорію моралі, теорію мистецтва, науку як окрему сферу діяльності людини, релігію, господарство та їх теоретичне обґрунтування. Ці окремі теорії освіти представляють собою різні відділи, сфери філософського осмислення навчально-виховного процесу. Так, наприклад, наука як особлива культурна цінність досліджується за допомогою логіки, котра встановлює поняття, закони та принципи наукового пізнання, формує теорії та системи раціоналізму («Науковчення» І. Фіхте, «Наука логіки», «Енциклопедія філософських наук» Г. Гегеля, «Капітал» К. Маркса). Естетика досліджує закони

мистецтва, визначає їх класифікацію («Філософія мистецтва» Ф. Шеллінга). Сутність і зміст моралі вивчається етикою («Виправдання добра» В. Соловйова). Тому окремій філософській дисципліні відповідає особливий розділ педагогіки у вигляді прикладної її частини: логіці – теорія наукової освіти, власне дидактика; етиці – теорія моральної освіти; естетиці – теорія художньої освіти. На цей факт відповідності філософського знання теорії педагогіки звертав увагу відомий представник філософії освіти початку ХХ століття С. Гессен. Він доводив, що педагогіка «може бути названа прикладною філософією», а «історія педагогіки є частиною, відображенням історії філософії».

Виходячи з вище сказаного, для розуміння філософських аспектів освіти, доцільно звернутися до філософії освіти як самостійної галузі філософського знання, що сьогодні відроджується в Україні. Філософія освіти має власну історію становлення і розвитку, проте й понині уточнюється, конкретизується з якісно нових світоглядних позицій, визначення предмета та об'єкта даної науки, з'ясовується по-новому зміст і місце філософсько-освітньої проблематики в системі наукового знання та духовної культури людства.

Розкриваючи сутність предмета слід зауважити, що він представляє собою глибоко-сутнісне, логіко-теоретичне осмислення закономірностей розвитку визначеного об'єкта наукового дослідження. Сам об'єкт пізнання має зовнішній прояв, існує об'єктивно, незалежно від суб'єктивних спроб його опанування.

Більш складнішу справу із визначенням предмета та об'єкта ми маємо у філософії освіти. По-перше, це галузь філософського знання, тому варто її віднести до наук загальнотеоретичних, але з іншого боку філософія освіти слугує загальнометодологічною та світоглядною підставою для педагогічної теорії та практики, тому вона також належить до практичних наук, завданням яких є встановлення визначених принципів і норм діяльності. Філософія освіти органічно поєднує в собі можливості чистої науки, залишаючись окремою сферою філософського знання, а в іншому аспекті вона розробляє і застосовує загальнотеоретичні положення до педагогічної практики, являючи собою певну форму духовної культури, певного типу мистецтва,

особливої духовно-теоретичної діяльності, спрямованої на глибинне опанування процесу виховання та навчання. В цьому ми вбачаємо особливість філософії освіти. Так, на думку відомого російського філософа і педагога С. Гессена, жодна чисто теоретична, суто абстрактна наука не може не отримати свого практичного застосування. І навпаки, практичні наукові дисципліни із необхідністю передбачають власне логіко-теоретичне обґрунтування, тобто мають на увазі чисте знання, суб'єктивно-понятійні форми. Щоб з'ясувати об'єктивні принципи та норми педагогічної діяльності, важливо знати загальні закономірності розвитку буття природи, суспільства та людини. Філософія освіти багатомірна, плюралістична, поєднує в собі елементи емпіризму і раціоналізму, сенсуалізму та інтуїтивізму, прагматизму й ірраціоналізму.

Об'єктом філософії освіти є вивчення сутності загальних філософських методологічних принципів, світоглядних положень та їх застосування до аналізу навчально-виховного процесу. Предметом – суб'єктивне усвідомлення закономірностей існування світоглядно-пізнавальних принципів в якості необхідних основ розвитку педагогічної теорії та практики.

До з'ясування філософських підвалин педагогічна наука звичайно мала свою теорію і практичне втілення, керуючись при цьому переважно емпіричними фактами. Філософія освіти піднімає науку педагогіку на якісно новий рівень пізнання, на рівень саморефлексії, самоосмислення власних духовно-теоретичних підвалин, спрямовує її розвиток від однобічно-моністичних уявлень до всебічно-різноманітних плюралістичних стверджень. Філософія освіти включає як науково-теоретичні, так і духовно-ірраціональні можливості пізнання, тому дійсно справедливим є положення: «Філософія не наука, а наука не філософія». Як наукова система філософія обов'язково має певну єдність логічних понять, категорій, законів, принципів та раціоналістичних методів пізнання. Це принципова позиція Аристотеля, Ф. Бекона, Г. Лейбніца, І. Фіхте, Г. Гегеля, К. Маркса, філософів-позитивістів. Але ж філософія, як і похідна від неї філософія освіти не адекватна чисто раціоналістичній науці, бо вона завжди прагне до наднаукового визначення її предмета і змісту. Оскільки результатом

філософського пізнання є не просто однобічна логічна істина, а всезагальна мудрість, в якій логічне, раціональне має відносний характер, а визначальними є різноманітні форми духовного освоєння буття. Як відомо стародавні греки завжди прагнули не до відкриття окремої істини, а до єдиної синкретично вираженої мудрості.

До нераціональних форм філософії освіти відносяться інтуїтивні, ірраціонально-вольові, внутрішньо екзистенційні засоби пізнання, а також така духовна форма освоєння світу як релігійна віра, що знаходиться в основі християнської «філософії серця» Г. Сковороди, П. Юркевича, П. Флоренського. Тому філософія освіти лише в певному відношенні є науковою дисципліною, а в інших проявах вона є вагомою частиною духовної культури людства. Це безумовно впливає із розуміння її предмета та самого змісту дослідження.

Філософія освіти має безпосередній зв'язок із мистецтвом, зокрема художнього літературою. Для підтвердження та перевірки цього факту потрібно звернутися до художніх творів М. Гоголя, Т. Шевченка, І. Франка та особливо до творчості Ф. Достоевського і Л. Толстого. В художній формі ми знаходили глибинні, суттєві філософсько-освітянські погляди, ідеї, що лежать в основі сучасної вітчизняної та зарубіжної філософії освіти, хоча вони не мають системно-наукового виразу. Прикладом спорідненості художньої творчості та філософії слугують відомі праці засновників основних філософських напрямів ХХ століття – екзистенціалізму, персоналізму, гуманістичного психоаналізу, зокрема творчість Ж.-П. Сартра, А. Камю, М. Бердяєва, Л. Шестова, Е. Фромма, К. Юнга. Скільки культурних цінностей, стільки маємо видів освіти та їх філософських обґрунтувань, зауважував філософ-освітянин С. Гессен.

Таким чином, визначення предмета та змісту філософії освіти як єдності теоретичного та практичного знання, послідовно приводить до розуміння її сутності як багатовимірного, плюралістичного розмаїття, а головним в цьому відношенні виступає єдність науково-теоретичного та культурологічного підходів, філософія освіти, впевнено можна завірити, є одночасно і наука, і культура, що поєднує в собі логіко-раціоналістичні, морально-етичні, естетичні, духовно-релігійні виміри, філософія освіти прагне до практичного втілення софійності –

нескінченої мудрості.

Основним завданням філософії освіти є загально-світоглядне і методологічне обґрунтування педагогічної діяльності, сутнісне осмислення внутрішніх підстав теорії педагогіки, визначення закономірних зв'язків та основ творчого характеру діяльності суб'єкта в навчально-виховному процесі.

3.2. Взаємозв'язок філософії освіти та педагогічної практики.

Філософія освіти безпосередньо пов'язана з педагогічною практикою, має реальний вихід на педагогічну діяльність завдяки основним своїм функціям. У філософії освіти, як і в загально-філософській теорії під поняттям «функції» розуміється здійснення, виконання певної діяльності, властивої об'єктам чи процесам, а саме навчально-виховній практиці. За допомогою функцій філософії освіти здійснюється саморефлексія основ педагогічної теорії та практики. В навчальних посібниках із філософії освіти констатується певна кількість функцій, які можна звести до трьох основних.

1. Методологічна функція. Як відомо, метод – це засіб пізнання дійсності, перевірений шлях до істини. У філософії освіти метод – це, насамперед, шлях, ідеальна форма пізнання, що допомагає активізувати процес освіти, внутрішньо осмислити, надати йому творчий характер постійного педагогічного пошуку. Методологічна функція являє собою органічну єдність окремих методів пізнання, що поділяються на три основні рівні. Перший рівень – методи емпіричного пізнання, які завжди свідомо чи несвідомо застосовуються в педагогічній діяльності. Це такі методи: спостереження, опис, вимір, збір наукових фактів, експеримент. Спостереження являє собою багато в чому споглядове, навіть пасивне відношення до об'єкту дослідження навчально-виховного процесу, чи суб'єктів педагогічної діяльності – учнів, студентів. За допомогою спостереження відбувається лише певна констатація педагогічних фактів, їх збір.

Експеримент, навпаки, являє собою творчо – активне втручання педагога-дослідника в об'єктивно – суб'єктивні відносини процесу

освіти. Експеримент як один із головних методів педагогіки обов'язково передбачає необхідність загальної мети, завдання, процедури та методики його проведення. За своїм обсягом експерименти можна розділити на глобальні, широкомасштабні, а також спеціальні. Основне завдання цього методу в філософії освіти полягає у знаходженні активних форм навчання та опанування інформаційним змістом основних навчальних предметів.

Проте, вище названі методи пізнання стосуються лише емпіричного рівня педагогічної практики, а як відомо фактичне знання обов'язково потребує теоретичного узагальнення.

Це відбувається на другому та третьому рівнях філософсько – освітянської методології.

Другий рівень методологічної функції має назву емпірико-теоретичного, а третій – загальнотеоретичний. До емпірико-теоретичного рівня належать такі методи як аналіз і синтез, індукція та дедукція, а також ті, що отримали широке розповсюдження в теперішні часи – це математизація та моделювання педагогічного знання. Варто також відзначити, що ці методи мають певну особливість – вони безпосередньо пов'язані з емпіричною даністю, окремими фактами педагогічної діяльності і в той же час приводять до теоретичного узагальнення, до синтетичної єдності.

До загально - теоретичного рівня пізнання відносяться такі методи як принцип єдності історичного та логічного, сходження від абстрактного до конкретного, принцип системності. На цьому рівні пізнання відбувається саморефлексія існуючих педагогічних теорій, дослідження їх сутнісних закономірностей розвитку. Відомо, що історичне завжди знаходиться в основі сучасного стану знання, історія розвитку будь-якого знання є необхідною передумовою теперішніх теорій. Це характерно і для педагогіки, проте історичне саме по собі невичерпне, не може в повній мірі бути осягненим сучасністю, завжди залишається певна остача, не визначений і не пізнаний до кінця історичний матеріал. Крім того із зміною основних парадигм теперішнього стану знання обов'язково змінюється зміст вивчення основних історичних етапів розвитку даного предмету, історичне завжди має актуальність свого існування.

Принцип сходження від абстрактного до конкретного тісно пов'язаний з необхідністю створення певних раціоналістичних систем у філософії освіти та педагогіці. Абстрактне це першопочаткове теоретичне знання, являє собою процес відходження від чуттєвої даності, певних якісних властивостей предмету. Проте абстрактне знання завжди однобічне, поверхнєве, потребує діалектичного синтезу. Конкретне у філософському розумінні являє собою органічну єдність абстрактних понять, суджень – логічних форм відображення дійсності. Гегель вперше розкрив, що сходження від абстрактного до конкретного – це метод, який відображає рух теоретичної думки від однобічних абстракцій в їх найбільш загальній формі до все більш повного, різноманітного і цілісного відтворення предмета або явища. Його праця «Наука логіки» є найбільш виразним прикладом втілення цілісної, конкретної теорії, саме в цьому відношенні прийнято вважати, що філософія і є найбільш конкретною, змістовною науковою дисципліною. Оскільки філософія освіти має мету методологічного обґрунтування педагогічного процесу, то звичайно необхідним засобом для цього є принцип сходження від абстрактно-початкових педагогічних понять до загальної синтетичної теорії педагогіки. Методологічна функція на різних рівнях її прояву служить загальною підставою саморефлексії підвалин педагогічної науки та практики.

2. Світоглядна функція філософії освіти, що пов'язує духовно-теоретичне освоєння закономірностей пізнання і практику навчання та виховання.

Що таке світогляд? На це питання існує чимало відповідей, проте більшість спеціалістів сходяться на тому, що світогляд це певна система поглядів, уявлень, звичаїв, традицій, логічних понять, суджень, законів, теорій та ідей, в яких відображаються закономірності та суттєві зв'язки у розвитку природи, суспільства, сутності та існування людини. Світогляд звичайно має певний історичний процес свого розвитку. На думку російського вченого, філософа, історика, мовознавця академіка Н. Конрада тривалість існування світогляду шість тисячоліть, а німецький вчений, філософ - екзистенціаліст К. Ясперс стверджував, що світогляд як форма духовно-теоретичного освоєння світу існує понад сім тисячоліть. Світогляд завжди тісно пов'язаний із практичним

життям, теоретичні поняття, ідеї, міфологічні образи, релігійні вірування згодом стають основою практичних переконань людей, соціальних груп, цілих суспільств. Світогляд має три основних історичних типи: міфологія, релігія, наукове пізнання. Філософія освіти забезпечує загально-світоглядне обґрунтування педагогічної теорії та педагогічної діяльності.

Сучасний розвиток інтегрованого змісту процесу навчання формує основи цілісного розуміння закономірностей світу, суспільства, людини. Найбільш загальною основою інтегрованого змісту навчання є історичні типи світогляду та їх взаємозв'язок, оскільки кожна форма світосприйняття актуальна і по цей час.

Особливістю міфу та міфотворчості є та ознака, що людина, суб'єктивно-духовний початок ще не виділяється із надр природи, об'єктивного, а також для міфа характерним є певна синкретичність, дифузійність, нерозщепленість логіко-раціонального і духовно-емоційного, нераціонального. Наслідком такого світогляду стає найвне олюднення оточуючого середовища, загальна персоніфікація природних і культурних об'єктів. Цікаво що міфи характерні і для ХХ століття, які знайшли свій прояв в соціально-економічній, політичній та ідеологічній сферах (ідеї утопії націоналсоціалізму, міфи розвинутого соціалізму, комунізму, то – сучасна широко розповсюджена масова культура, що приводить до втрати духовності тощо).

Сучасна міфотворчість має свої причини існування та пояснення перш за все у відчужених формах буття сучасної людини, міфи та реальність існують поруч. Міфічні форми світосприйняття активно впливають на теперішню педагогічну практику, на процес виховання молоді. Це потрібно враховувати сучасному педагогу, використовуючи знання та досвід міфології в формуванні основ цілісного і водночас різноманітного світобачення.

Релігія як особлива форма світогляду завжди мала ірраціональні основи свого існування, насамперед, релігійну віру – загальну підставу духовності суспільства. Релігія актуальна на часі. Особливо християнські віровчення в Україні: православ'я, католицизм, протестантські церковні організації. Проте, як відомо, на превеликий жаль не існує єдності та злагоди між ними. Один лише факт: в Україні

аж три православних церкви: УПЦ Московського Патріархату, УПЦ Київського Патріархату та Українська Православна автокефальна Церква. Православний принцип духовної соборності не знайшов свого втілення на практиці, роз'єднаність, непримиримість та навіть ворожнеча шкодить злагодженості українського суспільства. Тому для педагога-практика потрібно мати на увазі, що релігійна віра як основа духовності несе в собі величезний запас конструктивних можливостей, проте теперішній стан релігійного життя в нашій державі потребує покращення – дійсного втілення християнського принципу соборності на загальнолюдських, християнських моральних нормах поведінки людей, котрі мають тисячолітню історію свого існування і ніколи не були спростовані окремими вченими-теоретиками, (наприклад К. Марксом чи Ф. Ніцше). Моральні засади християнства на думку І. Канта слугують основою доведення буття Бога (категоріальний імператив). По відношенню до релігії та церкви повинен бути втілений принцип злагоди та вільного віросповідання, що становлять основу духовного життя суспільства.

Наука як визначальна форма світогляду характеризується адекватністю, тотожністю відображення дійсності, певною системою логічних понять, законів та принципів побудови теоретичного знання. Науковий понятійний апарат та наукова істина як результат пізнання відрізняють цю форму світогляду від попередніх. Оскільки педагогіка є складовою гуманітарного знання, то вона теж має систему логічних понять, принципів, котрі визначають зміст педагогічної теорії. Наука є визначальною підставою раціоналістичних напрямів у філософії освіти та педагогіки. Проте не слід замикатися лише на сцієнтизмі філософії освіти, так як окрім раціоналістичних існує різноманіття ірраціоналістично - духовних основ педагогічної діяльності. Тому світоглядна функція звичайно повинна бути інтегрованою, використовувати і науку, і релігію, і навіть міфологію в становленні цілісного і плюралістичного світогляду суб'єктів педагогічної діяльності – учнів, студентів.

3. Аксіологічна функція. Безпосередній зв'язок філософії освіти та педагогічної практики здійснюється за допомогою аксіологічної чи ціннісно-орієнтовної функції. Дійсно для будь-якого суспільства

необхідні певні ціннісні орієнтири, або ж виховні ідеали, оскільки без ідеалів не можливі оптимістичні прагнення майбутнього. Відомий полтавський педагог Г. Ващенко виклав у книзі «Виховний ідеал» визначення та певну систематизацію ідеальних установок. В основному методологія пояснення виховного ідеалу зводиться до двох протилежних підходів. З одного боку існує однозначний, моністичний підхід до визначення виховних цінностей, котрий визнає лише один єдиний ідеал і заперечує будь-які інші цінності. Таке розуміння виховного ідеалу властиве тоталітарним політичним устроєм, уніфікованим державним формуванням (політичним диктатурам – фашистським чи більшовицьким). В таких політичних режимах заперечується існування будь-яких відмінних цінностей за однобічно прийнятих – комуністичних або ж націонал - соціалістичних.

У високо розвинених демократичних суспільствах домінує поліваріантний, плюралістичний, мультикультурний підхід щодо визначення виховних ідеалів, котрі охоплюють сфери політичного, соціально-економічного та духовно-культурного життя. У педагогічній практиці варто обґрунтовувати та розкривати зміст таких загальних цінностей, ідеалів: виховання глибокого патріотичного почуття, формування духовної соборності народу, становлення єдиної політичної нації в Україні, а також широке – застосування загально прийнятих християнських цінностей. В цьому відношенні філософія освіти розробляє та втілює в педагогічній практиці різноманітні ціннісні орієнтири, що визначають відношення суб'єктів педагогічної діяльності до актуальних проблем суспільного та природного розвитку.

Отже, взаємозв'язок філософії освіти та педагогічної практики здійснюється завдяки основним функціям. На практиці результати освітянської діяльності: знання, уміння, досвід та навички перетворюються в певну сукупність основних понять, образів, умінь, які учні та студенти повинні засвоїти всебічно. Загальним обґрунтуванням педагогічного процесу є методологія, світогляд та визначення ціннісних орієнтирів, виховних ідеалів.

3.3. Характеристика основних напрямів у сучасній філософії освіти.

Серед найпоширеніших напрямів сучасної філософії освіти можна виділити три основні: системно-гармонійний, натуралістичний, індивідуально-плюралістичний. Кожний з них має певне філософське обґрунтування. Так, наприклад в основі системно-гармонійного напрямку лежить раціоналістична філософія (Аристотеля, Гегеля, Маркса, філософів-позитивістів). Натуралістичний напрям філософії освіти забезпечується філософією матеріалізму, емпіризму та сенсуалізму. Індивідуально-плюралістичний знаходить свої філософські підвалини в ірраціоналістичних напрямках, зокрема у філософській антропології, гуманістичному психоаналізі, екзистенціалізмі, персоналізмі, релігійній філософії, «філософії серця», тощо.

Системно-гармонійний напрям полягає переважно в науково-сцієнтичному розумінні процесу навчання та виховання. Положення цілісності, інтеграції характеризують цю течію філософії освіти. Системно-гармонійний напрям складається із багатьох систем. Раціонально-прагматичний підхід є складовим системно-гармонійного. Так методика «комунарського навчання» І. Іванова багато в чому удосконалює положення педагогіки А. Макаренка, це насамперед стосується методики колективної творчої праці, творчих справ. Творчість вважається головним критерієм навчальних успіхів. Головна мета прагматичної теорії освіти – це максимальна ефективність освіти, її головний метод – інструменталізм, найважливішим критерієм педагогічних зусиль є успіхи людини у практичних сферах її існування.

Системно-гармонійний напрям сучасної філософії освіти передбачає необхідний навчальний компонент, який має формувати цілісне світобачення. До цього часу ця течія переважає в педагогіці, хоча однобічне його застосування звичайно приводить до абстрактного світосприйняття. Основними недоліками цієї течії є формалізм, схематизм, догматизм і в певній мірі авторитаризм. Тому системно-гармонійний, раціоналістичний напрям філософії освіти потребує доповнення, конкретизації. Таким доповненням є натуралістичний напрям сучасної філософії освіти. Він полягає в пошуках, відкритті та

розвитку, постійного удосконалення природних здібностей, задатків, талантів учнів, молоді.

Філософія освіти обґрунтовує натуралістичний підхід у педагогіці з допомогою емпіризму та сенсуалізму, що мають безпосередній вихід на реальний досвід індивіда та чуттєву даність. Натуралістичний напрям був започаткований ще у пансофії знаменитого чеського педагога XVII століття Я.А. Коменського, філософські погляди якого були близькі до емпіризму англійського філософа Ф. Бекона та сенсуалізму Дж. Локка і Т. Гоббса. Натуралізм філософії освіти принципово відстоював французький філософ, просвітник XVIII століття Ж.-Ж. Руссо, котрий взагалі заперечував впливи культури, діяльності людини на процес навчання та виховання. Наука та культура, по ствердженню Ж.-Ж. Руссо, спотворили природу людини, внесли розклад в натуру людини. Культура, на його думку, відрізняється однобічною розсудливістю, апіорною надуманістю. Тому лише чуття людини ведуть до істини, непогрішимі, безпомилково направляють її волю, відкривають йому справжню сутність і красу світу. Природа, що протистоїть культурі – це все те, що опановується чуттями і ними керується. В стані культури люди займаються лише роздумами і простим розкладанням змісту навчання, механічно копіюють, а не відчують і не створюють нове. Це тому, що вони втратили цільність природної людини. В культурі, на думку французького просвітника, особистість втрачає саму себе, власну свободу, прагнення до творчості, стає залежною від інших людей. Вільна і цільна особистість складає зміст натуралістичного ідеалу.

Людина народжується вільною, а необхідна їй детермінація діяльності це породження механізму культури, тому саме природне виховання є перш за все «вільне» виховання. Завдання такого виховання – це створення цільної людини, а засобами такого виховання є виключно природне життя, яке охороняє її від однобічностей культури. Природа сама повинна діяти в людині, вона, найкращий учитель. Натуралістичний підхід до освіти був доповнений Л. Толстим, котрий запевняв, що життя і є освіта, а теорія навчання та виховання є теорією самого життя.

Школа повинна лише надавати учням можливість отримувати

знання, учні повинні мати право на вибір предметів навчання, тих, які їм потрібні, до яких вони мають зацікавленість. Така школа, на думку відомого російського письменника-педагога, буде дійсно свободною і миттєвою. Яснополянська школа Толстого була спробою здійснити ідею вільної та життєво-практичної освіти. Проте сам по собі натуралістичний напрям має прояви однобічностей. Як зауважував філософ-освітянин С. Гессен: «у Толстого чудовий задум привів до протилежних результатів: свобода перетворилась у свавілля, в наслідування старшим, до влади неорганізованого примусу». Протилежності свободи і свавілля в освіті взаємно виключають одне одного, не можуть існувати разом – це основна вада натуралізму у педагогіці. Насправді свобода є завданням виховання, визволення від влади природнього буття, становить загальну мету освіти, вони діалектично пов'язані між собою. Кожний акт примушення може і повинен бути пронизаний свободою, в якій він і отримує всій справжній педагогічний зміст. Натуралістичний напрям у філософії освіти має своїх прихильників і у ХХ столітті, зокрема педагогічна творчість М. Монтесорі. Натуралістичний підхід багато в чому споріднений із теорією «рівної нерівності» Г. Сковороди та поглядами М. Гоголя на існування здібностей, талантів особи як прояву Божої мудрості, котрі повинні бути всебічно розвинутими та вдосконаленими.

Системно-гармонійний та натуралістичний напрями філософії освіти органічно поповнюються індивідуально-плюралістичним, що ґрунтується на різних версіях філософського ірраціоналізму, котрий несе в собі потенційний запас значних культурологічних можливостей. Індивідуально-плюралістичний підхід філософії освіти полягає у використанні індивідуальних можливостей особистості та вільного вибору предметів навчання. Такий підхід проявляється в екзистенційній, вальдорфській, християнсько-релігійній, моралізаторсько-гуманістичній педагогіці, у школі «діалогу культур».

Екзистенційна педагогіка ґрунтується на ірраціональному принципі непізнаваності сутності особистості суб'єкта педагогічної діяльності. Вона заперечує закономірності процесу навчання, зовнішні його прояви, значну увагу приділяє внутрішньо-емоційному контакту між педагогом та учнями, інтуїтивності їх спілкування, визнає вільний діалог як го-

ловний дидактичний засіб. Для екзистенційної педагогіки характерне різко негативне ставлення до колективних форм виховання. Ця педагогіка трактує процес освіти як низку екстремальних ситуацій, завдяки яким відбувається формування суто особистісних якостей учнів. Багато в чому подібною до екзистенційної є вальдорфська педагогіка, що ґрунтується на сучасній філософській антропології Р. Штейнера. Притаманний їй містичний характер зумовлений постулатом непізнаності сутності дитини, виходячи з якого педагог у навчальному процесі має справу з такими якостями учнів, які витікають із невідомого внутрішнього джерела.

Християнсько-релігійна педагогічна теорія зумовлюється філософсько – дидактичними, морально-християнськими настановами Святого Письма – Біблії. Морально-гуманістична педагогіка є теж складовою індивідуального плюралістичного напрямку. До неї належать концепції «педагогіки серця», френопедагогіки, «відкритого навчання», «нового гуманізму». «Педагогіка серця», засновником якої є Я. Корчак, містить такі головні положення:

- 1) необхідний «великий синтез дитини», що будується на любові педагога до учнів, а не на логіко-раціоналістичних підставах;
- 2) у педагогіці важливо уникати надмірного теоретизування, що небезпечно формалізмом і апріоризмом;
- 3) слід віддавати перевагу індивідуальним формам навчання;
- 4) педагогічний процес вимагає у всьому дотримуватися міри.

Френопедагогіка (засновник С. Френе) надає головну роль в освіті колективним початкам. Проте сама колективність освіти поєднується з вільним вибором учнями форм навчальної діяльності та змісту навчальних предметів. Ця концепція стала прообразом відкритої педагогіки. У США поширена течія цього типу – «відкрите навчання». В ній використовується індивідуальні форми освіти, застосовується методологія природної доцільності, кмітливості, природного розвитку дитини.

Послідовники теорії «нового гуманізму», або «лінгвістичного гуманізму» намагаються встановити стійкий постійний зв'язок між моральними судженнями та відповідною поведінкою. Виходячи з ідеї практичного розуму І. Канта та логічних досліджень неопозитивіста ХХ

століття Вітгенштейна, прихильники «нового гуманізму» підкреслюють визначальну роль мови в педагогічному процесі.

Школа «діалогу культур» застосовує «діалогіку», яка дає можливість зберегти діалогові риси всіх найважливіших історичних конструктів. Діалог розглядається як феномен, що виходить за межі суто логічної та раціональної сфери й існує у більш широкому, загально-культурологічному контексті. Такий підхід у філософії освіти дозволяє будувати педагогічний процес на науково-теоретичних та ірраціонально – індивідуальних засадах.

Вище описані основні напрями філософії освіти повинні взаємодоповнюватись, взаємозбагачувати один одного. Крім того має бути загальна інтеграція основних течій освітнього процесу. Оскільки провідними напрями філософії освіти є науково-раціоналістичний та ірраціонально-плюралістичний, то з'являється проблема їх синтетичного об'єднання.

Інтеграція освіти можлива, насамперед, як стан взаємодоповнення поліцентричного розвідку науки і полікультурного розвитку суспільства. У функціонуванні освітніх систем на перший план висувається принцип єдності процесів інтеграції між людиною і природою; особистості і суспільства; інтегративного відсіву інформації в особистісну організацію знань. Сучасна освіта постає як процес інтеграції «між світом і людиною (предметна хвиля), між світом знань і суб'єктом (опорна хвиля) та сукупністю соціально-педагогічних комунікацій (комунікативна хвиля – відношення «суб'єкт - суб'єкт»). Інтеграція сучасної освіти доповнює поняття цілісності.

Отже, філософія освіти дійсно відроджується в наші часи, в широких дискусіях визначаються її об'єкт, предмет і зміст, а також методологічні та загально-світоглядні засади, котрі слугують обґрунтуванням сучасної педагогічної теорії та практики. Філософія освіти здатна поєднувати у собі наукове та культурологічне знання, вона одночасно є суттєвою теорією і практичною науковою дисципліною. Взаємозв'язок філософії освіти та педагогічної практики здійснюється завдяки основним її функціям: методологічній, світоглядній та ціннісно-орієнтовній. Головні напрями сучасної філософії освіти: системно-гармонійний, натуралістичний та індивідуально-плюралістичний потребують інтегративного визначення і

практичного втілення в навчально-виховному процесі. Інтеграція філософії освіти забезпечує існування і пояснення суто наукового та ірраціонально-індивідуального підходу до змісту навчання та їх осягнення, а також формування духовно-світоглядних основ особистості.

Запитання для самоконтролю, повторення

1. Чому педагогіка може бути названа прикладною філософією?
2. Охарактеризуйте особливості предмета й об'єкта філософії освіти.
3. Розкрийте можливості впливу філософії освіти на педагогічну діяльність.
4. Назвіть раціональні та ірраціональні форми пізнання філософії освіти.
5. Поясніть взаємозв'язок філософії освіти з наукою, мистецтвом, культурою.
6. Розкрийте суть основних функцій філософії освіти та їх вплив на педагогічну практику.
7. Визначте основні напрями сучасної філософії освіти.
8. У чому полягає інтеграція та диференціація сучасної освіти.

Література

1. Ващенко Г. Виховний ідеал. / Г. Ващенко. – Полтава, 1994. – 192 с.
2. Гессен С.И. Основы педагогики. Введение в прикладную философию. / С.И. Гессен. – М.: «Школа – Пресс», 1995. – 448 с.
3. Горський В.С. Історія української філософії. / В.Г. Горський. – К.: Наукова думка, 1996. – 256 с.
4. Лутай В.С. Філософія сучасної освіти. / В.С. Лутай. – К.: Центр «Магістр», 1996. – 256 с.
5. Клепко С.Ф. Конспекти з філософії освіти / С.Ф. Клепко. – Полтава: ПОППО, 2007. – 420 с.
6. Шейко С.В. Національні та загальногромадянські засади реформування сучасної вищої освіти в Україні / С.В. Шейко // Вища освіта України. - № 3. – 2005. – С. 32-35.

Тема 4.

ЄВРОІНТЕГРАЦІЯ УКРАЇНИ ЯК ЧИННИК СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ДЕРЖАВИ.

РОЛЬ ОСВІТИ В РОЗВИТКУ ПАРТНЕРСТВА УКРАЇНИ З ІНШИМИ ДЕРЖАВАМИ.

Короткий зміст теми. Особливості науково-технічного співробітництва України та країн Європейського Союзу, процеси входження освіти й науки нашої держави в європейський освітній простір. Адаптація законодавства України до законодавства ЄС.

Основні терміни і поняття: освіта, вища освіта, європейський освітній простір, Європейський Союз, програма ТЕМПУС, угода.

4.1. Європейський вибір України – невід'ємна складова її подальшого розвитку.

Україна є й залишається надійним партнером Європейського Союзу. Нині відбувається активне реформування в різних сферах діяльності країни (сприяння розвитку торгівлі, фінансового, громадського, науково-технологічного та культурного співробітництва, інше) з основною метою – досягнення європейських стандартів якості життя. Взаємоповага, взаємодопомога, готовність до вирішення всіх проблем, не зважаючи на рівень їх складності, є універсальними принципами взаємодії нашої держави з географічними сусідами та країнами-учасниками Європейського Союзу.

Важливим вихідним документом такої співпраці стала «Угода про партнерство та співробітництво» (УПС) між Україною, з одного боку, та ЄС і його членами, – з іншого, що набула чинності у березні 1998 року й має термін дії 10 років. Відповідно до цієї Угоди, сторони проводять регулярний політичний діалог: відбуваються переговори на найвищому політичному рівні в рамках самітів; для спостереження за дією Угоди згідно з її положеннями створено Раду з питань співробітництва, засідання якої відбуваються на міністерському рівні щонайменше раз у рік. Із Радою співпрацює Комітет із питань співробітництва, який веде політичний діалог на парламентському рівні.

11 грудня 1999 р. у м. Гельсінкі Європейська Рада схвалила спільну стратегію ЄС щодо України, спрямовану на зміцнення стратегічного партнерства з нашою державою. Метою цієї стратегії є:

1. Фундаментальне зближення та поступова інтеграція України до ЄС. Основою цього процесу є принципові положення і цілі європейської інтеграції та проголошений Україною курсу на інтеграцію до ЄС, який сприятиме проведенню реформ у країні.

2. Реалізація Угоди про партнерство та співробітництво між Україною та ЄС, що є важливим завданням на найближчі роки, базою та одним із дієвих інструментів поглиблення інтеграції України до ЄС. Якнайповніша імплементація УПС має створити передумови для подальшого розвитку торгівлі ЄС з Україною та суміжними країнами. ЄС спрямує зусилля на послідовне спільне з Україною виконання положень УПС у рамках чинних двосторонніх інституцій, фінансових інструментів та спільних робочих програм з імплементації УПС.

3. Підтримка реформ в Україні.

4. Успіхи України в реалізації Угоди про партнерство та співробітництво, здійснення реформ і продовження курсу на інтеграцію до ЄС дозволять Україні повною мірою долучитися до процесу розширення ЄС.

5. Забезпечення зони стабільності, співробітництва та процвітання у Центральній і Східній Європі. Неоднакові темпи європейської інтеграції центральних і східноєвропейських країн породжують різноплановість стосунків між країнами регіону. Тому таким принциповим є вироблення спільної стратегії, яка б забезпечила збереження еволюційності та незворотності процесу розширення, а також координацію дій, пов'язаних із різними темпами інтеграції центрально-східноєвропейських країн до ЄС, поглиблення транскордонного та регіонального співробітництва, використання багатостороннього діалогу із залученням усіх країн регіону. Спільна стратегія має зміцнити регіональну безпеку шляхом покращання та подальшої гармонізації відносин між країнами, які мають на меті інтеграцію до ЄС.

6. Адаптація законодавства України до норм ЄС. Євросоюз посилить й активізує роботу, що сприятиме процесу адаптації

законодавства України до норм ЄС та враховуватиме наміри України набути з часом повноправне членство в Європейському Союзі.

7. Поглиблення співробітництва у сфері зовнішньої політики, що є одним із визначальних факторів безпеки та стабільності в Європі.

8. Поглиблення співробітництва у сфері безпеки та оборони. ЄС визнає нерозривність і взаємозалежність безпеки Союзу й України.

9. Поглиблення співробітництва з Україною у галузі юстиції та внутрішніх справ. Виконання положень Угоди про партнерство та співробітництво між Україною та ЄС, використання можливостей поза межами цієї Угоди з урахуванням існуючих потреб та інтересів сторін у галузі юстиції й внутрішніх справ, залучення України до програм ЄС і тісне співробітництво у цій сфері є важливою передумовою створення в Європі простору безпеки й стабільності.

10. Поглиблення міжлюдських зв'язків, регіонального та культурного співробітництва між Україною та ЄС, що, разом з іншими заходами, дасть можливість уникнути появи будь-яких нових ліній поділу на континенті.

11. Посилення торгово-економічного співробітництва та співпраці у сфері транспорту, зв'язку, телекомунікацій.

12. Охорона довкілля.

12 березня 2013 року президентом України був підписаний Указ «Про невідкладні заходи щодо європейської інтеграції України». Згідно з цим документом, уряду доручено виконати у встановлені терміни і в повному обсязі план першочергових заходів щодо інтеграції України в Європейський Союз на 2013 рік та сприяти діяльності в Україні моніторингової місії Європарламенту, забезпечити щомісячне інформування Європейського Союзу про заходи євроінтеграції.

Кабінету міністрів доручено вжити заходів щодо забезпечення прийняття законодавчих актів та видання інших нормативно-правових актів, передбачених Планом дій щодо лібералізації візового режиму з ЄС, підготовку та направлення на розгляд Єврокомісії третьої доповіді України про виконання плану.

4.2. Адаптація законодавства України до законодавства ЄС.

Метою співробітництва України з Європейським Союзом у різних сферах життєдіяльності, зокрема науки й техніки, є заохочення цивільних наукових досліджень і технологічного розвитку, включаючи спільну науково-дослідницьку діяльність, навчання та переміщення науковців, а також інші форми співробітництва, що потребує нової правової системи.

Зазначені процеси диктують, перш за все, необхідність визначення, гармонізації й затвердження нормативно-правового забезпечення в галузі освіти з урахуванням вимог міжнародної та європейської систем стандартів та сертифікації. Адаптація законодавства України до законодавства ЄС є важливим кроком створення в нашій державі нової правової системи.

Адаптація законодавства України до законодавства Європейського Союзу — це не стільки «впровадження нормативно-правових актів України, розроблених з урахуванням законодавства Європейського Союзу», скільки тривалий процес узгодження рекомендацій, вироблених країнами-учасницями процесу, створення зони європейської вищої освіти та пріоритетів національної системи освіти. Це тривалий процес поетапного прийняття й впровадження нормативно-правових актів України, розроблених з урахуванням законодавства ЄС.

У 1998 році в Україні було створено Міжвідомчу координаційну раду щодо адаптації законодавства України до законодавства ЄС. У 1999 році створена єдина система планування, координації та контролю за підготовкою проектів законів та адаптації законодавства органами виконавчої влади.

Було запропоновано декілька програм у сфері дослідництва та розвитку:

1. Інтеграція і зміцнення Європейського дослідницького простору. Зазначена програма встановлює наукові пріоритети, на яких Єврокомісія концентруватиме фінансові ресурси, а також нові ініціативи, спрямовані на удосконалення мереж національних

дослідницьких програм країн-учасниць.

2. Зміцнення структури Європейського дослідницького простору. Ця програма спрямована на подолання структурної слабкості європейського дослідництва шляхом глибшої інтеграції дослідництва та інновацій, розвитку мобільності дослідників, скоординованого планування та доступу до дослідницької інфраструктури, а також реалізацію заходів, спрямованих проти відтоку вчених, та розвиток громадського усвідомлення щодо значення науки у розвитку суспільства.

3. Незалежні дослідження в ядерній сфері. Програма зосереджується на аспектах зберігання ядерних відходів та безпеці ядерних реакторів.

4. Європейські спільні дослідницькі центри.

Проект програми представляє три нових інструменти:

- створення мережі майстерності. У рамках нової програми планується створити мережі дослідників, кожна з яких розвиватиме наукову базу в різних напрямках шляхом напрацювання та використання набутої майстерності;
- впровадження інтегрованих проектів. Використання зазначеного інструменту спрямовано на зміцнення європейської конкурентоспроможності та вирішення соціальних питань. Розмір інтегрованих проектів буде відрізнятися, залежно від потреб для досягнення очікуваних результатів, їхній бюджет коливатиметься від кількох мільйонів євро до кількох десятків мільйонів. Кожен інтегрований проект повинен чітко визначати завдання, спрямовані на отримання науково-технологічних результатів;
- забезпечення участі ЄС у національних дослідницьких програмах. Цей інструмент націлений на те, щоби пріоритети більшості національних дослідницьких програм країн-учасників співпадали з інтересами і завданнями ЄС у зазначеній сфері. Крім цього, важливим є підвищення впливу національних дослідницьких програм задля реалізації дослідницьких завдань ЄС шляхом підготовки гармонізованих робочих програм, оголошення спільних конкурсів тощо.

ЄС підтримує адаптацію законодавства України шляхом надання

технічної допомоги через європейський консультативний центр із питань законодавства (UEPLAC). ЄС забезпечує створення належної інформаційної бази для практичної реалізації процесу адаптації українського законодавства до норм Євросоюзу.

4.3. Входження освіти й науки України в європейське інформаційне та освітнє поле як вагомий чинник економічного, соціального, інтелектуального, інноваційно-технологічного та культурного розвитку.

Процеси європейської інтеграції охоплюють дедалі більше сфер життєдіяльності – не є виключенням й освіта. На сучасному етапі актуальними залишаються питання зміцнення матеріально-технічної бази наукових і навчальних установ, забезпечення їх комп'ютерною технікою, новітнім обладнанням та приладами, створення належно оснащених регіональних і міжгалузевих центрів спільного користування.

Україна та Європейський Союз реалізують окремі науково-технічні програми у сферах спільного інтересу. Співробітництво між Україною та ЄС у галузі освіти, науки і технологій розвивається в різних напрямках й умовах і базується на співробітництві та конкуренції.

Осередком освітніх та наукових процесів у контексті євроінтеграції є Науково-технологічний центр в Україні – міжурядова неприбуткова організація, діяльність якої спрямована на запобігання розповсюдженню зброї масового знищення.

29 квітня 1993 р. Україна приєдналася до програми ТЕМПУС (TEMPUS) – програми, що фінансується Європейським Союзом, спрямована на підтримку процесів модернізації вищої освіти в країнах-партнерах Східної Європи, Центральної Азії, Західних Балкан і Середземномор'я, головним чином, через проекти міжвузівського співробітництва.

Основна задача програми – розширення співробітництва у галузі вищої освіти між Європейським Союзом і країнами-партнерами у контексті реалізації Ліссабонської стратегії та Болонського процесу.

Крім укріплення співробітництва на рівні навчальних закладів, Tempus сприяє встановленню і розвитку міжособистісних контактів.

Програма є тривалою:

- Tempus I – 1990–1994 р.р.;
- Tempus II – 1994–1998 р.р.;
- Tempus II bis – 1998–2000 р.р.;
- Tempus III – 2000–2006 р.р.;
- Tempus IV – з 2007 р.

У 1993 році впровадження даної програми в Україні мало на меті удосконалення управління закладами освіти, оновлення або розробку нових навчальних програм і підвищення кваліфікації викладачів, особливо у таких дисциплінах, як економіка, іноземні мови, суспільні науки, європейські студії та право.

На третьому етапі програми ТЕМПУС (2000–2006 рр.) відбувся перехід до нових пріоритетів і нової предметної сфери. Участь України в програмі ТЕМПУС III узгоджувалася з приєднанням до Болонського процесу та входженням до Європейського простору вищої освіти, що відповідно позначалося на цілеспрямованні проектів. До пріоритетних напрямів, окрім економіки та бізнес-менеджменту, було включено сільське господарство, інформаційно-комунікативні технології та екологію.

Починаючи з 2000 р. до проектів ТЕМПУС, окрім університетів, долучаються інші партнери – підприємства, неурядові організації, органи влади. Тож учасниками проектів ТЕМПУС в Україні стають Секретаріат Кабінету Міністрів України, міністерства освіти і науки, молоді та спорту України, охорони довкілля, аграрної політики, обласні державні адміністрації та міські ради, спілки промисловців, аграрні підприємства, порти, слухацькі ради університетів і науково-дослідні інституції.

26 червня 2003 р. Європейською Комісією були затверджені проекти, які отримали гранти за програмою ТЕМПУС. Серед пріоритетних напрямів реалізації проектів були: впровадження сучасних навчальних технологій, створення та застосування новітніх методів управління навчальним процесом, відновлення тісної співпраці між університетами та промисловістю, що передбачає поживлення

інноваційної діяльності.

Українські вищі навчальні заклади брали участь у реалізації 14 проектів:

1. Створення мережі «об'єднаних пунктів» із метою поширення практики використання інформаційних технологій в управлінні діяльністю університетів (Херсонський державний педагогічний університет, Харківський національний університет, Запорізький державний університет).

2. Централізована електронна бібліотека для користування електронною літературою при відкритому та дистанційному навчанні. Мультимедійна комунікаційна мережа, що поєднує університети, промисловість та сферу управління. Поліпшення комунікаційного зв'язку між Україною та країнами ЄС (Національний університет «Києво-Могилянська Академія», Національний університет «Острозька Академія»).

3. Вища освіта та ринок праці в галузі охорони довкілля (Харківська державна академія муніципального господарства).

4. Ефективне виробництво зернових культур у фермерських господарствах (Білоцерківський державний аграрний університет).

5. Застосування інформаційних технологій у діяльності університетських бібліотек (Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут»).

6. Створення франкофонійного напрямку в архітектурі (Придніпровська Академія цивільного будівництва та архітектури).

7. Сприяння розвитку ефективного підприємництва в Україні (Харківська державна академія муніципального господарства).

8. Освіта і підготовка фахівців у галузі європейських наук (Донецький національний технічний університет, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»).

9. Журналістика та навчання в галузі ЗМІ (Запорізький державний університет).

10. Електронне навчання. Віртуальна юридична бібліотека та юридичний консультаційний центр (Харківська Національна юридична академія України).

11. Нові навчальні програми в галузі міжнародного економічного

права в Київському національному економічному університеті (Київський національний економічний університет).

12. Підготовка фахівців у галузі бізнесу, управління та інформаційних технологій (Житомирський державний технологічний університет, Донецька державна академія управління, Запорізький державний університет).

13. Розвиток мережі навчальних закладів для професійної перепідготовки в галузі управління прикордонними водними ресурсами (Рівненський Національний університет водного господарства та природокористування).

14. Стратегічне планування менеджменту (Одеський державний економічний університет).

Сьогодні необхідність реформування системи освіти України, її удосконалення й підвищення рівня якості залишається найважливішими соціальною та культурною проблемами, які значно обумовлюються процесами глобалізації та потребами формування позитивних умов для індивідуального розвитку людини, її соціалізації та самореалізації у цьому світі.

В Україні, як і в інших розвинених країнах світу, вища освіта визнана однією з провідних галузей розвитку суспільства. Стратегічні напрями розвитку вищої освіти визначені Конституцією України, Законами України про освіту, Національною доктриною розвитку освіти, указами Президента України, постановами Кабінету Міністрів України.

У вересні 2010 року з метою забезпечення поліпшення функціонування та інноваційного розвитку освіти в Україні, підвищення її якості та доступності, інтеграції до європейського освітнього простору зі збереженням національних досягнень і традицій були затверджені заходи щодо забезпечення пріоритетного розвитку освіти в Україні.

Була оприлюднена постанова:

1. Оголосити в Україні 2011 рік Роком освіти та інформаційного суспільства.

2. Підтримати ініціативу освітянської громадськості, Національної академії педагогічних наук України та Міністерства освіти і науки

України щодо проведення у березні 2011 року Всеукраїнського з'їзду працівників освіти.

3. Кабінету Міністрів України:

1) розробити та затвердити до 15 грудня 2010 року план заходів із проведення у 2011 році в Україні Року освіти та інформаційного суспільства, передбачивши, зокрема, заходи щодо створення умов для підвищення комп'ютерної грамотності населення, підготовки та проведення Всеукраїнського з'їзду працівників освіти, в тому числі вирішення в установленому порядку питання фінансування таких заходів;

2) здійснити комплекс заходів із забезпечення пріоритетного розвитку освіти в Україні, в тому числі:

а) розробити та затвердити в установленому порядку державні цільові програми, спрямовані на розвиток дошкільної та професійно-технічної освіти, впровадження у навчально-виховний процес загальноосвітніх навчальних закладів інформаційно-комунікаційних технологій, поліпшення роботи з обдарованою молоддю, підвищення якості природничо-математичної освіти, забезпечення навчальних закладів сучасними технічними засобами навчання, підтримку входження провідних університетів України до числа вищих навчальних закладів, визнаних у світі;

б) внести до 1 грудня 2010 року зміни до комплексного плану заходів із розвитку освіти в Україні на період до 2011 року, державних цільових програм з розвитку освіти, зокрема Програми «Шкільний автобус», Державної програми «Вчитель», із метою корегування передбачених ними завдань і заходів відповідно до сучасних потреб;

в) забезпечувати:

- вчасне та в повному обсязі фінансування державних цільових програм у галузі освіти, заходів із видання підручників, навчальних посібників і методичної літератури;
- залучення громадськості до підготовки та реалізації основних заходів із реформування системи освіти, врахування пропозицій громадських організацій із цих питань;

г) здійснити заходи щодо вдосконалення порядку забезпечення навчальною літературою студентів вищих навчальних закладів, учнів

загальноосвітніх і професійно-технічних навчальних закладів і вихованців дошкільних навчальних закладів, розробки та реалізації пілотних проектів із запровадження підручників на електронних носіях;

д) опрацювати питання щодо підвищення авторитету робітничих професій у суспільстві, забезпечити вирішення проблемних питань у системі професійно-технічної освіти, зокрема, модернізації матеріальних і кадрових ресурсів, кардинального оновлення змісту освіти відповідно до європейських стандартів і перспективних потреб ринку праці;

е) підготувати і внести в установленому порядку пропозиції стосовно вдосконалення механізму працевлаштування випускників професійно-технічних і вищих навчальних закладів;

є) опрацювати питання щодо:

- удосконалення структури освіти;
- надання провідним вищим навчальним закладам реальної автономії як засобу поліпшення якості вищої освіти, запровадження їх змагальності та відповідальності за результати роботи;
- оптимізації мережі вищих навчальних закладів та їх підпорядкування, створення укрупнених регіональних університетів;
- посилення інтеграції освіти, науки, виробництва, наукової та інноваційної складових у діяльності вищих навчальних закладів;

ж) прискорити розробку проекту нової редакції Закону України «Про вищу освіту», забезпечити організацію його громадського обговорення, доопрацювання з урахуванням результатів такого обговорення та внесення в установленому порядку на розгляд Верховної Ради України;

з) забезпечити створення ефективної системи післядипломної освіти, яка передбачатиме мотивацію громадян до безперервного фахового та особистісного вдосконалення;

и) забезпечити активізацію роботи із запровадження інклюзивного навчання в дошкільних і загальноосвітніх навчальних закладах дітей з особливими потребами;

і) вжити заходів щодо поліпшення роботи з патріотичного, правового, екологічного виховання дітей, учнівської та студентської

молоді, формування у них моральних цінностей, соціальної активності та громадянської відповідальності, утвердження здорового способу життя;

й) розглянути питання щодо поширення дії постанови Кабінету Міністрів України від 5 жовтня 2009 року № 1130 «Про встановлення надбавки вчителям, вихователям загальноосвітніх навчальних закладів, викладачам і майстрам виробничого навчання професійно-технічних навчальних закладів та вищих навчальних закладів I–II рівня акредитації державної та комунальної форми власності, керівникам і заступникам керівників зазначених закладів, посади яких віднесені до посад педагогічних працівників»;

к) вжити невідкладних заходів щодо запровадження ефективного механізму забезпечення педагогічних та науково-педагогічних працівників житлом;

л) вирішити до кінця 2010 року питання вдосконалення механізму формування державного замовлення на підготовку фахівців, науково-педагогічних і робітничих кадрів, на підвищення кваліфікації та перепідготовку кадрів (післядипломна освіта) відповідно до потреб економіки та ситуації на національному і регіональних ринках праці;

м) вжити в установленому порядку заходів до поетапного, починаючи з 2011 року, підвищення розмірів оплати праці педагогічних і науково-педагогічних працівників та приведення цих розмірів у відповідність із вимогами законодавства про освіту;

н) забезпечити запровадження, починаючи з 2011 року, національної системи моніторингу рівня якості освіти та участь української сторони у відповідних міжнародних моніторингових дослідженнях.

4. Міністерству освіти і науки України:

1) вжити разом із місцевими органами виконавчої влади за участю Національної академії педагогічних наук України, органів місцевого самоврядування заходів щодо створення умов для забезпечення виконання вимог закону стосовно обов'язкової дошкільної освіти дітей старшого дошкільного віку, проведення необхідної роз'яснювальної роботи серед населення стосовно форм і методів такої освіти, прав і обов'язків батьків;

2) розробити план заходів із впровадження єдиної інформаційної системи управління освітою;

3) створити до 1 травня 2011 року відкриту єдину державну електронну базу освіти;

4) удосконалити до 15 листопада 2010 року умови прийому до вищих навчальних закладів України, оптимізувавши, зокрема, строки проведення вступної кампанії;

5) вживати під час проведення вступних кампаній заходів щодо забезпечення належної організації роботи з прийому документів вступників приймальними комісіями вищих навчальних закладів, об'єктивності та прозорості зарахування вступників на навчання.

5. Міністерству внутрішніх справ України за участю правоохоронних органів активізувати роботу з виявлення фактів використання підроблених документів про освіту.

6. Раді міністрів Автономної Республіки Крим, обласним, Київській, Севастопольській міським державним адміністраціям:

- забезпечити до 31 грудня 2010 року перегляд програм Автономної Республіки Крим, регіональних програм із питань розвитку освіти, розроблення нових програм з цих питань, зокрема із запровадження інформаційно-комунікаційних технологій в освіті;
- проаналізувати до 1 листопада 2010 року стан дошкільної освіти в регіонах, розробити плани дій щодо поліпшення її якості, передбачивши, зокрема, заходи з відновлення роботи дошкільних навчальних закладів, які тимчасово не працюють, а також із будівництва нових закладів.

4.4. Реформування вищої освіти України згідно з вимогами європейської вищої школи.

Україна чітко визначила орієнтири на входження в освітній та науковий простір Європи, здійснює модернізацію освітньої діяльності у контексті європейських вимог, щоразу наполегливіше працює над практичним приєднанням до Болонського процесу.

Основною метою України в розвитку освіти і науки є утвердження в суспільстві розуміння абсолютної пріоритетності цих сфер та фактичне

її забезпечення; модернізації освітянської діяльності задля того, щоб підготувати людину, здатну до ефективної життєдіяльності в ХХІ столітті.

Для досягнення цієї мети потрібно вирішити завдання, реалізація яких дозволить сформуванню якісно нове (інноваційне) освітнє середовище в контексті вимог Болонського процесу:

- 5) спрямування освітнього процесу до набуття інноваційної сутності;
- 6) модернізація освіти в бік формування самодостатньої особистості з урахуванням її природних здібностей та психологічних особливостей, що потребує удосконалення матеріально-технічної бази, комп'ютеризації навчально-виховного процесу;
- 7) здійснення мовного прориву в освіті, а з часом і в українському суспільстві, який включає в себе забезпечення знання державної української мови, а також забезпечення вивчення іноземних мов.

Метою співпраці України з Євросоюзом у сфері вищої освіти є підвищення рівня загальної освіти та професійної кваліфікації.

Робота проводиться в таких напрямках:

- 1) удосконалення системи вищої освіти та системи підготовки в Україні згідно з сучасними вимогами, включаючи систему сертифікації вищих навчальних закладів і дипломів про вищу освіту;
- 2) професійна підготовка керівників підприємств державного і приватного секторів та цивільних службовців у пріоритетних галузях, що мають бути визначені;
- 3) співробітництво між навчальними закладами, фірмами;
- 4) мобільність для вчителів, випускників, адміністраторів, молодих учених і дослідників, молоді;
- 5) сприяння навчанню в галузі європейських досліджень у відповідних закладах;
- 6) навчання мовам країн ЄС;
- 7) підготовка на курсах удосконалення майстерності перекладачів для роботи на конференціях;
- 8) підготовка журналістів та викладачів.

Нове бачення вищої освіти сформульоване у Всесвітній декларації про вищу освіту в ХХІ столітті, прийнятій на всесвітній конференції

ЮНЕСКО у 1998 році у Парижі.

Сучасні реформування системи вищої освіти України передбачають:

- перехід до динамічної ступеневої системи підготовки фахівців, що надасть змогу задовольняти можливості особистості в здобутті певного освітнього та кваліфікаційного рівня за бажаним напрямом відповідно до її здібностей та забезпечити мобільність на ринку праці;
- формування мережі вищих навчальних закладів, яка за формами, програмами, термінами навчання і джерелами фінансування задовольняла б інтереси особи та потреби кожної людини і держави в цілому;
- підвищення освітнього і культурного рівня суспільства, створення умов для навчання протягом усього життя;
- піднесення вищої освіти України до рівня вищої освіти в розвинених країнах світу та її інтеграція у міжнародне науково-освітнє співтовариство.

Стратегічними завданнями реформування вищої освіти в Україні є трансформація кількісних показників освітніх послуг у якісні. Цей трансформаційний процес має базуватися на таких засадах:

1) національна ідея вищої освіти, зміст якої полягає у збереженні й примноженні національних освітніх традицій. Вища освіта покликана виховувати громадянина України, гармонійно розвинену особистість, для якої потреба у фундаментальних знаннях та у підвищенні загальноосвітнього й професійного рівня асоціюється зі зміцненням своєї держави;

2) розвиток вищої освіти має підпорядковуватися законам ринкової економіки, тобто закону розподілу праці, закону змінності праці та закону конкуренції, оскільки економічна сфера є винятково важливою у формуванні логіки суспільного розвитку. Водночас, необхідно враховувати не менш важливі чинники – соціальні, політичні, духовного життя, суспільної свідомості, культури та морально-психологічних цінностей. Значна частина проблем, що накопичилася у системі вищої освіти, пов'язана, насамперед, із розбалансованістю комплексу зазначених чинників суспільних перетворень;

3) розвиток вищої освіти слід розглядати у контексті тенденцій розвитку світових освітніх систем, у т.ч. європейських. Зокрема, привести законодавчу і нормативно-правову базу вищої освіти України до відповідності світовим вимогам, відповідно структурувати систему вищої освіти та її складові, упорядкувати перелік спеціальностей та спеціалізацій; забезпечити інформатизацію навчального процесу та доступ до міжнародних інформаційних систем.

Вищій школі необхідно орієнтуватись не лише на ринкові спеціальності, але й наповнити зміст освіти новітніми матеріалами, запровадити сучасні технології навчання з високим рівнем інформатизації навчального процесу, вийти на творчі, ділові зв'язки із замовниками фахівця.

Для реформування системи вищої освіти в Україні, зауважує В. Ортинський, характерний пошук оптимальної відповідності між сформованими традиціями в українській вищій школі й новими віяннями, пов'язаними зі вступом у світовий освітній простір. На цьому шляху спостерігається кілька тенденцій.

Перша тенденція пов'язана з розвитком багаторівневої системи в багатьох університетах України. Переваги цієї системи в тому, що багаторівнева система організації вищої освіти забезпечує ширшу мобільність щодо темпів навчання й вибору майбутньої спеціальності. Вона формує здатність у випускника освоювати на базі отриманої університетської освіти нові спеціальності.

Друга тенденція – значне збагачення вищих навчальних закладів сучасними інформаційними технологіями, широке підключення до мережі «Інтернет» та інтенсивний розвиток дистанційних форм навчання студентів.

Третя тенденція – університизація вищої освіти в Україні й процес інтеграції всіх вищих навчальних закладів із провідними у країні й у світі університетами, що зумовлює виникнення університетських комплексів.

Четверта тенденція полягає в переведенні вищої школи України на самофінансування.

П'ята тенденція – відновлення вищої професійної освіти з урахуванням світових стандартів. Тому, зазначає науковець,

спостерігаємо перехід українських ВНЗ у режим дослідницько-експериментальної роботи з апробації нових навчальних планів, освітніх стандартів, нових освітніх технологій і структур управління.

Однак, пріоритетним завданням освіти (загальної, середньої та вищої) залишається орієнтація на інтереси особистості, адекватні сучасним тенденціям суспільного розвитку. Освіту можна вважати спрямованою на інтереси особистості, якщо через неї можна розв'язувати такі завдання:

- гармонізувати стосунки людини з природою через засвоєння сучасної наукової картини світу;
- стимулювати інтелектуальний розвиток і збагачення мислення, творчість через засвоєння сучасних методів і засобів наукового пізнання;
- керуючись тим, що людина живе в суспільстві, домогтися її успішної соціалізації через занурення в наявну культуру, зокрема й техногенну, у комп'ютеризоване середовище;
- враховуючи, що сучасна людина живе в умовах насиченого активного інформаційного середовища, навчити її жити в його потоці, створити умови для безперервної освіти;
- зважаючи на інтегративні тенденції розвитку науки й техніки та потребу в новому рівні наукової грамотності, створити умови для здобуття широкої базової освіти, яка дасть змогу досить швидко переходити до суміжних галузей професійної діяльності.

Отже, основними принципами входження України до освітнього європейського простору є:

- 1) підготовка висококваліфікованого фахівця, яка є наскрізною, послідовною, цілісною системою (учень – студент – фахівець (бакалавр, магістр));
- 2) реалізація стандартів освіти сучасності в їх змістовому й організаційному вираженні, що здійснюється на таких позиціях: самостійність і творча активність викладачів як базовий принцип; гуманістичність, фахова глибина й досконалість як зміст, інноваційні технології як методи;
- 3) нинішня освіта неможлива без поступової, цілеспрямованої інтеграції освітньої діяльності в європейський і світовий

інформаційний простір.

Нова освітня парадигма стосовно вищої освіти також передбачає набуття компетентності, ерудиції, формування творчості, культури особистості. У цьому її головна відмінність від старої парадигми, що в цілому була спрямована на навчання (її гаслами були: знання, вміння, навички і виховання).

Пошук шляхів запровадження нової парадигми і відповідних нових моделей освіти не обмежують збільшенням обсягів змісту навчальних дисциплін або термінів навчання. Йдеться про досягнення принципово інших цілей освіти, які ніколи раніше не формулювали і які полягають у досягненні нових, вищих рівнів освіченості кожної особистості та суспільства в цілому.

Запитання для самоконтролю, повторення

1. Визначте сучасні актуальні питання розвитку освітньої галузі в нашій державі.
2. Розкрийте основну мету програми ТЕМПУС та особливості її впровадження у сучасну систему вищої освіти в Україні.
3. Які основні завдання і заходи визначені для поліпшення функціонування та інноваційного розвитку освіти в Україні?
4. Проаналізуйте стан вищої освіти в Україні.
5. Розкрийте стратегічні завдання реформування вищої освіти в Україні.

Література:

1. Болонський процес: Документи / Укладачі: З.І. Тимошенко, А.М. Грехов, Ю.А. Гапон [та ін.]. – К.: Вид-во Європ. ун-ту, 2006. – 169 с.
2. Болонський процес: перспективи і розвиток у контексті інтеграції України в європейський простір вищої освіти: 36. ст. / За ред. В.М. Бебика — К.: МАУП, 2010.—200 с.
3. Болонський процес: проблеми модернізації освіти України в контексті Болонського процесу: Матеріали Першої Всеукр. наук.-практ. конф., Київ, 20-21 лютого 2004 р. / За ред. З.І. Тимошенко та

- ін.. – К.: Вид-во Європ. ун-ту, 2001. – 194 с.
4. Вища освіта України і Болонський процес: Навч. посіб. / За ред. В.Г. Кременя. — Тернопіль: Навчальна книга — Богдан, 2004. — 384 с.
 5. Головчук А.Ф. Університетська освіта в Україні та Болонський процес: навчальний посібник і термінологічний словник // А.Ф. Головчук, Т.Д. Іщенко, О.О. Акімов [та ін.]. / За ред. А.Ф. Головчука. – К.: Аграрна освіта, 2007. – 83 с.
 6. Закон України "Про вищу освіту" від 17 січня 2002 року № 2984-III (Відомості Верховної Ради (ВВР). – 2002. - № 20. – Ст. 134.
 7. Кудін А. Реалізація в Україні принципів і завдань Болонського процесу: забезпечення мобільності громадян з можливістю їх працевлаштування А. Кудін //Вища школа. – 2006. – № 1. – С. 27–34.
 8. Мартиненко С.М. Загальна педагогіка: Навчальний посібник / С.М. Мартиненко, Л.Л. Хоружа. – К.: МАУП, 2002. – С. 151–159.
 9. Ніколаєнко С.М. Вища освіта – джерело соціально-економічного і культурного розвитку суспільства. – К.: Знання, 2005. – 319 с.
 10. Ортинський В.Л. Педагогіка вищої школи. Навчальний посібник / В.Л. Ортинський. – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 472 с.
 11. Основні засади розвитку вищої освіти України в контексті Болонського процесу (документи і матеріали 2003 – 2004 рр.) / За ред. В.Г. Кременя, авт. кол.: Степко М.Ф., Болюбаш Я.Я., Шинкарук В.Д. [та ін.]. – Київ-Тернопіль: Вид-во ТДПУ, 2004. – 147 с.
 12. Степанов О.М.. Основи психології і педагогіки: Навчальний посібник / О.М. Степанов, М.М. Фіцула – К.: Академвидав, 2006. – С. 285-303, 309-327.
 13. Чепа М. Психологічна експертиза освіти / М. Чепа // Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України «Проблеми загальної та педагогічної психології». Том XII, ч. 5. – К., 2010. – С. 337–341.

Тема 5.

СИСТЕМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ В КРАЇНАХ ЄВРОПИ ТА АМЕРИКИ.

Короткий зміст теми. Особливості вищої освіти в країнах Європи і США. Загальні принципи формування систем вищої освіти країн Європи. Основні тенденції структури вищої освіти європейських країн. Вища освіта Росії, Великобританії, Іспанії, Італії, Німеччини, Польщі, США, Японії: сучасні принципи побудови, заклади освіти, академічний рік, професорсько-викладацький склад, кваліфікації, плата за навчання.

Основні терміни і поняття: освіта, система освіти, тенденція, завдання освіти, навчання, виховання, академічний рік, унітарна система вищої освіти, бінарна система вищої освіти.

5.1. Загальні принципи формування систем вищої освіти країн Європи.

Системи вищої освіти в різних країнах мають свої особливості. Це зумовлено культурою, традиціями певної країни, духовними, моральними, матеріальними цінностями народу. Проте, основним завданням освіти в будь-якій країні залишається навчання і виховання гармонійно розвиненої особистості, повноцінного громадянина своєї країни, який може самостійно навчатися, працювати, співіснувати, жити у суспільстві.

У такої людини мають бути: вироблені вміння оволодівати та оперувати найрізноманітнішою інформацією; сформована здатність ефективно оволодівати професійними навичками; вироблені вміння знаходити вихід у непередбачуваних виробничих ситуаціях, співпрацювати в колективі, співвідносити себе з конкретними фаховими ролями та ефективно їх виконувати; розвинені талант до налагоджування соціальних, дружніх і родинних стосунків, персоніфікованих взаємин з іншими людьми; сформовані цілісний світогляд і світосприйняття, вміння осмислено бачити особистісний сенс життя, прагнути до духовної зрілості, бути відповідальною за себе, усвідомлювати відповідальність за долю людства, своєї країни.

Пріоритетним завданням вищої освіти у кожній країні залишається також включення даної країни до спільного руху світового співтовариства. Тому у процесі реформування вищої освіти, з одного боку, враховуються пріоритети збереження культурної різноманітності національних систем освіти, а з іншого, – завдання поліпшення міжнародної співпраці, мобільності, працевлаштування студентів у Європейському чи міжнародному ареалі, міжнародної конкурентоспроможності закладів вищої освіти.

Структура світової вищої освіти є різноманітною, проте у ній домінують дві тенденції:

1. Унітарна, або єдина, система, коли вища освіта забезпечується університетами чи відповідними до них закладами. Такі заклади пропонують як загальні академічні ступені, так і професійно орієнтовані програми різної тривалості й рівня. В унітарній системі вищої освіти до її складу входять лише університети (частка інших ВНЗ становить незначний відсоток).

Такою є освіта в Італії, Іспанії, Австрії, Фінляндії, Швеції. Деякі експерти виділяють в окрему групу країни з так званими «інтегрованими» університетами, до складу яких увійшли спеціалізовані середні й вищі навчальні заклади (Швеція та Іспанія) та країни, що належали до соціалістичного табору.

2. Бінарна, або подвійна, система з традиційним університетським сектором, що так чи інакше опирається на гумбольдівську концепцію університету та на окремий неуніверситетський сектор вищої освіти, що має чітко окреслену структуру. Така система освіти притаманна більшості розвинених країн світу, де поряд з університетським сектором існують численні спеціалізовані заклади, які приймають чималу частину молоді.

Бінарну систему вищої освіти мають такі європейські країни, як Бельгія, Великобританія, Греція, Данія, Ірландія, Нідерланди, Норвегія, Німеччина, Франція, Швейцарія та інші.

Для світової вищої освіти ефективною є тенденція вдосконалення та розширення «короткої і професіоналізованої» вищої освіти. Коли відбувається інтенсивне навчання у справжньому ВНЗ (це, нерідко, особливий підрозділ університетів), але впродовж малого проміжку

часу, до трьох років. За умови правильної організації навчально-виховного процесу (прикладом є створені нещодавно «університетські інститути» у Франції) студенти отримують ґрунтовну освіту і мають можливість легко працевлаштуватися.

Ці тенденції вищої освіти сприяли ширшому тлумаченню поняття «університет», що відрізняється від визначення, яке традиційно використовується щодо континентального європейського університету, – установа з інтенсивною співпрацею, узгодженістю між викладанням, навчанням та успіхами в ньому, де значна увага надається індивідуальному навчанню.

Основними завданнями вищих навчальних закладів європейських країн визначено:

- впровадження професійно орієнтованих та економічно вигідних типів освіти для задоволення потреб ринку праці;
- забезпечення потреби зростаючої кількості вступників без істотного збільшення урядових витрат на вищу освіту;
- розробка передусім програм, орієнтованих на викладання, що поєднане з дослідженнями прикладного характеру;
- поновлення та покращання вже існуючої професійно орієнтованої освіти.

Водночас зі зростаючою диверсифікацією структур вищої освіти відбувається паралельна диверсифікація ступенів і кваліфікацій, які видаються різними закладами освіти.

Існує традиційна диференціація між структурою «континентального європейського» ступеня з досить тривалим академічно інтегрованим навчанням і структурою «англо-американського» університетського ступеня з коротшим за тривалістю навчанням для отримання першого ступеня та розмаїттям післябакалаврських студій, що частково базуються на модульній системі.

У деяких країнах типи ступенів коротшого циклу впроваджуються в національну структуру ступенів (наприклад, у Данії, Фінляндії, Італії та Португалії). В інших країнах така система впроваджується разом із традиційною ступеневою структурою (наприклад, у Німеччині та Нідерландах).

У неуніверситетському секторі також відбувається безперервна

диверсифікація кваліфікацій. Аби відповідати вимогам ринку праці в певних професійних сферах, запроваджено значну кількість нових програм для здобуття ступеня бакалавра, розроблено низку післябакалаврських курсів. Вони можуть завершуватися отриманням національного ступеня чи ступенів із подвійною спеціалізацією. Заклади освіти неуніверситетського типу, які не мають права на магістерські програми, за власним бажанням можуть співпрацювати із зарубіжними установами, що мають таке право. Отже, у такий спосіб зазначені заклади освіти отримують можливість пропонувати студентам міжнародні магістерські програми.

Заклади вищої освіти неуніверситетського сектора не пропонують докторських ступенів, але це не означає, що кандидати на докторські програми з неуніверситетського сектора не можуть на них навчатися. У деяких країнах такі кандидати мають можливість отримати доступ до докторської (PhD) програми в університеті відразу (наприклад, Норвегія та Нідерланди) або через так звані підготовчі курси (наприклад, Австрія і Німеччина).

Зростаюча диверсифікація загалом вважається позитивним явищем для систем вищої освіти як усередині кожної країни, так і в міжнародному контексті. Проте зростаюча диверсифікація стикається з проблемами недостатньої прозорості структур кваліфікацій окремої країни й труднощами у взаємному визнанні кваліфікацій через велику кількість різних рівнів та варіацій змісту кваліфікацій. Вирішення цих проблем спонукає до пошуку інших інструментів, які сприятимуть розумінню отриманої інформації про кваліфікації.

Як зазначає В. Ортинський, аналіз процесів реформування освітніх систем у розвинених країнах засвідчує, що всі вони зумовлені необхідністю формулювати нову парадигму освіти. У зв'язку з інтеграційними процесами, створенням світового освітнього простору така парадигма у своїй основі має бути актуальною і в загальних рисах спільною для всього світу.

У межах ЮНЕСКО 1992 р. створено Міжнародну комісію з освіти XXI ст. на чолі з Жаком Делором і Всесвітню комісію з культури і розвитку – на чолі з Пересом де Куельяром. Цим комісіям доручили підготувати й опублікувати до 1995 р. доповіді, які б мали допомогти

країнам у розробці розрахованої на ХХІ ст. політики в галузях науки, освіти та культури. Це пов'язано з тим, що розв'язати сучасні загальнолюдські проблеми самотужки неспроможна жодна країна, хоч би яку потужну економіку вона мала. Щоб виконати такі завдання, потрібно поєднати економічні, інтелектуальні й духовні можливості усього світового товариства.

Реалізація цих підходів вимагає розроблення нової освітньої парадигми, спрямованої насамперед на розвиток духовності та творчої сутності людини. Головним завданням освітньої практики є не лише вивчення законів природи й суспільства, а й діяльнісне оволодіння гуманістичною методологією творчого перетворення світу, гармонізації відносин у системі «людина – природа – суспільство».

5.2. Вища освіта Росії.

Основним напрямом освітньої політики в Російській Федерації визначено демократизація і деполітизація освітньої галузі, розвиток недержавного сектора освіти, зміни в структурі рівнів освіти, спрямованих на ліквідацію успадкованих недоліків і наближення якості та змісту освіти до визнаних світових і європейських стандартів.

Нині в Росії функціонують 541 цивільних і 89 військових вишів, у недержавному секторі приватних і муніципальних ліцензованих закладів – 225 університетів, академій, інститутів, коледжів, тому загальна кількість студентів у Росії перевищує 3 млн. з навчанням за 89 напрямками і понад 400 спеціальностями.

Право громадян на освіту законодавчо закріплено в Конституції Російської Федерації і регулюється наразі Законом Російської Федерації «Про освіту» (1992 р. (зі змінами і доповненнями – 1996 р.), «Федеральною програмою розвитку освіти на 2000-2005 рр.» (2000р.), Федеральною цільовою програмою «Розвитку єдиного освітнього інформаційного середовища на 2001-2005 рр.», Федеральним законом «Про вищу і післявузівську професійну освіту», «Національною доктриною освіти в Російській Федерації до 2025 р.», «Концепцією модернізації російської освіти на період до 2010 р.» та іншими.

Прийом осіб на навчання до вишів Російської Федерації

здійснюється на конкурсній основі відповідно до їх здібностей незалежно від форми власності навчального закладу та джерел його фінансування. Умови конкурсу мають забезпечувати дотримання прав громадян у галузі освіти. Для отримання права навчатися у ВНЗ Росії необхідно мати атестат за 11-річну загальноосвітню школу чи диплом середніх проф- і техшкіл, еквівалентний у доступі до вищої освіти шкільному атестату. Більшість абітурієнтів складають конкурсні вступні іспити, програми яких встановлює Міністерство освіти з огляду на зміст предметів середньої школи і вимоги вищої освіти до рівня знань вступників. Університети та інші ВНЗ достатньо автономні у проведенні вступних екзаменів (форма, кількість, введення додаткових дисциплін, час тощо) і в деталях відбору абітурієнтів. Переважно, переможці предметних олімпіад високого рівня (міжнародних і всеросійських) зараховуються в заклад за їхнім вибором без іспитів, медалісти складають один вступний екзамен (менше, ніж решта абітурієнтів) або проходять лише співбесіду.

Навчальний рік у ВНЗ розпочинається 1 вересня, поділяється на два семестри й триває до червня з невеликими перервами на свята і між двома семестрами. Тижневе навантаження на студента встановлено на рівні 52-54 години, з яких до 24 годин аудиторні заняття; серед них домінують лекції. Крім лекцій використовуються активніші форми занять – різні види семінарів, практичні та лабораторні роботи, практика на виробництві тощо. Опрацювання важливих дисциплін закінчується екзаменом чи якимось із видів тестування.

Система оцінювання: найвища оцінка – 5 (відмінно), 4 (добре), 3 (задовільно), якої достатньо для зарахування дисципліни, 2 (незадовільно), отримання якої не дає змогу продовжувати навчання. Окремі дисципліни можуть оцінюватися за двобальною шкалою: «зараховано» і «не зараховано». Започатковано експерименти з рейтинговим оцінюванням і модульними навчальними планами.

Нова структура вищої освіти передбачає дворічну базову вищу освіту з отриманням проміжного сертифіката про неповну вищу освіту і можливістю часткової зміни напряму навчання на другому циклі тривалістю 2 роки й отриманням кваліфікації «бакалавр», програми якої містять середню кількість дисциплін спеціалізації. Якщо останніх

більше, то присвоюється кваліфікація «спеціаліст».

Кращі студенти можуть продовжити навчання і стати магістрами (тривалість навчання – не менше 6 років), що відкриє їм шлях до подальшої наукової діяльності, можливості отримання наукових ступенів.

Заключний етап російської освіти (аспірантура) триває 2-3 роки під наглядом наукового керівника і включає виконання самостійних досліджень, написання і захист дисертаційної роботи визначеного рівня та обсягу. Питання про доцільність збереження старого звання «кандидат наук» або переходу на міжнародне – «доктор філософії» (PhD) залишається відкритим. Триваліша наукова робота та узагальнення її наслідків у більшій за обсягом дисертації зі складнішою процедурою захисту приводить до найвищого наукового звання «доктор наук» з широкими правами на особисту автономію у дослідженнях і отримання вищих посад у науковій ієрархії.

До складу навчального персоналу ВНЗ Росії входять чотири категорії викладачів: професори, доценти, старші викладачі, асистенти. Отже, нова структура вищої освіти передбачає чотири заключні кваліфікації за зростанням запланованої для їх отримання тривалості навчання після школи: бакалавр (4), магістр (5-6), доктор філософії (8-9), доктор наук (понад 12 років).

Щодо навчання іноземців, то до них ставляться такі ж вимоги, що й до громадян Росії, за винятком випадків міждержавного обміну, коли відбір кандидатів здійснює країна-партнер. Оскільки майже всі іноземці проводять у Росії рік на мовних курсах з паралельним повторенням необхідних предметів, випускні экзамени цих курсів виконують роль вступних до університетів та інших закладів вищої освіти.

За окремими винятками все викладання проводиться російською мовою. Іноземці найчастіше проходять підготовку на 9-місячних мовних курсах у російських ВНЗ. Після першої стадії вивчення мови на цих курсах викладаються і дисципліни обраного напрямку вищої освіти. Заключні экзамени є одночасно вступними до ВНЗ. Формально іноземець повинен відповідати тим самим вимогам, що й російський абітурієнт.

Дуже часто, отримавши російський диплом, іноземці продовжують

докторські студії у тому ж ВНЗ. Для цього вони повинні виконати ті самі вимоги, що й громадяни Росії, і оплачувати за своє навчання до моменту захисту дисертації та отримання наукового звання «доктора філософії» (PhD). Наступну (докторську) дисертацію іноземці рідко виконують на території Росії. Частіше вони роблять це у своїй країні, а процедуру захисту переносять в Росію, прибуваючи у призначений термін.

5.3. Вища освіта Великобританії.

Вища освіта у Великій Британії є державною, навчання здійснюється у понад 850 вищих навчальних закладах (43 університетах, 159 педагогічних коледжах, 30 політехнічних інститутах тощо). Найбільш престижними університетами є Оксфорд (1168) та Кембридж (1269), які разом іноді називають Оксбридж. 65 % усіх випускників вищих навчальних закладів складають студенти Оксфорду та Кембриджу.

Вища академічна освіта Великобританії є двоступеневою.

Перший ступінь – додипломне навчання (Undergraduate education/UG), академічний курс на базі середньої освіти на присудження ступеня бакалавра. Ступінь бакалавра буває двох видів: звичайним і ступенем із відзнакою. Для отримання диплома звичайного ступеня вивчається чимала кількість дисциплін, для ступеня бакалавра з відзнакою поглиблено вивчається обмежена кількість предметів (звичайно, одного основного і двох-трьох допоміжних).

Другий ступінь – післядипломне навчання (Postgraduate education), академічний курс на базі вищої освіти на присудження ступеня магістра, магістра філософії та доктора філософії. Програма підготовки магістрів, зазвичай, включає формулювання основних положень (тез) дисертації та вивчення спецкурсів дисциплін, кількість яких коливається від чотирьох до десяти.

Вищими навчальними закладами Великобританії є британські університети – великі науково-навчальні комплекси, що включають коледжі, магістерські та докторські школи, технічні інститути, дослідні інститути, наукові центри, обсерваторії й ін.

Згідно з законом 1992 р. «Про повну вищу та спеціальну середню освіту», коледжі стали самоврядними, вийшовши з-під підпорядкування місцевих органів влади. Вони самі визначають зміст освіти, форми та методи навчання. На базі коледжів відбувається перекваліфікація та безперервна освіта (Lifelong Education). Коледжі мають різні профілі, терміни навчання, рівні підготовки, умови та якість навчання тощо. В останні десятиріччя вони стають багатoproфільними за рахунок об'єднання коледжів і здебільшого мають п'ять – шість напрямів професійної підготовки.

Технічні інститути мають цінність для тих, хто вибрав для себе якусь вузьку спеціалізацію, тому що краще відразу навчатися в профільному вузі.

Курс університетського навчання продовжується у Великобританії, як правило, 3 роки. Навчальний рік поділяється на 3 триместри. Основними формами організації навчання є лекції, семінари, дискусії, тьюторські заняття: заняття невеликої групи студентів з одним наставником протягом усього вузівського періоду. Тьютор (наставник) тримає в полі зору успішність студента, формування його як спеціаліста.

У Великобританії є можливість отримати три вчені ступені: бакалавра, магістра та доктора наук.

Вчені ступені у Великій Британії присвоюються студентам, які успішно завершили курс навчання. Формально ступені одного рівня, отримані в різних університетах, нічим не відрізняються одне від одного, але на практиці їх «вага» визначається репутацією університету, що їх присвоїв.

Пропонуємо деякі з вчених ступенів першого щабля, присуджуваних університетами Англії й Уельсу (BA – бакалавр гуманітарних наук; BEd – бакалавр педагогічних наук; EEng – бакалавр технічних наук; BSc – бакалавр природничих наук; LLB – бакалавр права; BMus – бакалавр музики; BM – бакалавр медицини).

Назви ступенів у різних університетах іноді різні, існують і виключення із правил. У деяких шотландських університетах власник першого ступеня з гуманітарних наук – магістр (MA), а не бакалавр (BA). У деяких університетах, включаючи Оксфорд і Кембридж, BA

привласнюється з гуманітарних і природничих наук, однак кваліфікації бакалавра природничих наук (BSc) у Кембриджі немає, а в Оксфорді – це вищий учений ступінь.

Щоб отримати ступінь бакалавра, необхідно провчитися три (Англія й Уельс) або чотири (Шотландія) роки. Однак є ступені, для одержання яких необхідний ще й досвід практичної роботи, – строк навчання, відповідно, зростає. Майбутнім дизайнерам, наприклад, потрібно пройти підготовчий курс, а після цього – основний трирічний. Для одержання ступеня в області медицини, стоматології та архітектури потрібно вчитися близько семи років.

Науково-дослідний постдипломний курс є наступним щаблем навчання й відрізняється від теоретичного тим, що студенти, рідше відвідуючи заняття, більше часу надаючи дослідженням. Кінцева мета навчання – одержання вищого вченого ступеня – доктор філософії (Doctor of Philosophy, Ph), для чого необхідно, провівши оригінальне дослідження в певній області, опублікувати статтю або дисертацію, що відбивають результати цієї роботи. Тривалість навчання, як правило, – два роки. Здобувачами ступеня доктора філософії можуть бути особи, які вже одержали ступінь магістра (MPhil). Слово «філософія» у назвах ступенів зовсім не означає, що їхній власник неодмінно філософ – це ще одна данина традиції.

В окремих навчальних закладах у рамках двостороннього міжнародного співробітництва створені навчальні курси підготовки здобувачів ступеня доктора філософії. Частина навчального часу студенти проводять у навчальних закладах Великій Британії, частину – в навчальних закладах своєї країни. Це зручно тим, що можна проводити дослідження в пріоритетних наукових областях, розраховуючи одержати роботу на батьківщині, не говорячи вже про те, що знижуються витрати на навчання. Присуджувана окремим навчальними закладами ступінь бакалавра – наприклад, бакалавр філософії (BPh) – насправді еквівалентна ступені магістра, оскільки її одержують після постдипломного навчання.

Заочна освіта стає все більш популярною і, будучи прогресивною й найбільш доступною, стрімко розвивається. Заочні навчальні програми пропонують ефективний, вигідний і зручний метод підвищення рівня

освіти.

В основі програм заочного навчання лежить принцип самостійності. Деякі курси (наприклад, заочна програма при Лондонському університеті) дозволяють студентам будувати навчання на свій розсуд. Навчальні програми інших вищих шкіл, таких, як Відкритий університет, гнучкі й досить структуровані. Зазвичай студент займається вдома, спираючись на цілу низку спеціально розроблених освітніх пакетів. Допомога викладача здійснюється засобами звичайної або електронної пошти. Для заочної освіти починають застосовуватися й інші засоби комунікації: телебачення, відео, Інтернет. Проте не на всіх курсах готують до одержання кваліфікацій, що відповідають національним і міжнародним стандартам, – тому необхідно з'ясувати, чи буде отримана в такий спосіб кваліфікація визнана в Україні. Окремі заочні навчальні заклади все-таки вимагають хоча б недовготривалої підготовки в університеті або іншому навчальному центрі Великої Британії.

Понад 50 університетів пропонують заочні програми пост-дипломного навчання. Найбільшим попитом користуються курси комерції, права, природничих і технічних наук, медицини. У Британській Раді ви зможете одержати необхідну інформацію про навчальні заклади системи заочної освіти, навчальні програми, тривалість навчання, методи навчання й розміри оплати. Вступні вимоги в різних навчальних закладах різні, але, як правило, необхідний учений ступінь першого щабля (бакалавр) або її еквівалент.

Необхідно перевірити, чи має даний курс заочного навчання акредитацію Ради з контролю за якістю відкритої та заочної освіти (ODLQC – Open Distance Learning Quality Council). Список акредитованих Радою навчальних закладів, що пропонують заочні курси навчання (із вказівкою досліджуваних там дисциплін), можна одержати у відділеннях Британської Ради.

До навчальних закладів заочної освіти належать: Лондонський університет, Відкритий університет, Національний коледж подальшої освіти.

Плату за навчання встановлюють самі навчальні заклади, та вона не має перевищувати верхню межу.

5.4. Вища освіта Іспанії.

Система вищої освіти Іспанії відзначається виключною однорідністю, адже аж 98 % студентів навчаються в університетах (Centro), поза якими готують лише фахівців із туризму, ремесел та деяких інших видів занять.

Іспанські університети поділяються на три категорії: державні, приватні, духовні вищі навчальні заклади, що знаходяться під опікою церкви.

До складу іспанських університетів входять чотири типи навчальних підрозділів, що в інших країнах складають альтернативу університетській освіті:

- університетські факультети (facultades universitarias) – вищий навчальний заклад, де вивчаються нетехнічні теоретичні дисципліни і навчання триває всі три цикли вищої освіти;
- вищі технічні училища (escuelas tecnicas superiores), які мають, навпаки, технічну орієнтацію, але так само передбачають усі три цикли вищої освіти;
- університетські школи (escuelas universitarias), які мають визначену професійну орієнтацію й здатні довести студента лише до першої ступені вищої освіти;
- університетські коледжі (colegios universitarias), як і школи, здійснюють навчання лише за програмами першого рівня, які є аналогічні традиційним університетським програмам і не дають професійної орієнтації.

Університети мають досить складну структуру і надають курси, програми й кваліфікації різного рівня. Так, їх факультети (Facultad Universitaria) пропонують програми тривалістю 4–5 років з присудженням повного диплома (Licenciado). Вищі технічні школи (Escuela Tecnica Superior) після 4–5 років навчання присуджують дипломи вищих інженерів. Групи невеликі, а навчання порівняно інтенсивне, з орієнтацією на практику. Університетські (Escuela Univers) й інженерно-технічні (Escuela Tecnica de Ingenieria) школи надають дипломи вже після трьох років навчання. У школах на одного викладача припадає чимало студентів.

До сектора неуніверситетської вищої освіти входять інститути, що надають два види дипломів: еквівалентний до університетських *Diplomado or Licenciado* за умови виконання програм, подібних до університетських (А), і нижчий від університетських – диплом простіших програм мистецьких фахів (Б).

Диплом А надають Військова Академія, інститути туризму, цивільної авіації й теологічні заклади (всі вони не підпорядковані Міністерству освіти і науки). Дипломи Б надають інститути і професійні школи з легшими умовами вступу й простими програмами (музика, співи, дизайн та інші мистецькі фахи).

Типи вищої освіти: звичайна освіта, де необхідне присутність студента на заняттях; вечірня освіта; дистанційна освіта; «навчання поштою» – побудовано на базі заочного й може бути як державним так і приватним.

Академічний рік розпочинається у перший тиждень жовтня і закінчується в червні, є короткі канікули під час головних релігійних свят. На тиждень припадає 20–30 лекційних годин, що складає 600–700 годин за навчальний рік. Після завершення вивчення дисципліни складається екзамен (у лютому, червні чи вересні).

Навчання на факультетах і у вищих школах університетів організовані за трьома циклами: базовий (2–3 роки), спеціалізований (2 роки з присвоєнням диплома), дослідницький (2–3 роки з отриманням диплома доктора).

Навчальні плани університетів будуються з урахуванням існування трьох видів дисциплін: обов'язкових для всіх ВЗО, які присвоюють даний диплом (академічну кваліфікацію); на вибір ВЗО, які можуть бути як обов'язковими, так і факультативними; дисципліни за вибором студентів (10 % усього навчального часу).

Професорсько-викладацький склад вищих навчальних закладів Іспанії поділяється на чотири категорії: професори, виконуючі обов'язки професорів, викладачі-заступники, викладачі-асистенти. Перші повинні мати докторський диплом, викладати і проводити наукові дослідження. Наступні дві категорії також повинні мати звання доктора, лише викладачі-асистенти задовольняються повним дипломом університету чи еквівалентного ВЗО, але для отримання права на роботу

складають професійний іспит. Уряд і Університетська рада докладають чимало зусиль для стимулювання викладачів до підвищення свого академічного й професійного рівня (стажування за кордоном, курси підвищення кваліфікації тощо).

В Іспанії лише 20 % студентів отримують фінансову підтримку з боку держави чи провінційних влад.

5.5. Вища освіта Італії.

Найстаріший у світі університет створений у м. Болоньї у 1088 р., за ним виникли заклади в м. Падуї (1222 р.) і м. Неаполі (1224 р.). Останній вважається першим у світі державним університетом.

Народжені вільними, університети потрапили під державний контроль після 1859 року. Реформа Gentili (1923 р.) зробила акцент на наукових завданнях університетів, дипломи яких стали суто академічними.

Нині університети з навчальними і науковими програмами перебувають під управлінням Міністерства університетів і науково-технологічних досліджень, завдання якого:

- планувати і здійснювати розвиток наукових досліджень;
- складати трирічні плани розвитку університетів;
- розподіляти кошти між закладами згідно з критеріями закону;
- координувати участь Італії у міжнародних програмах.

Вища освіта Італії має гіпертрофований університетський і малий неуніверситетський сектори, більшість закладів – державні.

Консультативним органом з 1979 р. є Національна Рада університетів, де представлені кілька інших національних рад (економіки і праці, науки, культури тощо). Інші консультативні органи під егідою міністерства: Національна Рада з науково-технологічних пошуків, Постійна конференція ректорів італійських університетів тощо.

Всього в Італії налічується 65 закладів університетського рівня (державних і «вільних», що самоуправляються, але мають офіційне визнання і дипломи, працюють за програмами державних й інспектуються Міністерством освіти). Розподіл ВЗО такий:

- 45 державних університетів;
- 3 політехніки: Bari, Milan, Turin;
- 5 вільних (приватних): Univ. Cattolica del Sacro Cuore (Мілан), Univ. Commerciale Vassani (Мілан), Univ. Internazionale degli Studi Sociali (Рим), Libera Univ. «Maria S.S.Assunta» (Рим), Univ. di Urbino;
- 3 державних університетських інститути: Inst. Universitario Navale (Неаполь), Inst. Univ. Orientale (Неаполь), Inst. Univ. di Architettura (Венеція);
- 4 вільних університетських інститути: Institute Universitario «C.Cattaneo» (Castellanza); Inst. Univ. di Lingue Moderne (Мілан), Inst. Univ. di Magistero «S. Orsola» (Неаполь), Inst. Univ. Campus bio-medico (Рим);
- 2 університети для іноземців: Perugia, Siena;
- 3 вищих школи: Scuole Normale Superiore (Піза), Sc.di Studi Universitari e di Perfezionamento «S. Anna» (Піза), Sc.Internazionale Superiore di Studi Avanzati (Трієст).

Неуніверситетські заклади класифікуються таким чином:

1. Інститути мистецтв під егідою інспекторату мистецького навчання Міністерства della Publica Istruzione, а саме:

- 20 Академій мистецтв, які мають чотирирічні курси з чотирьох напрямів мистецтв (малювання, скульптура, декоративне мистецтво і дизайн). Є вступні іспити, від яких звільнені учні середніх мистецьких закладів (ліцеїв та інститутів). Щороку проводяться перевідні іспити, наприкінці навчання видається диплом з мистецької спеціалізації;
- 4 вищі інститути мистецької промисловості (Faenza, Florence, Rome, Urbino). Зміст курсів визначається науково-дидактичною радою закладу. Абітурієнти повинні мати атестат зрілості і пройти співбесіду. Заняття приводять до певного випускного проекту, який захищається на випускному іспиті й дає право на отримання диплома, еквівалентного дипломам Академій мистецтв;
- Академія театрального мистецтва у Римі з двома курсами підготовки акторів (4 роки) та менеджерів (директорів, 3 роки). Є вступний іспит і всього 30 місць на кожен із двох курсів;
- Національна академія танцю в Римі з прийомом після закінчення

початкової школи. Навчання триває вісім років. Учні закінчують паралельно середню школу і впродовж ще трьох років опановують хореографію, викладання та сольний танець;

2. Інститути під егідою інших міністерств:

- 10 інститутів фізичного виховання (Рим та інші міста) з трирічним навчанням. Щоб вступити, треба мати атестат і скласти вступні іспити (кількість місць лімітована). Випускники одержують диплом викладача фізкультури;
- Експериментальний центр кіно в Римі, який видає офіційні професійні дипломи;
- Центральний інститут реставраторів у Римі, що має два потоки: з «металів та археологічних об'єктів» та мальованих картин. Вступ конкурсний (кількість місць обмежена), навчання триває три роки, у дипломі вказується фахова спеціалізація;
- *Opificio delle Pietre Dure* у Флоренції, де також готують реставраторів;
- школи архівістів у кількох містах для підготовки працівників державних архівів та установ;
- вищі школи перекладачів (приватні чи муніципальні), які мають два роки навчання. Після їх закінчення і року вдосконалення видається професійний диплом, визнаний державою. Не слід плутати ці дипломи з більш академічними, які видають після чотирирічних студій університети в Болоньї та Трієсті;
- військові академії та інститути поліції, якими керують відповідні міністерства (оборони і внутрішніх справ).

Академічний рік розпочинається 1 листопада і закінчується 31 серпня наступного року. Останнім часом навчальний рік на багатьох факультетах поділяється на два семестри, розпочинаючись раніше.

Програми, як правило, поділяються на окремі курси (дисципліни) з усними екзаменами після завершення. Кожен навчальний рік закінчується певною кількістю екзаменів. Відвідування обов'язкове під час набування диплома спеціалізації. Для доступу до навчання наступного року наприкінці попереднього року складаються екзамени з теорії й практики обраної дисципліни (спеціалізації). Заключний іспит включає письмові тези з одного чи кількох предметів, що стосуються

програми навчання.

Аспіранти на докторських студіях повинні щороку звітувати про виконане для отримання дозволу на продовження навчання. Після його закінчення вони захищають тези (дисертацію) перед національною комісією.

Професорсько-викладацький склад у ВНЗ поділяється на такі категорії:

а) повні чи асоційовані професори, які користуються однаковим правами і незалежністю;

б) дослідники, які розширюють поле досліджень і допомагають у читанні офіційних навчальних курсів;

в) професори за короткочасними контрактами, які також допомагають читати офіційні курси;

г) *lettori di madre lingua* (викладачі мов) на курсах, де не може бути більше 150 осіб.

Італійські університети, приймаючи учнів 13-річної середньої школи, присуджують лише чотири види дипломів:

1. *Diploma universitario* коротких циклів стандартною тривалістю 2–3 роки в університетах і так званих *scuole dirette a fini speciali*, які мають бути перетворені у майбутньому на повні «дипломні» курси.

2. *Diploma di laurea* — повний диплом після 4–6 років загальних культурних і наукових студій, який дає право на титул «*dottore*». Представники регульованих професій (лікарі, архітектори та ін.) для початку фахової діяльності мають скласти державний профекзамен. Із більшості фахів навчання триває 4 роки, з інженерії, архітектури, стоматології – 5 років, із медицини – 6 років.

3. *Diploma di specializzazione* — професійна кваліфікація спеціаліста після додаткових 1–2 років навчання за програмами, які визначають самі університети (підготовка вчителів ліцеїв тощо).

4. *Dottorato di ricerca (Ph.D.)* — введене з 1980 р. звання доктора з наукових досліджень, які здійснюються під наглядом і за рішенням *Collegio del docenti* з даної дисципліни. Студії тривалістю 3–5 років дають аспіранту змогу виконати самостійні пошуки з оригінальними результатами.

Університети також можуть видавати дипломи за курси

perfezionamente за угодою з державою чи з місцевими владами. Навчання на них триває переважно один рік і приводить до поглиблення знань з якогось фаху чи до засвоєння нового, що підвищує шанси випускника на ринку праці Італії.

Докторантура має обмежену кількість місць, тому всі кандидати зобов'язані скласти вступний іспит.

Кожен університет сам встановлює плату за навчання, орієнтуючись на кілька критеріїв типу прибутків сім'ї і заслуг студента. Мінімум встановлений в 300 000 лір (190 доларів), максимум – не більше 900 000 лір за рік, (сума зростатиме пропорційно інфляції). Плата в приватних закладах набагато більша.

5.6. Вища освіта Німеччини.

Сьогодні для вищої освіти Німеччини характерна взаємодія федерального уряду та урядів земель: регулярно збирається конференція міністрів освіти земель, є також Спілка ректорів ВНЗ. Більшість серйозних документів вони створюють спільно. Створено також комісію з наукового планування. ВНЗ фінансуються землями на 94 %, центром – на 6% (1993 р.). Близько 7,8 % фінансування університетської науки здійснює приватний сектор економіки.

Сьогодні систему німецької освіти можна схематично показати таким чином: початкова школа (4 роки) – середня школа (8-річне реальне училище або 9-річна гімназія) – вища школа (університети, педагогічний ВНЗ, вища школа мистецтв або вищий технічний навчальний заклад).

Після об'єднання у 1992–1993 навчальному році в Німеччині стало 318 закладів вищої освіти різного рівня: 91 звичайний та один загальноосвітній університети, 11 педагогічних, 19 теологічних, 43 мистецьких і 153 технічних та спеціалізованих ВНЗ. Зі згаданих до недержавного сектора входили 6 університетів, 17 теологічних закладів, 2 мистецьких коледжі, 35 вищих фахових шкіл.

Усі заклади вищої освіти поділяються на такі групи:

- університети (класичні, технічні, загальноосвітні та спеціалізовані заклади університетського рівня – вищі педагогічні, теологічні та

медичні школи). Більшість університетів мають класичну структуру. У них готують і докторів наук;

- вищі фахові школи зі спеціалізованою фаховою підготовкою готують спеціалістів з інженерії, бізнесу, менеджменту;
- вищі школи (коледжі) мистецтв і музики.

Основою системи вищої освіти є університети. Вони мають, зазвичай, класичну структуру і завдання: несуть відповідальність за наукові дослідження, навчання, підготовку кадрів вищої кваліфікації, готують докторів наук, наділені правом присуджувати габілітацію (докторат-2) для заміщення посад завідувачів кафедрами. Навчання триває щонайменше чотири роки.

Педагогічні вищі школи готують учителів для нижчих рівнів освіти та спеціалізованих шкіл. Вищі фахові школи відіграють важливу роль, готуючи спеціалістів з інженерії, бізнесу, менеджменту тощо; наукові дослідження в них звужено і вони не претендують на фундаментальність.

Музичні та мистецькі вищі школи готують фахівців з усіх видів мистецтв і музики, включаючи музикологію, історію мистецтв тощо.

Тривалість навчання в університетах традиційно становить 12 семестрів, в окремих – 8 семестрів. Процес навчання у ВНЗ поділяється на дві (основну і головну) стадії. Перша, основна, охоплює 4 семестри, складається із загальних обов'язкових предметів і включає заключні проміжні іспити (перехід на другий щабель). Друга стадія, головна, охоплює 4–6 семестрів, надає студентам ширші можливості вибору предметів і завершується екзаменами з видачею диплома магістра або державними екзаменами. Перехід на другу стадію дає можливість певною мірою змінити напрям навчання.

Екзаменами закінчується і кожен предмет. Після завершення програми виконуються письмові роботи, а також складаються усні чи письмові екзамени з головних дисциплін. Знання студентів оцінюється за 6-бальною системою: дуже добре (1); добре (2); задовільно (3); достатньо (4); недостатньо (5); незадовільно (6).

У навчальному процесі застосовують різні види занять: лекції, семінари, контрольні роботи, практичні заняття та екскурсії. Під час семінарів, контрольних і практик вимагаються усні чи письмові роботи,

за які студент отримує курсовий сертифікат, необхідний як під час заключного іспиту, так і під час переходу на наступний рівень навчання. Він є головним засобом контролю якості навчання впродовж навчального року. Розширюється залучення старших студентів до різного виду тьюторської роботи з молодшими студентами (оплачуваної).

Випускникам вищих навчальних закладів після складання державного іспиту присвоюють титул дипломованого спеціаліста, а в університетах – магістра, що дає право на державну службу, відповідну фахову діяльність та аспірантуру. Магістратура зорієнтована на викладацьку роботу. Вищою кваліфікацією в Німеччині є титул доктора. Це вимагає 3–5 років наукових досліджень, здачі державного екзамену та захисту дисертації.

Категорія завершального документа (диплом чи магістерська робота) залежить від виду програми (спеціалізації). Отримання диплома закінчуються курси інженерії, економіки, соціальних і природничих наук, магістерською роботою – мистецькі та гуманітарні. Диплом чи магістерське посвідчення видають і після 1–2 років поглибленого додаткового навчання, яке відбувається після оволодіння програмою другого циклу.

Професорсько-викладацький склад у ВНЗ поділяється на такі категорії: професор, асистент, науковий працівник і викладач спеціальних дисциплін (іноземних мов, спорту тощо). Функції перших двох виконують доктори, але професор повинен мати чималий досвід й обирається за національним конкурсом. Науковий працівник повинен мати вищу освіту, виконувати наукові дослідження і проводити практичні заняття зі студентами. Весь викладацький склад має статус державних службовців. Викладачі університетів витрачають на наукову роботу приблизно 1/3 робочого часу, їхні колеги з вищих фахових шкіл мають удвічі вище тижневе лекційне навантаження, тому на дослідження у них залишається менше можливостей.

Навчання у державних закладах освіти безкоштовне (крім плати за гуртожиток, користування спортивними спорудами і т. ін.). Для біднішої категорії студентів на певний час призначається державна стипендія, половину якої необхідно протягом певного часу повернути.

5.7. Вища освіта Польщі.

У Польщі функціонують державні й недержавні (приватні) вищі навчальні заклади. Відповідно до наявних повноважень ВНЗ може називатися: університет, технічний університет, університет певного профілю (наприклад, економічний, природничий), а також політехніка, академія, вища школа.

Система вищої освіти та наукових ступенів у Європі організована відповідно до Болонського процесу і базується на трьох рівнях освіти:

- I рівень (професійна ліценціатська або інженерська освіта – 3–3,5 роки навчання) – завершується отриманням диплома ліценціата (BA, Licencjat) або інженера (BSc, Inzynier) (для випускників технічних напрямів);
- II рівень (магістерська – 2–2,5 роки навчання) – завершується отриманням звання магістра (MA, MSc, Magister) або рівнозначного (наприклад, магістр мистецтв, магістр інженер, магістр інженер архітектор, лікар тощо);
- III рівень (докторантська – 4 роки навчання) – приймаються кандидати, які мають диплом магістра, що дає можливість отримання диплома доктора (PhD, Doctor) (український відповідник – кандидат наук).

Післядипломна освіта – спрямована до тих, хто хоче підвищити кваліфікації, здобути нові уміння та розширити свої знання. Це також пропозиція для тих, хто думає про зміну фахової спеціалізації або хоче перекваліфікуватися.

Початок навчання у польських ВНЗ – 1 жовтня. У більшості випадків навчальний рік складається з тридцяти тижнів навчального курсу. Щотижня студенти мають близько тридцяти годин занять. Навчальний рік поділений на два семестри: осінній і весняний. Осінній семестр починається на початку жовтня й включає зимову екзаменаційну сесію. Весняний семестр триває із середини лютого до середини червня, включає літню екзаменаційну сесію. Студенти сільськогосподарських і частини технічних ВНЗ часто мають улітку виробничу практику. Навчання проводиться у формі лекцій, уроків, семінарів, лабораторних робіт і дискусій.

Основні форми навчання: стаціонарна, заочна (заняття відбуваються двічі на місяць у вихідні) та вечірня.

Для того, щоб успішно закінчити семестр, студентові необхідно одержати прохідні бали на всіх іспитах, які включають письмові або усні екзамени із предметів програми. Кожний ВНЗ визначає систему оцінювання у своєму Навчальному Статуті. Найпоширеніша наступна система оцінювання: відмінно (5); добре із плюсом (4,5); добре (4); задовільно із плюсом (3,5); задовільно (3); незадовільно (2).

Вищі навчальні заклади Польщі використовують ECTS (Європейську Кредитну Систему). Ця система кредитів широко розповсюджена в Європі. Її прийняли з метою полегшити процедуру порівняння рівня освіти студентів з їх навчальних напрямів. Відповідно до Європейської Кредитної Системи ECTS, повна кількість кредитів надається предмету, незалежно від оцінок, отриманих на іспиті.

Випускники університетів і коледжів Польщі можуть одержати наступні ступені:

- Бакалавр (BA, licencjat) – надається після закінчення 3–3,5 років навчання в професійному або технічному коледжі;
- Бакалавр (Bsc, inżynier) – надається після 3,5–4 років навчання в технічному, сільськогосподарському або економічному коледжі;
- Магістр (MA, Msc, magister) або ідентичний ступінь: магістр мистецтв, магістр інженерної справи, магістр архітектури, компетентний лікар, зубний хірург, ветеринар, надається після 5–6 років навчання в університеті. Ступінь Msc можна одержати також наприкінці 2–2,5 років додаткового навчання на магістра, що можуть зробити випускники коледжу.
- Доктор наук (Phd, doktor) – надається тим, хто склав іспит на ступінь доктора наук і успішно захистив дисертацію. Щоб почати навчання на одержання докторського ступеня, необхідно мати ступінь магістра або ідентичний ступінь.

Разом із 29 іншими країнами, Польща підписала Болонську Декларацію, метою якої є створення Європейської Зони Вищої Освіти. Актуальні реформи в системі вищої освіти в Польщі спрямовані на останні розробки Болонського процесу.

Польські ВНЗ належать до міжнародного обміну студентами. Такі

програми як SOCRATES / Erasmus, двосторонні договори між університетами, які розбудовують контакти з польськими й закордонними вузами.

У Польщі весь термін навчання у державних ВНЗ є безкоштовним для польських громадян. Усі іноземні студенти оплачують навчання (безкоштовно навчаються учасники програм обміну або ті, хто вступав до ВНЗ на однакових умовах із польськими громадянами). Вартість навчання у ВНЗ Польщі суттєво нижча ніж в інших європейських країнах. У деяких випадках ректор ВНЗ може за проханням студента зменшити плату або тимчасово її відстрочити.

5.8. Вища освіта США.

У США нараховується кілька тисяч найрізноманітніших ВНЗ, які можна класифікувати багатьма способами. Так, за формою фінансування їх поділяють на дві групи: більшу за чисельністю групу становлять приватні заклади (оплата студентів за навчання, самофінансування ВНЗ, приватні пожертвування, спонсорство, менша частка коштів від бюджету) і державні (значна частина коштів надходить із федерального і місцевих бюджетів). У цілому держава все-таки відіграє домінуючу роль, фінансуючи значну частку наукових програм в університетах, утримуючи дво- і чотирирічні коледжі з майже 80 % усього контингенту студентів.

Вища освіта США належить до відкритих, адже створює досить прийнятні умови для вступу у ВНЗ тим, хто виявив бажання продовжити навчання після середньої школи, що має 12 класів (варіанти 6+3+3 чи 8+4).

До ВНЗ більшість вступає після отримання диплома заключного рівня середньої школи (highschool diploma), в якому переважає загальна освіта з мінімальною спеціалізацією. Громадяни без такого документа можуть отримати його еквівалент (сертифікат чи диплом) із правом вступу до ВНЗ після складання пакета спеціальних тестів із загального освітнього розвитку.

Для зарахування, крім результатів тестів, беруться до уваги багато інших параметрів: результати співбесіди, рекомендації шкіл і вчителів,

успіхи кандидата у позаурочній діяльності (спорт, гуманітарна робота, мистецькі захоплення і досягнення тощо), соціальне походження і забезпеченість, склад сім'ї та ін.

Більшість американських університетів мають розвинену дослідну структуру на рівні докторських програм, решта – багатопрофільні університети з великою кількістю програм підготовки спеціалістів на ступінь бакалавра та магістра.

Відтак, за структурою, рівнем і змістом навчання американські фахівці поділяють свої ВНЗ на такі групи:

- заклади післясередньої освіти різного виду і напівпрофесійні школи з програмами тривалістю від 1-го до 3-х років і присудженням посвідчень низьких рівнів. Коротка освіта закінчується отриманням сертифіката про певні професійні вміння, довша – присвоєнням асоційованого ступеня (Associate Degree) з правом виконання роботи рівня техніків і вступу на третій курс коледжів із бакалаврськими програмами;
- місцеві і молодші коледжі з дворічними програмами, виконання яких відкриває двері на третій курс "бакалаврських" коледжів та отримання асоційованого ступеня чи професійної ліцензії (Occupational License);
- коледжі вільних мистецтв, що є істотною особливістю системи вищої освіти США, з викладанням майже виключно загальних дисциплін типу історії, хімії, економіки тощо і присудженням диплома бакалавра з домінуючим академічним та мінімальним професійним наповненням. Однак помітною є тенденція включати на заключних роках чотирирічної програми і професійні курси, що розширює можливості випускників. Однак, для окремих спеціальностей, наприклад, медицини і права, для отримання професійної кваліфікації студент повинен пройти ще й програму післядипломного фахового навчання для досягнення рівня магістра в університетських школах;
- загальноосвітні (comprehensive) коледжі з присвоєнням диплома як бакалавра, так і магістра (програми включають розвиваючі дофахові і поглиблюючі професійні частини). Більшість цих закладів готує вчителів, бізнесменів, фахівців, діяльність яких вимагає диплома магістра;
- незалежні професійні школи з бакалаврським (часто й магістерським) рівнем дипломів у сферах технології, мистецтв тощо. Маючи близький до закладів першої групи зміст програм, ці школи

використовують набагато кваліфікованіший персонал з університетською підготовкою;

- університети з правом підготовки докторів та всіма циклами навчання, що складають найбільш престижну групу ВНЗ. До них входять коледжі бакалаврського рівня, школи для навчання до рівня магістра і вище. Часто цю групу диференціюють на вузчі, враховуючи рівень наукових досліджень (за кількістю та тематичною різноманітністю захищених щороку докторських дисертацій), обсягом наукового фінансування, наявністю чи відсутністю медичної школи з досвідною клінікою, спектром факультетів, нарешті, кількістю викладачів і студентів та співвідношенням між ними.

Традиційними є щорічні рейтинги університетів; особливу увагу привертає список «25 кращих університетів США», який вже давно очолюють трійка приватних (Гарвардський, Йельський і Стенфордський) та кілька державних (Мічиганський і декілька каліфорнійських).

Академічний рік (вересень – кінець травня) поділяється на два семестри з тривалістю від 14 до 18 тижнів кожен. Одночасно студенти вивчають 4–5 предметів, складаючи після виконання програми екзамени.

Рівнів вищої освіти – три.

Першим є рівень підготовки бакалаврів, який триває найчастіше чотири роки (окрім медицини, права і деяких інших спеціальностей). Поширений поділ цього часу на дві половини, коли у першій викладаються загальні дисципліни, з яких менше 50 % стосується майбутньої спеціалізації, а в другій таких предметів уже більше половини. Дипломи (Bachelor's Degree) цього рівня за змістом – переважно академічні кваліфікації, представлені дипломами бакалавра мистецтв або наук.

Програма другого рівня після спеціалізації у певній галузі за 1–2 роки завершується присвоєнням диплома магістра (Master Degree). Вимоги для його отримання досить різноманітні: написання тез (наукової роботи), складання іспиту з іноземної мови, засвідчення вміння використовувати комп'ютери та бази даних, заключні екзамени.

Третім рівнем є аспірантура і підготовка докторської дисертації, що вимагає наукових студій упродовж 3–5 років після отримання диплома

магістра. Поточні вимоги залежать від царини студій: наукова робота і захист написаної на її матеріалі дисертації, загальні чи фахові экзамени тощо. Останні складаються переважно впродовж перших двох років докторських студій. Зазвичай, після завершення третього рівня вищої освіти присвоюється звання доктора філософії (PhD), що є вищим академічним званням у США.

У провідних університетах США є ще один вид ступеневої підготовки – післядокторський, для перевірки своїх наукових ідей та їх експериментального підтвердження.

Гнучка ступенева система американської вищої школи дозволяє переривати навчання на будь-якому рівні, змінювати профіль навчання, продовжувати освіту. У магістратуру та докторантуру відбирають лише бакалаврів, які мають успішність не нижчу за «В», позитивну характеристику, письмову рекомендацію від одного чи двох викладачів. Вони повинні успішно здати экзамени, що проводяться двічі на рік.

Термін навчання в магістратурі залежить від особливостей спеціальності: від півтора року в галузі мистецтв до двох – трьох років у медицині та психології. У кінці навчання необхідно написати реферативний огляд, представити дисертацію чи скласти іспит.

Головним критерієм відбору кандидатур у докторантуру є здатність до наукової роботи. Протягом 2–3-х років навчання докторант має засвоїти значний обсяг теоретичного матеріалу, отримавши за нього близько 72 кредитів із 20 екзаменів, скласти кваліфікаційні іспити й захистити дисертацію.

Практикуються всі види занять; лекції можуть читати для малих, середніх і великих (до 1000 студентів) потоків. Один – два рази на тиждень у малих (15–30 студентів) групах відбуваються семінари з тем лекцій, до яких студенти готуються самостійно у бібліотеках. Частково у ВНЗ використовується варіант тьюторського навчання, коли викладач кілька разів на тиждень працює з маленькою групою одних і тих самих студентів для уважного спостереження за їхньою самостійною роботою.

Оцінки, як і в Англії, позначають великими літерами: А – відмінно (4 бали), В – добре (3), С – посередньо (2), D – прохідна (1), Е – незадовільно (0).

Професорсько-викладацький склад у ВНЗ поділяється на такі

категорії: професори, асоційовані професори, професори-асистенти, інструктори, лектори. Перші дві групи перебувають у постійному штаті, професори-асистенти після отримання докторського звання приймаються на час прийому іспитів (1–3 роки), після закінчення якого вони або переводяться у штат, або їм радять запропонувати свої послуги іншому ВНЗ. Оцінювання викладачів проводиться щороку. Враховуються три параметри: наукова продукція, якість викладання, характер та обсяг позанавчальної діяльності (рецензування, експертні послуги та ін.).

Вища освіта в США платна, плата за навчання досить висока, тому багато студентів поєднують навчання з роботою. Вартість одного навчального року не є сталою й залежить від штату, рівня і престижності ВНЗ, його приналежності до державного чи приватного сектора. Законом США про освіту (1938) передбачено фінансову допомогу бідним студентам; крім того діє система підтримки кращих студентів (стипендії, різноманітні гранти).

5.9. Вища освіта Японії.

У 1993 р. в Японії налічувалося 489 університетів (daigaku), понад 520 молодших (tanki-daigaku) і 65 технологічних (koto-senmongakko) коледжів; понад дві третини з них входять до недержавного сектора. У координації та плануванні освіти бере участь чимала кількість громадських організацій: Національна асоціація університетів, Асоціація місцевих університетів, Асоціація приватних університетів, Японська університетська акредитаційна асоціація, Центральна рада з освіти та Національна рада університетів і коледжів.

Окрім десятків класичних університетів в Японії функціонує багато інших: педагогічні, технічні, економічні, сільськогосподарські, незвичні для нас – буддистські, жіночі, християнські та інші.

До університетської системи включаються школи, коледжі та інститути (нерідко з 1–2 факультетами), які за програмами високого рівня готують фахівців необхідних для країни профілів. Систему післясередньої освіти доповнюють понад 1500 спеціалізованих (професійних) шкіл з однорічними програмами для підготовки до роботи на достатньо складному японському ринку праці.

Навчальний рік в японських ВНЗ розпочинається у квітні й завершується в березні. Він складається з трьох триместрів з літніми канікулами. Перші два роки студенти, зазвичай, навчаються на загальноосвітньому факультеті, далі йде спеціалізація.

Зміст і структурну побудову вищої освіти японці практично запозичили у США з їх основним чотирирічним циклом освіти для отримання диплома (для медичних спеціальностей виконання повної програми вимагає 6 років). Ці роки поділяються на дві дворічні частини, перша з яких – загальноосвітня, друга – спеціалізована. Однак випускник японського університету чи технічного ВНЗ продовжує навчатися ще кілька місяців на своєму робочому місці. І надалі самоосвіта не припиняється, бо національний центр створення тестів забезпечує усіх роботодавців необхідними комплектами тестів із метою проведення регулярних «контрольних» для перевірки професійного зростання працівників.

Застосовується 100-бальна рейтингова система оцінювання: 100 – 80 балів – відмінно (оцінюється літерою А), 79 – 70 – добре (В), 69 – 60 – задовільно (С), 59 – 0 – незадовільно (D).

Академічний рік становить 35 тижнів (кредитів), або 210 навчальних днів. Мова викладання – японська. Після виконання чотирирічної програми передбачено кілька випускних екзаменів, які більшість успішно складає. Щоб здобути ступінь бакалавра, студент повинен набрати протягом 4-х років навчання певну кількість залікових одиниць (таньї, на зразок американських кредитів) з визначених груп предметів. Із загальної суми 124 таньї 36 припадає на загальноосвітні предмети, 8 – на іноземну мову, 4 – на фізичне виховання та 76 – на професійні дисципліни. Щоб отримати одну танью, необхідно прослухати упродовж 15 тижнів по одній годині лекцій (вона вимагає одногодинної самостійної підготовки), щотижня брати участь у 2-годинному семінарі (вимагає одногодинної самостійної підготовки), щотижня брати участь у 2-годинних лабораторних заняттях (вимагають 3-годинної самостійної підготовки).

Другим циклом освіти є дворічна магістерська програма, яку долають лише один-два бакалаври з 20 – 30, маючи надалі непогані шанси (понад 20 %) для продовження свого росту на докторських

студіях та отримання докторського звання. Для здобуття звання «магістр» студентові необхідно набрати за два роки 30 таньї, написати дослідницьку роботу та захистити її, скласти іспит на ступінь магістра.

Для здобуття докторату потрібно закінчити 5–6-річну докторантуру, отримати 30 таньї, написати дисертацію й здати екзамени.

Основна структурна одиниця університету – факультет, який ділиться на декілька департаментів.

Головними категоріями викладачів є: професори, асоційовані професори, асистенти професора і наукові співробітники. Однак через високу різноманітність закладів є ще посади асистента, лектора чи інструктора.

Набір освітніх кваліфікацій в Японії не надто широкий, якщо враховувати значну різноманітність ВНЗ, тому в Японії вже тривалий час дискутують про необхідність більшої кількості кваліфікацій, експериментують із короткотривалими програмами підготовки інженерів, але це істотно не впливає на систему вищої освіти в цілому.

Плата за навчання достатньо висока, ще дорожче – саме перебування. Вочевидь, усі ці труднощі призводять до того, що з усієї Європи в Японії вчаться ледь кілька сотень студентів, а основний контингент студентів-іноземців становлять представники сусідніх країн з ієрогліфічним письмом – Тайваню, Південної Кореї та Китаю.

Запитання для самоконтролю, повторення

1. Розкрийте особливості вищої освіти в країнах Європи і США.
2. Назвіть загальні принципи формування систем вищої освіти країн Європи.
3. Які основні тенденції структури вищої освіти європейських країн можна визначити?
4. Охарактеризуйте бінарну і унітарну системи вищої освіти.
5. Охарактеризуйте вищу освіту Росії.
6. Охарактеризуйте вищу освіту Великобританії.
7. Охарактеризуйте вищу освіту Іспанії.
8. Охарактеризуйте вищу освіту Італії.

9. Охарактеризуйте вищу освіту Німеччини.
10. Охарактеризуйте вищу освіту Польщі.
11. Охарактеризуйте вищу освіту США.
12. Охарактеризуйте вищу освіту Японії.
13. Зробіть порівняльний аналіз системи вищої освіти України й іншої європейської країни (на вибір).

Література:

1. Бабак В. Для нас Болонський процес – явище звичне, кредитно-модульна система - не новина / В. Бабак // Вища школа. – 2006. – № 1. – С. 3–19.
2. Вища освіта України і Болонський процес: Навч. посіб. / За ред. В.Г. Кременя. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2004. – 384 с.
2. Волков В. Реформування вищої освіти: перші кроки до Європи / В. Волков // Юридичний Вісник України. – 2006. – № 31. – С. 8.
3. Голубенко О. До проблеми оновлення стандартів вищої освіти в контексті болонських реформ / О. Голубенко // Вища школа. – 2006. – № 5–6. – С. 10–18.
4. Загородній А. Європейська система забезпечення якості вищої освіти // Вища школа. – 2006. – № 4. – С. 15–22.
5. Корсак К.В. Світова вища освіта. Порівняння і визнання закордонних кваліфікацій і дипломів / К.В. Корсак [За ред. Г.В. Щокіна]. — К.: МАУП; МКА, 2007. — 208 с.
6. Моделі гармонізації національних і міжнародних стандартів освіти у контексті Болонського процесу: Матеріали міжнар. семінару, 27-28 травня 2004 р. — Л.: Літопис, 2004.— 112 с.
7. Одерій Л.П. Оцінка міжнародної системи освіти: методологія та інструментарій; Монографія / Л.П. Одерій. — К.: ІСДО, 2011. — 196 с.
8. Організація роботи з іноземними студентами і розвиток міжнародною співробітництва в освіті України ; 3б. інформ.-довід. матеріалів. — К. : Вид-во Європ. ун-ту., 2003. — 353 с.

СЕМІНАРСЬКІ ЗАНЯТТЯ ДО І МОДУЛЯ

План семінарського заняття 1.

Тема. Вища освіта у правовому полі України.

Мета: перевірити знання студентів щодо мети, завдань та принципів вищої освіти, системи освіти в Україні, структури вищої освіти, основних нормативних документів, що визначають зміст освіти; навчити досягати індивідуальних цілей у процесі навчання; виховувати самостійність, бажання до самовдосконалення та самореалізації.

Основні терміни і поняття: освіта, вища освіта, система освіти, зміст освіти, принципи освіти, молодший спеціаліст, бакалавр, спеціаліст, магістр, кандидат наук, доктор наук, старший науковий співробітник, доцент, професор, академік, державний стандарт освіти.

Обговорення теоретичних питань:

1. Дайте визначення понять «освіта», «вища освіта», «система освіти».
2. Визначте мету й завдання сучасної вищої освіти.
3. Розкрийте основні принципи освіти.
4. Охарактеризуйте структуру системи освіти в Україні.
5. Яка структура вищої освіти в Україні?
6. Назвіть освітні й освітньо-кваліфікаційні рівні, що входять до структури вищої освіти.
7. Розкрийте наукові засади формування змісту вищої освіти в Україні.
8. Охарактеризуйте основні документи, які визначають зміст освіти в навчальних закладах України.

Практичні завдання:

1. Скласти хронологічну таблицю розвитку системи освіти в Україні.
2. Підготуватися до участі у диспуті на тему: «Освіта у глобальному суспільстві: проблеми і перспективи».

Теми для доповідей та рефератів:

1. Вища освіта України.
2. Євроінтеграція України як соціально-економічний чинник розвитку держави.

Література (див. до тем 1,2).

План семінарського заняття 2.

Тема. Світоглядно-методологічні основи сучасної освіти.

Мета: перевірити знання студентів з теми, основних принципів сучасної філософії освіти як методологічної, світоглядної, ціннісно-орієнтовної основи сучасної педагогічної діяльності; розуміння напрямів філософії освіти як загальної підстави розвитку інноваційної педагогічної теорії та практики.

Основні терміни і поняття: освіта, особистість, філософія освіти, функції філософії освіти, педагогічна практика, напрями філософії освіти.

Обговорення теоретичних питань:

1. Визначте предмет, об'єкт та місце філософії освіти в системі науково-теоретичного та духовно-культурологічного знання.
2. Покажіть взаємозв'язок філософії освіти та педагогічної практики.
3. Охарактеризуйте основні напрями сучасної філософії освіти.

Теми для доповідей та рефератів:

1. Філософія освіти: наука чи культура?
2. Методологічні засади розвитку сучасної освіти.
3. Проблема інтеграції змісту освіти.

Література (див. до теми 3).

План семінарського заняття 3.

Тема. Принципи, шляхи і засоби адаптації

Європейської системи вищої освіти у вищу освіту України.

Мета: перевірити знання студентів із теми, розуміння основних

реформ вищої освіти України; розвивати пізнавальну активність, уміння аналізувати; виховувати уважність та спостережливість у професійній діяльності, самостійність.

Основні терміни і поняття: вища освіта, завдання, Болонський процес, інноваційне освітнє середовище, мобільність, якість освіти.

Обговорення теоретичних питань:

1. Визначте стратегічні завдання розвитку та вдосконалення вищої освіти в Україні.
2. Як відбувається процес формування інноваційного освітнього середовища у вищих навчальних закладах у контексті вимог Болонського процесу?
3. У чому полягає сприяння європейській співпраці в галузі гарантій якості освіти?

Теми для доповідей та рефератів:

1. Принципи формування змісту кваліфікацій і структур ступенів. Компетентнісний підхід.
2. Управління якістю підготовки фахівців у вищих навчальних закладах у нашій країні.
3. Технологія проектування інноваційного навчального середовища в системі професійної підготовки фахівців в європейських країнах.

Література (див. до теми 4).

План семінарського заняття 4.

Тема. Системи вищої освіти у країнах Європи: порівняльний аналіз.

Мета: перевірити знання студентів про основні тенденції вищої освіти в країнах Європи; розвивати пізнавальну активність, уміння аналізувати і порівнювати системи освіти в різних країнах з українською; виховувати уважність та спостережливість у професійній діяльності, самостійність.

Основні терміни і поняття: вища освіта, система освіти, Європейська країна, аналіз, унітарна система освіти, бінарна система освіти.

Обговорення теоретичних питань:

1. Охарактеризуйте основні тенденції структури світової вищої освіти.
2. Назвіть загальні принципи формування системи вищої освіти Європейських країн.
3. Охарактеризуйте вищу освіту Великобританії.
4. Охарактеризуйте вищу освіту Іспанії.
5. Охарактеризуйте вищу освіту Італії.
6. Охарактеризуйте вищу освіту Німеччини.
7. Охарактеризуйте вищу освіту Польщі.
8. Охарактеризуйте вищу освіту Росії.
9. Охарактеризуйте вищу освіту Франції.
10. Охарактеризуйте вищу освіту США.
11. Охарактеризуйте вищу освіту Японії.

Практичне завдання:

1. Зробити порівняльний аналіз системи вищої освіти країни Європи (на вибір) і України. Записати в таблицю.

Теми для доповідей та рефератів:

1. Сучасна система вищої освіти однієї з Європейських країн (за вибором: Латвії, Румунії, Польщі, Угорщини, Швеції).

Література (див. до теми 5).

М О Д У Л Ь ІІ. БОЛОНСЬКИЙ ПРОЦЕС.

Тема 6.

БОЛОНСЬКИЙ ПРОЦЕС – ОСНОВА МОДЕРНІЗАЦІЇ ТА РЕФОРМУВАННЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ.

Короткий зміст теми. Болонський процес як основа модернізації та євроінтеграції вищої освіти. Мета й завдання, зміст Болонського процесу. Учасники Болонського процесу. Основні принципи Болонського процесу. Напрями та завдання структурного реформування вищої освіти України з огляду на Болонський процес. Програма дій Болонської декларації в системі вищої освіти і науки України.

Основні терміни і поняття: вища освіта, Болонський процес, Болонська декларація, реформування освіти, європейський освітній простір, угода, принцип.

6.1. Мета та завдання Болонського процесу.

В Україні актуальним залишається питання щодо забезпечення прискореного, випереджального інноваційного розвитку освіти, а також створення умов для самоствердження і самореалізації особистості протягом життя. Тому основними завданнями освіти є збереження і поширення кращих традицій національної системи освіти, забезпечення доступності здобуття якісної освіти для громадян та входження вітчизняної системи освіти в освітній і науковий простір Європи.

Основними напрямами розвитку вищої освіти в Україні залишаються:

- 1) розширення доступу до вищої освіти;
- 2) якість освіти й ефективність використання фахівців із вищою освітою;
- 3) інтеграційні процеси.

Одним із пріоритетів розвитку вищої освіти в Україні є співпраця з європейцями у сфері освіти на шляху входження України в Європу.

Починаючи з 1999 року, європейське освітнє співтовариство активно консолідується задля реалізації освітньої концепції

Болонського процесу.

Болонський процес – це процес структурного реформування національних систем вищої освіти країн Європи, зміни освітніх програм і потрібних інституційних перетворень у вищих навчальних закладах Європи.

Метою Болонського процесу є створення до 2010 року європейського наукового та освітнього простору задля збільшення конкурентоспроможності й привабливості європейської вищої освіти, сприяння мобільності студентів, полегшення їх працевлаштування за рахунок введення системи, що дозволяє легко визначити рівень підготовки та ступінь випускників; підняття конкурентоспроможності європейської вищої школи; забезпечення високої якості навчального процесу.

У межах цього простору мають діяти:

- єдині вимоги до визнання дипломів про освіту;
- працевлаштування та мобільність громадян, що істотно підвищить конкурентоспроможність європейського ринку праці й освітніх послуг;
- прийняття загальної системи порівнянних учених ступенів, зокрема через затвердження Додатка до диплома;
- запровадження в усіх країнах двох циклів навчання за формулою 3+2, до того ж перший, бакалаврський цикл має тривати не менше трьох років, а другий, магістерський – не менше двох років, і вони мають сприйматися на європейському ринку праці як освітні й кваліфікаційні рівні (в деяких країнах 1–1,5 роки);
- створення систем кредитів відповідно до європейської системи трансферу оцінок;
- сприяння європейській співпраці щодо забезпечення якості освіти; розробка критеріїв і методів оцінки якості;
- усунення перешкод на шляху мобільності студентів і викладачів у межах визначеного простору.

Визначена мета Болонського процесу зумовлює вирішення основних *завдань*:

- побудова європейської зони вищої освіти, як ключового напрямку розвитку мобільності громадян з можливістю працевлаштування;

- розширення доступу до європейської освіти;
- підвищення якості освітніх послуг та набуття європейською освітою незаперечних конкурентних переваг;
- досягнення більшої сумісності та порівнянності систем вищої освіти;
- формування та зміцнення інтелектуального, культурного, соціального і науково-технічного потенціалу Європи;
- підвищення престижності у світі європейської вищої школи;
- формування єдиного ринку праці вищої кваліфікації в Європі;
- розширення мобільності студентів і викладачів;
- забезпечення конкурентоспроможності європейських вузів з іншими системами освіти в боротьбі за студентів, гроші, вплив; досягнення більшої сумісності та порівнянності національних систем вищої освіти;
- підвищення визначальної ролі університетів у розвитку національних та європейських культурних цінностей;
- сприяння розвитку співпраці між навчальними закладами, розробки схем мобільності та інтегрованих програм навчання;
- встановлення тісного зв'язку між простором вищої освіти та простором наукових досліджень;
- сприяння створенню системи навчання впродовж життя.

Вихідні позиції учасників процесу у тексті Болонської декларації формулюються наступним чином: «Європа знань є на сьогодні широко визнаним незамінним фактором соціального і людського розвитку, а також невід'ємною складовою зміцнення та інтелектуального збагачення європейських громадян, оскільки саме така Європа спроможна надати їм необхідні знання для протистояння виклику нового тисячоліття разом із усвідомленням спільних цінностей та належності до єдиної соціальної і культурної сфери».

Ключовою позицією реформування освіти є те, що: Болонські вимоги – це не уніфікація вищої освіти в Європі, а широкий доступ до багатоманітності освітніх і культурних надбань різних країн.

Отже, Болонський процес та міжнародні умови потребують:

- значної підготовки наших фахівців на всіх кваліфікаційних рівнях;
- ідентифікації різних фахових понять, термінологічної узгодженості

- у формуванні єдиного європейського простору у сфері освіти;
- впровадження модульних технологій на базі європейської системи трансферу кредитів;
 - стимулюванні мобільності та створенні умов для вільного пересування студентів, викладачів, науковців у межах європейського регіону;
 - прийнятті системи освітньо-кваліфікаційних ступенів, спрощенні процедури визнання кваліфікацій, що сприятиме працевлаштуванню випускників і студентів на європейському ринку праці;
 - розвитку європейської співпраці у сфері контролю за якістю вищої освіти.

6.2. Країни-учасниці Болонського процесу.

Болонський процес розпочався з підписанням Болонської конвенції (або Болонської декларації) – угоди щодо стандартизації підходів до організації навчального процесу і функціонування вищої школи в Європейському Союзі. Документ був підписаний 19 червня 1999 року в місті Болонья міністрами освіти 29 країн Західної і Центральної Європи: Австрії, Бельгії, Великобританії, Греції, Данії, Естонії, Ірландії, Ісландії, Іспанії, Італії, Латвії, Литви, Люксембургу, Мальти, Нідерландів, Німеччини, Норвегії, Польщі, Португалії, Румунії, Словаччини, Словенії, Угорщини, Фінляндії, Франції, Чехії, Швейцарії, Швеції.

У 2002 році до Болонського процесу приєдналися Кіпр, Ліхтенштейн, Туреччина, Хорватія, а в 2003 році – Албанія, Андорра, Боснія і Герцеговина, Ватикан, Республіка Македонія, Сербія і Чорногорія, Росія. Нині Болонський процес відкритий для приєднання інших країн.

В Україні Болонський процес офіційно розпочався 19 травня 2005 року із підписанням міністром освіти Станіславом Ніколаєнком в Бергені Болонської декларації на Бергенській конференції. З цього часу справа стала за національним та інституційним рівнем його впровадження.

У 2010 році в Будапешті було прийнято остаточне рішення про

приєднання Казахстану до Болонської декларації. Казахстан – перша центральноазіатська держава, визнана повноправним членом європейського освітнього простору.

Всі країни, що приєднуються до Болонського процесу на добровільній основі через підписання відповідної декларації, беруть на себе певні зобов'язання, деякі з них обмежені термінами:

- з 2005 року почати безкоштовно видавати всім випускникам вузів країн-учасниць Болонського процесу європейські програми єдиного зразка до дипломів бакалавра та магістра;
- до 2010 року реформувати національні системи освіти відповідно до основних положень Болонської декларації.

На даний час учасниками Болонського процесу і декларації «Зона європейської вищої освіти» є:

<u>Австрія</u>	<u>Ірландія</u>	<u>Португалія</u>
<u>Азербайджан</u>	<u>Ісландія</u>	<u>Росія</u>
<u>Албанія</u>	<u>Іспанія</u>	<u>Румунія</u>
<u>Андорра</u>	<u>Італія</u>	<u>Сербія</u>
<u>Вірменія</u>	<u>Казахстан</u>	<u>Словаччина</u>
<u>Бельгія</u>	<u>Кіпр</u>	<u>Словенія</u>
<u>Болгарія</u>	<u>Латвія</u>	<u>Туреччина</u>
<u>Боснія і</u>	<u>Литва</u>	<u>Україна</u>
<u>Герцеговина</u>	<u>Ліхтенштейн</u>	<u>Фінляндія</u>
<u>Ватикан</u>	<u>Люксембург</u>	<u>Франція</u>
<u>Великобританія</u>	<u>Македонія</u>	<u>Хорватія</u>
<u>Угорщина</u>	<u>Мальта</u>	<u>Чорногорія</u>
<u>Німеччина</u>	<u>Молдова</u>	<u>Чехія</u>
<u>Греція</u>	<u>Нідерланди</u>	<u>Швейцарія</u>
<u>Грузія</u>	<u>Норвегія</u>	<u>Швеція</u>
<u>Данія</u>	<u>Польща</u>	<u>Естонія</u>
<u>Ізраїль</u>		

Не є учасниками: Монако, Республіка Білорусь та Сан-Маріно.

Країни-учасниці Болонського процесу узгодили спільні вимоги, критерії та стандарти національних систем вищої освіти й домовилися про створення єдиного європейського освітнього та наукового простору.

У межах цього простору мають діяти єдині вимоги до визнання дипломів про освіту, працевлаштування та мобільності громадян, що істотно підвищить конкурентоспроможність європейського ринку праці й освітніх послуг.

Нині зростає зацікавленість інших країн світу у розвитку загальноєвропейського простору вищої освіти. В свою чергу Європа підтвердила готовність до подальшої розробки освітніх програм для студентів із країн третього світу. Управління транснаціональним обміном у сфері вищої освіти повинно ґрунтуватися на академічній якості та академічних цінностях.

6.3. Основні принципи Болонського процесу.

Основними принципами Болонського процесу, які зафіксовані у спільному документі Формування майбутнього, прийнятому 29–30 березня 2001 року представниками понад 300 європейських вузів та їхніми організаціями у м. Саламанка (Іспанія), є:

1. *Автономія та відповідальність*, який означає право та можливість для університетів формувати стратегію, вибирати пріоритети у навчанні та проведенні наукових досліджень, витратити ресурси, профілювати програми і встановлювати власні критерії прийому професорів та студентів. Принцип автономії у поєднанні з відповідальністю є основою академічної свободи, задекларованої у Magna Charta Universitatum (1988 р), Лімській декларації Генеральної асамблеї Всесвітньої університетської служби Про академічну свободу та автономію вищих навчальних закладів 1988 р. та Ерфуртської декларації 1996 року. До відповідального університету двадцять першого сторіччя. Реалізація принципу автономії та відповідальності створює європейським університетам умови для кращої конкуренції у Європі й у світі, яка неможлива без організаційної свободи, чітких і доброзичливих принципів регулювання і достатнього фінансування. Плани створення європейського простору вищої освіти залишаються нереалізованими чи приведуть до нерівноправної конкуренції, якщо в багатьох країнах буде здійснюватися безпосереднє регулювання, детальний адміністративний і фінансовий контроль вищої освіти з боку

держави. Одночасно конкуренція у вищій освіті не виключає співробітництва і не може бути зведена лише до комерційної.

2. **Освіта як відповідальність перед суспільством**, який пояснює, що європейський простір вищої освіти повинен будуватися на європейських традиціях відповідальності освіти перед суспільством; на широкому і відкритому доступі як до доступневого, так і післяступеневого навчання; на освіті для розвитку особистості й навчанні протягом усього життя та засадах громадянськості.

3. **Вища освіта, заснована на наукових дослідженнях**, які є рушійною силою вищої освіти, – формування європейського простору вищої освіти повинно відбуватися одночасно і паралельно зі створенням європейського простору наукових досліджень.

4. **Організація диверсифікованості вищої освіти**, що означає підтримку та розвиток традиційної різноманітності європейської освіти з точки зору мов, національних систем, інститутів, орієнтації профілів підготовки і навчальних планів. Водночас її майбутнє залежить від здатності ефективно організувати цю різноманітність, аби отримати позитивні результати, розвивати гнучкість, а не створювати нові труднощі й закритість; щоб зусилля до сумісності не були підірвані занадто значними розбіжностями у визначенні й застосуванні кредитів, ступенів і критеріїв якості.

5. **Якість як фундаментальний принцип освіти**. Простір європейської вищої освіти вимагає якості освіти на основі академічних цінностей, які б відповідали вимогам часу та очікуванням студентів. Якість – основна умова для довіри, мобільності, сумісності та привабливості в європейському просторі вищої освіти. Оцінка якості вимагає балансу між нововведеннями і традиціями, академічними перевагами і соціально-економічною необхідністю, сумісністю програм і вибором студентів. Вона охоплює викладання і наукові дослідження, керівництво та адміністрування, сприйнятливість до потреб студентів і забезпечення позанавчальних послуг. Контроль якості освіти передбачає створення незалежних від національних урядів і міжнародних організацій акредитаційних агентств. Оцінка якості освіти буде ґрунтуватися не на тривалості та змісті навчання, а на знаннях, уміннях і навичках випускників.

6. **Формування довіри** через розробку на європейському рівні механізмів для взаємного сприйняття критеріїв якості, акредитації, як одного з таких механізмів. Вони повинні поважати національні, лінгвістичні і дисциплінарні відмінності, а також враховувати особливості університетів із малим навантаженням.

7. **Сумісність з європейським ринком праці**, що повинна знаходити відображення у програмах, можливості працевлаштування з урахуванням перспектив навчання протягом усього життя. Вона може бути досягнута через цінності, властиві якісній освіті, розмаїтість підходів і профілів дисциплін, гнучкість програм, розвиток міждисциплінарних навичок і умінь, таких як комунікація і мови; через здатність мобілізувати знання, вирішувати проблеми, працювати в команді й розвиватися соціально.

8. **Сумісність кваліфікації на доступневому та післяступеневому рівнях**, що передбачає створення сумісних кваліфікацій, заснованих на ключових відмінностях у доступневому та післяступеневому навчанні. Перші ступені повинні гарантувати можливу зайнятість на ринку праці й бути головним чином підготовкою для подальшого навчання на післяступеневому рівні. За деяких обставин університет може вводити інтегровані навчальні плани, що безпосередньо передбачають присвоєння ступеня магістра. Європейські університети переконані в користі накопичувальної кредитної системи, заснованої на ECTS, і права приймати рішення про зарахування кредитів, отриманих в іншому місці.

9. **Привабливість**. Європейські вищі навчальні заклади мають бути привабливими для талановитих людей усіх континентів. Це вимагає дій на інституційному, національному та європейському рівнях та передбачає адаптацію програм; ступенів навчання як у Європі, так і поза нею; необхідні засоби забезпечення якості; програми, що викладаються на основних світових мовах; адекватну інформацію та маркетинг; доброзичливий сервіс для іноземних студентів і вчених, а також стратегічну роботу в рамках мережі європейських вищих навчальних закладів. Інститути й організації цієї мережі підтверджують свою роль, відповідальність та готовність належним чином забезпечити привабливість європейської освіти.

10. *Розширення мобільності.* Виконання попередніх пунктів передбачає розвиток мобільності студентів та розширення мобільності викладацького й іншого персоналу для взаємного збагачення європейським досвідом. Вільна мобільність учнів, персоналу і випускників є необхідною умовою існування європейського простору вищої освіти. Розвиток цього принципу неможливий без зміни національних законодавчих актів у сфері працевлаштування іноземців. З огляду на важливість ознайомлення викладацького складу з європейським досвідом, університети хотіли б усунути вимоги до громадянства та інші перешкоди для академічної кар'єри в Європі. Європейські університети хочуть розвивати мобільність як по горизонталі, так і по вертикалі. Віртуальна мобільність не може розглядатися як прийнятна альтернатива реальній (фізичній) мобільності. Однак, необхідний також розвиток загального європейського підходу до віртуальної мобільності й транснаціональної освіти.

6.4. Основні положення Болонського процесу.

Численні різнорівневі зустрічі, робочі наради, конференції країн-учасниць Болонського процесу дають змогу сформулювати шість ключових позицій щодо створення єдиного європейського освітнього і наукового простору:

1. *Введення двоциклового навчання:* додипломного та післядипломного. Перший триває, зазвичай, від 3-х до 4-х років і завершується здобуттям академічного ступеня – бакалавра. Успішне завершення першого циклу відкриває доступ до 2-го циклу – післядипломного. Навчання впродовж другого циклу може передбачати отримання ступеня магістра (через 1–2 роки навчання) та/або докторського ступеня (за умови загальної тривалості навчання 7–8 років).

2. *Запровадження системи кредитів.* Пропонується в усіх національних системах освіти запровадити технологію обліку трудомісткості навчальної роботи у кредитах. За основу рекомендується прийняти ECTS, що обумовлює кредитно-модульну організацію

навчального процесу, яка базується на поєднанні модульних технологій навчання та залікових освітніх одиниць (кредитів).

3. **Контроль якості освіти.** Передбачається створення акредитаційних агентств, незалежних від національних урядів і міжнародних організацій. Оцінка визначатиметься не тривалістю або змістом навчання, а тими знаннями, уміннями і навичками, що отримали випускники. Відповідно будуть встановлені стандарти транснаціональної освіти.

4. **Розширення мобільності.** Виконання попередніх пунктів сприятиме істотному розвитку мобільності студентів. Одночасно ставиться питання про розширення мобільності викладацького та іншого персоналу для взаємного збагачення європейським досвідом. Передбачаються зміни у національних законодавчих актах щодо працевлаштування іноземців.

5. **Забезпечення працевлаштування випускників.** Одним із важливих положень Болонського процесу є орієнтація вищих навчальних закладів на кінцевий результат: знання й уміння випускників мають знаходити як теоретичне, так і практичне застосування задля користі всієї Європи. Усі академічні ступені та інші кваліфікації повинні бути затребувані європейським ринком праці, а професійне визнання кваліфікацій необхідно спростити. Уніфікації визнання кваліфікацій сприятиме використання Додатка до диплома, який рекомендовано ЮНЕСКО.

6. **Забезпечення привабливості європейської системи освіти.** Одним із пріоритетів у рамках Болонського процесу має бути залучення в Європу якнайбільшої кількості студентів з інших регіонів світу. Вважається, що введення загальноєвропейської системи гарантії якості освіти, кредитної системи накопичення, легкодоступних кваліфікацій тощо сприятиме підвищенню інтересу до вищої освіти європейських та інших громадян.

Отже, Болонською конвенцією було задекларовано:

- прийняття загальної системи порівняльних освітньо-кваліфікаційних рівнів, зокрема через затвердження додатка до диплома;
- запровадження в усіх країнах двох циклів навчання за формулою

3+2, до того ж перший, бакалаврський цикл має тривати не менше трьох років, а другий, магістерський – не менше двох років, і вони мають сприйматися на європейському ринку праці якраз як освітні й кваліфікаційні рівні;

- запровадження кредитно-модульної системи організації навчального процесу (КМС ОНП) як засобу підвищення мобільності студентів; створення систем кредитів відповідно до європейської системи трансферу оцінок, включаючи постійне навчання;
- сприяння європейській співпраці щодо забезпечення якості освіти, розробка порівняльних критеріїв і методів оцінки якості; усунення перешкод на шляху мобільності студентів і викладачів.

Слід зазначити важливість соціального аспекту Болонського процесу. Необхідність збільшення конкурентоспроможності повинна відповідати меті покращання соціальних характеристик загальноєвропейського простору вищої освіти. Це передбачає зміцнення соціальних зв'язків і зменшення нерівності за статевими ознаками як на національному, так і на загальноєвропейському рівнях. Ця мета підкреслює відношення до освіти як до суспільного добробуту та суспільної відповідальності. Також підкреслюється необхідність переваги у міжнародному академічному співробітництві та програм обміну академічними цінностями.

Крім того підписання даного документа забезпечує тісніші зв'язки між вищою освітою та дослідними системами в кожній із країн-учасниць. Загальноєвропейський простір вищої освіти на цьому початковому етапі здобуває неабияку користь від спільної діяльності з європейським дослідним простором, цим самим зміцнюючи фундамент для «Європи Знань».

Сьогодні в Україні створюються всі умови для запровадження Болонського процесу з кредитно-модульною системою організації навчального процесу на основі критеріїв Європейської кредитно-трансферної системи (ECTS) та тестування у вищих навчальних закладах.

Слід зазначити, що участь вищої освіти України в Болонських перетвореннях має бути спрямована лише на її розвиток і набуття нових

якісних ознак, а не на втрату кращих традицій, зниження національних стандартів якості. Тому, приєднання України до Болонського процесу слід розцінювати не як революційну подію, що розтрошить устої вітчизняної вищої освіти, а як планомірну інтеграцію української вищої школи до європейського та світового освітнього і наукового простору.

Запитання для самоконтролю, повторення

1. Що таке Болонський процес? Яка мета Болонського процесу?
2. Проаналізуйте основні завдання Болонського процесу.
3. Назвіть країни, які є учасниками Болонського процесу?
4. Назвіть та поясніть основні принципи Болонського процесу.
5. Проаналізуйте основні положення Болонської декларації.
6. Визначте, в чому полягають переваги європейської освіти.
7. Проаналізуйте основні завдання входження України в європейський освітній простір.

Література

1. Болонський процес: Документи / Укладачі: З.І. Тимошенко, А.М. Грехов, Ю.А. Гапон, Ю.І. Палеха. – К.: Вид-во Європ. ун-ту, 2006. – 169 с.
2. Болонський процес: тенденції, проблеми, перспективи / Уклад. В.П. Бех, Ю.Л. Маліновський. — К., 2011 —221 с.
3. Болонський процес: проблеми модернізації освіти України в контексті Болонського процесу : Матеріали Першої Всеукр. наук.-практ. Конф. – Київ, 20-21 лютого 2004 р. За ред. І. Тимошенко та ін. — К.: Вид-во Європ. ун-ту, 2004. — 197 с.
4. Головчук А.Ф. Університетська освіта в Україні та Болонський процес: навчальний посібник і термінологічний словник // А.Ф. Головчук, Т.Д. Іщенко, О.О. Акімов, [та ін.]. / За ред. А.Ф. Головчука. – К.: Аграрна освіта, 2007. – 83 с.
5. Ніколаєнко С.М. Вища освіта – джерело соціально-економічного і культурного розвитку суспільства. / С.М. Ніколаєнко. – К.: Знання, 2005. – 319 с.

Тема 7.

ДОКУМЕНТАЛЬНЕ ВІДОБРАЖЕННЯ БОЛОНСЬКОГО ПРОЦЕСУ.

Короткий зміст теми. Аналіз, визначення основної мети та провідних ідей документів: Велика хартія університетів (Magna Charta Universitatum) (Болонья, 1988), Лісабонська конвенція про визначення кваліфікацій, що стосуються вищої освіти (Лісабон, 1997), Сорбонська спільна декларація про узгодження системи вищої освіти в Європі (Париж, Сорбонна, 1998), Гельсінський семінар із проблем ступеня бакалавра (м. Гельсінкі, Фінляндія, 2001), Саламанська та Празька конвенції щодо вищої освіти Європи (Саламанка, Прага, 2001), Конвенція міністрів вищої освіти Європи «Утворення європейського простору вищої освіти» (Берлін, 2003).

Основні терміни і поняття: євроінтеграція, європейський освітній простір, вища освіта, мобільність студентів, кваліфікація, гармонізація національних систем вищої освіти, Велика хартія університетів, Лісабонська конвенція, Сорбонська декларація, Гельсінський семінар, Саламанська конвенція, Празька конвенція.

7.1. Велика хартія університетів (Magna Charta Universitatum) (Болонья, 1988).

Слід відмітити, що Болонський процес має свою передісторію, що сягає з 1954 року, коли було підписано *Європейську культурну конвенцію*, в якій наголошувалося на необхідності заохочення громадян усіх держав до вивчення мов, історії та культури інших країн і спільної для них культури.

Ідеї освітньо-культурного об'єднання європейських країн загалом та університетів зокрема отримали своє продовження у *Великій Хартії університетів* (Magna Charta Universitatum).

Велика хартія університетів (Magna Charta Universitatum) – це результат пропозиції, з якою в 1986 році Болонський університет звернувся до провідних університетів Європи. Ідею складання та підписання такого документа підтримала наукова, освітянська та

політична еліта Європи.

На зустрічі в Болоньї (червень 1987 року) делегати з 80 європейських університетів обрали раду з восьми членів – керівників провідних європейських університетів та представників Ради Європи – для розробки проекту Хартії, який було складено в Барселоні у січні 1988 року.

18 вересня 1988 року під час урочистостей, присвячених 900-річчю Болонського університету – альма-матері європейської вищої освіти, ректори 430 університетів в урочистій обстановці в присутності багатьох представників громадськості, урядовців та духовенства підписали Велику хартію. Цей документ окреслював фундаментальні принципи, якими мають керуватись університети, щоб забезпечити розвиток освіти та інноваційний рух у світі, який швидко змінюється.

Метою хартії стало відзначення найважливіших цінностей університетських традицій і сприяння тісним зв'язкам між університетами Європи.

У документі зазначалося, що:

1) на завершальному етапі цього тисячоліття майбутнє людства значною мірою залежить від культурного, наукового і технічного розвитку, зосередженого в центрах культури, знань та досліджень, якими є справжні університети;

2) завдання університетів щодо поширення знань серед нових поколінь передбачає, що в сучасному світі вони також мають служити суспільству в цілому;

3) університети повинні надавати майбутнім поколінням освіти і виховання, що навчать їх, а через них – інших, поважати гармонію навколишнього середовища та самого життя.

Ректори європейських університетів проголосили перед усіма державами та перед совістю всіх націй *основні принципи*:

1. Університет – самостійна установа в суспільствах із різною організацією, що є наслідком розходжень у географічній та історичній спадщині. Він створює, вивчає, оцінює та передає культуру за допомогою досліджень і навчання.

Для задоволення потреб навколишнього світу його дослідницька та викладацька діяльність має бути морально й інтелектуально

незалежною від будь-якої політичної й економічної влади.

2. Викладання та дослідницька робота в університетах мають бути поєднаними для того, щоб навчання в них відповідало постійно змінюваним потребам і запитам суспільства, науковим досягненням.

3. Свобода в дослідницькій і викладацькій діяльності є основним принципом університетського життя. Керівні органи й університети, кожний у межах своєї компетенції, повинні гарантувати дотримання цієї фундаментальної вимоги.

Відкидаючи нетерпимість і будучи завжди відкритим для діалогу, університет є ідеальним місцем зустрічі викладачів, які здатні передавати свої знання і володіють необхідними засобами для їхнього удосконалення за допомогою досліджень та інновацій, та студентів, які мають право, здатність і бажання збагатити свій розум цими знаннями.

4. Університет є хранителем традицій європейського гуманізму. Тому він постійно прагне до досягнення універсального знання, перетинає географічні та політичні кордони, затверджує нагальну потребу взаємного пізнання і взаємодії різних культур.

Для досягнення цих цілей у світлі вищевикладених принципів потрібні ефективні *способи*, що відповідають сучасним умовам:

1. Для забезпечення свободи в дослідженнях і викладанні всім членам університетської спільноти слід надати необхідні засоби.

2. Потрібно брати на роботу викладачів і визначати їх статус відповідно до принципу поєднання дослідницької та викладацької діяльності.

3. Кожен університет, з урахуванням конкретних обставин, має гарантувати своїм студентам дотримання свобод і умов, за яких вони могли б досягти своїх цілей у культурі й освіті.

4. Університети розглядають взаємний обмін інформацією та документацією, а також збільшення кількості спільних проєктів для розвитку освіти як основного елемента постійного прогресу знань.

Велика Хартія університетів виокремлює деякі *ключові питання*:

1. Визначення впливу численних партнерських зв'язків на рівень автономії університетів. Питання університетської автономії слід розглядати в кількох контекстах, аби зрозуміти, що саме формує університетський простір для розвитку суспільства. Автономія

університетів у європейському освітньому просторі частіше стає результатом низки переговорів і напрацювань з участю партнерів та організацій різних рівнів (урядових, промислових, наукових, фінансових та університетських). У світі дедалі переконливішою стає думка про визначальну роль університетів у суспільному розвитку.

2. Вивчення співвідношення між навчальним процесом і науковими дослідженнями та принципами фінансування університетів. Ураховуючи органічний зв'язок між дослідженнями та навчальним процесом, традиційно вважалося, що фінансування університетів більше залежить від кількості студентів, аніж від виконуваних досліджень. Тому балансування сукупних коштів у рамках університету між науковими дослідженнями та/або навчальним процесом стає центральним питанням майже для всіх університетів Європи. До того ж більша частина коштів на дослідження надходить із зовнішніх джерел. Університети дедалі частіше одержують фінансування від виконання глобальних загальноєвропейських проектів. Водночас наголошувалося, що університети не повинні віддалятися від вирішення регіональних проблем, створюючи для себе додаткові «місцеві» джерела фінансування. Навпаки, їх роль як регіональних навчально-наукових методологічних центрів має зростати.

3. Усунення суперечностей між різними сферами наукової діяльності. Так, у ХІХ та першій половині ХХ століття існувала традиційна схема «розподілу досліджень», згідно з якою одні заклади виконували переважно фундаментальні дослідження, інші були зорієнтовані на прикладні, а треті зосереджувалися на технологічному розвитку. За останні десятиліття відмінності між цими дослідженнями мають тенденцію до розмивання, – тепер університети мають працювати синхронно в різних сферах досліджень, бути готовими конкурувати з іншими університетами у різних сферах науки і технологій. У результаті зворотної диференціації навчально-наукових закладів виникає диференціація між різними групами дослідників у межах одного закладу. Цей процес змушує переосмислити й реорганізувати програми досліджень, аби запобігти ризику надмірної їх фрагментації.

4. Розробка критеріїв якості наукових досліджень, виконуваних в університетах, вказує на наявність компромісу між ідеалом служіння

фундаментальним дослідженням і реальністю ринкових сил, які впливають на діяльність наукового закладу. Залежно від того, на що робиться наголос, змінюється й розуміння якості наукових досліджень. На часі низка важливих питань. Як розвивалися процедури та критерії визначення якості протягом останніх років? Як такі фактори, як одержання джерел фінансування, право інтелектуальної власності, співробітництво з промисловістю та участь у широкомасштабних європейських проектах впливають на зміни у внутрішніх критеріях якості, прийнятих в академічних закладах? Хто відіграє вирішальну роль у виробленні конкретних стандартів якості наукової праці, і чи приймають ці стандарти ті, хто робить державну політику в цій сфері за рамками університету?

5. Оплата колективної діяльності в наукових дослідженнях. В університетській системі організації науки значну увагу слід надавати послабленню суперечностей між індивідуальною формою наукових досліджень та потребою виконання масштабних проектів через організацію великих колективів вчених. Чи може університет поєднати ці два підходи? У багатьох країнах розробляють заохочувальні механізми, що стимулюють вчених до інтегрування у великі університетські структури. Водночас для вчених існує ризик знизити свою творчість та зменшити оригінальність власних ідей. Окремі країни намагаються протидіяти цій тенденції. Так, у Німеччині запроваджено нову посаду «молодший професор», зорієнтовану на індивідуальну наукову діяльність.

6. Патентування нових ідей і знань. Проблеми, пов'язані з інтелектуальною власністю, стають нині найголовнішими для визначення масштабів університетської автономії. Хто власник права на інтелектуальну власність – університет чи вчений? Як передавати здобуті знання потенційному користувачеві? Яка правова та соціальна відповідальність виникає щодо цих питань для дослідника і для закладу в цілому? Який статус надає володіння патентами окремому досліднику та/або закладу? Це лише окремі питання, які потрібно з'ясувати, визначаючи межі автономії навчально-наукового закладу.

Підписуючи Хартію, університети підтверджують свою належність до академічної співдружності, яка, долаючи політичні та соціальні

бар'єри, формує принципи інтеграції Європи в суспільство, що надає всім громадянам необхідні права та свободи, різноманітні рівні й адекватні послуги у сфері культури, науки й освіти.

Отже, Хартія закріплює основні цінності, права та обов'язки університету як провідного інституту суспільства, діяльність якого присвячена визначенню й поширенню найважливіших принципів і знань, наданню суспільству інтелектуальних орієнтирів.

На сьогодні до Великої Хартії приєдналося 530 університетів, серед яких 30 українських:

1. Дніпропетровський національний університет залізничного транспорту.
2. Дніпропетровський університет економіки та права.
3. Донецький національний університет.
4. Київський національний торговельно-економічний університет.
5. Кременчуцький державний політехнічний університет.
6. Луганський національний університет ім. Т.Г. Шевченка.
7. Львівський державний аграрний університет.
8. Маріупольський гуманітарний інститут Донецького національного університету.
9. Миколаївський державний гуманітарний університет ім. П. Могили.
10. Миколаївський державний університет ім. В.О. Сухомлинського.
11. Національний гірничий університет України.
12. Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут».
13. Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого.
14. Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут».
15. Національний університет «Києво-Могилянська академія».
16. Одеська державна академія будівництва та архітектури.
17. Одеська національна академія зв'язку ім. О.С. Попова.
18. Одеська національна академія харчових технологій.
19. Одеський державний медичний університет.
20. Одеська національна юридична академія.
21. Одеський національний морський університет.
22. Одеський національний політехнічний університет.

23. Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова.
24. Південноукраїнський державний педагогічний університет ім. К.Д. Ушинського.
25. Східноукраїнський національний університет ім. В. Даля.
26. Тернопільський державний технічний університет ім. Івана Пулюя.
27. Тернопільський національний економічний університет.
28. Харківська державна академія культури.
29. Харківський національний економічний університет.
30. Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна.

Приєднання українських університетів до Великої Хартії свідчить про прагнення України долучатися до творчої колективної діяльності у світовому університетському співтоваристві.

Серед університетів Європи та світу найбільше представництво у Великій Хартії має Італія – 50 університетів, Іспанія – 39, Велика Британія – 32, Німеччина – 30, Україна – 30, Польща – 23, США – 21, Туреччина – 20.

Університети Європи мають зосереджувати свої зусилля в таких напрямках своєї діяльності:

- одержувати і поширювати інформацію про автономію університетів у країнах Європи та за її межами, про готовність проводити реформи, що впливають на суспільні перетворення в окремих країнах і в Європі в цілому;
- оцінювати ситуації, коли університети вважають, що їх можливості діяти, розвивати й поширювати нові ідеї стримуються політичною та економічною владою;
- пропонувати теми для дискусій щодо права та обов'язків університетів у соціальному, культурному й економічному розвитку, виконувати громадські обов'язки університетів.

У вересні 2001 року було створено Наглядову раду (Observatory) Великої Хартії університетів, яка у своїй діяльності спирається на правління з п'яти членів, що займається справами матеріального забезпечення, та колегію із семи членів, що аналізує втілення принципів Хартії в сучасному суспільстві. Щороку (у вересні) проводиться конференція в Болоньї з питань втілення принципів Хартії університетами Європи. Правління збирається один раз на рік. Колегія

збирається декілька разів на рік, залежно від потреби. Наглядова рада також спирається на регулярні контакти з 450 закладами, що підписали Хартію, для одержання та поширення інформації про розвиток університетської автономії та академічної свободи в Європі й за її межами.

Пізніше представниками країн Європи були підписані Лісабонська конвенція (1997р.) про визнання кваліфікацій для системи вищої освіти європейського регіону та Сорбонська декларація (Париж, Сорбонна, 1998р.) щодо узгодження системи вищої освіти в Європі.

7.2. Лісабонська конвенція про визначення кваліфікацій, що стосуються вищої освіти (Лісабон, 1997).

11 квітня 1997 р. під егідою Ради Європи та ЮНЕСКО на дипломатичній конференції в м. Лісабон (Португалія) було підписано Лісабонську конвенцію про визнання кваліфікацій, пов'язаних із вищою освітою в європейському регіоні. Зазначимо, що не всі країни, які приєдналися до Болонського процесу, підписали Лісабонську конвенцію. Її підписали 54 держави.

Головною *метою* Лісабонської конвенції стало формування правового поля вищої освіти Європи та впровадження документів про освіту (кваліфікацій) різних країн.

Основна ідея конвенції: «Значне різноманіття системи освіти в європейському регіоні відображає його культурну, соціальну, політичну, філософську, релігійну й економічну різноманітність, яка становить виняткове надбання, що потребує всілякої поваги, прагнення країн, які підписали конвенцію, полягає в тому, щоб надати всім людям цього регіону можливість певною мірою користуватися цим джерелом різноманіття, полегшивши доступ жителям кожної держави й учням навчальних закладів до освітніх ресурсів інших держав».

Конвенція містить:

- угоди про визначення основних термінів (доступ; прийом; оцінювання вищих навчальних закладів і програм; оцінювання індивідуальних кваліфікацій; вища освіта; вищий навчальний

заклад; програма вищої освіти; період навчання; кваліфікація (кваліфікація вищої освіти; кваліфікація, що дає доступ до вищої освіти); вимоги (загальні вимоги; особливі вимоги);

- компетенція державних органів;
- головні принципи оцінювання кваліфікації;
- визнання кваліфікацій, що дають доступ до вищої освіти;
- визнання періодів навчання;
- визнання кваліфікацій вищої освіти;
- визнання кваліфікацій біженців;
- інформацію про оцінку вищих навчальних закладів і програм;
- інформацію з питань визнання;
- механізми здійснення;
- заключні положення.

Наведемо *Конвенцію про визнання кваліфікацій з вищої освіти в європейському регіоні*.

Лісабон, 11 квітня 1997 року

European Treaty Series/165

«Сторони цієї Конвенції:

- усвідомлюючи той факт, що право на освіту є одним із прав людини і що вища освіта, яка відіграє визначну роль у здобуванні і поглибленні знань, є виключно багатим культурним і науковим надбанням як окремих осіб, так і суспільства;
- враховуючи, що вища освіта має відігравати дуже важливу роль в утвердженні миру, взаєморозуміння і терпимості, у формуванні взаємної довіри між народами та країнами;
- вважаючи, що велике розмаїття освітніх систем в європейському регіоні відбиває його культурні, соціальні, політичні, філософські, релігійні та економічні особливості й є виключним надбанням, що варте глибокої поваги;
- бажаючи дати можливість усім мешканцям регіону повною мірою користуватися цим багатим розмаїттям шляхом полегшення громадянам кожної з держав та студентам закладів освіти кожної зі Сторін доступу до освітніх ресурсів інших Сторін, зокрема шляхом сприяння їхнім зусиллям, спрямованим на продовження своєї освіти чи на закінчення певного періоду навчання у вищих закладах освіти

на території інших Сторін;

- враховуючи, що визнання курсів навчання, свідоцтв, дипломів і звань, отриманих в іншій країні європейського регіону, є важливим засобом сприяння академічній мобільності між Сторонами;
- надаючи важливого значення принципу самостійності закладів освіти та усвідомлюючи необхідність підтримки і захисту цього принципу;
- впевнені, що справедливе визнання кваліфікацій є ключовим елементом права на освіту та обов'язком суспільства;
- беручи до уваги конвенції Ради Європи та ЮНЕСКО з питань академічного визнання в Європі:
 - 1) Європейську конвенцію про еквівалентність дипломів, які надають допуск до університетів (1953 рік, ETS No. 15), та Протокол до неї (1964 рік, ETS No. 49),
 - 2) Європейську конвенцію про еквівалентність періодів навчання в університетах (1956 рік, ETS No. 21),
 - 3) Європейську конвенцію про академічне визнання університетських кваліфікацій (1959 рік, ETS No. 32),
 - 4) Конвенцію про визнання курсів навчання, дипломів і звань з вищої освіти в державах європейського регіону (1979 рік),
 - 5) Європейську конвенцію про загальну еквівалентність періодів навчання в університетах (1990 рік, ETS No. 138),
- враховуючи також Міжнародну конвенцію про визнання курсів навчання, дипломів і звань з вищої освіти в арабських і середземноморських європейських державах (1976 рік), що була прийнята в рамках ЮНЕСКО і частково стосується академічного визнання в Європі,
- усвідомлюючи, що ця Конвенція має розглядатися також у контексті конвенцій та Міжнародної рекомендації ЮНЕСКО, що стосуються інших регіонів світу, а також необхідність поліпшення обміну інформацією між цими регіонами,
- усвідомлюючи, що у вищій освіті в європейському регіоні з часу прийняття цих конвенцій відбулися глибокі зміни, внаслідок яких зросла диверсифікація як всередині національних систем вищої освіти, так і між ними, а також необхідність внесення змін у правові

- документи і практику з метою відображення цих змін,
- усвідомлюючи необхідність пошуку спільних рішень практичним проблемам визнання в європейському регіоні,
 - усвідомлюючи необхідність удосконалення існуючої практики визнання та надання їй більшої прозорості й кращої відповідності сучасному стану вищої освіти в європейському регіоні,
 - переконані в позитивному значенні розробленої і прийнятої під егідою Ради Європи та ЮНЕСКО конвенції, що створює підґрунття для подальшого розвитку практики визнання в європейському регіоні,
 - усвідомлюючи важливість забезпечення механізмів постійного впровадження у практику принципів і положень цієї Конвенції, погодилися про таке:

Розділ I

ВИЗНАЧЕННЯ

Стаття I.1

Для цілей даної Конвенції нижченаведені терміни мають таке значення:

доступ (до вищої освіти) – право кандидатів, які задовольняють встановленим вимогам, на звернення із проханням про допуск до вищої освіти та на розгляд такого прохання;

допуск (до вищих закладів і програм освіти) – акт чи система, що дає змогу кандидатам, які відповідають встановленим вимогам, відвідувати курс навчання з вищої освіти в тому чи іншому закладі або тій чи іншій програмі;

оцінка (закладів або програм) – процедура встановлення якості навчання у вищому закладі або програмі освіти;

оцінка (індивідуальних кваліфікацій) – письмова оцінка компетентним органом іноземних кваліфікацій, присуджених окремій особі;

компетентний орган з визнання – орган, якому офіційно доручено ухвалювати обов'язкові рішення про визнання іноземних кваліфікацій;

вища освіта – всі види курсів навчання чи циклів курсів навчання, професійної підготовки або підготовки до наукових досліджень післясередньоосвітнього рівня, визнаними відповідними органами

Сторони як такими, що належать до її системи вищої освіти;

вищий заклад освіти – заклад, що надає вищу освіту й визнаний компетентним органом Сторони як такий, що належить до її системи вищої освіти;

програма з вищої освіти – курс навчання, визнаний компетентним органом Сторони як такий, що належить до її системи вищої освіти, після закінчення якого слухачу присуджується кваліфікація з вищої освіти;

період навчання – будь-яка частина програми з вищої освіти, оцінена і документально підтверджена, яка, не становлячи повного курсу навчання за програмою, є істотним набутком знань чи навичок.

Кваліфікація

А. Кваліфікація з вищої освіти – будь-яке звання, диплом або інше свідоцтво, що видане компетентним органом і засвідчує успішне закінчення програми з вищої освіти.

В. Кваліфікація, що надає доступ до вищої освіти – будь-який диплом або інше свідоцтво, що видане компетентним органом, засвідчує успішне закінчення освітньої програми і надає власнику кваліфікації право брати участь у процедурі допуску до вищої освіти (пор. визначення терміну "доступ");

визнання – формальне підтвердження компетентним органом якості іноземної освітньої кваліфікації для цілей доступу до навчання або здійснення фахової діяльності.

Умови

А. Загальні умови – умови, які в усіх випадках повинні задовольнятися для доступу до вищої освіти або певного рівня цієї освіти чи для здобуття певного рівня кваліфікації з вищої освіти.

В. Спеціальні умови – умови, які на додаток до загальних умов повинні задовольнятися для отримання допуску до конкретної програми з вищої освіти чи для здобуття спеціальної кваліфікації з вищої освіти по конкретній навчальній дисципліні.

Розділ II

КОМПЕТЕНЦІЯ ОРГАНІВ

Стаття II.1

1. Якщо компетенція вирішувати питання визнання належить

центральною органам Сторони, така Сторона безпосередньо керується положеннями цієї Конвенції й вживає всіх необхідних заходів для забезпечення виконання її положень на своїй території.

Якщо компетенція вирішувати питання визнання належить складовим частинам Сторони, така Сторона робить одному з депозитаріїв коротку заяву про свій конституційний чи адміністративно-територіальний устрій під час підписання або здачі на зберігання своєї ратифікаційної грамоти або свого документа про прийняття, затвердження чи приєднання або у будь-який інший час після цього. У таких випадках компетентні органи таким чином визначених складових частин Сторін вживають всіх необхідних заходів для забезпечення виконання положень цієї Конвенції на своїй території.

2. Якщо компетенція вирішувати питання визнання належить окремим вищим закладам освіти або іншим установам, кожна Сторона відповідно до свого конституційного чи адміністративно-територіального устрою надає текст цієї Конвенції цим закладам або установам і докладає всіх можливих зусиль для заохочення до сприятливого розгляду і застосування її положень.

3. Положення пунктів 1 і 2 цієї статті застосовуються *mutatis mutandis* до зобов'язань Сторін, викладених у нижченаведених статтях цієї Конвенції.

Стаття II.2

Під час підписання або здачі на зберігання своєї ратифікаційної грамоти або свого документа про прийняття, затвердження чи приєднання або у будь-який інший час після цього кожна держава, Найсвятіший Престол або Європейське співтовариство інформують одного з депозитаріїв цієї Конвенції про те, які органи мають право ухвалювати різні категорії рішень щодо визнання.

Стаття II.3

Ніщо у цій Конвенції не може розглядатися як таке, що порушує будь-які більш сприятливі положення про визнання кваліфікацій, присуджених однією зі Сторін, які містяться у будь-якому чинному договорі або впливають з нього чи можуть міститися або впливати з будь-якого майбутнього договору, учасницею якого Сторона цієї Конвенції може бути або може стати.

Розділ III

ГОЛОВНІ ПРИНЦИПИ, ЩО СТОСУЮТЬСЯ ОЦІНКИ КВАЛІФІКАЦІЙ

Стаття III.1

1. Власники кваліфікацій, присуджених однією зі Сторін, мають належний доступ до оцінки цих кваліфікацій, яка здійснюється відповідним органом на їхнє прохання.

2. У зв'язку з цим забороняється будь-яка дискримінація заявника за такими ознаками, як стать, раса, колір шкіри, фізичні вади, мова, релігія, політичні чи інші переконання, національне, етнічне або соціальне походження, приналежність до національної меншини, майновий стан, народження чи інші обставини, або на підставі будь-яких інших обставин, не пов'язаних із якістю кваліфікації, визнання якої запитується. Для забезпечення цього права кожна Сторона зобов'язується вжити відповідних заходів для того, щоб заява про визнання кваліфікацій оцінювалася тільки на основі набутих знань і навичок.

Стаття III.2

Кожна Сторона забезпечує прозорість, узгодженість та надійність процедур і критеріїв, які застосовуються під час оцінки та визнання кваліфікацій.

Стаття III.3

1. Рішення про визнання ухвалюються на основі відповідної інформації про ті кваліфікації, визнання яких запитується.

2. Відповідальність за надання належної інформації покладається насамперед на заявника, який має надати її сумлінно.

3. Незважаючи на відповідальність заявника, установи, що присудили кваліфікацію, яка розглядається, мають надавати на запит заявника і впродовж розумного строку відповідну інформацію власнику кваліфікації, установам або компетентним органам країни, в якій запитується визнання кваліфікації.

4. Сторони доручають всім закладам освіти, що належать до їхніх освітніх систем, задовольняти будь-який розумний запит щодо інформації, необхідної для оцінки кваліфікацій, отриманих у цих закладах, або у відповідних випадках заохочують їх до цього.

5. Обов'язок доводити, що заява не задовольняє відповідним умовам, покладається на орган, що здійснює оцінку.

Стаття III.4

Для полегшення визнання кваліфікацій кожна Сторона забезпечує надання належної і чіткої інформації про свою освітню систему.

Стаття III.5

Рішення про визнання кваліфікації ухвалюються впродовж розумного строку, який завчасно визначається компетентним органом з визнання кваліфікацій і розраховується від часу отримання всієї необхідної інформації по конкретному запиту. У випадку негативного рішення зазначаються причини відмови у визнанні кваліфікації і заявникові надається інформація стосовно заходів, яких йому треба вжити для визнання його кваліфікації у подальшому. У разі негативного рішення або неприйняття рішення заявник повинен мати можливість оскарження впродовж розумного строку.

Розділ IV

ВИЗНАННЯ КВАЛІФІКАЦІЙ, ЩО НАДАЮТЬ ДОСТУП ДО ВИЩОЇ ОСВІТИ

Стаття IV.1

Для цілей доступу до програм, що належать до її системи вищої освіти, кожна Сторона визнає кваліфікації, що присуджені іншими Сторонами і задовольняють загальним умовам доступу до вищої освіти на території цих Сторін, якщо загальні умови доступу на території Сторони, що присудила кваліфікацію, суттєво не відрізняються від загальних умов доступу на території Сторони, в якій запитується визнання кваліфікації.

Стаття IV.2

Відповідним чином, Стороні достатньо надати власнику кваліфікації, присудженої на території однієї з інших Сторін, можливість отримати оцінку такої кваліфікації на прохання її власника, і положення статті IV.1 у такому випадку застосовуються *mutatis mutandis*.

Стаття IV.3

Якщо кваліфікація надає доступ лише до окремих видів вищих закладів чи програм освіти на території Сторони, в якій вона була

присуджена, кожна інша Сторона надає власнику такої кваліфікації доступ до аналогічних окремих програм у вищих закладах освіти, що належать до її системи вищої освіти, якщо умови доступу на території Сторони, що присудила кваліфікацію, суттєво не відрізняються від умов доступу на території Сторони, в якій запитується визнання кваліфікації.

Стаття IV.4

Якщо на додаток до загальних умов доступу допуск до конкретних програм з вищої освіти залежить від задоволення спеціальних умов, компетентні органи відповідної Сторони можуть також висувати власникам кваліфікацій, присуджених на території інших Сторін, додаткові умови або перевіряти, чи задовольняють аналогічним умовам заявники з кваліфікаціями, присудженими на території інших Сторін.

Стаття IV.5

Якщо свідоцтва про закінчення школи надають доступ до вищої освіти на території тієї Сторони, в якій вони були отримані, лише після складання додаткових кваліфікаційних іспитів як однієї з передумов доступу, інші Сторони можуть зумовити доступ такими самими умовами або запропонувати альтернативу для задоволення таких додаткових умов в їхніх освітніх системах. Будь-яка держава, Найсвятіший Престол або Європейське співтовариство під час підписання або здачі на зберігання своєї ратифікаційної грамоти або свого документа про прийняття, затвердження чи приєднання або у будь-який інший час після цього може повідомити одного з депозитаріїв про застосування нею положень цієї статті із зазначенням Сторін, до яких вона має намір застосовувати цю статтю, а також причин, що спонукали її до цього.

Стаття IV.6

Без шкоди для положень статей IV.1, IV.2, IV.3, IV.4 і IV.5 допуск до конкретного вищого закладу освіти або конкретної програми у цьому закладі може бути обмеженим чи відбірковим. У випадках, якщо допуск до вищого закладу і/або програми освіти є відбірковим, процедури допуску мають забезпечувати здійснення оцінки іноземних кваліфікацій згідно з принципами справедливості і недискримінації, викладеними у розділі III.

Стаття IV.7

Без шкоди для положень статей IV.1, IV.2, IV.3, IV.4 і IV.5 допуск до конкретного вищого закладу освіти може бути зумовлений необхідністю володіння заявником достатньою мірою мовою або мовами навчання, що прийнята(прийняті) у відповідному закладі, або іншими визначеними мовами.

Стаття IV.8

На території Сторін, в яких доступ до вищої освіти може бути отриманий на основі нетрадиційних кваліфікацій, аналогічні кваліфікації, присуджені на території інших Сторін, оцінюються у такий самий спосіб, як і нетрадиційні кваліфікації, присуджені на території Сторони, в якій запитується визнання кваліфікації.

Стаття IV.9

Для цілей допуску до програм із вищої освіти кожна Сторона може зумовити визнання кваліфікацій, присуджених іноземними закладами освіти, які функціонують на її території, конкретними вимогами національного законодавства або окремими угодами, укладеними зі Стороною, якій належать такі заклади.

Розділ V

ВИЗНАННЯ ПЕРІОДІВ НАВЧАННЯ

Стаття V.1

Кожна Сторона визнає періоди навчання, завершені в рамках програми з вищої освіти на території іншої Сторони. Це визнання охоплює такі періоди навчання з метою закінчення програми з вищої освіти на території Сторони, в якій запитується визнання, якщо періоди навчання, завершені на території іншої Сторони, суттєво не відрізняються від тієї частини програми з вищої освіти, яку вони мають замінити на території Сторони, в якій запитується визнання.

Стаття V.2

Відповідним чином, Стороні достатньо надати особі, яка завершила певний період навчання в рамках програми з вищої освіти на території іншої Сторони, можливість отримати оцінку цього періоду навчання на прохання заінтересованої особи, і положення статті V.1 у такому випадку застосовуються *mutatis mutandis*.

Стаття V.3

Зокрема, кожна Сторона сприяє визнанню періодів навчання, якщо:

а) попередньо була укладена угода між, з одного боку, вищим закладом освіти або компетентним органом, відповідальним за відповідний період навчання, і, з іншого боку, вищим закладом освіти або компетентним органом з визнання, відповідальним за визнання, яке запитується;

б) вищий заклад освіти, в якому був завершений період навчання, видав свідоцтво чи випуску із залікової книжки, що підтверджує успішне виконання студентом вимог, які пред'являються до цього періоду навчання.

Розділ VI

ВИЗНАННЯ КВАЛІФІКАЦІЙ З ВИЩОЇ ОСВІТИ

Стаття VI.1

Враховуючи, що рішення про визнання ґрунтується на знаннях і навичках, які підтверджуються кваліфікацією з вищої освіти, кожна Сторона визнає присуджену іншою Стороною кваліфікацію з вищої освіти, якщо кваліфікація, визнання якої запитується, суттєво не відрізняється від відповідної кваліфікації на території Сторони, в якій запитується визнання.

Стаття VI.2

Відповідним чином, Стороні достатньо надати власнику кваліфікації, присудженої на території однієї з інших Сторін, можливість отримати оцінку цієї кваліфікації на прохання її власника, і положення статті VI.1 у такому випадку застосовуються *mutatis mutandis*.

Стаття VI.3

Визнання на території Сторони кваліфікації з вищої освіти, присудженої на території іншої Сторони, має один чи обидва з таких наслідків:

а) доступ до подальшого навчання в системі вищої освіти, включаючи складання відповідних іспитів, і/або до підготовки докторської дисертації на таких самих умовах, що висувуються власникам кваліфікацій, присуджених на території Сторони, в якій запитується визнання;

б) використання академічного звання відповідно до законів і правил Сторони або юрисдикції Сторони, в якій запитується визнання.

Крім того, визнання може полегшувати доступ до ринку праці відповідно до законів і правил або юрисдикції Сторони, в якій запитується визнання.

Стаття VI.4

Оцінка на території Сторони кваліфікації з вищої освіти, присудженої на території іншої Сторони, може здійснюватись у таких формах:

- а) загальна рекомендація з метою працевлаштування;
- б) рекомендація закладу освіти з метою допуску до його програм;
- в) рекомендація будь-якому іншому компетентному органу з визнання.

Стаття VI.5

Кожна Сторона може зумовити визнання кваліфікацій із вищої освіти, присуджених іноземними закладами освіти, які функціонують на її території, конкретними вимогами національного законодавства або окремими угодами, укладеними зі Стороною, якій належать такі заклади.

Розділ VII

ВИЗНАННЯ КВАЛІФІКАЦІЙ, ПРИСУДЖЕНИХ БІЖЕНЦЯМ, ПЕРЕМІЩЕНИМ ОСОБАМ ТА ОСОБАМ, ЯКІ ЗНАХОДЯТЬСЯ У СИТУАЦІЇ БІЖЕНЦІВ

Стаття VII

Кожна Сторона у межах своєї освітньої системи та згідно зі своїми конституційними, правовими і регулюючими положеннями вживає всіх можливих і розумних заходів для розробки процедур справедливої та оперативної оцінки того, якою мірою біженці, переміщені особи й особи, які знаходяться у ситуації біженців, задовольняють відповідним умовам доступу до вищої освіти, до додаткових програм з вищої освіти чи до фахової діяльності, навіть якщо присуджені їм на території однієї зі Сторін кваліфікації не можуть бути документально підтверджені.

Розділ VIII

ІНФОРМАЦІЯ ПРО ОЦІНКУ ВИЩИХ ЗАКЛАДІВ І ПРОГРАМ ОСВІТИ

Стаття VIII.1

Кожна Сторона надає належну інформацію про будь-який заклад, що належить до її системи вищої освіти, а також про будь-яку програму, що існує в таких закладах, з метою надання компетентним органам інших Сторін можливості встановити, чи виправдовує якість присуджених цим закладом кваліфікацій їхнє визнання на території Сторони, в якій запитується визнання. Ця інформація надається у такій формі:

а) у випадку Сторін, які мають систему офіційної оцінки вищих закладів і програм освіти: інформація про методи та результати такої оцінки і про стандарти якості, властиві кожному типу вищих закладів освіти, які присуджують кваліфікації з вищої освіти, і програмам, після закінчення яких присуджуються кваліфікації з вищої освіти;

б) у випадку Сторін, які не мають системи офіційної оцінки вищих закладів і програм освіти: інформація про визнання різних кваліфікацій, які присуджуються будь-яким вищим закладом освіти або в рамках будь-якої програми з вищої освіти, що належить до їхніх систем вищої освіти.

Стаття VIII.2

Кожна Сторона вживає належних заходів для підготовки, оновлення та поширення:

а) огляду різних видів вищих закладів освіти, що належать до її системи вищої освіти, із зазначенням специфічних характеристик кожного виду закладів;

б) списку визнаних закладів (державних і приватних), що належать до її системи вищої освіти, із зазначенням їхніх повноважень щодо присудження різних видів кваліфікацій та умов отримання доступу до кожного виду закладів і програм;

в) опису програм із вищої освіти;

г) списку закладів освіти, які розташовані за межами її території й які Сторона вважає такими, що належать до її системи освіти.

Розділ IX

ІНФОРМАЦІЯ З ПИТАНЬ ВИЗНАННЯ

Стаття IX.1

Для сприяння визнанню кваліфікацій з вищої освіти Сторони

зобов'язуються запровадити прозорі системи вичерпного опису кваліфікацій, що присуджуються.

Стаття IX.2

1. Визнаючи необхідність у відповідній, точній і найновішій інформації, кожна Сторона створює чи забезпечує функціонування національного центру інформації, а також повідомляє одному з депозитаріїв про його створення чи будь-які зміни, що його стосуються.

2. На території кожної Сторони національний центр інформації:

а) сприяє доступу до надійної й точної інформації про систему вищої освіти і кваліфікації країни, на території якої він знаходиться;

б) сприяє доступу до інформації про системи вищої освіти і кваліфікації інших Сторін;

в) надає із дотриманням національних законів і правил рекомендації чи інформацію з питань визнання та оцінки кваліфікацій.

3. Кожний національний центр інформації має у своєму розпорядженні засоби, необхідні для виконання своїх функцій.

Стаття IX.3

За допомогою національних центрів інформації або в інший спосіб Сторони сприяють використанню вищими закладами освіти Сторін Додатку до диплома ЮНЕСКО/Ради Європи чи будь-якого іншого порівнянного документа.

Розділ X

МЕХАНІЗМИ ЗАСТОСУВАННЯ

Стаття X.1

Застосування цієї Конвенції здійснюється під наглядом та зі сприянням таких органів:

а) Комітет Конвенції про визнання кваліфікацій з вищої освіти в європейському регіоні;

б) Європейська мережа національних центрів інформації про академічність та визнання (Мережа ЄНЦІ), створена рішенням Комітету міністрів Ради Європи від 9 червня 1994 року та Регіонального комітету ЮНЕСКО для Європи від 18 червня 1994 року.

Стаття X.2

1. Цією Конвенцією створюється Комітет Конвенції про визнання кваліфікацій із вищої освіти в європейському регіоні (далі "Комітет").

До його складу входять по одному представнику від кожної Сторони.

2. Для цілей статті X.2 термін "Сторона" не застосовується до Європейського співтовариства.

3. Держави, зазначені у статті XI.1.1, і Найсвятіший Престол, якщо вони не є Сторонами цієї Конвенції, Європейське співтовариство і Голова Мережі ЄНЦІ можуть брати участь у засіданнях Комітету як спостерігачі. Представники урядових і неурядових організацій, що займаються питаннями визнання в регіоні, також можуть запрошуватися на засідання Комітету як спостерігачі.

4. Голова Регіонального комітету ЮНЕСКО із застосування Конвенції про визнання курсів навчання, дипломів і звань із вищої освіти в державах європейського регіону також запрошується на засідання Комітету як спостерігач.

5. Комітет сприяє застосуванню цієї Конвенції й здійснює нагляд за її виконанням. Для цього він може ухвалювати більшістю голосів Сторін рекомендації, заяви, протоколи і моделі належної практики, призначені слугувати компетентним органам Сторін керівними принципами застосування ними Конвенції та розгляду заяв про визнання кваліфікацій із вищої освіти. Хоча такі документи не мають обов'язкової сили для Сторін, Сторони докладають усіх зусиль для їхнього застосування, доведення до відома компетентних органів і для сприяння їхньому застосуванню. До ухвалення своїх рішень Комітет запитує думку Мережі ЄНЦІ.

6. Комітет надає доповіді відповідним органам Ради Європи та ЮНЕСКО.

7. Комітет підтримує зв'язки з регіональними комітетами ЮНЕСКО із застосування конвенцій про визнання курсів навчання, дипломів і звань із вищої освіти, укладених під егідою ЮНЕСКО.

8. Кворум складає більшість сторін.

9. Комітет приймає свої Правила процедури. Він збирається на чергову сесію принаймні раз на три роки. Перший раз Комітет збирається впродовж року після набрання чинності цією Конвенцією.

10. Секретаріат Комітету забезпечується спільно Генеральним секретарем Ради Європи і Генеральним директором ЮНЕСКО.

Стаття Х.3

1. Кожна Сторона призначає членом Європейської мережі національних центрів інформації про академічні мобільність та визнання (Мережі ЄНЦІ) національний центр інформації, створений або функціонуючий згідно зі статтею ІХ.2. Якщо на території Сторони згідно зі статтею ІХ.2 створено або функціонує більше одного національного центру інформації, всі ці центри є членами Мережі, але такі національні центри інформації мають лише один голос.

2. Мережа ЄНЦІ, склад якої обмежується центрами інформації Сторін цієї Конвенції, сприяє практичному застосуванню Конвенції компетентними національними органами та заохочує їх до цього. Мережа збирається на пленарну сесію принаймні один раз на рік. Згідно зі своїми повноваженнями вона обирає Голову та Президію.

3. Секретаріат Мережі ЄНЦІ забезпечується спільно Генеральним секретарем Ради Європи і Генеральним директором ЮНЕСКО.

4. Сторони співпрацюють через Мережу ЄНЦІ з національними центрами інформації інших Сторін, зокрема шляхом надання їм можливостей збирати всю інформацію, необхідну національним центрам інформації в їхній діяльності, пов'язаній з академічними визнанням і мобільністю.

Розділ ХІ

ЗАКЛЮЧНІ ПОЛОЖЕННЯ

Стаття ХІ.1

1. Цю Конвенцію відкрито для підписання:

а) державами-членами Ради Європи;

б) державами-членами європейського регіону ЮНЕСКО;

в) будь-якою іншою державою, що підписала Європейську культурну конвенцію Ради Європи і/або Конвенцію ЮНЕСКО про визнання курсів навчання, дипломів і звань із вищої освіти в державах європейського регіону, або будь-якою Договірною Державою чи Стороною цих конвенцій, якій було запропоновано взяти участь у Дипломатичній конференції з прийняття цієї Конвенції.

2. Ці держави і Найсвятіший Престол можуть висловити свою згоду на обов'язковість для них цієї Конвенції шляхом:

а) підписання без застереження щодо ратифікації, прийняття чи

затвердження;

б) підписання з умовою ратифікації, прийняття чи затвердження з подальшою ратифікацією, прийняттям чи затвердженням;

в) приєднання.

3. Конвенція підписується в одного з депозитаріїв. Ратифікаційні грамоти або документи про прийняття, затвердження чи приєднання здаються на зберігання одному з депозитаріїв.

Стаття XI.2

1. Ця Конвенція набирає чинності в перший день місяця, що настає після закінчення одномісячного періоду від дати, на яку п'ять держав, включаючи принаймні три держави-члени Ради Європи і/або європейського регіону ЮНЕСКО, висловили свою згоду на обов'язковість для них цієї Конвенції. Стосовно будь-якої іншої держави Конвенція набирає чинності в перший день місяця, що настає після закінчення одномісячного періоду від дати висловлення цієї державою своєї згоди на обов'язковість для неї цієї Конвенції.

Стаття XI.3

1. Після набрання цієї Конвенцією чинності будь-яка держава, що не належить до однієї з категорій, перелічених у статті XI.1, може подати прохання про приєднання до цієї Конвенції. Кожне таке прохання подається одному з депозитаріїв, який надсилає його Сторонам Конвенції не пізніше, ніж за три місяці до сесії Комітету Конвенції про визнання кваліфікацій з вищої освіти в європейському регіоні. Депозитарій інформує про таке прохання також Комітет міністрів Ради Європи та Виконавчу раду ЮНЕСКО.

2. Рішення запропонувати приєднатися до цієї Конвенції державі, яка звернулася з таким проханням, ухвалюється більшістю у дві третини голосів Сторін.

3. Після набрання цієї Конвенцією чинності Європейське співтовариство може приєднатися до неї на прохання його держав-членів, яке подається одному з депозитаріїв. У такому випадку стаття XI.3.2 не застосовується.

4. Стосовно будь-якої держави, що приєдналася до Конвенції, або Європейського співтовариства Конвенція набирає чинності в перший день місяця, що настає після закінчення одномісячного періоду від дати

здачі на зберігання документа про приєднання одному з депозитаріїв.

Стаття XI.4

1. Сторони цієї Конвенції, які також є учасниками однієї чи більше нижченаведених Конвенцій:

Європейської конвенції про еквівалентність дипломів, які надають допуск до університетів (1953 рік, ETS No. 15), та Протоколу до неї (1964 рік, ETS No. 49),

Європейської конвенції про еквівалентність періодів навчання в університетах (1956 рік, ETS No. 21),

Європейської конвенції про академічне визнання університетських кваліфікацій (1959 рік, ETS No. 32),

Міжнародної конвенції про визнання курсів навчання, дипломів і звань із вищої освіти в арабських і середземноморських європейських державах (1976 рік),

Конвенції про визнання курсів навчання, дипломів і звань із вищої освіти в державах європейського регіону (1979 рік),

Європейської конвенції про загальну еквівалентність періодів навчання в університетах (1990 рік, ETS No. 138),

а) у своїх взаємовідносинах застосовують положення цієї Конвенції;
б) продовжують застосовувати вищезгадані конвенції, учасниками яких вони є, у їхніх відносинах з іншими державами-учасниками цих конвенцій, які не є Сторонами цієї Конвенції.

2. Сторони цієї Конвенції зобов'язуються утримуватися від участі у будь-яких конвенціях, згаданих у пункті 1, якщо вони ще не стали їхніми Сторонами, за винятком Міжнародної конвенції про визнання курсів навчання, дипломів і звань із вищої освіти в арабських і середземноморських європейських державах.

Стаття XI.5

1. Будь-яка держава під час підписання або здачі на зберігання своєї ратифікаційної грамоти або документа про прийняття, затвердження чи приєднання може визначити територію (території), до яких застосовуватиметься ця Конвенція.

2. Будь-яка держава може в подальшому у будь-який час заявою на ім'я одного з депозитаріїв поширити дію Конвенції на будь-яку іншу територію, визначену в цій заяві. Щодо такої території Конвенція

набирає чинності в перший день місяця, що настає після закінчення одномісячного періоду від дати отримання такої заяви депозитарієм.

3. Будь-яка заява, зроблена відповідно до двох попередніх пунктів, може стосовно будь-якої території, визначеної в цій заяві, бути відкликана шляхом подання відповідного повідомлення на ім'я одного з депозитаріїв. Відкликання набирає чинності в перший день місяця, що настає після закінчення одномісячного періоду від дати отримання такого повідомлення депозитарієм.

Стаття XI.6

1. Будь-яка Сторона може у будь-який час денонсувати цю Конвенцію шляхом подання відповідного повідомлення на ім'я одного з депозитаріїв.

2. Така денонсація набирає чинності в перший день місяця, що настає після закінчення дванадцятимісячного періоду від дати отримання такого повідомлення депозитарієм. Проте така денонсація не зашкоджує рішенням про визнання, схваленим раніше відповідно до положень цієї Конвенції.

3. Припинення або зупинення дії цієї Конвенції внаслідок порушення Стороною будь-якого положення, що має суттєве значення для втілення в життя предмету або мети цієї Конвенції, здійснюється відповідно до міжнародного права.

Стаття XI.7

1. Будь-яка держава, Найсвятіший Престол або Європейське співтовариство під час підписання або здачі на зберігання своєї ратифікаційної грамоти або свого документа про прийняття, затвердження чи приєднання може заявити, що вона залишає за собою право не застосовувати повністю або частково одну чи більше з таких статей даної Конвенції: стаття IV.8, стаття V.3, стаття VI.3, стаття VIII.2, стаття IX.3.

Жодні інші застереження не дозволяються.

2. Будь-яка Сторона, яка заявила застереження відповідно до попереднього пункту, може його відкликати повністю або частково шляхом подання відповідного повідомлення на ім'я одного з депозитаріїв. Відкликання набирає чинності від дати отримання такого повідомлення депозитарієм.

3. Сторона, яка заявила застереження щодо положення цієї Конвенції, не може вимагати застосування цього положення будь-якою іншою Стороною; однак, якщо її застереження є частковим або умовним, вона може вимагати застосування цього положення у тому обсязі, в якому вона сама його прийняла.

Стаття XI.8

1. Комітет Конвенції про визнання кваліфікацій з вищої освіти в європейському регіоні може приймати проекти поправок до цієї Конвенції більшістю у дві третини голосів Сторін. Будь-який прийнятий таким чином проект поправки включається до Протоколу до цієї Конвенції. У Протоколі визначаються умови набрання ним чинності, яке у будь-якому випадку вимагає висловлення згоди Сторонами, для яких Протокол буде обов'язковим.

2. За процедурою, передбаченою у пункті 1 вище, у розділ III цієї Конвенції не може бути внесена жодна поправка.

3. Будь-яка пропозиція про внесення поправок повідомляється одному з депозитаріїв, який надсилає її Сторонам не пізніше, ніж за три місяці до сесії Комітету. Депозитарій інформує про неї також Комітет міністрів Ради Європи та Виконавчу раду ЮНЕСКО.

Стаття XI.9

1. Депозитаріями цієї Конвенції є Генеральний секретар Ради Європи і Генеральний директор Організації Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури.

2. Депозитарій, якому подається будь-який документ, будь-яке повідомлення або сповіщення, повідомляє Сторони Конвенції та інші держави-члени Ради Європи і/або європейського регіону ЮНЕСКО про:

а) будь-яке підписання;

б) здачу на зберігання будь-якої ратифікаційної грамоти або будь-якого документа про прийняття, затвердження чи приєднання;

в) будь-яку дату набрання цією Конвенцією чинності відповідно до положень статей XI.2 і XI.3.4;

г) будь-яке застереження, заявлене на виконання положень статті XI.7, і відкликання будь-якого застереження, заявленого на виконання положень статті XI.7;

д) будь-яку денонсацію цієї Конвенції на виконання статті XI.6;

- е) будь-які заяви, зроблені відповідно до положень статті II.1 або статті II.2;
- ж) будь-які заяви, зроблені відповідно до положень статті IV.5;
- з) будь-яке прохання про приєднання, звернене відповідно до положень статті XI.3;
- к) будь-яку пропозицію, зроблену відповідно до положень статті XI.8;
- л) будь-яку іншу дію, будь-яке повідомлення або сповіщення, що стосуються цієї Конвенції.

3. Депозитарій, що отримує сповіщення або надсилає повідомлення на виконання положень даної Конвенції, без затримки інформує про це іншого депозитарія.

На посвідчення чого нижчепідписані належним чином на те уповноважені представники підписали цю Конвенцію.

Вчинено у Лісабоні одинадцятого дня квітня місяця 1997 року англійською, іспанською, російською та французькою мовами, причому всі чотири тексти є однаково автентичними, у двох примірниках, один з яких зберігатиметься в архіві Ради Європи, а інший – в архіві Організації Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури. Засвідчена копія цієї Конвенції надсилається всім державам, згаданим у статті XI.1, Найсвятішому Престолу, Європейському співтовариству і Секретаріату Організації Об'єднаних Націй».

Організацію спостереження за реалізацією Лісабонської конвенції було покладено на Комітет конвенції про визнання кваліфікацій у вищій освіті в Європейському регіоні та Європейську мережу національних інформаційних центрів з питань академічного визнання та мобільності, створену у 1994 році.

7.3. Сорбонська спільна декларація про узгодження системи вищої освіти в Європі (Париж, Сорбонна, 1998).

25 травня 1998 р. у Франції на ювілеї Паризького Університету міністрами освіти чотирьох країн (Велика Британія, Італія, Німеччина, Франція) було підписано Сорбонську декларацію «Про гармонізацію архітектури системи вищої освіти в Європі». Це були: Клод Аллегре,

міністр національної освіти, досліджень і технологій (Франція); Луїджи Берлінгер, міністр народної освіти університетів і досліджень (Італія); Тесса Блекстоун, міністр вищої освіти (Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії); Юрген Рюттгерс, міністр освіти, науки, досліджень і технологій (Німеччина).

Головні положення декларації:

- формування відкритого європейського простору у сфері вищої школи;
- міжнародне визнання та міжнародний потенціал систем вищої освіти, безпосередньо пов'язаний із прозорістю та легкістю для розуміння дипломів, ступенів і кваліфікацій;
- орієнтація переважно на двоступеневу структуру вищої освіти (бакалавр, магістр) як умова підвищення конкурентоспроможності європейської освіти та її визнання;
- використання системи кредитів (ECTS);
- міжнародне визнання першого ступеня вищої освіти (бакалавр);
- надання випускникам першого ступеня права вибору подальшого навчання для отримання диплома магістра (коротший шлях) або доктора (довший шлях) у послідовному режимі;
- підготовленість магістрів і докторів до науково-дослідницької діяльності;
- підтвердження Лісабонської конвенції;
- пошук шляхів ратифікації набутих знань і оптимальних можливостей для визнання дипломів і вчених ступенів;
- стимулювання процесу вироблення єдиних рекомендацій для досягнення зовнішніх визнань дипломів і кваліфікацій, а також працевлаштування випускників.

Наведемо повний текст декларації.

Сорбонська декларація (25 травня 1998 року, м. Париж).

СПІЛЬНА ДЕКЛАРАЦІЯ ПРО ГАРМОНІЗАЦІЮ АРХІТЕКТУРИ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ СИСТЕМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Європейський процес останнім часом дуже швидко просунувся вперед. Важливо, щоб люди не забували, що Європа – це не тільки євро,

банки та економіка: вона також має бути «Європою знань». Ми маємо спиратися на інтелектуальну, культурну, соціальну й технічну велич нашого континенту і зміцнювати її. Її переважно формували університети, які продовжують відігравати значну роль у її розвитку.

Університети створено в Європі приблизно три чверті тисячоліття тому. У наших країнах знаходяться найдавніші університети, які найближчим часом будуть святкувати важливі ювілеї, як, наприклад, нині Паризький університет. У ті часи студенти й академіки вільно та швидко поширювали знання по всьому континенту. На сьогодні дуже багато наших студентів не мають можливості навчатися за межами своєї країни протягом свого навчання та після випуску.

Тепер ми знаходимося на початку значних змін в освіті й умовах праці, коли треба всебічно розвивати різнопланові курси підвищення кваліфікації, тому що навчання протягом усього життя дуже важливе сьогодні. Ми зобов'язані дати нашим студентам і нашому суспільству таку систему вищої освіти, щоб вони мали найкращі можливості шукати і знаходити свою особисту сферу для застосування вмінь.

Європейський простір вищої освіти відкриває величезні перспективи. Поважаючи нашу різноманітність, ми разом з тим маємо докласти зусиль для усунення кордонів і розвитку структури викладання та навчання, яка сприяла б збільшенню мобільності й тісній співпраці.

Міжнародне визнання та великий потенціал наших систем викликають велике зовнішнє та внутрішнє зацікавлення. Здається, виникає система, у якій два основні цикли будуть міжнародно-еквівалентними.

Оригінальності та гнучкості системи досягають упровадженням кредитів (таких як у ECTS) і семестрів. Це дозволить затвердити отримані кредити для тих, хто бажає почати або продовжити навчання в будь-якому європейському університеті та здобути ступінь у будь-який час протягом свого життя. Звісно, студенти повинні мати право вступити до академічного світу в будь-який час свого професійного життя та з будь-якою освітою.

Студенти повинні мати доступ до різних програм, зокрема й можливість багатопрофільного навчання, розвивати знання мов і використовувати нові інформаційні технології.

Міжнародне визнання першого рівня циклу як відповідного рівня

кваліфікації – це важливий компонент успіху в нашому прагненні, оскільки ми намагаємося зробити схеми вищої освіти зрозумілими для всіх.

У другому циклі студенти післядипломної освіти можуть вибирати між навчанням на здобуття ступеня «магістр» або звання доктора наук з можливістю переходу з одного на інший. На обох рівнях більшу увагу приділяють дослідженню та самостійній роботі.

На обох рівнях студентам будуть сприяти, щоб вони щонайменше один семестр навчались у будь-якому університеті іншої країни. Водночас більше викладачів і дослідників мають працювати в європейських країнах за межами своєї. Підтримка ЄС, що швидко зростає, повністю сприятиме працевлаштуванню студентів і викладачів.

Більшість країн, не тільки європейських, стають впевненішими щодо потреби стимулювати такий розвиток. Конференції європейських ректорів, президентів університетів, груп експертів та академіків у відповідних країнах поширили думки з цього приводу.

Збори щодо визначення кваліфікацій вищої освіти в академічній сфері в межах Європи призначено на наступний рік у Лісабоні. Збори мають встановити велику кількість базових вимог і визнати, що деякі країни можуть брати участь у більш конструктивній схемі. Виходячи з цього, хтось може погодитися з такими рішеннями і рухатись далі. Це вже досить загальне підґрунтя для взаємного розгляду ступенів вищої професійної освіти через відповідні директиви ЄС.

Наші уряди, однак, продовжують відігравати важливу роль у здійсненні поставленої мети, підтримуючи заходи, завдяки яким можна підтвердити і визнати відповідний рівень здобутої освіти. Ми сподіваємося, що надалі це допоможе підписати міжуніверситетські договори. Координувати всю структуру рівнів і циклів можна зміцненням уже здобутого досвіду завдяки об'єднанню дипломів, пілотним заходам, діалогу з усіма зацікавленими сторонами.

Ми, що нижче підписалися, зобов'язуємося просувати загальну структуру рекомендацій, спрямованих на вдосконалення зовнішнього визнання та мобільності студентів з їх подальшим працевлаштуванням. Річниця Паризького університету, сьогодні у Сорбонні, надає нам важливу можливість брати участь у наших спробах щодо створення

європейського простору вищої освіти, де національні особливості та загальні інтереси зміцнять становище Європи, її студентів, а особливо її громадян.

До Сорбонської декларації доречно висловити кілька коментарів.

По-перше, Сорбонська декларація не порушує питань про гармонізацію змісту освітніх програм, навчальних планів і методів навчання. Навпаки, у ході інколи особливо гарячих дебатів наголошувалося на різноманітності відмінностей і потребі поважного ставлення до них.

По-друге, у ній не згадано схему 3–5–8 (бакалавр – магістр – доктор), запропоновану Attali у звіті, підготовленому для Франції.

По-третє, у декларації немає побажань щодо присвоєння ступенів після закінчення першого циклу, які мають міжнародне визнання.

По-четверте, підписана тільки чотирма країнами, вона чітко орієнтована на інтеграцію Європи, співзвучна Маастрихтському договору і кладе в основу три ключові поняття: мобільність, визнання, доступ до ринків праці.

По-п'яте, декларація – це заклик підвищити конкурентоспроможність європейської вищої освіти. У ході дискусії її учасники стурбовано говорили про те, що Європа дедалі більше поступається США у боротьбі за студентів, викладачів, дослідників і капітали, інвестовані в систему вищої освіти, й що вже сама ця обставина зумовлює потребу в чіткіше прописаних і зіставних кваліфікаціях. Стосовно цього слід наголосити, що в декларації увагу сконцентровано саме на кваліфікаціях, а не на академічних ступенях. Смісл дискусії тісно пов'язаний з виникненням і розвитком європейського та глобального ринків праці.

По-шосте, у процесі обміну думками згадувалося про роль університетів світового рівня у становленні інноваційного бізнесу, місця колишніх вищих навчальних закладів освітнього сектора в торгівлі, що спеціалізується на експорті.

Зазначимо ще раз, що Сорбонська декларація не була спробою обмежити культурне чи освітнє різноманіття і не містить у собі ідей, що допускають подібне її трактування.

Декларація на офіційному рівні започаткувала процес створення (побудови, утвердження, консолідації) європейського простору вищої освіти. Переймаючись проблемами конкурентоспроможності та

привабливості європейської системи вищої освіти, визначені цілі, які, на наш погляд, є першочерговими й мають бути досягнуті в межах першого десятиліття двадцять першого сторіччя.

Отже, кінцевою метою зустрічі стало об'єднання всіх європейських університетів для підсилення становища Європи у світі через регульоване поліпшення й модифікацію освіти для своїх громадян.

7.4. Болонська декларація (конвенція) – спільна заява європейських міністрів освіти.

19 червня 1999 року в місті Болонья міністрами освіти 29 країн була підписана Болонська конвенція (або *Болонська декларація*) – угода щодо стандартизації підходів до організації навчального процесу і функціонування вищої школи в Європейському Союзі.

В даному документі зазначалося, що європейський процес завдяки досягненням упродовж останніх кількох років є відчутною та значущою реалією для ЄС і його громадян. Перспективи розширення разом із поглибленням відносин з іншими європейськими державами надають цій реалії ширших вимірів. Водночас ми є свідками дедалі більшого усвідомлення політиками та науковцями, а також громадськістю, потреби у побудові всеохоплюючої та спрямованої у майбутнє Європи, зокрема на основі використання й зміцнення її інтелектуального, культурного, соціального, наукового і технологічного потенціалу.

Було зауважено, що «Європа знань» нині є визнаним незамінним фактором соціального та людського розвитку, а також невід'ємною складовою зміцнення й інтелектуального збагачення європейських громадян, оскільки саме така Європа спроможна надати необхідні знання для протистояння викликам нового тисячоліття разом із усвідомленням спільних цінностей і належності до єдиної соціальної та культурної сфери.

У декларації також йдеться: « Загальновизнаним, зазначено в документі, є першочергове значення освіти й освітньої співпраці для розвитку та зміцнення стабільних, мирних і демократичних суспільств, що простежується на прикладі ситуації на південному сході Європи.

У Сорбонській декларації від 25 травня 1998 р., основою якої є саме

такі міркування, наголошується на провідній ролі університетів у розвитку європейського культурного простору. У ній зазначається, що створення Європейського простору вищої освіти є головним шляхом у сприянні мобільності та працевлаштуванню громадян, а також розвитку континенту загалом.

Група європейських держав зобов'язалася досягти визначених у Декларації цілей, підписавши її чи висловивши принципову згоду. Спрямованість кількох реформ у сфері вищої освіти, паралельно розпочатих у країнах Європи, засвідчили рішучість багатьох урядів діяти.

Зі свого боку європейські вищі навчальні заклади взялися реалізовувати ці завдання, поскільки саме вони відіграють головну роль у створенні Європейського простору вищої освіти згідно з основоположними принципами Болонської університетської хартії 1988 року. Надзвичайно важливим є те, щоб незалежність і автономія університетів забезпечували постійну адаптацію систем вищої освіти і наукових досліджень відповідно до нових потреб, вимог суспільства та розвитку наукових знань.

Обраний курс спрямований у правильному напрямі й має значущу ціль. Проте досягнення більшої сумісності та порівнянності систем вищої освіти потребує постійної рушійної сили. Говориться про підтримку даного процесу, сприяючи реалізації конкретних заходів, аби всі кроки на окресленому шляху приносили відчутні результати.

Зокрема, зазначено в документі, слід зосередитися на вирішенні завдання збільшення міжнародної конкурентоспроможності європейської системи вищої освіти. Життєздатність і ефективність будь-якої цивілізації вимірюється її культурним впливом на інші країни. Ми повинні забезпечити існування такої системи вищої освіти в Європі, яка була б привабливою для всього світу і відповідала б особливостям наших культурних і наукових традицій.

Підтверджуючи підтримку загальних принципів, викладених у Сорбонській декларації, ми координуємо нашу політику з метою досягнення найближчим часом (не пізніше першої декади третього тисячоліття) таких цілей, які, на нашу думку, мають першочергове значення для створення Європейського простору вищої освіти та

поширення європейської системи вищої освіти в світі:

1. Затвердження загальноприйнятої та порівнянної системи вчених ступенів, у тому числі шляхом запровадження додатка до диплома, з метою сприяння працевлаштуванню європейських громадян і міжнародній конкурентоспроможності європейської системи вищої освіти.

2. Запровадження системи на основі двох основних навчальних циклів: додипломного та післядипломного. Доступ до другого циклу навчання потребуватиме успішного завершення першого, який має тривати щонайменше три роки. Учений ступінь, що присвоюється після завершення першого циклу, на європейському ринку праці сприйматиметься як відповідний рівень кваліфікації. Підсумком другого навчального циклу має бути вчений ступінь магістра та/або кандидата наук, як у багатьох європейських країнах.

3. Створення системи кредитів на зразок Європейської системи трансферу оцінок (ECTS) як відповідного засобу сприяння більшій мобільності студентів. Кредити можна отримати як поза межами вищих навчальних закладів, так і в процесі постійного навчання, за умови їхнього визнання з боку відповідного університету.

4. Сприяння мобільності шляхом усунення перешкод за допомогою ефективного використання права на вільне пересування з безпосередньою метою:

- надання студентам можливості навчатись, а також отримати інші відповідні послуги;
- забезпечення визнання та зарахування часу, який викладач, дослідник чи член адміністративного персоналу провів у європейському навчальному закладі, досліджуючи, викладаючи чи виконуючи іншу роботу за фахом, зі збереженням його законних прав;
- сприяння європейському співробітництву щодо забезпечення якості освіти з метою вироблення порівняльних критеріїв і методологій;
- просування необхідних європейських стандартів у сфері вищої освіти, зокрема щодо розробки навчальних планів, співробітництва між освітніми закладами, схем мобільності й інтегрованих навчальних, дослідних і виховних програм.

Отже, ми беремо на себе зобов'язання досягнути окреслених вище цілей - у межах своєї компетенції та поважаючи відмінності в культурі, мові, національних освітніх системах, а також автономію університетів – з метою зміцнення Європейського простору вищої освіти. Задля цього ми проводитимемо політику міжурядового співробітництва із залученням європейських неурядових організацій, що функціонують у сфері вищої освіти. Ми сподіваємося на швидку та позитивну відповідь з боку університетів та їхній активний внесок в успішність наших зусиль.

З переконанням у тому, що становлення Європейського простору вищої освіти потребує постійної підтримки, контролю й адаптації до еволюційних потреб, ми вирішили провести ще одну зустріч упродовж наступних двох років із метою оцінки досягнутого та наших нових кроків».

Логічним продовженням Болонської конвенції був Гельсінський семінар із проблем ступеня бакалавра (м. Гельсінкі, Фінляндія, 2001), який відбувся 16–17 лютого 2001 року. На цьому семінарі було зазначено, що більшість європейських країн уже запровадили, впроваджують або планують впровадити систему вищої освіти, яка полягає в послідовному здобутті ступенів «бакалавр», «магістр», «доктор наук».

7.5. Саламанська та Празька конвенції щодо вищої освіти Європи (Саламанка, Прага, 2001).

З метою підготувати свої пропозиції до зустрічі міністрів вищої освіти країн-учасниць Болонського процесу зібралися європейські навчальні заклади 29–30 березня 2001 року в м. Саламанка (Іспанія).

У підсумковому документі «Формування європейського простору вищої освіти» було підкреслено, що одним із найважливіших чинників розвитку системи вищої освіти є академічна свобода й автономія університетів, у поєднанні з відповідальністю перед суспільством за якість освіти та наукових досліджень.

Звернення
Конференції європейських вищих навчальних закладів
і освітніх організацій (29-30 березня 2001 року, м. Саламанка)

ФОРМУВАННЯ МАЙБУТНЬОГО

Понад 300 європейських навчальних закладів та їх представницьких організацій зібралися в Саламанці з метою підготувати свої пропозиції до Празької зустрічі міністрів вищої освіти країн, які брали участь у Болонському процесі. Учасники домовились про цілі, принципи та пріоритети.

Вищі навчальні заклади Європи підтверджують свою підтримку положень Болонської декларації та рішучість створення Європейського простору вищої освіти до кінця цього десятиріччя. Вони надають створенню Європейської асоціації університетів у Саламанці як символічного, так і практичного значення, чітко висловлюючи свою позицію в уряді та суспільстві, тим самим забезпечуючи собі підтримку в розбудові власної освіти та входженні у Європейський простір вищої освіти.

1. Принципи

Автономія з відповідальністю.

Розвиток вимагає надання університетам повноважень діяти згідно з керівним положенням автономії у підзвітності. Будучи автономними і відповідальними юридичними особами, освітніми та громадськими організаціями, вони підтверджують свою відданість принципам Великої хартії університетів, прийнятої 1988 року, і, зокрема, принципу освітньої свободи. Отже, університети мають бути спроможними формувати свої стратегічні цілі, визначати першочергові завдання в освіті та дослідженнях; відповідно спрямовувати свої ресурси, складати програми навчання й формулювати свої критерії підбору викладацького складу та прийому студентів. Європейські вищі навчальні заклади готові працювати в умовах конкуренції у своїй країні, в Європі й світі, але для цього їм вкрай потрібна свобода управління, необтяжлива і сприятлива регулятивна база та достатнє фінансування. Інакше вони будуть поставлені в нерівне становище щодо питань співпраці та

конкуренції. Процеси, потрібні для створення Європейського простору вищої освіти, залишаються нереалізованими або призведуть до нерівної конкуренції, якщо нинішнє надмірне регулювання і дріб'язковий адміністративний та фінансовий контроль вищої освіти у багатьох країнах залишаться без змін.

Конкуренція у вищій освіті сприяє якості, навчання не виключає співпраці й не зводиться до комерційного її розуміння. У деяких країнах Європи університети ще не можуть конкурувати на рівних і стикаються з небажаним впливом умів на користь інших європейських закладів.

Освіта як суспільна відповідальність.

Європейський простір вищої освіти має будуватися на таких європейських освітніх традиціях, як суспільний обов'язок і відповідальність, виходячи з принципу широкого і відкритого доступу до бакалаврського та магістерського рівнів освіти для власного розвитку й можливості продовжувати освіту протягом усього життя людини, сьогоденних і довгострокових потреб суспільства.

Вища освіта, що ґрунтується на наукових дослідженнях.

Оскільки дослідження – рушійна сила вищої освіти, створення Європейського простору вищої освіти має йти пліч-о-пліч із формуванням Європейського простору дослідницької діяльності.

Організаційне розмаїття (Організація диверсифікації).

Європейській вищій освіті властиве розмаїття у галузі мов, національних систем, інституційних типів та їх орієнтацій, а також спрямованості програм. Водночас її майбутнє залежить від її здатності ефективно організувати цю цінну різноплановість для отримання позитивних результатів, а не труднощів; гнучкості, а не навпаки. Вищі навчальні заклади бажають ґрунтувати свою діяльність на зближенні, зокрема на спільних ознаках, наявних у різних країнах у цій галузі, розглядати розмаїття як надбання, а не як мотив для невизнання чи винятковості. Вищі навчальні заклади поставили за мету створення достатнього самообмеження для забезпечення мінімального рівня узгодженості та інтеграції з тим, щоб їх зусилля на шляху наближення не зазнали краху через надмірну невідповідність і розбіжності у визначенні та застосуванні кредитів, основних учених ступенів та якісних критеріїв.

II. Основні питання

Якість як основоположний наріжний камінь.

Європейський простір вищої освіти, виправдовуючи сподівання своїх засновників, має керуватися основними академічними цінностями, тобто демонструвати якість. Оцінюючи якість, слід ураховувати цілі й призначення навчальних закладів та їх програм. Потрібно досягти гармонійного поєднання нововведення і традиції, академічної бездоганності та соціально-економічної обґрунтованості, послідовності навчального плану й свободи вибору для студентів. Заклад об'єднує викладання та наукову роботу, займається керівництвом та організацією, розуміє потреби студентства й надає позаосвітні послуги. Якості самої по собі недостатньо, її треба продемонструвати і гарантувати, щоб вона була визнана й отримала довіру студентства, партнерів і суспільства в Європі та світі.

Якість – це головна основоположна умова для довіри, відповідності, мобільності, сумісності та привабливості в Європейському просторі вищої освіти.

Укріплення довіри.

Подібно до оцінки наукових досліджень, забезпечення якості вищої освіти має міжнародний вимір. У Європі гарантії якості не слід покладати на одну організацію, яка б впроваджувала в життя загальний перелік вимог. Вирішення проблеми в майбутньому потребуватиме створення на європейському рівні механізму взаємного визнання результатів дотримання якості з "акредитацією". Ці механізми мають поважати національні, мовні та дисциплінарні розбіжності й не переобтяжувати університети.

Відповідність.

Навчальні програми мають повністю відповідати потребам європейського ринку праці відповідно до того, коли присвоюється кваліфікація: після бакалаврського курсу навчання чи після магістратури. Можливість знайти роботу на ринку праці у будь-який час протягом усього життя найкраще досягається у разі отримання справжньої якісної освіти, надання різноманітних підходів і спрямувань курсів навчання, гнучкості програм із можливістю багаторазового підключення й виходу з програми, трансверсальних вмінь і навичок, як,

наприклад, уміння спілкуватися та знання мов, уміння мобілізувати знання, вирішувати проблеми, працювати в колективі й розуміти соціальні явища.

Мобільність.

Однією з необхідних якостей Європейського простору вищої освіти є вільна мобільність студентів, викладацького складу та випускників. Європейські університети бажають сприяти більшій мобільності як «горизонтального», так і «вертикального» типу, не вважаючи віртуальну мобільність заміником фізичної мобільності. Для здійснення визнання та мобільності вони можуть використовувати вже існуючі інструменти, а саме: ECTS, Лісабонську конвенцію, додаток до диплома, мережу NARIC/ENIC. З огляду на важливість викладацького складу з європейським досвідом, університети хотіли б усунути наявні вимоги щодо національності та інші перепони, віддавши перевагу досвіду академічної діяльності в Європі. Попри це потрібен також загальний підхід до віртуальної мобільності та транснаціональної освіти.

Подібні кваліфікації бакалаврського та магістерського рівнів.

Вищі навчальні заклади схвалюють рух до створення загальноновизнаної кваліфікаційної системи, яка б ґрунтувалася на основних формулюваннях бакалаврських/магістерських та аспірантських курсів навчання. Загальноновизнано, що бакалаврські звання присвоюють, коли нараховані від 180 до 240 кредитів згідно з ECTS, але кредити мають бути різноманітними, спрямованими на початок трудової діяльності або такими, що дають можливість підготуватися до подальшого аспірантського навчання. За певних обставин університет може ухвалити рішення щодо запровадження інтегрованої програми, яка б вела безпосередньо до присвоєння магістерського звання. Предметні мережі відіграють важливу роль у досягненні зазначених цілей. Університети переконані у корисності накопичення системи оцінювання знань і переведення з одного вищого навчального закладу до іншого, яка ґрунтується на ECTS, а також на своєму основному праві ухвалювати рішення щодо прийнятності системи оцінювання знань, набутих у будь-яких інших навчальних закладах.

Привабливість.

Європейські вищі навчальні заклади хотіли б залучати талановитих людей з усього світу. Це потребує дій на інституційному, державному та європейському рівнях. Конкретними заходами мають бути: адаптація програм, звання та ступені, зрозумілі як у Європі, так і поза її межами, переконливі заходи щодо гарантії якості, програми з викладанням основними мовами світу, достатня інформація та маркетинг, привабливі умови для іноземних студентів та науковців. Успіх також залежить від якнайшвидшого усунення заборони імміграції та ситуації на ринку праці.

Європейські заклади вищої освіти усвідомлюють, що їх студенти потребують і вимагають кваліфікацій, які б вони могли успішно застосовувати для навчання та роботи по всій Європі. Навчальні заклади, їх мережі та організації розуміють свою роль та відповідальність у цій справі й підтверджують своє прагнення відповідно до цього самоорганізуватися в межах автономії.

Європейські заклади вищої освіти закликають уряди своїх держав і в контексті Європи сприяти змінам, виробити загальну схему для координації та керівництва до зближення. Вони підтверджують свою спроможність і бажання спільними зусиллями розпочати й підтримати позитивні зрушення у наступному:

- знайти нове визначення вищій освіті та науковій діяльності для всієї Європи;
- реформувати та омолодити програми і вищу освіту загалом;
- посилити і взяти за основу у вищій освіті наукову роботу;
- запровадити загальноприйнятні механізми оцінювання, забезпечення та сертифікації якості;
- виходити зі спільних ознак в європейському контексті й забезпечити подібність між різними закладами освіти, програмами та ступенями;
- сприяти мобільності студентів та викладацького складу, а також влаштуванню випускників на європейському ринку праці;
- підтримувати зусилля на шляху модернізації університетів у країнах, де існують проблеми побудови Європейського простору вищої освіти;

- не зупинятися перед проблемами визнання, привабливості та конкурентоспроможності у своїй країні, в Європі й світі; а також і надалі розглядати вищу освіту як безумовний громадянський обов'язок.

18–19 травня 2001 року в Чехії представниками вже 33 країн Європи було підписано Празьке комюніке «На шляху до європейського простору вищої школи». Цікаво простежити структуру цього документа, який, вочевидь, відповідає процедурі проведення дискусії на цій зустрічі. Спираючись на звіт експертів, міністри приділили увагу просуванню Болонського процесу за кожним принципом Болонської декларації та сформулювали завдання щодо подальших дій для їх досягнення.

Празьке комюніке
Комюніке Зустрічі міністрів вищої освіти європейських країн
18–19 травня 2001 року, м. Прага
ДО ЗОНИ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Через два роки після підписання Болонської декларації та через три роки після Сорбоннської декларації міністри вищої освіти Європи, які представляли 32 країни, що підписали документи, зібралися у Празі з метою проаналізувати досягнення й визначити напрями і пріоритети на найближчі роки щодо розвитку процесу. Міністри знову підтвердили свою відданість меті створення Європейського простору вищої освіти до 2010 року. Вибір Праги для проведення цієї зустрічі – це символ їх намірів залучити до цього процесу всю Європу в світлі розширення ЄС.

Міністри підтримали та розглянули звіт «На шляху Болонських домовленостей», замовлений утвореною після Болонської зустрічі робочою групою, і дійшли висновку, що закладені Болонською декларацією цілі отримали широке визнання й їх взято за основу для розвитку вищої освіти більшістю країн, які підписали декларацію, університетами та іншими закладами вищої освіти. Міністри знову підтвердили, що слід і надалі докладати зусиль до забезпечення мобільності студентів, викладачів, науковців та адміністративних працівників із метою надання можливості скористатися багатством

Європейського простору вищої освіти, включаючи демократичні цінності, розмаїття культур, мов та систем вищої освіти.

Міністри звернулися до матеріалів з'їзду вищих навчальних закладів Європи, що відбувся 29–30 березня в Саламанці, та рекомендацій з'їзду студентів Європи, який проводився в Гетеборзі 24–25 березня, схвально висловилися з приводу активної участі в Болонському процесі Європейської асоціації університетів і національних студентських спілок Європи. Також було відзначено і схвалено чимало інших ініціатив, спрямованих на подальше просування цього процесу. Міністри додатково відзначили конструктивну допомогу Європейській комісії.

Міністри зазначили, що в більшості країн енергійно і широко проводилися заходи, рекомендовані в декларації, щодо структури наукових ступенів і звань. Особливо схвально відзначено активну роботу з гарантій якості. Міністри визнали потребу у співпраці щодо подолання труднощів, пов'язаних із транснаціональною освітою, а також у забезпеченні післядипломного навчання.

Подальші заходи в світлі шести цілей Болонського процесу

Як проголошено Болонською декларацією, міністри заявили, що створення Європейського простору вищої освіти – це умова посилення привабливості та конкурентоспроможності закладів вищої освіти в Європі. Вони підтримали думку про те, що вищу освіту слід розглядати як суспільне благо, що вона є й залишатиметься громадянським обов'язком і що студенти є повноправними членами вузівської спільноти. З цього погляду міністри прокоментували такі подальші дії.

Прийняття системи зрозумілих і подібних ступенів

Міністри закликали університети та інші заклади вищої освіти всіляко використовувати наявні національні законодавства та європейські інструменти, покликані спростити академічне й професійне визнання курсових дисциплін, учених ступенів і різних нагород з тим, щоб громадяни могли ефективно використовувати свою кваліфікацію, компетенцію та вміння на всій території Європейського простору вищої освіти.

Міністри закликали наявні організації і мережі, такі як NARIC і ENIC, сприяти на інституційному, державному та європейському рівнях

простому, швидкому й справедливому визнанню, відзначаючи розмаїття кваліфікацій.

Прийняття системи, яка б, головним чином, ґрунтувалася на двох основних циклах

Міністри із задоволенням відзначили, що поставлену мету поділити курс вищої освіти на два цикли, розрізняючи вищу освіту бакалаврського та магістерського циклу, ґрунтовно розглянуто й обговорено. Окремі країни вже прийняли цю структуру, інші ж розглядають її з неабиякою зацікавленістю. Важливо зазначити, що у багатьох країнах ступені «бакалавра» і «магістра» або аналогічні двоступеневі кваліфікації можна здобути як в університетах, так і в інших вищих навчальних закладах. Програми навчання, за якими присвоюють ступінь, можуть і насправді мають різну орієнтацію й зміст із метою задоволення розмаїття індивідуальних, академічних та ринкових потреб, як було висловлено в Гельсінкі на семінарі зі ступенів бакалаврського рівня (лютий 2001 р.).

Запровадження системи кредитів

Міністри наголосили, що для кращої гнучкості в навчанні та кваліфікаційних процесах варто прийняти загальновизнані характеристики кваліфікації, підкріплені кредитною системою на зразок ECTS або іншою ECTS-подібною, яка, за потреби, матиме можливість переведення та виконуватиме функцію нагромадження. Разом із загальновизнаними системами гарантування якості такі інструменти полегшать доступ студентів до європейського ринку праці й посилять сумісність, привабливість і конкурентоспроможність європейської вищої освіти. Всебічне використання такої системи кредитів у поєднанні з додатком до диплома прискорить рух у цьому напрямі.

Забезпечення мобільності

Міністри підтвердили, що мета поліпшити мобільність студентів, викладачів, науковців та адміністративних працівників, поставлена в Болонській декларації, має надзвичайне значення. Вони наголосили на своїй рішучості домогтися усунення будь-яких перепон щодо вільного пересування студентів, викладачів, науковців та адміністративних працівників і відзначили соціальне значення мобільності. Вони також звернули увагу на можливості мобільності, запропоновані програмами

європейського співтовариства, і успіхи, досягнуті в цій галузі, наприклад, запровадження плану дій із мобільності (Mobility Action Plan), ратифікованого Радою Європи в Ніцці 2000 року.

Сприяння європейській співпраці в гарантуванні якості

Міністри визнали життєво важливу роль, яку відіграють системи гарантування якості в забезпеченні високих якісних вимог і сприянні подібності кваліфікаційних рівнів у всій Європі. Вони висловилися за тіснішу співпрацю органів визнання та органів, покликаних гарантувати якість, наголосили на потребі тісної європейської співпраці та довіри до національних систем гарантування якості. Далі вони закликали університети та інші заклади вищої освіти поділитися передовим досвідом і розробити плани дій взаємного визнання механізмів оцінювання й акредитації (сертифікації). Міністри закликали університети та інші вищі навчальні заклади, національні органи та європейську мережу гарантування якості у вищій освіті (ENQA) в співпраці з відповідними органами країн, які не є членами ENQA, колективно створити спільну систему стандартів і поширити передовий досвід.

Включення до програм європейського компонента

З метою подальшого зміцнення важливих європейських традицій вищої освіти і конкурентоспроможності випускників міністри закликали галузь вищої освіти поліпшити роботу щодо розробки навчальних модулів, курсів і програм на всіх рівнях з "європейським" змістом, орієнтацією та організацією. Це особливо стосується модулів, курсів і програм на отримання ступеня, які пропонуються в співпраці різних закладів із різних країн і ставлять за мету присвоєння спільного загальноновизнаного ступеня.

Навчання протягом усього життя

Навчання протягом усього життя – невід'ємний елемент європейського простору вищої освіти. У майбутній Європі, де знання складатимуть основу суспільства і господарства, потрібна стратегія побудови системи післядипломного навчання для подолання проблеми конкурентоспроможності, застосування нових технологій та поліпшення єдності суспільства, рівних можливостей і якості життя.

Вищі навчальні заклади і студенти

Міністри зауважили, що залучення університетів та інших вищих навчальних закладів, а також студентів як компетентних, активних і конструктивних партнерів у створенні й формуванні Європейського простору вищої освіти потрібне і бажане. Заклади освіти продемонстрували, яку значну увагу вони приділяють утворенню подібного і доцільного, до того ж різнопланового й демократичного Європейського простору вищої освіти. Міністри наголосили, що в Європейському просторі вищої освіти якість – це основоположна умова довіри, відповідності, мобільності, подібності й привабливості. Міністри висловили свою вдячність за допомогу в розробці навчальних програм, які поєднують академічну якість і гарантують тривалу конкурентоспроможність на ринку праці; закликали до подальшої авангардної ролі вищих навчальних закладів.

Міністри заявили, що студенти повинні брати участь і впливати на організацію та зміст освіти в університетах й інших вищих навчальних закладах. Вони також підтвердили важливість брати до уваги соціальний аспект Болонського процесу.

Поліпшення привабливості Європейського простору вищої освіти

Міністри дійшли згоди стосовно важливості підвищення привабливості європейської вищої освіти для студентів європейських та інших країн. Зрозумілість і подібність європейських дипломів у світі повинні бути підкріплені розробкою спільної системи кваліфікацій, системою механізмів гарантування якості та акредитації (сертифікації), а також більшими зусиллями щодо поширення інформації.

Особливу увагу міністри загострювали на тому, що якість вищої освіти і наукової роботи є й має бути вирішальним фактором європейської привабливості та конкурентоспроможності. Міністри дійшли згоди, що слід приділяти більше уваги перевагам, які надає європейський простір вищої освіти закладам і програмам різних профілів. Вони закликали до тіснішої співпраці між європейськими країнами щодо можливих труднощів і перспектив транснаціональної освіти.

Енергійне продовження.

Міністри зобов'язалися продовжити співробітництво, засноване на цілях, викладених у Болонській декларації, й побудоване на спільному та відмінному у культурах, мовах і національних системах, що залучає всі можливості міжурядового співробітництва і діалогу, котрий продовжується з європейськими університетами, іншими вищими навчальними закладами, студентськими організаціями, а також програмами ЄС.

Після заяв міністрів, котрі презентують країни, для яких відкрито програми Європейського співтовариства СОКРАТЕС, ЛЕОНАРДО да ВІНЧІ або підпрограми ТЕМПУСА, міністри привітали нових членів, які приєдналися до Болонського. Вони прийняли заяви від Кіпру, Туреччини і Хорватії.

Отже, досить важливим є те, що у Празі міністри наголосили на необхідності подальшого обговорення (поряд із шістьма зобов'язаннями Болонської декларації) ще трьох важливих аспектів Європейського простору вищої освіти, а саме:

- проблеми навчання впродовж життя;
- проблеми ролі вищих навчальних закладів і студентів у контексті Болонського процесу,
- проблеми сприяння забезпеченню привабливості європейського простору вищої освіти.

Навчання впродовж життя було визнано невід'ємним елементом європейського простору вищої освіти, що містить усі фази навчання, – від дошкільного до післяпенсійного, вбираючи весь спектр формального та неформального навчання. Цей задум виконується завдяки поєднанню загальної та професійної освіти в центральні аспекти різних курсів таких, як освіта, молодь, працевлаштування та дослідництво. Структура навчання протягом усього життя має бути розвиненою таким чином, аби будь-хто міг вибирати навчальне середовище, роботу, регіон і країну для вдосконалення своїх знань, умінь та компетенції, для їх оптимального застосування.

Празький саміт, за суттю, започаткував регулярні (кожні 2 роки) зустрічі міністрів освіти з метою розгляду просування та коригування Болонського процесу.

7.6. Конвенція міністрів вищої освіти Європи «Утворення європейського простору вищої освіти» (Берлін, 2003).

19–20 вересня 2003 року в Німеччині відбулася Берлінська конференція. У спільному комюніке «Утворення європейського простору вищої школи» розглядався прогрес уже не в шістьох, а дев'яťох аспектах Болонського процесу (шість «болонських» + три «празьких»).

На відміну від Праги, у Берліні було сформульовано конкретні завдання та названо дати їх реалізації. Міністри зобов'язалися підтримувати подальший розвиток гарантій якості на рівні навчальних закладів, національному та європейському рівнях. Вони також підкреслили, що згідно з принципами автономії навчальних закладів, відповідальність за якість вищої освіти передусім лежить на кожному окремому навчальному закладі, й таким чином забезпечується можливість перевірки якості системи навчання в національних рамках.

Принципово нове рішення Берлінського саміту – це поширення загальноєвропейських вимог і стандартів уже й на докторські ступені. Встановлено, що в країнах – учасницях Болонського процесу має бути один докторський ступінь – «доктор філософії» у відповідних сферах знань (природничі науки, соціогуманітарні, економічні та ін.).

Було також акцентовано увагу на потребі сприяти Європейському простору вищої освіти; розроблено додаткові модулі, курси та навчальні плани з Європейським змістом, відповідною орієнтацією й організацією; наголошено на важливій ролі, яку мають відігравати вищі навчальні заклади, щоб зробити реальністю навчання протягом усього життя; зазначено, що Європейський простір вищої освіти та Європейський простір дослідницької діяльності роботи – дві взаємопов'язані частини спільності знань.

Берлінське комюніке

**Комюніке конференції міністрів, які відповідають за вищу освіту
19–20 вересня 2003 року, м. Берлін**

СТВОРЕННЯ ЗАГАЛЬНОЄВРОПЕЙСЬКОГО ПРОСТОРУ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Міністри дійшли згоди з приводу загальних завдань для створення узгодженого єдиного загальноєвропейського простору вищої освіти до 2010 року. Під час попередньої конференції, котра відбулась у Празі 19 травня 2001 року, кількість завдань було збільшено, а також підтверджено зобов'язання створити загальноєвропейський простір вищої освіти до 2010 року. Розглянуто досягнуті результати й визначено пріоритети і нові завдання на майбутнє з метою прискорення процесу становлення загальноєвропейського простору вищої освіти. Були прийняті такі положення, принципи і пріоритети:

Міністри взяли до уваги звіт про стан робіт, доручений Комісії з розвитку Болонського процесу між Прагою і Берліном. Крім того взяли до уваги звіт TRENDS-III, підготовлений Європейською Асоціацією Університетів (EUA), а також результати семінарів, організованих як частину робочої програми між Прагою і Берліном декількома країнами-учасницями й установами вищої освіти, організаціями і студентами. Міністри стежать за подальшими національними звітами, що є свідченням значного прогресу в галузі застосування принципів Болонського процесу. Нарешті, міністри беруть до уваги зауваження Європейської Комісії і Ради Європи й визнають їхню підтримку у процесі реалізації процесу.

Міністри поділяють думку про те, що зусилля будуть спрямовані на забезпечення більш тісних зв'язків між вищою освітою і дослідницькими системами в кожній із країн-учасниць. Загальноєвропейський простір вищої освіти на цьому початковому етапі матиме значну користь від спільної діяльності з європейським дослідницьким простором, зміцнюючи у такий спосіб фундамент для «Європи знань». Метою, безперечно, є збереження європейського культурного багатства та мовної різноманітності, що ґрунтуються на культурній спадщині різних традицій і стимулюванні інноваційного потенціалу й соціального та економічного розвитку за допомогою розширеного співробітництва між європейськими вузами.

Міністри визнають фундаментальну роль ВНЗ і студентських

організацій у розвитку загальноєвропейського простору вищої освіти. До уваги також беруться повідомлення від Європейської Асоціації Університетів (EUA), що є результатом Грацької Конвенції вищих навчальних закладів, виступи Європейської Асоціації вищих навчальних закладів (EURASHE) і повідомлення ESIB – Національних спілок студентів Європи.

Міністри вітають зацікавленість інших регіонів світу в розвитку загальноєвропейського простору вищої освіти, а також, зокрема, присутність представників європейських країн, які ще не стали учасниками Болонського процесу, а також представників робочої групи загального простору вищої освіти Європейського Союзу, Латинської Америки і Карибського регіону (EULAC) як гостей конференції.

Прогрес. Міністри вітають різні ініціативи, що починаються після Празького саміту з вищої освіти, спрямовані на зростання відповідності і порівнянності освіти, на створення більш прозорих структур вищої освіти та поліпшення якості вищої освіти в Європі на рівні вузів і на національному рівні. Міністри цінують співробітництво та зобов'язання усіх партнерів – вищих навчальних закладів, студентів, інших зацікавлених осіб.

Міністри підкреслюють важливість усіх елементів Болонського процесу для створення загальноєвропейського простору вищої освіти й наголошують на необхідності активізувати зусилля на рівні ВНЗ, національному і загальноєвропейському. Однак для стимулювання подальшого розвитку процесу вони зобов'язуються дотримуватися проміжних пріоритетів упродовж наступних двох років, активізуючи зусилля для розвитку ефективних систем забезпечення якості, просування вдалого використання системи, заснованої на двох циклах, та удосконалення системи визнання ступенів і періодів навчання.

Забезпечення якості. Як показує практика, якість вищої освіти лежить в основі розвитку загальноєвропейського простору вищої освіти. Міністри зобов'язуються підтримувати подальший розвиток системи забезпечення якості на рівні ВНЗ, на національному та загальноєвропейському рівнях. Вони також підкреслюють необхідність розвитку загальних критеріїв і методологій із забезпечення якості.

Міністри наголошують, що, відповідно до принципу інституційної

автономії, головна відповідальність за забезпечення якості лежить на кожному з ВНЗ, що є основою для реальної підзвітності академічної системи в рамках національної системи якості.

Отже, міністри дійшли згоди, що до 2005 року національні системи із забезпечення якості повинні містити в собі:

- визначення обов'язків органів та установ, які беруть участь;
- оцінювання програм і вузів, яке охоплює внутрішню та зовнішню оцінку, з урахуванням участі студентів і публікації результатів;
- систему акредитації, атестації та співмірних процедур;
- міжнародне партнерство, співробітництво і створення мережі.

На європейському рівні міністри закликають ENQA за допомогою впливу на членів цієї організації, у співробітництві з EUA, EURASHE та ESIB створити набір погоджених стандартів, процедур і керівних принципів забезпечення якості; дослідити способи забезпечення адекватної погодженої системи перевірки якості і/або акредитації агентств та організацій, а також дати звіт із цих питань міністрам через комісії у 2005 році. Належним чином буде враховано й досвід інших асоціацій та організацій у забезпеченні якості.

Структура ступенів: прийняття системи, що складається з двох основних ступенів. Міністри із задоволенням відзначають, що після прийняття зобов'язання про двоступеневу систему в Болонській декларації всебічна реструктуризація системи європейської вищої освіти активно просувається вперед. Усі міністри зобов'язуються розпочати реалізацію двоступеневої системи до 2005 року.

Міністри наголошують на важливості консолідації досягнутих результатів, поліпшенні розуміння та прийнятті нових кваліфікацій за допомогою поглиблення діалогу й у рамках вузів, і між вузами та працедавцями.

Вони підтримують ініціативу країн – учасниць у розробці структури погоджених та адекватних кваліфікацій для системи вищої освіти, яка б прагнула дати визначення кваліфікаціям з огляду на показники об'єму роботи, рівня, результати навчального процесу, компетенцію, напрям, спеціалізацію. Вони також беруть на себе відповідальність за розробку узагальненої структури кваліфікацій для загальноєвропейського простору вищої освіти.

У цих рамках ступені повинні мати різні, чітко визначені, результати. Ступені першого і другого рівнів мають характеризуватися різними спрямованістю та спеціалізацією, щоб забезпечувати різноманітні індивідуальні, академічні нестатки і потреби трудового ринку. Ступені першого рівня повинні давати доступ, відповідно до Лісабонської Конвенції про визнання, до програм другого рівня. Ступені другого рівня мають сприяти подальшим дослідженням задля одержання докторського ступеня.

Міністри запрошують Комісію розглянути питання, яким чином і чи може більш коротка вища освіта бути пов'язана з першим ступенем структури кваліфікацій, створеної для загальноєвропейського простору вищої освіти.

Міністри наголошують на своєму зобов'язанні зробити вищу освіту доступною для всіх, використовуючи всі можливості й відповідні засоби:

- збільшення мобільності;
- запровадження системи кредитів;
- визнання ступенів: прийняття системи чітких і порівнянних ступенів;
- вищі навчальні заклади та студенти;
- підтримка європейської складової у сфері вищої освіти;
- забезпечення привабливості загальноєвропейського простору вищої освіти;
- навчання протягом усього життя.

Додаткові дії. Загальноєвропейський простір вищої освіти (ЕНЕА) та загальноєвропейський простір дослідження (ЕРА) – два основних принципи суспільства, заснованого на знаннях.

Усвідомлюючи необхідність створення більш тісних зв'язків між ЕНЕА та ЕРА в «Європі знань», а також важливість дослідження як складової частини вищої освіти на території Європи, міністри вважають за необхідне додати докторський рівень як третій щабель Болонського процесу, що доповнює два основних рівні вищої освіти. Вони також підкреслюють важливість дослідження, дослідницького навчання та міждисциплінарної підтримки в досягненні й поліпшенні потрібного рівня якості вищої освіти й у зростанні конкурентоспроможності вищої

європейської освіти в цілому. Міністри закликають до збільшення мобільності на докторському і постдокторському рівнях, а також спонукають зацікавлені навчальні установи поглиблювати їхнє співробітництво в рамках навчання задля одержання докторського ступеня і підготовки молодих дослідників.

Міністри починають робити всі необхідні кроки для того, аби виші навчальні заклади Європи стали більш привабливими й ефективними партнерами, тому вони звернулися до ВНЗ із проханням про збільшення ролі та вагомості досліджень задля технологічної, соціальної й культурної еволюції та потреб суспільства.

Міністри розуміють, що на шляху досягнення цих цілей є перешкоди, які освітні заклади подолати поодиноці не в змозі. Необхідна вагома підтримка, у тому числі фінансова, а також відповідні рішення від національних урядів та європейських організацій.

Відтак, міністри заявляють про необхідність підтримати мережі, створені на докторському рівні, з їх подальшим удосконаленням задля становлення однієї з найвагоміших ознак загальноєвропейського простору вищої освіти.

Огляд результатів. Заплановані до 2010 року дії спонукали вдаватися до заходів для аналізу результатів, досягнутих у рамках Болонського процесу. Результатом попереднього розгляду буде подана інформація про реальні досягнення Процесу і можливість внесення деяких виправлень.

На період до 2005 року – майбутньої зустрічі міністрів – Комісії доручалося проаналізувати розвиток Болонського процесу і підготувати детальні звіти з його прогресу та досягнення проміжних пріоритетів, визначених на наступні два роки:

- забезпечення якості;
- двоступенева система;
- визнання ступенів і періодів навчання.

Окрім того, країни-учасники будуть готові надати доступ до інформації, необхідної для дослідження в галузі вищої освіти щодо цілей Болонського процесу. Доступ до банків даних із дослідження, що провадиться, та його результатів повинен бути спрощеним.

Наступні доповнення.

Нові учасники. Міністри вважають за необхідне адаптувати пункт Празького комюніке щодо заяв про участь у такий спосіб:

Країни-учасниці Європейської культурної конвенції будуть визнані членом загальноєвропейського простору вищої освіти у тому випадку, якщо вони водночас заявлять про свою готовність до реалізації мети, поставленої в рамках Болонського процесу, у своїх системах вищої освіти. Заява має містити інформацію про способи досягнення принципів і мети декларації.

Міністри погодилися прийняти заяви про членство таких країн: Албанії, Андорри, Боснії і Герцоговини, Ватикану, Росії, Сербії, Чорногорії та Македонії – і привітали держави як нових учасників, таким чином розповсюджуючи дію процесу на 40 європейських країн.

Міністри визнають, що участь у Болонському процесі вимагає істотних змін і реформ в усіх країнах, що підписалися. Вони вирішують надати підтримку всім новим учасникам у здійсненні цих реформ за допомогою організації взаємних обговорень і допомоги, як це передбачено Болонським процесом.

Робоча програма 2003 – 2005. Міністри просять Комісію координувати дії для досягнення успіху Болонського процесу з питань, окреслених тематично й поетапно і позначених у цьому комюніке, та поінформувати про результати на наступній зустрічі міністрів у 2005 році.

Міністри ухвалили провести наступну конференцію у травні 2005 року в м. Берген (Норвегія).

7.7. Бергенська конференція «Європейський простір вищої освіти – досягнення цілей» (Берген (Норвегія), 2005 р.).

19–20 травня 2005 року у м. Берген (Норвегія) відбулася Бергенська конференція. У комюніке конференції «Європейський простір вищої освіти – досягнення цілей» серед визначених пріоритетів особлива увага приділялася десятому аспекту Болонського процесу – взаємодії між сферою вищої освіти та різноманітною дослідницькою діяльністю у всіх країнах-учасницях, а також між європейським простором вищої освіти

та європейським простором досліджень.

Бергенське комюніке
Комюніке Європейської конференції міністрів,
відповідальних за вищу освіту
19–20 травня 2005 року, м. Берген

«Європейський простір вищої освіти - досягнення цілей»

Ми, міністри вищої освіти країн-учасниць Болонського процесу, організували проміжну зустріч, що визначає цілі та пріоритети нашої діяльності на період до 2010 року. На цій зустрічі до складу країн-учасниць були прийняті нові члени: Вірменія, Азербайджан, Грузія, Молдова і Україна.

Всі країни-учасниці поділяють принципи, цілі та зобов'язання Болонського процесу відповідно до Болонської Декларації і наступних комюніке Празького і Берлінського нарад міністрів. Ми підтверджуємо нашу прихильність принципу координування дій у ході Болонського процесу для досягнення загальноєвропейського освітнього простору до 2010 р. і обіцяємо допомогу новим країнам-учасникам у реалізації цілей Процесу.

I. Партнерство.

Підкреслюємо провідну роль вищих навчальних закладів та їх студентського та викладацького складу як партнерів у Болонському процесі. Їх роль у реалізації Процесу тим більше значна тепер, коли майже всюди проведено необхідні законодавчі реформи. Ми закликаємо їх продовжувати та інтенсифікувати діяльність по створенню загальноєвропейського освітнього простору (ЗОП). Вітаючи тверду прихильність Процесу з боку європейських вищих навчальних закладів, ми віддаємо собі звіт у тому, що для оптимізації впливу структурних змін на навчальні програми потрібен час і що це послужить поширенню інноваційних навчальних технологій, таких необхідних Європі.

Нам необхідна підтримка організацій, що представляють бізнес і наших соціальних партнерів, і ми розраховуємо на більш інтенсивне співробітництво з ними в досягненні цілей Болонського процесу. Ми очікуємо подальшого вкладу від міжнародних інститутів і організацій, які є партнерами Процесу.

II. Підведення проміжних підсумків.

Ми хотіли б відзначити значний прогрес на шляху просування до цілей, сформульований в Основній доповіді Робочої групи за 2003–2005 рр., в доповіді Тенденції IV Є (ввропейской) А (соціації) У (ніверситетів) і доповіді СВО (Студентської Профспілки Європи) *Болонья очима студента.*

На Берлінській нараді ми попросили Робочу групу провести проміжну оцінку, орієнтуючись на три пріоритети: багаторівневу систему навчання, забезпечення якості й визнання рівнів і термінів навчання. З проміжного звіту простежуються великі зрушення у всіх трьох областях. Важливо, щоб поліпшення відбувалися в усіх країнах-учасницях, тому виникає завдання більш широкого обміну досвідом на інституціональному та державному рівнях.

Багаторівнева система освіти

Із задоволенням відзначаємо, що двоступенева система освіти набуває все більшого поширення, охопивши вже більше половини студентів із більшості країн, хоча залишаються певні перешкоди для доступу до освіти між рівнями. Крім того, необхідне розширення взаємодії між урядами, навчальними закладами та соціальними партнерами з метою збільшення перспектив зайнятості випускників бакалаврату, в тому числі на робочих місцях у держсекторі.

Ми приймаємо загальну трирівневу схему в ЗОП (з урахуванням можливості проміжних ступенів залежно від національних традицій) і типовими параметрами кожного рівня, обумовленими результатами та вміннями на кожному етапі й кількості кредитів за перший і другий цикли. Зобов'язуємося до 2010 року розробити національні кваліфікаційні вимоги, сумісні із загальноєвропейською системою, для чого плануємо почати роботу до 2007 року. Просимо Робочу групу доповісти про нинішній етап та подальші плани з розробки загальноєвропейської кваліфікаційної системи.

Підкреслюємо, наскільки важливо дотриматися принципу додатковості між загальною системою кваліфікацій в ЗОП і запропонованої раніше, а також тією, що розробляється в даний час в Євросоюзі та країнами-учасницями розширеною системою сертифікації безперервного навчання, включаючи загальну і середню спеціальну

освіту. Закликаємо Єврокомісію надати повноцінне консультування всім сторонам Болонського процесу в їх діяльності.

Система забезпечення якості

Майже всі країни внесли у свої програми пункт про систему забезпечення якості відповідно до критеріїв, сформульованих в Берлінському комюніке, широко використовуючи в цьому процесі партнерські й мережеві зв'язки. Проте чимало ще належить зробити, особливо щодо участі студентів у процесі та міжнародній кооперації. Ми закликаємо вищі навчальні заклади продовжувати активну діяльність щодо поліпшення якості роботи за рахунок послідовного введення внутрішніх механізмів забезпечення якості, звіряючи їх із зовнішніми вимогами.

Стандарти і принципи забезпечення якості в ЗОП приймаються відповідно до вимог ENQA (Європейської асоціації забезпечення якості у вищій освіті). Ми зобов'язуємося ввести модель колегіального рецензування серед органів забезпечення якості всередині країни з орієнтацією на загальноприйняті принципи і стандарти. Ми вітаємо підставу Європейського Регістра установ забезпечення якості (за даними окремих країн). Просимо ENQA обговорювати конкретику роботи в цій сфері з EUA (Європейською Асоціацією Університетів), EURASHE (Європейською Асоціацією вищих навчальних закладів), ESIB (Студентських союзів в Європі), періодично інформуючи нас про стан справ через Робочу групу. Підкреслюємо важливість співпраці між органами, які мають акредитацію, з метою підвищення рівня взаємовизнання результатів акредитації або вимог забезпечення якості.

Визнання рівнів і термінів навчання

Зазначимо, що 36 із 45 країн-учасниць ратифікували Лісабонську конвенцію. Закликаємо, ще не зробивших цього, ратифікувати Конвенцію без зволікання. Ми вважаємо нашим завданням забезпечити повну реалізацію принципів Конвенції, з включенням їх в національні законодавства країн-учасниць. Звертаємося до всіх країн-учасниць із проханням зайнятися проблемами визнання, виділеними структурами ENIC / NARIC. Ми складемо план дій для кожної країни щодо оптимізації процесу визнання зарубіжних кваліфікацій; ці плани складуть частину звіту кожної країни-учасниці на наступній

міністерській нараді. Підтримуємо додаткові протоколи до Лісабонської конвенції і закликаємо державні органи влади та інших учасників Процесу визнавати ступені, що присуджуються спільно двома або більше країнами ЗОП.

Розглядаємо національні та загальноєвропейську системи кваліфікацій як можливість впровадження безперервної освіти в секторі вищої освіти. Будемо працювати з вищими навчальними закладами та іншими освітніми установами в напрямі більш широкого визнання результатів попереднього навчання з включенням до програми вузівського навчання результатів неформального навчання там, де це можливо.

III. Задачі і пріоритети на майбутнє.

Вища освіта і наукові дослідження. Підкреслюємо важливість вищої освіти для подальшої інтенсифікації наукових досліджень і важливість наукових досліджень для використання результатів освіти для економічного й культурного розвитку суспільства та його соціальної гармонізації. Зазначимо, що структурні зміни і робота над поліпшенням якості навчання не повинні відволікати від старань розширити область наукових досліджень та інноваційних технологій. Саме тому акцентуємо на важливості наукових досліджень і навчання їх проведення як засіб підтримки і вдосконалення конкурентоспроможності та привабливості ЗОП. Намагаючись добитися кращих результатів, ми бачимо необхідність у посиленні тісної взаємодії між сферою вищої освіти й областю наукового дослідження в країнах – учасницях і між ЗОП та європейським науково-дослідним простором.

Для досягнення зазначених цілей система кваліфікацій для рівня аспірантури повинна бути вибудована відповідно до загальної кваліфікаційної схеми європейського простору, спираючись на принцип «виходу» (результативності). Ключовим компонентом навчання на рівні аспірантури є збільшення кількості знань за допомогою оригінального наукового дослідження. Маючи на увазі структурування програм аспірантури та прозорість у системі керівництва й атестації, відзначимо, що нормальна завантаженість на третьому ступені навчання у більшості країн складе 3–4 роки (за денної форми навчання). Просимо

університети простежити, щоб їх аспірантські програми сприяли міждисциплінарному навчанню та оволодінню навичками, які можна переносити в інші галузі, щоб відповідати потребам розширення ринку зайнятості. Нам потрібно досягти збільшення загальної кількості аспірантів, які займаються дослідженнями в рамках ЗОП. Учасників програм третього рівня ми вважаємо і студентами, і початківцями – дослідниками. Доручаємо Болонської Робочій групі запропонувати Європейській Університетській Асоціації разом з іншими зацікавленими сторонами підготувати (під керівництвом Робочої групи) доповідь для Наради 2007 року щодо подальшого розвитку основних принципів складання аспірантських програм. Вказуємо на небажаність надмірного регулювання в цій області.

Соціальні аспекти. Соціальна сторона Болонського процесу є складовою частиною проблематики ЗОП і необхідною умовою привабливості та конкурентоспроможності ЗОП. У зв'язку з цим, ми знову заявляємо про наше прагнення зробити якісну вищу освіту рівнодоступною для всіх і підкреслюємо про необхідність створення умов для отримання освіти високого рівня без перешкод соціального чи економічного характеру. Соціальний аспект Болонського процесу складають державні заходи фінансової та економічної допомоги, а також консультування населення з питань доступу до освіти, особливо учнів із соціально несприятливих верств.

Мобільність. Визнано, що мобільність студентського та викладацького складу країн-учасниць залишається однією з основних цілей Болонського процесу. Віддаючи собі звіт у тому, що багато завдань залишаються невирішеними, ми підтверджуємо нашу рішучість полегшити просування грантів і позик спільними зусиллями там, де це можливо, щоб мобільність в європейському освітньому просторі ставала реальністю. Ми хочемо консолідувати діяльність з усунення перешкод на шляху отримання віз і дозволів на роботу, заохочуючи участь студентів у програмах із мобільності. Закликаємо навчальні заклади та студентів використовувати програми мобільності в повній мірі, включаючи в них пункти про повне визнання закордонного періоду навчання.

Привабливість ЗОП і співпраця з іншим світом. Європейський простір вищої освіти має бути відкритим і, по можливості, привабливим для решти світу. Наш внесок у досягнення принципу загальної доступності освіти має ґрунтуватися на принципі постійного розвитку й відповідати поточній міжнародній роботі з вироблення положень забезпечення якості освіти «без кордонів». Наголосимо ще раз, що у міжнародному співробітництві в галузі освіти превалювати повинні академічні цінності.

Ми розглядаємо Європейський простір вищої освіти в якості партнера систем вищої в інших регіонах світу, як фактор стимулювання збалансованого обміну студентами та викладачами і співробітництва між вищими навчальними закладами. Підкреслимо значення міжкультурного розуміння та поваги: ми дивимося в майбутнє з надією на краще розуміння Болонського процесу на інших континентах шляхом обміну з іншими регіонами нашим досвідом реформування. Наголошуємо на необхідності діалогу з питань спільного інтересу. Ми бачимо необхідність у виділенні партнерських регіонів і активного обміну з ними ідеями та досвідом. Просимо Робочу групу розробити стратегію роботи з зовнішнім світом.

IV. Оцінка успішності просування до цілей 2007 року.

Доручаємо Робочій групі далі продовжувати і поглиблювати процес поточної оцінки і своєчасного інформування кожного міністерської наради. Передбачається, що оцінювання буде здійснюватися сучасними методами в сферах рівневої системи освіти, системи забезпечення якості та визнання ступенів і термінів навчання з тим, щоб до 2007 року ці три пріоритетні завдання були виконані.

Зокрема, прогрес очікується у:

- впровадженні стандартів і принципів забезпечення якості відповідно до пропозицій ENQA;
- впровадженні національних кваліфікаційних стандартів;
- присудженні і визнанні спільних ступенів, аж до ступеня Ph. D.;
- створенні умов для гнучких можливостей отримання вищої освіти за рахунок визнання раніше отриманої освіти.

Крім того доручаємо Робочій групі надавати порівняльні дані про мобільність студентського та викладацького контингенту та соціально-

економічної ситуації для студентів у країнах-учасницях як основи для поточної оцінки Процесу до кожної Наради міністрів. Майбутні оцінки повинні будуть включати соціальний аспект Процесу за критеріями, зазначеними вище.

V. Підготовка до 2010 року.

Відштовхуючись від досягнутого рівня у Болонському процесі, ми хотіли б проголосити Європейський простір вищої освіти як такий, що базується на принципах якості та прозорості. Створюючи інформаційне суспільство, слід дбайливо ставитися до нашої багатой спадщини і культурної різноманітності. Ми зобов'язуємося дотримуватися принципу громадянської відповідальності за вищу освіту в складному сучасному суспільстві. Оскільки вища освіта знаходиться на перетині дослідного, навчального та інноваційного аспектів, вона стає ключем до європейської конкурентоспроможності. Ближче до 2010 року, ми беремо на себе забезпечення автономності вищих навчальних закладів у реалізації узгоджених реформ, а також визнаємо необхідність адекватного фінансування навчальних закладів.

Європейський простір вищої освіти організовано в три рівні, де кожен рівень готує студента до ринку праці, постійному підвищенню кваліфікації та активної громадянської позиції. Загальний каркас кваліфікаційної системи, узгоджений набір європейських стандартів і правил системи забезпечення якості, а також визнання ступенів і термінів навчання є ключовими характеристиками структури ЗОП.

Ми підтверджуємо мандат робочої структури, заснованої в Берліні, куди входять Панєвропейський орган міжнародної освіти, Європейська мережа забезпечення якості у вищій освіті (ENQA), а також Європейська конфедерація промислових і підприємницьких профспілок в якості нових консультативних членів Робочої групи.

Оскільки Болонський процес призведе до встановлення ЗОП, ми повинні враховувати необхідність можливих змін після 2010 року, аналіз яких доручаємо провести Робочій групі.

Наступна Нарада міністрів відбудеться в Лондоні в 2007 році.

Отже, в документі було підкреслено необхідність вироблення проекту поліпшення сприйняття Болонського процесу в інших регіонах світу шляхом передачі країнам сусідніх регіонів досвіду з

реформування. «Європа знань» тепер уже широко визнана як організований чинник соціального й гуманітарного розвитку, а також як необхідний компонент об'єднання та збагачення європейської людності.

Європейська інтеграція – це входження до єдиної сім'ї європейських народів, повернення до європейських політичних і культурних цінностей; це вагомий стимул для успіху економічної й політичної трансформації, що може стати основою національної консолідації; переходу від закритого тоталітарного до відкритого демократичного суспільства. Інтеграційний процес полягає у впровадженні європейських норм і стандартів в освіті, науці й техніці, поширенні власних культурних і науково-технічних здобутків у ЄС.

У кінцевому результаті такі кроки спрацьовуватимуть на підвищення в Україні європейської культурної ідентичності та інтеграцію до загальноєвропейського інтелектуально-освітнього й науково-технічного простору.

Запитання для самоконтролю, повторення

1. Проаналізуйте передісторію Болонського процесу.
2. У чому полягає сутність Великої Хартії університетів (Болонья, 1988)?
3. Зробіть аналіз Лісабонської конвенції про визначення кваліфікації, що стосується вищої освіти в Європейському регіоні.
4. Розкрийте основні положення Сорбонської декларації, спрямованої на гармонізацію національних систем вищої освіти.
5. Визначте проблематику Лісабонської конвенції і Сорбонської декларації.
6. Здійснити порівняльний аналіз трьох документів – Великої Хартії університетів, Лісабонської конвенції і Сорбонської декларації.
7. У чому полягають основні положення Конвенції вищих навчальних закладів Європи «Формування європейського простору вищої освіти» (Саламанка, 2001)?
8. Яка основна мета Гельсінського семінару (16–17 лютого, 2001, Фінляндія)?
9. Які основні завдання розвитку освіти було визначено на Конвенції

- міністрів вищої освіти Європи "На шляху до європейського простору вищої освіти" (Прага, 2001)?
10. Визначте проблематику Конвенції міністрів вищої освіти Європи "Утворення європейського простору вищої освіти" (Берлін, 2003).
 11. Проаналізуйте Комюніке Європейської конференції міністрів «Європейський простір вищої освіти – досягнення цілей».
 12. Визначте роль університетів у контексті Болонського процесу.
 13. Проаналізувати теоретико-понятійний апарат євроінтеграції в контексті Болонського процесу.
 14. Дайте аналіз ролі освіти в розвитку партнерства з іншими державами в умовах глобалізації ХХІ століття.

Література

1. Байденко В.И. Болонский процесс: Курс лекций / В.И. Байденко. — М.: Логос, 2004. — 208 с.
2. Болонський процес: Документи / Укладачі: З.І. Тимошенко, А.М. Грехов, Ю.А. Гапон, [та ін.]. — К.: Вид-во Європ. ун-ту, 2006. — 169 с.
3. Болонський процес: Нормативно-правові документи / Уклад. З.І. Тимошенко, І.Г. Оніщенко, А.М. Грехов, [та ін.]. — К.: Європ. ун-т, 2009. — 102 с.
4. Болонський процес: тенденції, проблеми, перспективи / Уклад. В.П. Бех, Ю.Л. Маліновський. — К., 2011. — 221 с.
5. Болонський процес у фактах і документах (Сорбонна – Болонья – Саламанка – Прага – Берлін) / Упоряд.: М.Ф. Степко, Я.Я. Болюбаш, В.Д. Шинкарук, [та ін.]. — Тернопіль : Економ. думка, 2003. — 60 с.
6. Головчук А.Ф. Університетська освіта в Україні та Болонський процес: навчальний посібник і термінологічний словник // А.Ф. Головчук, Т.Д. Іщенко, О.О. Акімов, [та ін.]. / За ред. А.Ф. Головчука. — К.: Аграрна освіта, 2007. — 83 с.
7. Ніколаєнко С.М. Вища освіта – джерело соціально-економічного і культурного розвитку суспільства. / С.М. Ніколаєнко . — К.: Знання, 2005. — 319 с.

Тема 8.

ЄВРОПЕЙСЬКА КРЕДИТНО-МОДУЛЬНА СИСТЕМА ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАННЯ: ЇЇ СУТЬ І ЗНАЧЕННЯ.

Короткий зміст теми. Європейська кредитно-трансферна система (ECTS), її мета та завдання. Принципи навчання за кредитно-модульною системою. Мотивація навчання. Основні нормативно-правові документи, що регулюють організаційно-методичне забезпечення КМС.

Основні ознаки Європейської кредитно-трансферної системи (ECTS). Основні елементи механізму дії системи ECTS: інформаційний пакет, договір на навчання (між вузом і студентом), реєстрація оцінки знань. Координатори ECTS. Кредит як основний структурний елемент ECTS. Заліковий кредит. Перезарахування кредитів. Сутність поняття «модуль». Модульна оцінка з навчальної дисципліни. Технологія оцінювання. Шкала оцінювання.

Значення європейської кредитно-модульної системи навчання.

Основні терміни і поняття: Європейська кредитно-трансферна система (ECTS), кредитно-модульна система навчання, інформаційний пакет, договір на навчання, реєстрація оцінки знань, кредит, модуль, модульна оцінка, шкала оцінювання, рейтингова оцінка.

8.1. Мета та основні завдання кредитно-модульної системи навчання.

Одним із найважливіших стратегічних завдань на нинішньому етапі модернізації системи вищої освіти України є забезпечення якості підготовки фахівців на рівні міжнародних вимог.

Відомо, що зі створенням загальноєвропейського простору вищої освіти перед студентами розкриваються можливості вільного пересування в межах усього простору, тобто вони мають змогу навчатися або завершувати освіту за межами своєї країни у будь-якому закордонному вищому навчальному закладі, з яким його рідний заклад має партнерські стосунки (угоду про співпрацю).

Для гарантування прозорості й полегшення визнання за кордоном навчальних досягнень студента, здобутих у навчальному закладі рідної

країни, з метою продовження його навчання чи визнання диплому як підстави для працевлаштування, розроблено загальнозрозумілу систему оцінювання, що базується на обліку кредитів та оцінок. Назвала цю систему Європейською системою перезарахування кредитів або Європейською кредитно-трансферною системою.

Європейська кредитно-трансферна система (з англ. European Credit Transfer System – ECTS) – це система, що створена для забезпечення єдиної міждержавної процедури виміру й порівняння між закладами освіти результатів навчання студентів, їхнього академічного визнання. Вона розроблена для забезпечення мобільності студентів, спрощує розуміння й порівняння навчальних програм і навчальних досягнень студентів як між вітчизняними, так й іноземними навчальними закладами.

Європейська система трансферу кредитів (ECTS) стала першим європейським досвідом використання кредитної системи у вузах-партнерах. Вона виникла в 1988 році у рамках програми «Еразмус» (1989–1996) і апробувалася впродовж 6 років 145 вузами європейських країн.

Названа програма на честь Еразма Роттердамського – філософа і науковця, який багато мандрував Європою, працював у різних університетах і майже 500 років тому зрозумів переваги мобільності та міжнародного співробітництва в освіті та навчанні.

Дана програма розроблена для вирішення таких основних проблем:

- структуризація навчальних планів вищих навчальних закладів різних країн із метою забезпечення їхньої сумісності;
- розширення можливостей для мобільності студентів;
- академічне визнання.

Ця система запроваджується на інституціональному, регіональному, національному та європейському рівнях і є однією з ключових вимог Болонської декларації 1999 року.

У 2004 році була започаткована програма Еразмус Мундус (Erasmus Mundus) – освітня програма ЄС, спрямована на активізацію міжнародного співробітництва та підвищення мобільності серед студентів, викладачів, науковців європейських університетів і вищих навчальних закладів третіх країн на всіх континентах.

Намагаючись перетворити ЄС на світового лідера в освіті, а європейські університети – на осередки знань і центри інновацій, програма Еразмус Мундус також ставить за мету сприяння взаєморозумінню між людьми та культурами, активізацію міжкультурного діалогу.

Сучасний другий етап програми Еразмус Мундус II розрахований на 2009–2013 рр. Загальний бюджет програми – 493,69 млн. євро для Компонентів 1 і 3 і близько 430 млн. євро – для Компоненту 2. Протягом 2009–2013 рр. ЄС збільшуватиме підтримку найталановитіших студентів і викладачів з країн, які не належать до Євроспільноти, надаючи їм гранти на участь у спільних програмах в Європі. Крім того ЄС розширить масштаби програми Еразмус Мундус II до рівня підготовки докторів і збільшить фінансову підтримку європейських студентів.

Усі заходи, передбачені програмою Еразмус Мундус II на період 2009–2013 рр., здійснює Виконавче агентство з питань освіти, аудіовізуальних засобів і культури (EACEA) під керівництвом Генерального директорату Європейської Комісії з питань освіти та культури (DG EAC) і Бюро співпраці EuropeAid (Генеральний директорат Європейської Комісії з питань зовнішньої допомоги (DG AIDCO)).

Другий етап програми Еразмус Мундус має три компоненти (напрями):

Компонент 1: Спільні курси і програми Еразмус Мундус:

- спільні, розроблені за участю консорціуму університетів, магістерські (1a) та докторські (1b) програми;
- стипендії для тих студентів, які обирають ці програми;
- стипендії для підготовки та викладання спільних програм і проведення досліджень у рамках навчання.

Участь у цьому компоненті програми можуть брати:

- українські студенти або випускники, які вже здобули вищу освіту (ступінь бакалавра, магістра або їх еквіваленти), аспіранти, докторанти, молоді науковці;
- українські науковці й викладачі, на запрошення своїх колег з європейських університетів, також можуть долучитися до розробки

курсів і програм Еразмус Мундус (за чинними умовами, треті країни, включаючи Україну, не можуть виступати ініціаторами або заявниками на створення консорціуму та розробку курсів і програм Еразмус Мундус).

Вимоги до претендентів на стипендію програми Еразмус Мундус поділяються на дві групи:

- *загальні вимоги* до потенційних учасників: студенти повинні мати високу мотивацію і високий рейтинг у навчанні й вільно володіти іноземними мовами, що підтверджується відповідними сертифікатами; правильно заповнити й своєчасно надіслати аплікаційну форму, надати всі необхідні документи;
- *специфічні вимоги* розробляються членами консорціуму, який готував обрану претендентом навчальну програму і веде викладання за нею.

Компонент 2: Партнерство Еразмус Мундус (колишній напрям Еразмус Мундус: Вікно зовнішньої співпраці):

- налагодження партнерства між університетами ЄС і третіх країн із метою обміну студентами (бакалаврський, магістерський, докторський рівні) та науково-педагогічними кадрами;
- стипендії для студентів, викладачів, науковців з європейських вищих навчальних закладів і третіх країн.

За цим компонентом програми з конкретною метою утворюється партнерство між європейськими університетами та вищими навчальними закладами третьої країни або групи країн. Стипендії для студентів і викладачів на оплату подорожування, навчання, проведення досліджень тощо надаються, щоб сприяти досягненню загальної мети партнерства. Передбачено двосторонній обмін, тож у рамках утвореного партнерства в українських університетах можуть викладати зарубіжні викладачі й навчатися студенти-іноземці.

У цьому компоненті програми можуть брати участь:

- вищі навчальні заклади та науково-дослідні інституції з країн ЄС і третіх країн, але вони не можуть самотійно подавати заявки на участь від імені цілого консорціуму, партнерства або мережі – заявку подає один із вищих навчальних закладів ЄС, учасник Хартії Еразмус Мундус;
- студенти, аспіранти, докторанти, науковці та викладачі вищих

навчальних закладів країн – членів ЄС і третіх країн.

У 2009 р. Проект передбачав для України 98 грантів на мобільність для студентів, аспірантів, докторантів, викладачів українських університетів і вищих навчальних закладів – учасників партнерства.

Українськими учасниками консорціуму були і є:

- Національний медичний університет ім. О.О. Богомольця;
- Дніпропетровський національний університет;
- Харківська національна академія міського господарства;
- Львівський національний університет ім. Івана Франка;
- Національний університет ім. Тараса Шевченка;
- Таврійський національний університет ім. В.І. Вернадського.

Загалом участь у програмі партнерств беруть 735 вищих навчальних закладів, із них: 349 університетів ЄС і 386 університетів за межами ЄС.

***Компонент 3:** Проекти з пропагування освіти взагалі та міжнародної співпраці в освіті зокрема.*

В епоху економіки знань додана вартість й економічне зростання досягаються за рахунок освіти та інновацій. Відповідно, університети перетворюються на центри, де акумулюються знання і народжуються інновації.

Проекти в рамках зазначеного компонента спрямовані на підвищення привабливості вищої освіти в ЄС, її пропагування в третіх країнах, посилення міжкультурної співпраці, поширення й поглиблення міжкультурного діалогу.

Участь у цьому компоненті програми можуть брати:

- вищі навчальні заклади та науково-дослідні інституції з країн – членів ЄС і третіх країн;
- інші організації освітньої галузі, орієнтовані на підтримку розвитку сфери вищої освіти.

Мінімальний склад партнерства – мінімум 3 інституції країн ЄС та 2 – з інших країн, які можуть брати участь у програмі Еразмус Мундус.

Із 2007 року чотири такі проекти запроваджувалися за участю українських партнерів:

- 1) «ТЕА ТЕАМ – Підготовка освітніх радників щодо посилення академічної мобільності», Міжнародний освітньо-консультативний центр;

2) «ISEKI-MUNDUS – Інтеграція безпеки та знань про навколишнє середовище у світову харчову науку»;

3) «ISEK-IMUNDUS 2 – Інтернаціоналізація і сталість мережі ISEKI», Одеська національна академія харчових технологій і Національний університет харчових технологій;

4) «SDPROMO II – Пропагування європейської освіти зі сталого розвитку», Національний технічний університет «Київський політехнічний інститут».

Незважаючи на те, що більшість заходів у рамках програми Еразмус Мундус зорієнтовано на вищі навчальні заклади й окремих студентів, дослідників та викладачів, програма є відкритою і для інших організацій, які працюють у сфері вищої освіти, зокрема для державних установ, неприбуткових організацій, професійних асоціацій, торгово-промислових палат, підприємств тощо. Ці організації можуть брати участь в усіх компонентах програми як партнери чи асоційовані члени. Крім того, вони можуть самостійно подавати заявки і координувати проекти в рамках Компоненту 3.

Входження України до єдиного Європейського та Світового освітнього простору неможливе без запровадження такого багатоцільового механізму як Європейська кредитно-трансферна система (ECTS). Окремі вищі навчальні заклади України мають досить вагомі напрацювання із впровадження елементів ECTS, зокрема з модульно-рейтингової системи оцінювання знань студентів.

Кредитно-модульна система організації навчального процесу (КМСОНП) – це нова модель організації навчального процесу, що ґрунтується на поєднанні модульних технологій навчання та залікових освітніх одиниць (залікових кредитів), тобто діє на основі Європейської системи трансферу оцінок.

Метою впровадження кредитно-модульної системи є підвищення якості підготовки фахівців і забезпечення на цій основі конкурентоспроможності випускників та престижу української вищої освіти у світовому освітньому просторі.

Кредитно-модульне навчання дає можливість забезпечити суттєву демократизацію навчально-виховного процесу у вузі, створити умови для реальної зміни ролі й місця студента, перетворити його з об'єкта на

суб'єкт процесу навчання, надати педагогічному процесу необхідної гнучкості для того, щоб реалізувати принцип індивідуалізації навчання.

Суть модульного навчання полягає в тому, що студент більш самостійно або повністю самостійно може працювати із запропонованою йому індивідуальною навчальною програмою, що містить цільовий план дій, банк інформації та методичне керівництво з досягнення висунутих дидактичних цілей. Функції педагога можуть змінюватися від інформаційно-контролюючої до консультативно-координуючої.

Введення кредитної системи навчання полегшує академічні контакти з іноземними університетами, зокрема, приєднання вузу до ECTS, дає змогу враховувати зароблені в іншому вузі кредити в загальній сумі кредитів для одержання диплома.

До *основних завдань кредитно-модульної системи* можна віднести:

- адаптацію ідей Європейської кредитно-трансферної системи до системи вищої освіти України для забезпечення мобільності студентів у процесі навчання та гнучкості підготовки фахівців, враховуючи швидкозмінні вимоги національного та міжнародного ринків праці;
- забезпечення можливості навчання студентів за індивідуальною варіативною частиною освітньо-професійної програми, що сформована за вимогами замовників та побажаннями студента й сприяє його саморозвитку та підготовці до життя у вільному демократичному суспільстві;
- підвищення мотивації студентів до набуття знань та умінь, а також відповідальності за результати власної навчальної діяльності;
- стимулювання систематичної та якісної аудиторної та самостійної роботи студентів, ефективної практичної підготовки з метою досягнення високої якості вищої освіти;
- прищеплення студентам почуття навчальної дисциплінованості;
- усунення безплідних за своєю кінцевою суттю «штурмів» під час екзаменаційних сесій, зниження до всього пікових психологічних та емоційних перевантажень студентів і викладачів;
- забезпечення мобільного зворотного зв'язку у системі «викладач-

- студент»;
- підвищення об'єктивності оцінювання рівня набутих студентами знань та умінь.

8.2. Принципи кредитно-модульної системи навчання.

Основними *принципами* навчання за модульно-рейтинговою системою є *регулярність* та *інтенсивність*. Інтенсивний процес навчання передбачає постійну роботу студентів у ритмі, заданому необхідністю досягти кінцевої мети кожного модуля у час, що відведений для його виконання. Водночас кожен студент має можливість самостійно планувати інтенсивність занять, навчатися з тією швидкістю, яка його найбільше влаштовує (в межах програмних завдань кожного модуля).

Як зазначає В. Оритинський, у процесі впровадження КМСОНП слід дотримуватися таких *основних принципів*:

1. *Принцип порівняльної трудомісткості кредитів*, суть якого полягає у досягненні кожним студентом встановлених ECTS норм, що забезпечують академічну мобільність студентів, державне й міжнародне визнання результатів освіти на конкретних етапах виконання індивідуального навчального плану.

2. *Принцип кредитності*, який полягає в декомпозиції змісту освіти й навчання на відносно єдині та самостійні за навчальним навантаженням студентів частини, які забезпечують:

- на рівні індивідуального навчального плану – набір (акумуляція) заданої трудомісткості кількості кредитів, що відповідають розрахунковій нормі виконання навчального навантаження в умовах кредитно-модульної організації навчального процесу;
- на рівні вивчення навчальної дисципліни – набір (акумуляція) заданої для цієї дисципліни кількості кредитів, що містять виконання необхідних видів діяльності, передбачених програмою вивчення дисципліни.

3. *Принцип модульності*, що визначає підхід до організації оволодіння змістовими модулями і виявляється через специфічну для

модульного навчання організацію методів і прийомів навчально-виховних заходів, основним змістом яких є активна самотійно-творча пізнавальна діяльність студента.

4. **Принцип методичного консультування**, що полягає в науковому й інформаційно-методичному забезпеченні діяльності учасників освітнього процесу.

5. **Принцип організаційної динамічності**, що полягає у забезпеченні можливостей зміни змісту навчання з урахуванням динаміки соціального замовлення і потреб ринку праці.

6. **Принцип гнучкості та партнерства**, що полягає у побудові системи освіти таким чином, аби зміст навчання й шляхи досягнення цілей освіти та професійної підготовки відповідали індивідуальним потребам і можливостям студента.

7. **Принцип пріоритетності змістової й організаційної самотійності та зворотного зв'язку**, що полягає у створенні умов організації навчання, що вимірюється та оцінюється за результатами самотійної пізнавальної діяльності студентів.

8. **Принцип науковості та прогностичності**, що полягає у побудові (встановленні) стійких зв'язків змісту освіти з науковими дослідженнями.

9. **Принцип технологічності та інноваційності**, що полягає у використанні ефективних педагогічних та інформаційних технологій; це сприятиме якісній підготовці фахівців із вищою освітою й входженню в єдиний інформаційний та освітній простір.

10. **Принцип усвідомленої перспективи**, що полягає у забезпеченні умов для ґрунтовного розуміння студентом цілей освіти та професійної підготовки, а також можливостей їх успішного досягнення.

11. **Принцип діагностичності**, що полягає у забезпеченні можливості оцінювати рівень досягнення та ефективності, сформульованих і реалізованих у системі цілей освіти та професійної підготовки.

Основними нормативно-правовими документами, які регулюють організаційно-методичне забезпечення КМС, є: накази Міністерства освіти і науки України від 23.01.2004 року № 48 «Про проведення педагогічного експерименту з кредитно-модульної системи організації

навчального процесу»; від 23.01.2004 року № 49 «Про затвердження програми дій щодо реалізації положень Болонської конвенції в системі вищої освіти і науки України на 2004–2005 роки»; від 20.10.2004 року № 812 «Про особливості впровадження кредитно-модульної системи організації навчального процесу»; від 29.07.2005 року № 454 «Про невідкладні заходи щодо забезпечення функціонування та розвитку освіти в Україні»; від 30.12.2005 року № 774 «Про впровадження кредитно-модульної системи організації навчального процесу» та інші.

Отже, кредитно-модульна система передбачає не стільки розподіл змісту навчання відповідних освітньо-професійних програм на модулі, як впровадження модульних технологій навчання, що передбачає обов'язковий розподіл кожного змістового модуля на навчальні елементи, а з кожного навчального елемента – розробка викладачем навчально-методичного забезпечення самостійної підготовки для кожного студента (індивідуальні завдання, пояснення, поради, літературні джерела інформації, алгоритми розв'язання задач, тести для самоконтролю тощо). Таке забезпечення навчального процесу не менш, якщо не більш, важливе, ніж розподіл змісту навчання на модулі, що гарантує якість вищої освіти, мобільність усіх суб'єктів навчання, їх конкурентоспроможність, що є основними принципами Болонського процесу.

Кредитно-модульна система є її своєрідним засобом переходу вищих навчальних закладів від інформаційно-повідомного, проблемно-технологічного чи лекційно-репродуктивного до інноваційно-дослідницького навчання (набуття наперед заданих знань), організації самостійного навчання студентів і отримання потрібних їм знань. Тобто, акцент підготовки фахівців переноситься з навчальних занять на самостійну роботу студента, що потребує допоміжного матеріально-технічного й навчально-методичного забезпечення.

8.3. Основні ознаки та засоби Європейської кредитно-трансферної системи (ECTS).

ECTS може мати успіх лише за умов добровільної участі, прозорості, гнучкості й клімату взаємної довіри та впевненості. Штат

працівників потрібно інформувати й готувати до застосування норм і механізмів ECTS.

Основними вимогами є:

- призначення координатора ECTS від навчального закладу;
- призначення координаторів ECTS із числа працівників кафедр (факультетів) за дисциплінами на усіх факультетах, що мають намір користуватися ECTS;
- призначення кредитів ECTS для блоків курсу;
- випуск інформаційного пакета щодо всіх навчальних предметів/дисциплін, у яких ECTS буде використовуватися/використовується, рідною мовою та однією з мов країн ЄС;
- використання форм заяв для студентів, перелік оцінок дисциплін і навчальних контрактів.

За своєю суттю ECTS жодним чином не регулює змісту, структури чи еквівалентності навчальних програм. Це питання якості, що повинні визначатися самими вищими навчальними закладами під час створення необхідних баз для укладання угод про співпрацю, двосторонніх чи багатосторонніх. Кодекс хорошої практики, що називається ECTS, забезпечує тих дійових осіб інструментами, щоб створити прозорість і сприяти визнанню освіти.

Призначення координатора ECTS

Навчальні заклади, які користуватимуться ECTS, повинні призначити координатора ECTS від закладу і від кожного задіяного факультету. Їхня роль полягатиме у тому, щоб займатися адміністративними й академічними аспектами ECTS і надавати консультації студентам.

Ця частина в загальних рисах описує роль, яку координатори ECTS відіграють у втіленні в життя процесу ECTS, хоча певний розподіл обов'язків між координаторами від закладу і факультету може змінюватися від закладу до закладу. До компетенції закладу належить прийняття рішень стосовно розподілення завдань між координаторами ECTS та іншими колегами, які займаються міжнародними зв'язками.

Координатор ECTS від закладу.

Важливість ролі координатора від закладу полягає в тому, щоб гарантувати виконання зобов'язань закладу перед нормами ECTS і

механізмами реалізації. До загальних обов'язків координатора входить сприяння поширенню ECTS як на рівні закладу, так і за його межами, наприклад, у рамках міжнародних програм про співпрацю, сприяння практичному втіленню ECTS і надання підтримки координаторам від факультетів.

Передусім у великих закладах важливо, щоб координатором від закладу була особа достатньо високого рангу, яка матиме міцні зв'язки як із навчальною, так і з адміністративною структурами закладу.

Більш конкретними завданнями буде інформувати студентів про ECTS і узгоджувати підготовку, виробництво та доставку партнерам пакетів інформації з координаторами від факультетів. Координатор від закладу також буде відповідальним за договірні заходи з Європейською комісією і з Державним органом присвоєння грантів.

Координатор ECTS від факультету.

Координатор від факультету, звичайно, буде тією особою, яка підтримуватиме ділові зв'язки зі студентами та викладацьким складом кафедри чи факультету й займатиметься, переважно, практичними й навчальними аспектами реалізації ECTS. Він більш детально інформуватиме студентів про ECTS, наприклад, забезпечуватиме студентів інформаційними пакетами, що надійшли від закладів-партнерів, допомагатиме студентам заповнити форму заяви, пояснюватиме процедуру визнання освіти й оформлення документів (навчальний контракт, перелік оцінок дисциплін) і т.д. Координатор від факультету спрямовуватиме студента на розробку програми навчання, поєднуючи навчальні вимоги з індивідуальними інтересами. Зв'язок між місцевими і закордонними закладами офіційно здійснюється координаторами від факультетів, які обмінюються формами заяв і підписаними копіями, обговорюють програми навчання, готують перелік оцінок дисциплін для студентів, які від'їжджають на навчання, а також для тих, хто повертається після завершення навчання в їхньому закладі.

Координатори від факультетів інформуватимуть своїх колег про ECTS і її втілення з точки зору розподілення кредитів для всіх курсів кафедри / факультету. Він готуватиме ту частину інформаційного пакета, що стосуватиметься їхньої кафедри / факультету.

Обидва координатори гарантуватимуть плавну інтеграцію приїжджих студентів на рівні їхніх закладів. Вони також забезпечуватимуть, аби студенти, які від'їжджають, досягли успіхів у закордонних закладах шляхом підтримання з ними постійного контакту.

Основними ознаками ECTS є:

1. ECTS засновано на конвенції про 60 кредитних заліків з обсягу робіт студентів за один академічний рік. Обсяг робіт студентів за повний робочий час навчальної програми в Європі становить переважно 36–40 тижнів на рік, у такому випадку один кредит становить від 24 до 36 робочих годин.

Обсяг робіт – це час, за який пересічний студент отримає необхідний результат навчання. Кредит також підсумовує результат навчання.

Результати навчання – це знання, які свідчать, що студент знатиме, розумітиме або на що буде здатний після закінчення короткого чи тривалого навчання.

Кредити в ECTS можна отримати після закінчення відповідної роботи та оцінки здобутого результату.

2. Розміщення кредитів ECTS протягом офіційного циклу програми навчання. Повний обсяг робіт, потрібний для закінчення першого рівня циклу, становить 3–4 роки (тобто 180 або 240 кредитів) – бакалавр.

3. Студентський обсяг робіт в ECTS включає час, проведений на лекціях, семінарах, час для самостійних робіт, підготовки до іспитів, їх складання тощо.

4. Кредити поширюються на всі компоненти навчальної програми (модулі, курси, дипломні роботи). Крім того вони відображають обсяг робіт кожного з необхідних компонентів, включених до програми, відносно всього обсягу робіт, потрібного для закінчення повного циклу навчання.

5. Представлення студента здійснюється документально на локальному або національному рівні. Відповідно до шкали рівнів ECTS, студентів оцінюють за статистичною базою. Тому статистичні дані — це перший крок представлення студента для прийняття до ступеневої системи ECTS. За прохідним балом визначають, на який ступінь буде

зараховано студента. Наприклад:

- A (найкращий) 10 %,
- B (добре) – 25 %,
- C (добре) – 30 %,
- D (задовільно) – 25 %,
- E (задовільно) – 10 %.

Рівні FX і F характеризують студентів, яким не пощастило: FX означає, що «необхідно виконати більше робіт», дає можливість повторного складання,

F — «треба значно більше працювати», обов'язкове повторення курсу.

Висновок про погані результати, як правило, не вноситься до залікового документа.

ECTS забезпечує прозорість через такі засоби:

1. *Кредити ECTS*, які є числовим еквівалентом оцінки, що призначається розділам курсу, щоб окреслити обсяг навчального навантаження студентів, необхідний для завершення курсу.

2. *Інформаційний пакет*, який дає письмову інформацію студентам і працівникам про навчальні заклади, факультети, організації та структуру навчання й розділів курсу.

3. *Перелік оцінок із предметів*, який свідчить про здобутки студентів у навчанні у спосіб, який є всебічним і загальнозрозумілим, і може легко передаватися від одного закладу до іншого.

4. *Навчальний контракт*, що стосується навчальної програми, яка вивчатиметься, і кредитів ECTS, які будуть присвоюватися за успішне її закінчення, є обов'язковим як для місцевого і закордонного закладів (home and institutions), так і для студентів.

Розглянемо їх детальніше.

Інформаційний пакет

Призначення інформаційних пакетів у тому, щоб сприяти прозорості навчальної програми, допомагати викладачам орієнтувати студентів на вибір відповідних програм і планувати їхнє навчання за кордоном, забезпечувати практичною інформацією.

Для участі в системі університети готують щорічно обновлювані інформаційні пакети з повним описом курсів, їх змісту, вимог до

підготовки, системи оцінки, методики навчання, структури кафедр, що ведуть підготовку. Крім того, інформація повинна включати повний навчальний план по даному рівню підготовки, загальну інформацію про університет, інфраструктуру, адміністративних процедурах для реєстрації на програму й академічний календар.

В інформаційний пакет також включено порядок прийому, типи курсів, методики і технології викладання, величини кредитів і їх структура, назви факультетів і департаментів, що забезпечують читання курсів. Умови проведення іспитів і оцінки знань, ступені та звання, що привласнюються по закінченні вузу, також включені в пакет. Студент заповнює заяву за установленою формою.

Інформаційні пакети можуть бути першим контактом, який має студент чи координатор з іншою установою, отже це повинні бути чіткі документи, які викладають те, що заклад пропонує у такий спосіб, аби студенти, орієнтовані їхніми викладачами, могли реально оцінити, що із запропонованого підходить їм найкраще. Додаткова інформація може бути надана на пізнішій стадії, коли закордонний заклад прийме заяву.

Інформаційні пакети повинні систематично – кожного року – оновлюватися й бути легко доступними для користувачів, студентів і викладацького складу або у бути роздрукованими, або на дискеті. Встановлення електронного зв'язку між закладами-партнерами виявилось ефективним засобом розповсюдження інформаційних пакетів. Рекомендується, щоб кожен заклад випускав свою інформацію двома мовами: рідною та однією із мов країн Європейського Союзу і вчасно поширював її серед своїх партнерів, щоб дозволити студентам і їхнім викладачам зробити свій вибір і підготувати програму навчання за кордоном.

Із зростанням рівня участі в ECTS існує пропозиція про представлення інформаційних пакетів про ECTS в Інтернеті. Ця пропозиція є цілком логічною, але, насправді, інтернетпакети зможуть лише замінити паперові копії, якщо викладацький склад і студенти закладів-партнерів мають регулярний доступ до Інтернету.

Очевидно, що інформаційний пакет, що стосується ECTS, чи то на папері, чи в Інтернеті, повинен представляти навчальні програми та розділи курсу, виражені в кредитах ECTS, і мусить уникати будь-якої

можливості сплутування систем кредитів, якими користуються на рівні закладу чи держави, з системами кредитів ECTS.

Пропонується перелік елементів, які необхідно включити в інформаційний пакет.

ЗМІСТ

ВСТУП – ЩО ТАКЕ ECTS?

I – НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД

- A. Назва й адреса
- Б. Академічний календар
- В. Координатор від закладу
- Г. Загальний опис закладу
- Д. Процедура реєстрації

II – ЗАГАЛЬНА ПРАКТИЧНА ІНФОРМАЦІЯ

- A. Формальності, прийняті у країні, що приймає студентів
- Б. Як туди потрапити
- В. Вартість проживання
- Г. Забезпечення житлом
- Д. Здоров'я і страхування
 - 1. Медичне обслуговування
 - 2. Студенти з особливими потребами
 - 3. Страхування
- Е. Умови для навчання у закордонному закладі
 - 1. Бібліотеки
 - 2. Умови для навчання
- Є. Інша практична інформація
- Ж. Позапрограмна діяльність і дозвілля

III – ФАКУЛЬТЕТ

A – Загальний опис. Інформація про факультет і характерні особливості, що є загальними для всіх курсів.

Б – Ступенева структура

- 1. Кваліфікація.
- 2. Діаграма структури курсу .

В – Індивідуальні розділи курсу

- 1. Ідентифікація
- 2. Опис

3. Рівень
4. Обов'язкові чи факультативні розділи курсу
5. Викладацький склад
6. Тривалість періоду (1-й семестр, 2-й семестр і т.д.)
7. Методика викладання та методи навчання
8. Оцінювання
9. Мова
10. Розподіл кредитів ECTS

IV – СЛОВНИК

V – ПРИКЛАДИ ХОРОШОЇ ПРАКТИКИ

ПОКАЖЧИК ЗМІСТУ.

Перелік оцінок вивчених дисциплін

Переліки оцінок вивчених предметів дають характеристику знань студента у системі ECTS до і після періоду навчання за кордоном. Кожний курс, який вивчав студент, записується у переліку оцінок вивчених дисциплін не лише за системою ECTS, але також за шкалою місцевого вищого навчального закладу і, можливо, за оціночною шкалою, узгодженою зі шкалою оцінювання ECTS. Комбінація балів і кредитів за системою ECTS представляє результати навчання студента відповідно до кількісної та якісної характеристик.

Підписана копія переліку оцінок дисциплін повинна бути представлена всім залученим сторонам, місцевому навчальному закладу, закордонному навчальному закладу і студентові.

Перелік оцінок вивчених дисциплін має бути представлений місцевим навчальним закладом для студентів, які вирушають за кордон, до початку їхнього навчання за кордоном.

Перелік оцінок вивчених дисциплін студентів, які вирушають вчитися за програмою ECTS, повністю повинен включати всі оцінки предметів попередньої вищої освіти і має додаватися до студентської анкети-заяви, яка надсилається до закладу(ів), в якому студент має намір проходити навчання.

Деякі пункти, які ще не можуть бути заповненими на час посилення заявки (наприклад, оцінки поточного навчального року), можуть заповнюватися пізніше.

Наявність переліку оцінок дисциплін до того, як студент вирушає за

кордон, полегшує залучення до закордонної програми. Це допомагає координаторам ECTS закордонного інституту визначити, чи відповідний рівень усіх предметів програми навчання, запропонованій в анкеті-заяві, і чи всі передумови були дійсно виконані.

Перелік оцінок дисциплін – основний документ для повного визнання навчання студента і перезарахування кредитів за системою ECTS і підтверджує про навчання за кордоном для майбутніх роботодавців.

Анкета-заява студента та угода про навчання

Анкета-заява студента

Після вибору закордонного закладу, уважного ознайомлення з його пакетом інформації та консультації зі своїм координатором факультету ECTS студент заповнює анкету-заяву.

Для того, щоб заповнити заяву, студент повинен бути добре ознайомлений з програмою навчання, яку він(вона) вибирає в закордонному ВНЗ, розробленою спільно з координатором факультету ECTS місцевого навчального закладу.

Студент також може за бажанням включити в анкету другий і третій навчальний заклад на вибір, якщо його заява щодо першого закладу не буде прийнята. У такому разі студент за згоди координатора повинен буде підготувати угоду про навчання для кожного навчального закладу, до якого він подає заяву.

Угода про навчання

Коли три залучені сторони – студент, місцевий навчальний заклад і закордонний навчальний заклад – домовилися про програму навчання за кордоном, вони підписують угоду про навчання, яка додається до анкети-заяви. Ця угода, що описує програму навчання за кордоном, повинна бути підписана до того, як студент виїде до місця навчання за кордон.

Студент погоджується виконувати програму навчання в закордонному навчальному закладі як невід'ємну частину його(її) вищої освіти.

Місцевий вищий навчальний заклад гарантує студенту те, що він повністю визнає (зарахує) предмети курсу, перелічені в угоді. Заклад повинен уважно розглянути те, хто повинен підписати цю угоду з його

сторони. Було б добре, щоб навчальний заклад також забезпечив студента письмовим підтвердженням, точно вказуючи, як буде проведено академічне зарахування, наприклад, які з предметів курсу закладу будуть вважатися зарахованими у закордонному вищому навчальному закладі. Якщо програма навчання повинна виконуватись частково або якщо місцевий вищий навчальний заклад сам оцінює студента з окремих дисциплін, це повинно бути чітко відображено в угоді про навчання.

Закордонний ВНЗ підтверджує те, що програма навчання є прийнятною і не суперечить його правилам. Однак визнається, що невелика частина предметів курсу може не узгоджуватись з остаточним розкладом, якщо під час підписання угоди розклад не був відомим. Так само може бути невідомо чи достатня кількість студентів залишиться на предмети курсу при мінімальній вимозі реєстрації, але при підписанні угоди про навчання, навчальний заклад розміщує на предметі курсу максимально дозволєну кількість студентів, якщо під час підписання угоди є місце.

Копію підписаної угоди про навчання потрібно надати всім залученим сторонам, місцевому навчальному закладу, закордонному закладу і студентові.

Зміни в узгодженій програмі навчання

Студенти можуть захотіти змінити узгоджену програму навчання після прибуття у закордонний навчальний заклад з низки причин: розходження в розкладі, невідповідність вибраного курсу (рівень чи зміст чи щось інше). Тому форма угоди про навчання дозволяє змінювати попередньо узгоджену програму про навчання/угоду про навчання.

Угоду всіх сторін про зміни потрібно одержати для того, щоб гарантувати повне академічне визнання всіх предметів курсу, які вивчаються за кордоном. Важливо, щоб студент знав, що остаточні вибрані курси й програми навчання повинні бути схвалені як приймаючим, так і відряджуючим закладом, для того, щоб вони були повністю визнані. Потрібно підкреслити, що зміни до узгодженої програми навчання потрібно здійснити у відносно короткий час після приїзду студента до закордонного ВНЗ. Копію нової угоди про навчання

потрібно представити студенту і координатору обох вищих навчальних закладів.

Отже, в основі системи ECTS лежать три головних компоненти:

- інформація про навчальні програми та досягнення студентів;
- використання оцінювання ECTS, що визначає обсяг роботи, виконаної студентом;
- взаємна згода між освітніми закладами та студентом.

8.4. Кредит як основний структурний елемент ECTS.

Навчальний кредит є одним з *основних структурних елементів ECTS*.

Кредити ECTS – це числовий еквівалент навантаження (від 1 до 60), призначеного для навчальних дисциплін відповідного курсу (року навчання), щоб охарактеризувати навчальне навантаження студента, яке вимагається для їх завершення.

Кредити ECTS відображають кількість роботи, якої вимагає кожна навчальна дисципліна і всі дисципліни відносно загальної кількості роботи, необхідної для завершення повного року академічного навчання в університеті, включаючи лекції, лабораторні, практичні, семінарські заняття, консультації, навчальну та виробничу практики, самостійну роботу, екзамени чи інші види діяльності, пов'язані з оцінюванням. ECTS базується, таким чином, на повному навантаженні студента, необхідному для виконання всіх видів і форм занять упродовж року, а не обмежується тільки аудиторними годинами.

Навчальне навантаження студента на один навчальний рік становить 60 кредитів, відповідно, на семестр – 30, на тетраметр – 15.

Наказом МОН України (від 20.10.2004 р. № 812) встановлено, що один кредит ECTS становить 36 академічних годин. МОН України рекомендує, як уже зазначалося, прийняти однозначну величину кредиту ECTS – 36 академічних годин, куди входять всі види навчального навантаження, при цьому не обумовлено, яка частка кредиту припадає на окремі види діяльності студента. Основна вимога ECTS – самостійна робота студента повинна становити не менше

половини кредиту ECTS, тобто 18 академічних годин (для умов нашої країни).

Отже, відображений у навчальному процесі кредит і обсяг роботи студента містить у собі усі форми навчання і види роботи студента, у кредитах оцінюються: обов'язкові дисципліни, факультативні курси; робота над проектом, курсовою / дипломною роботою; навчальна / виробнича практика; інші форми навчальної діяльності, заплановані навчальним планом.

Таким чином, кредит забезпечує можливість контролю повного обсягу навантаження студента. За розгорнутої системи ефективних курсів (курсів на вибір) система кредитів дозволяє відслідковувати виконання кожним студентом програми для одержання академічного ступеня.

Що таке заліковий кредит?

Заліковий кредит відповідно до наказу МОН України (від 23.01.2004 р. № 48) – це одиниця виміру навчального навантаження для засвоєння змістових модулів навчальної дисципліни.

Тобто, заліковий кредит складається з окремих модулів, які, в свою чергу, – зі змістових модулів, кількість яких може бути різною залежно від тематичного «насичення». Залежно від тривалості вивчення дисципліни та форми підсумкового контролю до залікового кредиту можуть входити один або декілька модулів.

Заліковий кредит – це завершена частина навчальної дисципліни (залік, перехідний залік, екзамен, курсова робота, навчальна практика, виробнича практика), що оцінюється в 100 балів.

Окремими заліковими кредитами є дипломна робота (проект) і державна атестація.

Перезарахування кредитів ECTS.

Перезарахування кредитів у системі ECTS відбувається шляхом обміну переліком оцінок вивчених дисциплін між місцевим і закордонним навчальним закладом і навпаки.

Місцеві й закордонні заклади готують інформацію та обмінюються переліком оцінок дисциплін для кожного студента, який бере участь у ECTS, до і після навчання за кордоном. Копії цих переліків додаються до особистої справи студента. Місцевий навчальний заклад визнає

загальну суму кредиту, одержаного його студентами у закладах-партнерах за кордоном, щоб кредити для пройденого блоку курсу замінили кредити, які у протилежному випадку були б отримані у їхньому місцевому закладі. Навчальний контракт дає студентові гарантію авансом, що кредити для затвердженої програми навчання будуть перезараховані.

Діють дві хороші моделі.

Деякі місцеві заклади дотримуються моделі курсу «рік за роком» чи «семестр за семестром». Тут навчальний контракт між закладами і студентом дозволить блок вибраних розділів курсу замінити роком чи семестром у місцевому закладі. Успішний студент після повернення одержить блок кредитів, який можна занести в офіційні документи студента і така інформація матиме для нього вагоміше значення, ніж перелік індивідуальних розділів курсу. Таким чином, дається повне визнання навчання.

Інші місцеві заклади визначають свою кваліфікацію з точки зору переліку розділів курсу, які необхідно пройти і здати протягом певної кількості років. У навчальні контракти будуть внесені списки розділів курсу чи групи розділів курсу, що відповідають розділам курсу у місцевому закладі й на які буде даватися офіційне визнання освіти. Розділи місцевого курсу могли б справді бути записаними у навчальному контракті поруч із розділами із закордонного курсу (home course). Після повернення успішному студентові присвоюється кредит, що стосується розділів курсу місцевого закладу. Загальну кількість кредитів, визнаних у такий спосіб, слід зіставити із загальною кількістю, присвоєних закордонним закладом. Таким чином, дається офіційне визнання освіти. Ця друга модель є більш складною для використання, але перезарахування "розділ за розділом" потрібне для деяких державних систем і на особливі вимоги деяких професій. Там, де місцевий курс (home course) включає в себе факультативний матеріал як вимогу навчальної програми, перезарахування кредиту щодо цих компонентів може бути досить простим. Справді, заклади можуть використовувати програму з обміну студентами з ECTS, щоб розширити діапазон можливих варіантів вибору, доступних для їхніх студентів.

8.5. Сутність поняття «модуль».

За кредитно-модульної системи організації навчального процесу в вищих навчальних закладах зміст навчальних дисциплін розподіляється на змістові модулі (2–4 за семестр). Змістовий модуль (розділ, підрозділ) навчальних дисципліни містить окремі модулі (теми) аудиторної і самостійної роботи студента.

Згідно з нормативними документами МОН України, **модуль** – це задокументована, завершена частина освітньо-професійної програми (навчальної дисципліни, практики, державної атестації), що реалізується відповідними видами навчальної діяльності студента (лекції, практичні, лабораторні, семінарські та індивідуальні заняття, самостійна робота, практики, контрольні заходи).

Модуль є частиною загального обсягу навчальної інформації, спорідненої за формами і видами навчальної та науководослідної діяльності студента. Модуль включає один або декілька змістових модулів і повинен бути кратним половині кредиту (18 годинам).

Змістовий модуль – це система навчальних елементів, логічно завершена частина теоретичного та практичного навчального матеріалу, яка відповідає певному об'єкту вивчення; змістові модулі формують розділи навчальної дисципліни; навчальна дисципліна формується як сукупність тісно пов'язаних між собою змістових модулів, передбачених для засвоєння протягом відведеного періоду навчання.

Сутність *терміна «модуль»* у теорії навчання визначається також як:

- ◆ це логічно завершена частина теоретичного і практичного навчального матеріалу по окремій навчальній дисципліні або окремий вид роботи (індивідуальне завдання, реферат, контрольна робота тощо) з розробленою системою навчально-методичного та індивідуально-психологічного забезпечення;

- ◆ відносно самостійна частина навчальної інформації, достатня для формування тих чи інших професійних знань, умінь і навичок; ці окремі частини чи розділи навчальної програми повинні піддаватися обов'язковій оцінці;

- ◆ окремий навчальний блок, узгоджений з іншими компонентами

навчального процесу. Це не просто частина навчальної дисципліни, а інформаційний вузол, який, у свою чергу, є одиницею, що уніфікує підхід до структурування цілого на частини, тобто окремі модулі;

- ◆ певна цілісна функціональна система, що забезпечує виконання певної функції від початку до кінця, обмежена визначеними рамками;

- ◆ цільовий функціональний «вузол», у якому навчальний зміст і технологія оволодіння, об'єднані в систему високого рівня цілісності;

- ◆ програма навчання, індивідуалізована за змістом, методами навчання, рівнем самостійності, темпом навчально-пізнавальної діяльності осіб, які навчаються;

- ◆ кожний модуль має свою дидактичну мету, їй має відповідати достатня повнота навчального матеріалу.

Модульна організація змісту навчальної дисципліни вимагає глибокої аналітико-логічної роботи над змістовим наповненням дисципліни, структуруванням її як системи, а не довільного конгломерату наукової інформації; можливість виділити генеральні наскрізні ідеї професійної діяльності, на розкриття і засвоєння яких спрямований кожний модуль, оволодіти способами її практичного застосування і прийняття рішень; розширюється застосування інтерактивних форм та методів роботи студента під керівництвом викладача (тьютора) та повноцінної самостійної роботи в лабораторіях, читальних залах, на об'єктах майбутньої професійної діяльності.

Поділяє дисципліни на модулі керівник курсу в кожному триместрі, визначаючи це в робочому плані (програмі).

Модуль планують на підставі фактичного часу, виділеного на практичні (семінарські, лабораторні) заняття, але не більше 6 годин для кожного.

Зазвичай навчальний рік ділять на три етапи-модулі терміном відповідно 9, 10 та 14 тижнів. Програмний навчальний матеріал також поділений на три модулі, кожен з яких оцінюється відповідною сумою балів.

Кожен із трьох модулів – це логічно завершена частина навчального курсу.

Перший модуль, який називають компенсаторним, використовується для усунення певних недоліків попередньої

підготовки студентів.

Модуль II починається наприкінці першого семестру, коли студенти вже мають сформовану мінімальну понятійну базу з фаху завдяки різноманітним спецкурсам. Він *присвячується формуванню професійно-орієнтованої компетенції* мінімального рівня у межах окремих дисциплін навчального циклу.

Укладаючи програмні модульні завдання, викладач керується такими основними факторами як:

- а) фактор тексту (відповідний відбір матеріалів);
- б) фактор студента (індивідуальні особливості студентів);
- в) фактор завдань (структура та розробка завдань);
- г) фактор навчального середовища;
- д) фактор викладача (ставлення викладача, методи та прийоми, якими він користується).

Гнучка система модуля дозволяє викладачеві враховувати індивідуальні особливості кожного студента, рівень його підготовки та запропонувати різні види додаткових завдань для самостійного опрацювання. Навчальна діяльність за програмами модулів I та II створює умови для формування необхідних умінь, які можна перенести в нові ситуації під час виконання проектних завдань.

Проектна методика навчання реалізується в *модулі III*. Дана методика ґрунтується на прийомах спрямованого на студентів підходу *student-centered approach*, суттю якого є передача студенту ініціативи у навчанні. Цей підхід передбачає перерозподіл сфер відповідальності за кінцевий результат процесу навчання. Викладач перестає бути головним джерелом інформації й основним арбітром в оцінці знань студентів. Згідно з положеннями проектної методики, основна роль викладача – створення необхідних умов для повного розкриття особистого потенціалу кожного студента.

8.6. Технологія оцінювання. Шкала оцінювання.

Кожен змістовий модуль має бути оцінений. За рівнем засвоєного студентом модульного матеріалу з окремої дисципліни викладач виставляє модульну оцінку.

Модульна оцінка по навчальній дисципліні – це сума балів, що її одержав студент у результаті опитування, програмного контролю, виконання контрольної роботи, індивідуального завдання й інших форм контролю.

Визначаючи модульну оцінку, що може бути виставлена на підставі усного опитування, програмного (тестового) контролю, виконання контрольної роботи, колоквиуму, інших форм контролю використовують просту середньоарифметичну за наявності декількох оцінок.

Студент інформується про результати оцінювання навчального модуля, як складової підсумкового оцінювання засвоєння навчальної дисципліни.

Успішність засвоєння окремих кредитних модулів та семестрового контролю оцінюється сумою набраних балів – **рейтинговою оцінкою**, а успішність студента в цілому – за академічними рейтингами (семестровим).

Студент, який набрав протягом семестру необхідну кількість балів, має можливість:

- не складати іспит (залік) і отримати набрану кількість балів як підсумкову оцінку;
- складати іспит (залік) із метою підвищення свого рейтингу за даною навчальною дисципліною;
- ліквідувати академічну різницю, пов'язану з переходом на інший напрям підготовки чи до іншого вищого навчального закладу;
- поглиблено вивчити окремі розділи (теми) навчальних дисциплін, окремі навчальні дисципліни, які формують кваліфікацію, що відповідає сучасним вимогам ринку праці;
- використати час, відведений графіком навчального процесу, на екзаменаційну сесію, для задоволення своїх особистих потреб.

За допомогою шкали екзаменатор виставляє в екзаменаційну відомість на підставі екзаменаційної рейтингової оцінки державну семестрову оцінку з навчальної дисципліни по чотирьохбальній шкалі: «відмінно», «добре», «задовільно», «незадовільно» і вносить її в залікову книжку згідно зі встановленим порядком. Екзаменаційна оцінка є остаточною й не може бути замінена виставленою до цього

рейтинговою оцінкою по навчальній дисципліні. У деяких випадках вона може бути вище або нижче щодо рейтингової оцінки. Рейтингову оцінку з навчальної дисципліни визначають як середню рейтингову і державну екзаменаційну оцінку за 100-бальною шкалою.

Шкала оцінювання

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою	
		для екзамену, курсового проекту (роботи), практики	для заліку
90 – 100	A	відмінно	зараховано
82 – 89	B	добре	
74 – 81	C		
64 – 73	D	задовільно	
60 – 63	E		
35 – 59	FX	незадовільно з можливістю повторного складання	не зараховано з можливістю повторного складання
0 – 34	F	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни	не зараховано з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

Після кожного триместру дирекція визначає рейтинг студента (РС) – це порядкова позиція студента серед студентів конкретного курсу конкретної спеціальності (спеціалізації). Рейтинг студента встановлюють на підставі рейтингової оцінки студента. Рейтинговий контроль починається з модульної оцінки навчальної дисципліни, що виставляє викладач, який проводить практичні, семінарські, лабораторні заняття. Критерій оцінки знань студентів розробляє кафедра і затверджує рада інституту.

Якщо з навчальної дисципліни передбачено залік, то рейтингову оцінку переводять на підсумкову державну оцінку за двобальною шкалою: «зараховано» виставляють студентів, який набрав 60 і більше балів; «не зараховано» – коли студент одержав менше 60 балів. У всіх випадках контролю студентів виставляють рейтингову оцінку за 100-бальною шкалою.

Впровадження модульно-рейтингової системи як форми організації навчального процесу засвідчує, що цю систему успішно застосовують в умовах вищих навчальних закладів України; вона сприяє ефективній успішній роботі студентів й значно підвищує якість навчально-виховного процесу в цілому.

8.7. Значення кредитно-модульної системи навчання.

Впровадження кредитно-модульної системи навчання сприяє підвищенню мотивації студентів до навчання, що полягає у наступному:

- стимулювання студентів до систематичного навчання через поетапне оцінювання ступеня засвоєння навчального матеріалу та запровадження комплексного семестрового й підсумкового контролів без обов'язкової організації сесій;
- усунення випадковості результатів діагностики засвоєння дисципліни завдяки всебічності контролю та збільшення кількості модулів;
- задоволення запитів широкого спектра (економіка, право, екологія, інформатика, філологія тощо) через формування тематичних вибіркового блоків дисциплін;
- створення умов для трансферу навчальних дисциплін та окремих модулів завдяки уніфікації нормативної частини в межах напряму підготовки або галузі знань;
- можливість накопичення кредитів через зарахування вибіркової частини попереднього навчання в будь-якому навчальному закладі.

ECTS дає студентові:

- гарантію академічного визнання навчання за кордоном;
- забезпечення доступу до повноцінних навчальних курсів і академічного життя в іншому вузі; це відрізняє систему від багатьох інших програм студентської мобільності;
- можливість подальшого навчання за кордоном, тому що студент може не повертатися в рідний вуз після навчання за кордоном, а залишитися в приймаючому вузі для одержання кваліфікації або виїхати в третій вуз.

ECTS надає вузові:

- можливість створення прозорості навчальних планів, у яких відбита детальна інформація про зміст навчального процесу на шляху до одержання ступеня;
- допомогу при вирішенні питань академічного визнання кваліфікацій завдяки попередньому узгодженню змісту програми навчання між студентом, його рідним університетом і приймаючим університетом;
- можливість більш чітко відібрати структуру курсів навчального плану, навчальне навантаження студента і результати навчання;
- можливість зберігати свою автономію і відповідальність за всі рішення, що стосуються результатів навчання студентів.

Запитання для самоконтролю, повторення

1. Розкрийте поняття Європейська кредитно-трансферна система (ECTS), кредитно-модульна система організації навчального процесу (КМСОНП).
2. Визначте мету та основні завдання ECTS.
3. Які принципи кредитно-модульної системи навчання ви знаєте?
4. У чому полягає сутність і особливості кредитно-модульної системи навчання?
5. Що таке навчальний кредит?
6. Розкрийте сутність поняття "модуль".
7. Поясніть актуальність якості підготовки фахівців у вищій школі з урахуванням кредитно-модульної системи.
8. Які особливості модульної побудови робочих навчальних програм?
9. Розкрийте проблеми забезпечення якості фахівців у вищій школі України.
10. Поясніть технологію оцінювання за кредитно-модульною системою навчання.
11. Яке співвідношення шкали оцінювання ECTS із національною системою оцінювання в Україні?

Література

1. Вища освіта України і Болонський процес: Навч. посіб. / За ред. В.Г. Кременя. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2004. – 384 с.
2. Головчук А.Ф. Університетська освіта в Україні та Болонський процес: навчальний посібник і термінологічний словник // А.Ф. Головчук, Т.Д. Іщенко, О.О. Акімов, [та ін.]. / За ред. А.Ф. Головчука. – К.: Аграрна освіта, 2007. – 83 с.
3. Гурч Л. Деякі аспекти впровадження європейської системи ECTS у вищу освіту України / Л. Гурч // Персонал. — 2004. — № 12. — С. 68-73.
4. Доценко Ю. Історичний розвиток та недоліки впровадження Болонського процесу в Україні [Текст] / Юлія Доценко // Імідж сучасного педагога. — 2010. — № 2. — С. 8-11.
5. Зайцев М.О. Впровадження кредитно-модульної системи організації навчального процесу як чинник реформування освіти в контексті Болонського процесу: проблеми та прогнози / М.О. Зайцев // Болонський процес: перспективи і розвиток у контексті інтеграції України в європейський простір вищої освіти. — К., 2010. — С. 135-137.
6. Паршакова О. Проблеми організації та контролю самостійної роботи студентів у світлі Болонського освітнього процесу [Текст] / Олена Паршакова // Вища освіта України. — 2010. — № 2. — С. 36-43.
7. Приходченко К.І. Навчання студентів України за Болонською системою як умова підвищення якості освіти [Текст] / К.І. Приходченко // Педагогіка і психологія. — 2011.—№2,—С. 63-70.
8. Ніколаєнко С.М. Вища освіта – джерело соціально-економічного і культурного розвитку суспільства. / С.М. Ніколаєнко – К.: Знання, 2005. – 319 с.
9. Ортинський В.Л. Педагогіка вищої школи. Навчальний посібник / В.Л. Ортинський. – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 472 с.

СЕМІНАРСЬКІ ЗАНЯТТЯ ДО II МОДУЛЯ

План семінарського заняття 5.

Тема. Болонський процес – основа модернізації та реформування вищої освіти в Україні.

Мета: перевірити знання студентів із теми; їх розуміння мети, завдань, змісту та цілей Болонського процесу, основних завдань реформування системи вищої освіти і науки України з огляду на Болонський процес; розвивати пізнавальну активність; виховувати самостійність, інтерес до вивчення дисципліни.

Основні терміни і поняття: вища освіта, Болонський процес, Болонська декларація, реформування освіти, європейський освітній простір.

Обговорення теоретичних питань:

1. Визначте основні напрями розвитку та реформування вищої освіти в Україні.
2. Що таке Болонський процес? Яка його мета?
3. Хто є учасниками Болонського процесу?
4. Проаналізувати цілі Болонської декларації.
5. Визначте, в чому полягають переваги європейської освіти.
6. Проаналізуйте основні завдання входження України в європейський освітній простір.

Практичні завдання:

1. Випишіть країни-члени Болонського процесу:
 - а) з 1999 р. (21 країна);
 - б) з 2001 р. (4 країни);
 - в) з 2003 р. (9 країн);
 - г) з 2005 р. (5 країн).
2. Підготуватися до участі у диспуті на тему: «Необхідність приєднання України до Болонського процесу: основні проблеми і переваги».

Теми для доповідей та рефератів:

1. Болонський процес – система європейських реформ, спрямованих

- на створення спільної Зони європейської вищої освіти.
2. Болонський процес – «за» і «проти».
 3. Рівні Болонського процесу: міжнародний, національний, інституційний.

Література (див. до теми 6).

План семінарського заняття 6.

Тема. Документальне відображення Болонського процесу.

Мета: перевірити знання студентів основних документів, що відображають Болонський процес; розвивати уміння аналізувати матеріали, що стосуються Болонського процесу; виховувати уважність, самостійність, критичність та інші якості мислення у студентів.

Основні терміни і поняття: Болонський процес, Болонська декларація, реформування освіти, європейський освітній простір, євроінтеграція, вища освіта, мобільність студентів, кваліфікація, гармонізація національних систем вищої освіти, семінар, конвенція.

Обговорення теоретичних питань:

1. Проаналізуйте передісторію Болонського процесу. В чому полягає сутність Великої хартії університетів (Болонья, 1988 р.)? Визначте її мету, основні принципи.
2. Яка основна мета Лісабонської конвенції (Лісабон, 1997 р.)? Які основні положення містить у собі документ?
3. Проаналізуйте Сорбонську спільну декларацію про узгодження системи вищої освіти в Європі (Париж, Сорбонна, 1998 р.), розкрийте її основні положення, спрямованих на гармонізацію національних систем вищої освіти.
4. Визначте основну мету та ключові позиції Болонської декларації (Болонья, 1999 р.).
5. Проаналізуйте Саламанську та Празьку конвенції щодо вищої освіти Європи (Саламанка, Прага, 2001 р.).
6. Що нового було визначено на конвенції міністрів вищої освіти Європи "Утворення європейського простору вищої освіти (Берлін, 2003 р.)?

Практичні завдання:

1. Створити хронологічний календар головних подій Болонського процесу.
2. Систематизувати основні документи, що стосуються Болонського процесу.

Теми для доповідей та рефератів:

1. Роль університетів в контексті Болонського процесу.
2. Аналіз теоретико-понятійного апарату євроінтеграції в контексті Болонського процесу.
3. Роль освіти в розвитку партнерства з іншими державами в умовах глобалізації ХХІ століття.

Література (див. до теми 7).

План семінарського заняття 7.

Тема. Європейська кредитно-модульна система організації навчання: її суть і значення

Мета: перевірити знання студентів про особливості впровадження європейської кредитно-модульної системи організації навчання у ВНЗ; розвивати пізнавальну активність, уміння аналізувати; виховувати уважність і спостережливість у професійній діяльності, самостійність.

Основні терміни і поняття: Європейська кредитно-трансферна система (ECTS), кредитно-модульна система навчання, інформаційний пакет, договір на навчання, реєстрація оцінки знань, кредит, модуль, модульна оцінка, шкала оцінювання, рейтингова оцінка.

Обговорення теоретичних питань:

1. Розкрийте поняття Європейська кредитно-трансферна система (ECTS) та поняття кредитно-модульна система організації навчального процесу (КМСОНП). Визначте їх мету та основні завдання.
2. Визначте основні ознаки та засоби Європейської кредитно-трансферної системи (ECTS).

3. Які принципи кредитно-модульної системи навчання ви знаєте?
4. У чому полягає сутність і особливості впровадження кредитно-модульної системи навчання?
5. Що таке навчальний кредит? Розкрийте сутність поняття "модуль".
6. Поясніть технологію оцінювання за кредитно-модульною системою навчання.
7. Яке співвідношення шкали оцінювання ECTS із національною системою оцінювання в Україні та вузу, де ви навчаєтесь?

Практичні завдання:

1. Розглянути таблицю співвідношення шкали оцінювання ECTS з національною системою оцінювання в Україні та ПДАА.
2. Підготуватися до участі у диспуті «Що дає КМСОНП студентів, Вузу?».

Теми для доповідей та рефератів:

1. Актуальність якості підготовки фахівців у вищій школі з урахуванням кредитно-модульної системи.
2. Особливості модульної побудови робочих навчальних програм.
3. Оцінювання в системі ECTS.
4. Досвід використання ECTS у країнах Європи.
5. Переваги та проблеми ECTS.

Література (див. до теми 8).

**ПИТАННЯ ДО МОДУЛЬНОГО КОНТРОЛЮ
З ДИСЦИПЛІНИ
«Вища освіта і Болонський процес»**

1. Розкрийте поняття «освіта», «вища освіта», «система освіти». Визначте мету та завдання сучасної вищої освіти.
2. Охарактеризуйте основні принципи вищої освіти в Україні.
3. Розкрийте структуру системи вищої освіти в Україні.
4. Поясніть наукові засади формування змісту вищої освіти в Україні.
5. Назвіть основні документи, що визначають зміст освіти в навчальних закладах України.
6. Визначте основні напрями розвитку та реформування вищої освіти в Україні.
7. Що таке Болонський процес? Яка мета та головні завдання Болонського процесу.
8. Назвіть країни-учасників Болонського процесу.
9. Визначте основні завдання входження України в європейський освітній простір.
10. Поясніть роль магістрів у досягненні цілей Болонського процесу й підвищення якості вищої освіти.
11. Зробіть порівняльний аналіз систем вищої освіти країн Європи (на вибір) і України.
12. Визначте основні завдання, принципи та етапи формування Європейського простору вищої освіти.
13. Європейська хартія університетів (дати аналіз).
14. Лісабонська конвенція (дати аналіз).
15. Сорбонська декларація (дати аналіз).
16. Конференція вищих навчальних закладів і освітніх організацій в місті Саламанка (дати аналіз).
17. Конференція міністрів освіти в Берліні (дати аналіз).
18. Поясніть роль інформаційних технологій в освітньому процесі (розкрийте нові освітні технології).
19. Які перспективи розвитку вищої освіти після Болонського процесу?
20. Назвіть основні проблеми реформування вищої освіти

України в контексті Болонського процесу.

21. Розкрийте суть і значення кредитно-модульної системи організації навчання.
22. Додаток до диплома як засіб забезпечення можливості працевлаштування.
23. Розкрийте поняття "Європейська система трансферу кредитів" (ECTS), поясніть її суть і значення.
24. Шкала оцінювання ECTS для оцінки якості досягнень магістра.
25. Організація оцінки результатів магістра.
26. Поясніть актуальність якості підготовки фахівців у вищій школі з урахуванням кредитно-модульної системи організації навчання.
27. Розкрийте особливості модульної побудови робочих навчальних програм.
28. Поясніть особливості впровадження положень Болонського процесу в Україні.
29. Які існують проблеми забезпечення якості фахівців у вищій школі України.
30. Назвіть принципи, шляхи і засоби адаптації вищої освіти України до Європейського простору вищої освіти.
31. Поясніть особливості впровадження нових інформаційних технологій у контексті Болонського процесу.
32. Визначте основні шляхи і механізми модернізації вищої освіти в Україні.
33. Проаналізуйте основні документи щодо співробітництва України та Євросоюзу.
34. Які основні принципи побудови систем вищої освіти Англії, Італії, Іспанії, Німеччини, Франції (за вибором) ви знаєте?
35. Назвіть основні вимоги Європейської кредитно-трансферної та акумулюючої системи (ECTS).
36. Поясніть роль освіти в розвитку партнерства України з іншими державами.
37. Охарактеризуйте основні документи Болонського процесу.
38. Визначте основні проблеми Болонського процесу в контексті національного законодавства.

Тести для самоконтролю

1. З-поміж названих відповідей оберіть правильну.

Освіта – це:

- 1) рівень освіти, який здобувається особою у навчальному закладі;
- 2) це процес і результат засвоєння систематизованих знань, набуття умінь і навичок, формування на їх основі наукового світогляду, моральних та інших рис особистості, розвиток її творчих сил і здібностей;
- 3) розвивальна, культурологічна домінанта, виховання відповідальної, творчої особистості;
- 4) результат навчально-виховного процесу.

2. З-поміж названих відповідей оберіть правильну.

Вища освіта – це:

- 1) рівень освіти, який здобувається особою у вищому навчальному закладі в результаті послідовного, системного та цілеспрямованого процесу засвоєння змісту навчання;
- 2) це освіта для дорослої людини;
- 3) система знань, умінь і навичок, професійних, світоглядних і громадянських якостей.

3. Метою вищої освіти є:

- 1) підготовка спеціалістів вищої кваліфікації, здатних після здобуття відповідної освіти включитися у виробничу діяльність;
- 2) всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства;
- 3) розвиток талантів, розумових та фізичних здібностей, виховання моральності студента.

4. Основними принципами вищої освіти є все, крім:

- 1) рівність доступу до вищої освіти у будь-якому віці;
- 2) передбачення суспільних потреб щодо підготовки висококваліфікованих спеціалістів;
- 3) інноваційний підхід до оновлення змісту, методів навчання, які дозволяють розвивати здібності не тільки до запам'ятовування, але й до творчості, вміння здобувати знання;
- 4) індивідуалізація та диференціація навчання.

5. До структури вищої освіти входять такі освітні рівні:

- 1) неповна вища освіта;
- 2) базова вища освіта;
- 3) повна вища освіта;
- 4) магістр.

6. До структури вищої освіти входять такі освітньо-кваліфікаційні рівні:

- 1) молодший спеціаліст;
- 2) бакалавр;
- 3) спеціаліст;
- 4) магістр;
- 5) аспірант.

7. Вченими званнями є все, крім:

- 1) старший науковий співробітник;
- 2) доцент, професор;
- 3) докторант.

8. До основних нормативних документів вищих навчальних закладів відносять все, крім:

- 1) кваліфікаційна характеристика;
- 2) індивідуальний план студента;
- 3) навчальний план;
- 4) графік навчального процесу;
- 5) типова навчальна програма.

9. Основними напрямками розвитку вищої освіти в Україні є все перераховане, крім:

- 1) розширення доступу до вищої освіти;
- 2) диференціація навчання;
- 3) якість освіти й ефективність використання фахівців із вищою освітою;
- 4) інтеграційні процеси.

10. З-поміж названих відповідей оберіть правильну.

Болонський процес – це:

- 1) процес структурного реформування національних систем вищої освіти країн Європи;
- 2) зміни навчальних програм у вищих навчальних закладах;
- 3) розвиток і набуття нових якісних ознак сучасної освіти.

11. Метою Болонського процесу є все, крім:

- 1) створення до 2010 року європейського наукового та освітнього простору;
- 2) надмірна перебудова вітчизняної системи освіти;
- 3) підвищення спроможності випускників вищих навчальних закладів до працевлаштування;
- 4) поліпшення мобільності громадян на європейському ринку праці;
- 5) підняття конкурентоспроможності європейської вищої школи.

12. Учасниками Болонського процесу є перераховані країни, крім:

- 1) Україна;
- 2) Росія;
- 3) Білорусь;
- 4) Молдова.

13. Основними напрямками Болонського процесу є все перераховане, крім:

- 1) адаптація до українських умов системи, побудованої на двох основних циклах навчання;
- 2) впровадження в практику системи залікових одиниць (система кредитів) і відповідних механізмів оцінювання;
- 3) участь у створенні й роботі наднаціональних систем оцінювання якості освіти;
- 4) уніфікація освітніх систем.

14. Коли і де офіційно почалася історія Болонського процесу:

- 1) червень 1999 р. в м. Болоньї;
- 2) червень 1988 р. в м. Болоньї.

15. В Україні Болонський процес офіційно розпочався:

- 1) 19 травня 2005 року;
- 2) 18 червня 1999 року;
- 3) 19 червня 2002 року.

16. Оберіть правильну відповідь.

Європейська інтеграція – це:

- 1) входження до єдиної сім'ї європейських народів, дотримання європейських політичних і культурних цінностей;
- 2) вагомий стимул для успіху економічної і політичної трансформації, що може стати основою національної консолідації;
- 3) процес переходу від закритого тоталітарного до відкритого демократичного суспільства;
- 4) впровадження європейських норм і стандартів в освіті, науці й техніці, поширенні власних культурних і науково-технічних здобутків у ЄС.

17. Оберіть правильну відповідь: Європейська кредитно-трансферна система (ECTS) – це:

- 1) система, що створена для забезпечення єдиної міждержавної процедури виміру й порівняння між закладами освіти результатів навчання студентів, їхнього академічного визнання;
- 2) оцінка роботи викладача ВНЗ;
- 3) нова модель організації навчального процесу, що ґрунтується на поєднанні модульних технологій навчання та залікових освітніх одиниць (залікових кредитів), тобто діє на основі Європейської системи трансферу оцінок.

18. Метою впровадження кредитно-модульної системи є:

- 1) підвищення якості підготовки фахівців і забезпечення на цій основі конкурентоспроможності випускників та престижу української вищої освіти у світовому освітньому просторі;
- 2) перевірка знань, умінь і навичок студентів вищих навчальних закладів.

19. До основних завдань кредитно-модульної системи можна віднести все, крім:

- 1) адаптацію ідей Європейської кредитно-трансферної та акумулюючої системи (ECTS) до системи вищої освіти України;
- 2) сприяння успішності ефективної роботи студентів;
- 3) забезпечення навчання студентів за індивідуальною варіативною частиною освітньо-професійної програми;
- 4) стимулювання учасників навчального процесу з метою досягнення високої якості вищої освіти.

20. В основі системи ECTS лежать такі головні компоненти:

- 1) інформація про навчальні програми та досягнення студентів;
- 2) навчальна програма з дисциплін;
- 3) взаємна згода між освітнім закладом та студентом;
- 4) використання оцінювання ECTS, що визначає обсяг роботи, виконаної студентом.

21. Засобами, які використовуються у роботі ECTS та управління академічними визначеннями, є все перераховане, крім:

- 1) інформаційний пакет;
- 2) анкета (заява, договір на навчання);
- 3) перелік оцінок дисциплін (реєстрація оцінки знань);
- 4) індивідуальний план студента.

22. Основними принципами навчання за модульно-рейтинговою системою є:

- 1) доступність;
- 2) регулярність;
- 3) інтенсивність.

23. Кредит — це:

- 1) одиниця обсягу для вимірювання результатів навчання;
- 2) система змістових модулів;
- 3) один із критеріїв порівняння якості освіти у різних навчальних закладах.

24. Тривалість українського навчального кредиту становить:

- 1) 24 години;
- 2) 36 годин;
- 3) 52 години.

25. Правильно все, крім:

Модуль – це:

- 1) логічно завершена частина теоретичного і практичного навчального матеріалу по окремій навчальній дисципліні;
- 2) окрема тема дисципліни;
- 3) окремий вид роботи (індивідуальне завдання, реферат, контрольна робота тощо);
- 4) окремий навчальний блок, узгоджений з іншими компонентами навчального процесу.

26. Модульна оцінка по навчальній дисципліні – це:

- 1) сума балів, що одержав студент у результаті різних форм контролю;
- 2) окрема оцінка за будь-яку виконану роботу студентом.

ІНДИВІДУАЛЬНІ НАВЧАЛЬНО-ДОСЛІДНІ ЗАВДАННЯ

1. Формування «Інформаційного пакету» (ВНЗ, факультету, спеціальності) – (за вибором).
2. Складання навчального плану підготовки фахівців зі спеціальності (за вибором).
3. Розробка структури залікового кредиту курсу (за вибором).
4. Створення шкали оцінювання навчальної діяльності студента з курсу (за вибором).
5. Створення порівняльних схем навчальних планів, структур залікових кредитів, змістових модулів, шкал оцінювання тощо загалом або за спеціальностями і напрямками у ВНЗ різних країн Європи.
6. Вивчення діючих у Європі систем страхування якості освіти.
7. Аналіз діючих в Європі механізмів визнання еквівалентності документів про освіту.

Проект Закону України «Про вищу освіту» (нова редакція)

ПРОЕКТ

Закон України Про вищу освіту

Цей Закон спрямований на врегулювання суспільних відносин у сфері вищої освіти та встановлює правові, організаційні, фінансові, інші засади функціонування системи вищої освіти, створює умови для самореалізації особистості, задоволення потреб суспільства і держави у кваліфікованих кадрах.

РОЗДІЛ І

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Стаття 1. Основні терміни та їх визначення

1. У цьому Законі терміни вживаються у такому значенні:

1) автономія вищого навчального закладу — сукупність передбачених цим Законом прав та обов'язків вищого навчального закладу щодо провадження освітньої, наукової, економічної та іншої діяльності, самостійного добору і розстановки кадрів з метою забезпечення умов, необхідних для здобуття громадянами вищої освіти та певної кваліфікації;

2) академічна свобода — свобода провадження освітньої, науково-дослідної та інноваційної діяльності науково-педагогічними, науковими працівниками вищого навчального закладу;

3) акредитація — процедура оцінки якості освіти та підтвердження спроможності вищого навчального закладу провадити освітню діяльність, пов'язану із здобуттям вищої освіти за певною спеціальністю відповідного освітньо-кваліфікаційного, освітньо-наукового рівнів відповідно до вимог стандартів вищої освіти, а також вимог щодо кадрового, науково-методичного та матеріально-технічного забезпечення;

4) акредитація спеціальності — процедура оцінки якості освіти та підтвердження спроможності вищого навчального закладу провадити освітню діяльність, пов'язану із здобуттям вищої освіти за певною спеціальністю відповідного освітньо-кваліфікаційного, освітньо-наукового, наукового рівнів відповідно до вимог стандартів вищої освіти;

5) бал вищого навчального закладу — складова конкурсного бала вступника до вищого навчального закладу, яка визначається вищим навчальним закладом відповідно до Умов прийому на навчання до вищих навчальних закладів;

6) вища освіта — освіта, яка здобувається особою у вищому навчальному закладі в результаті послідовного, системного та цілеспрямованого засвоєння змісту освіти, що ґрунтується на повній загальній середній освіті та завершується здобуттям певної кваліфікації за підсумками державної атестації;

7) вищий навчальний заклад — освітній або освітньо-науковий заклад, що заснований і діє відповідно до законодавства про освіту, виконує відповідно до виданої ліцензії освітньо-професійні або освітньо-професійні та освітньо-наукові, наукові програми вищої освіти за певними освітньо-кваліфікаційними або освітньо-кваліфікаційними та освітньо-науковим, науковим рівнями, забезпечує навчання, виховання осіб, здобуття ними кваліфікації за їх покликанням, інтересами, здібностями та згідно з нормативними вимогами у сфері вищої освіти, проводить наукову, науково-технічну, інноваційну та/або методичну роботу;

8) вищий навчальний заклад державної форми власності (державний вищий навчальний заклад) — заснований органами державної влади навчальний заклад, що фінансується з державного бюджету та інших не заборонених законодавством джерел і належить до сфери управління відповідного центрального органу виконавчої влади;

9) вищий навчальний заклад комунальної форми власності (комунальний вищий навчальний заклад) — заснований органами місцевого самоврядування навчальний заклад, що фінансується з місцевого бюджету та інших не заборонених законодавством джерел;

10) вищий навчальний заклад приватної форми власності (приватний вищий навчальний заклад) — навчальний заклад, заснований на приватній власності;

11) вищий військовий навчальний заклад (вищий навчальний заклад з особливими умовами навчання) — вищий навчальний заклад державної форми власності, який з метою задоволення потреб Збройних Сил України, інших військових формувань, центральних органів виконавчої влади із спеціальним статусом, спеціально уповноважених центральних органів виконавчої влади з питань цивільного захисту та у сфері митної справи, у сфері внутрішніх справ, у сфері спеціального зв'язку та захисту інформації здійснює за певними освітньо-кваліфікаційними, освітньо-науковим, науковим рівнями підготовку курсантів (слухачів, студентів) для подальшої служби на посадах офіцерського (сержантського, старшинського) або начальницького (інспекторського) складу;

12) галузь освіти — група спеціальностей, споріднених за ознакою спільності основ знань, на яких ґрунтується освітня і професійна підготовка;

13) галузь науки — група спеціальностей, споріднених за ознакою спільності знань, на яких ґрунтується наукова діяльність;

14) додаток до диплома — документ, що видається вищим навчальним закладом випускникам і містить структуровану інформацію про завершене навчання;

15) зовнішнє незалежне оцінювання — система оцінювання рівня знань та умінь осіб, які бажають здобути вищу освіту на основі повної загальної середньої освіти;

16) кваліфікація — офіційне формальне визнання результатів навчання особи за стандартами вищої освіти, що характеризує її здатність виконувати завдання та обов'язки за певним видом діяльності та визначається рівнем

освіти;

17) компетентність — динамічна комбінація знань, розуміння, умінь, цінностей, інших особистісних якостей, що є результатом навчання за освітньо-професійною, освітньо-науковою програмами і лежить в основі кваліфікації випускника;

18) плагіат академічний — навмисне відтворення в письмовій формі чужого тексту, опублікованого на паперовому або електронному носії, повністю або частково, під своїм іменем без посилання на автора;

19) конкурсний бал — підсумкова сума балів вступника до вищого навчального закладу, до якої входять результати зовнішнього незалежного оцінювання його знань, умінь, навичок, здібностей з конкурсних предметів, творчих конкурсів, фахових екзаменів та інші показники, передбачені Умовами прийому на навчання до вищих навчальних закладів;

20) ліцензування — процедура визнання спроможності вищого навчального закладу, іншої юридичної особи провадити освітню діяльність, пов'язану з наданням вищої освіти певного освітньо-кваліфікаційного, освітньо-наукового рівнів, післядипломну освіту, надавати інші освітні послуги відповідно до вимог стандартів вищої освіти, а також вимог щодо кадрового, науково-методичного та матеріально-технічного забезпечення;

21) ліцензована спеціальність — спеціальність, за якою вищий навчальний заклад певного типу визнаний спроможним провадити освітню діяльність, пов'язану з наданням вищої освіти відповідного освітньо-кваліфікаційного, освітньо-наукового рівнів;

22) ліцензований обсяг освітньої послуги — максимальна кількість осіб на кожному курсі навчання, яким може надаватися освітня послуга виходячи з можливостей навчального закладу відповідно до встановлених нормативів. Якщо строк надання освітньої послуги становить менше одного року, ліцензований обсяг визначається максимальною кількістю осіб, що навчаються протягом року;

23) Національна рамка кваліфікацій — цілісний опис національної шкали кваліфікацій, через який можуть бути виражені та співвіднесені між собою в узгоджений спосіб всі кваліфікації та інші навчальні досягнення, зокрема у вищій освіті;

24) нормативний строк навчання — строк навчання за денною формою, необхідний для засвоєння особою відповідної освітньо-професійної, освітньо-наукової програми, встановлений стандартом вищої освіти;

25) освітня діяльність — діяльність з надання освітніх послуг вищими навчальними закладами, іншими юридичними особами;

26) освітньо-кваліфікаційний, освітньо-науковий рівень вищої освіти — характеристика вищої освіти за ознаками ступеня сформованості професійної компетентності особи, що забезпечує її здатність виконувати завдання та обов'язки певного рівня професійної діяльності;

27) середній бал за документом про повну загальну середню освіту — показник навчальних досягнень особи за результатами здобуття повної загальної середньої освіти, який обчислюється за середнім арифметичним

підсумкових оцінок, наведених у додатку до документа про повну загальну середню освіту, відповідно до Умов прийому до вищих навчальних закладів;

28) результати навчання — сукупність компетентностей, що виражають знання, розуміння, уміння, цінності, інші особистісні якості, яких набула особа після завершення навчання за певною освітньо-професійною, освітньо-науковою програмою;

29) рівень професійної діяльності — характеристика професійної діяльності за ознаками певної сукупності професійних завдань та обов'язків (робіт), які виконує особа, що має вищу освіту;

30) спеціалізація — складова спеціальності, що передбачає профільну спеціалізовану освітньо-професійну або освітньо-наукову підготовку;

31) спеціальність — складова галузі освіти, в межах якої здійснюється освітньо-професійна підготовка молодшого спеціаліста, бакалавра та магістра і освітньо-наукова підготовка доктора філософії та доктора наук за певним видом економічної діяльності;

32) стандарти вищої освіти — вимоги до освітньо-кваліфікаційного, освітньо-наукового рівня випускника вищого навчального закладу (наукової установи), змісту освіти, строків навчання і засобів діагностики якості освіти за відповідною спеціальністю;

33) тест на виявлення рівня загальної навчальної компетентності — комплекс тестових завдань, що дають змогу оцінити рівень загальної навчальної компетентності осіб, які мають намір здобути вищу освіту на основі повної загальної середньої освіти;

34) якість вищої освіти — рівень здобутих особою знань, вмінь, навичок, що відображає її професійну компетентність відповідно до стандартів вищої освіти;

35) якість освітньої діяльності — сукупність характеристик діяльності вищого навчального закладу, іншої юридичної особи з надання освітніх послуг, спрямованих на забезпечення здобуття особою високоякісної освіти відповідно до стандартів вищої освіти.

Стаття 2. Законодавство України про вищу освіту

1. Законодавство України про вищу освіту базується на Конституції України і складається із Законів України «Про освіту», «Про наукову і науково-технічну діяльність», цього Закону та інших нормативно-правових актів, прийнятих відповідно до цього Закону, міжнародних договорів України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

2. Якщо міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, встановлено інші правила, ніж ті, що передбачені законодавством про вищу освіту, застосовуються правила міжнародних договорів.

3. Передбачені цим Законом права вищого навчального закладу, що визначають його автономію, не можуть бути обмежені іншими законами.

Стаття 3. Державна політика у сфері вищої освіти

1. Державна політика у сфері вищої освіти ґрунтується на принципах:

- сприяння розвитку людського потенціалу шляхом створення умов для освіти протягом життя;
- доступності та конкурсності здобуття вищої освіти кожним громадянином України;
- незалежності здобуття вищої освіти від впливу політичних партій, громадських і релігійних організацій;
- інтеграції системи вищої освіти України у світову систему вищої освіти та Європейській простір вищої освіти за умови збереження і розвитку досягнень та традицій національної вищої школи;
- наступності процесу здобуття вищої освіти;
- державної підтримки підготовки кадрів з вищою освітою для пріоритетних напрямів фундаментальних і прикладних наукових досліджень, науково-педагогічної та педагогічної діяльності, а також для пріоритетних галузей економічної діяльності;
- державної підтримки наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності університетів, академій, коледжів;
- гласності у формуванні структури та обсягу освітньої та професійної підготовки кадрів з вищою освітою.

2. Реалізація державної політики у сфері вищої освіти забезпечується шляхом:

- збереження і розвитку системи вищої освіти та підвищення якості вищої освіти;
- розширення можливостей для здобуття вищої освіти та освіти впродовж життя;
- створення та забезпечення рівних умов для доступу до вищої освіти;
- розвитку автономії вищих навчальних закладів та їх академічної свободи;
- визначення збалансованої структури та обсягу підготовки кадрів з вищою освітою з урахуванням потреб особи, а також інтересів держави та територіальних громад і роботодавців;
- забезпечення розвитку наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності та інтеграції з виробництвом;
- надання особам, які навчаються у вищих навчальних закладах, пільг та соціальних гарантій у порядку, встановленому законодавством;
- належної підтримки підготовки кадрів з числа осіб з особливими потребами на основі спеціальних освітніх технологій.

Стаття 4. Право громадян на вищу освіту

1. Громадяни України мають право на здобуття вищої освіти.

Громадяни України мають право безоплатно здобувати вищу освіту в державних і комунальних вищих навчальних закладах на конкурсній основі відповідно до стандартів вищої освіти, якщо за певним освітньо-

кваліфікаційним, освітньо-науковим рівнем громадянин здобуває вищу освіту або якщо громадянином здобуто вищу освіту за таким рівнем за кошти фізичних (юридичних) осіб.

Громадяни України вільні у виборі вищого навчального закладу, форми здобуття вищої освіти і спеціальності.

Громадяни України мають право безоплатно здобувати другу і наступну вищу освіту в державних і комунальних вищих навчальних закладах на конкурсній основі за певним освітньо-кваліфікаційним, освітньо-науковим рівнем у випадках, визначених Кабінетом Міністрів України.

2. Іноземці та особи без громадянства, які постійно проживають в Україні, а також особи, яким надано статус біженця в Україні або статус закордонного українця і які перебувають в Україні на законних підставах, мають право на здобуття вищої освіти нарівні з громадянами України.

Інші іноземці та особи без громадянства можуть здобувати вищу освіту за кошти фізичних (юридичних) осіб, якщо інше не передбачено законодавством та міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Іноземці та особи без громадянства, а також особи, яким надано статус біженця в Україні або статус закордонного українця і які перебувають в Україні на законних підставах, навчаються у вищих навчальних закладах, мають права і обов'язки осіб, які навчаються відповідно до законодавства.

Стаття 5. Мова (мови) навчання у вищих навчальних закладах

Мова (мови) навчання у вищих навчальних закладах України визначається відповідно до Конституції України та законодавства про мови.

Вищі навчальні заклади (або їх структурні підрозділи), що створені на території України іноземними державами, мають право на вільне обрання мови викладання навчальних дисциплін із забезпеченням при цьому вивчення особами, які навчаються у таких закладах, державної мови як окремої навчальної дисципліни.

Розділ II СТРУКТУРА ВИЩОЇ ОСВІТИ. ДОКУМЕНТИ ПРО ВИЩУ ОСВІТУ

Стаття 6. Структура вищої освіти

1. Структура вищої освіти включає:

1) освітньо-кваліфікаційні рівні:

молодший спеціаліст;

бакалавр;

магістр;

2) освітньо-науковий рівень — доктор філософії;

3) науковий рівень — доктор наук.

2. У вищих навчальних закладах здобуття вищої освіти за спеціальностями освітньо-кваліфікаційних, освітньо-наукового, наукового

рівнів здійснюється за відповідними освітньо-професійними, освітньо-науковими, науковими програмами з урахуванням вимог до рівня оволодіння певною сукупністю професійних компетентностей, необхідних для майбутньої професійної діяльності.

Стаття 7. Освітньо-кваліфікаційні, освітньо-науковий, науковий рівні вищої освіти

1. Молодший спеціаліст — освітньо-кваліфікаційний рівень вищої освіти, який здобувається на основі повної загальної середньої освіти і передбачає оволодіння особою відповідною освітньо-професійною програмою та набуття компетентностей для виконання виробничих функцій певного рівня професійної діяльності, що передбачені для первинних посад у певному виді економічної діяльності.

Нормативний строк навчання за освітньо-професійною програмою молодшого спеціаліста на основі повної загальної середньої освіти становить два-три роки.

Вища освіта за освітньо-кваліфікаційним рівнем молодшого спеціаліста може здобуватися на основі базової загальної середньої освіти з одночасним здобуттям повної загальної середньої освіти.

Нормативний строк навчання за освітньо-професійною програмою молодшого спеціаліста на основі базової загальної середньої освіти становить чотири роки.

Вища освіта за освітньо-кваліфікаційним рівнем молодшого спеціаліста може здобуватися на основі освітньо-кваліфікаційного рівня кваліфікованого робітника. Строк навчання може зменшуватися на півроку або один рік.

Підготовку молодших спеціалістів здійснюють професійні коледжі.

2. Бакалавр — освітньо-кваліфікаційний рівень вищої освіти, який здобувається на основі повної загальної середньої освіти і передбачає оволодіння особою відповідною освітньо-професійною програмою та набуття компетентностей для виконання завдань та обов'язків (робіт) певного рівня професійної діяльності, що передбачені для первинних посад у певному виді економічної діяльності.

Нормативний строк навчання за освітньо-професійною програмою бакалавра на основі повної загальної середньої освіти становить три-чотири роки.

Вища освіта за освітньо-кваліфікаційним рівнем бакалавра може здобуватися на основі освітньо-кваліфікаційного рівня молодшого спеціаліста. Строк навчання може зменшуватися на один-два роки.

Підготовку бакалаврів здійснюють університети, академії, коледжі.

3. Магістр — освітньо-кваліфікаційний рівень вищої освіти, який здобувається на основі освітньо-кваліфікаційного рівня бакалавра і передбачає оволодіння особою відповідною освітньо-професійною програмою та набуття компетентностей для виконання завдань та обов'язків (робіт) інноваційного характеру певного рівня професійної діяльності, що передбачені для певного виду економічної діяльності.

Нормативний строк навчання за освітньо-професійною програмою магістра на основі освітньо-кваліфікаційного рівня бакалавра становить півтора-два роки.

Підготовку магістрів здійснюють університети, академії.

4. Вища освіта за освітньо-кваліфікаційним рівнем магістра медичного, фармацевтичного, ветеринарного, педагогічного, військового спрямування може здобуватися на основі повної загальної середньої освіти або на основі освітньо-кваліфікаційного рівня молодшого спеціаліста.

Нормативний строк навчання за освітньо-професійною програмою магістра на основі повної загальної середньої освіти становить п'ять-шість років.

Підготовка магістрів медичного, фармацевтичного та ветеринарного спрямування на основі освітньо-кваліфікаційного рівня молодшого спеціаліста здійснюється відповідно до порядку, що визначається центральним органом виконавчої влади з формування та забезпечення реалізації державної політики у сфері освіти і науки.

5. Доктор філософії — освітньо-науковий рівень вищої освіти, який здобувається на основі освітньо-кваліфікаційного рівня магістра і передбачає засвоєння особою відповідної освітньо-наукової програми, набуття компетентностей для володіння методологією і методикою дослідницької роботи, проведення наукових досліджень, результати яких мають наукову новизну та практичне значення, їх опублікування у наукових виданнях, а також підготовку і в установленому порядку публічний захист дисертації на здобуття наукового ступеня доктора філософії.

Нормативний строк навчання за освітньо-науковою програмою доктора філософії становить чотири роки.

Підготовка докторів філософії здійснюється в аспірантурі університетів, академій, наукових установ.

6. Доктор наук — науковий рівень вищої освіти, який здобувається на основі освітньо-наукового рівня доктора філософії і передбачає набуття особою найвищих компетентностей у галузі розроблення і впровадження методології та методики дослідницької роботи, проведення оригінальних досліджень, отримання наукових результатів, які забезпечують розв'язання важливої наукової проблеми або значної прикладної проблеми і мають загальнонаціональне або світове значення, їх опублікування у наукових виданнях, а також підготовку і в установленому порядку публічний захист дисертації на здобуття наукового ступеня доктора наук.

Підготовка докторів наук здійснюється в докторантурі університетів, академій, наукових установ або самостійно, зокрема під час перебування у творчих відпустках. Нормативний строк перебування в докторантурі становить три роки, творчі відпустки надаються в установленому законодавством порядку.

7. Здобуття вищої освіти на основі раніше здобутої вищої освіти за певним освітньо-кваліфікаційним рівнем за іншою спеціальністю здійснюється за окремою освітньо-професійною програмою, розробленою

вищим навчальним закладом відповідно до стандартів вищої освіти.

Стаття 8. Державна атестація випускників вищих навчальних закладів

1. Державна атестація випускників вищих навчальних закладів — встановлення відповідності якості здобутої ними вищої освіти вимогам стандартів вищої освіти після завершення навчання за спеціальністю певного освітньо-кваліфікаційного, освітньо-наукового рівня.

2. Державна атестація осіб, які завершили навчання у вищих навчальних закладах за освітньо-кваліфікаційними рівнями молодшого спеціаліста, бакалавра, магістра, здійснюється державною екзаменаційною комісією відповідно до положення про державну екзаменаційну комісію, затвердженого центральним органом виконавчої влади з формування та забезпечення реалізації державної політики у сфері освіти і науки.

3. Державна атестація осіб, які завершили навчання у вищих навчальних закладах, наукових установах за освітньо-науковим рівнем доктора філософії і підготували дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора філософії, здійснюється спеціалізованою вченою радою вищого навчального закладу (наукової установи).

Державна атестація осіб, які підготували дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора наук, здійснюється спеціалізованою вченою радою вищого навчального закладу (наукової установи).

Вимоги до наукового ступеня доктора наук визначаються законодавством

Положення про присудження наукових ступенів доктора філософії та доктора наук затверджується Кабінетом Міністрів України.

4. Особам, які завершили навчання у вищих навчальних закладах з акредитованих спеціальностей за відповідною освітньо-професійною, освітньо-науковою, науковою програмою, успішно пройшли державну атестацію відповідно до стандартів вищої освіти, видається державний документ про вищу освіту (науковий ступінь) встановленого зразка.

Стаття 9. Кваліфікації, наукові ступені

1. Особам, які пройшли державну атестацію за освітньо-кваліфікаційними рівнями молодшого спеціаліста, бакалавра, магістра, присвоюється за відповідною спеціальністю така кваліфікація:

молодший спеціаліст;

бакалавр;

магістр.

2. Особам, які пройшли державну атестацію за освітньо-науковим рівнем доктора філософії і науковим рівнем доктора наук, присуджується за відповідною спеціальністю такий науковий ступінь:

доктор філософії;

доктор наук.

Стаття 10. Документи про вищу освіту

1. Державний документ про вищу освіту — документ, що містить персональні дані про здобуту випускником вищого навчального закладу вищу освіту відповідного освітньо-кваліфікаційного, освітньо-наукового, наукового рівня, які занесені до централізованого банку даних центрального органу виконавчої влади з формування та забезпечення реалізації державної політики у сфері освіти і науки (за винятком випускників вищих військових навчальних закладів (вищих навчальних закладів з особливими умовами навчання) і частково відтворені на пластиковому або паперовому носії.

Встановлюються такі види державних документів, що засвідчують здобуття особою вищої освіти за певними освітньо-кваліфікаційними, освітньо-науковим, науковим рівнями:

- диплом молодшого спеціаліста;
- диплом бакалавра;
- диплом магістра;
- диплом доктора філософії;
- диплом доктора наук.

Невід'ємною частиною диплома молодшого спеціаліста, бакалавра, магістра, доктора філософії є додаток до диплома.

Зразки державних документів про вищу освіту та додатків до них затверджуються Кабінетом Міністрів України. У документі про вищу освіту за освітньо-кваліфікаційними рівнями молодшого спеціаліста, бакалавра, магістра зазначається повне найменування вищого навчального закладу, який видає цей документ, а в разі здобуття вищої освіти у відокремленому підрозділі вищого навчального закладу — також повне найменування цього підрозділу.

У документі про науковий ступінь доктора філософії, доктора наук зазначається повне найменування вищого навчального закладу (наукової установи), у спеціалізованій вченій раді якого (якої) захищено дисертацію.

Державний документ про вищу освіту видається вищим навчальним закладом тільки з акредитованої спеціальності.

Вищі навчальні заклади з акредитованої спеціальності можуть разом з державними документами про вищу освіту видавати власні документи про вищу освіту за освітньо-кваліфікаційними рівнями молодшого спеціаліста, бакалавра, магістра, вимоги до яких встановлюються центральним органом виконавчої влади з формування та забезпечення реалізації державної політики у сфері освіти і науки. Вищі навчальні заклади з неакредитованої спеціальності видають власний документ про вищу освіту.

Державні документи про вищу освіту виготовляються та видаються у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України.

2. Особи, відраховані з вищого навчального закладу до завершення навчання за освітньо-професійними, освітньо-науковою, науковою програмами, отримують академічні довідки встановленого центральним органом виконавчої влади з формування та забезпечення реалізації державної політики у сфері освіти і науки зразка.

Стаття 11. Післядипломна освіта

1. Післядипломна освіта — спеціалізоване вдосконалення освіти та професійної підготовки особи шляхом поглиблення, розширення та оновлення її професійних знань, умінь і навичок на основі здобутої раніше вищої освіти за освітньо-кваліфікаційним рівнем та практичного досвіду.

2. Післядипломна освіта включає:

спеціалізацію — набуття особою здатності виконувати окремі завдання та обов'язки, що мають особливості, в межах спеціальності;

підвищення кваліфікації — набуття особою здатності виконувати додаткові завдання та обов'язки в межах професійної діяльності або наукової спеціальності;

стажування — набуття особою досвіду виконання завдань та обов'язків певної професійної діяльності або наукової спеціальності.

3. Формами післядипломної освіти можуть бути:

асистентура-стажування;

інтернатура;

лікарська резидентура;

клінічна ординатура тощо.

4. Асистентура-стажування проводиться в університетах, академіях і є основною формою підготовки науково-педагогічних, творчих і виконавських кадрів мистецького спрямування.

5. Інтернатура проводиться в університетах, академіях і є обов'язковою формою первинної спеціалізації осіб за лікарськими та провізорськими спеціальностями для отримання кваліфікації лікаря-спеціаліста або провізора-спеціаліста відповідно до переліку лікарських або провізорських посад.

6. Лікарська резидентура проводиться в університетах, академіях і є формою спеціалізації лікарів-спеціалістів за певними лікарськими спеціальностями виключно на відповідних клінічних кафедрах для отримання кваліфікації лікаря-спеціаліста згідно з переліком спеціальностей.

7. Клінічна ординатура проводиться в університетах, академіях, наукових установах і є формою підвищення кваліфікації лікарів-спеціалістів, які пройшли підготовку в інтернатурі та (або) резидентурі за відповідною лікарською спеціальністю.

8. Особа, яка успішно пройшла навчання за програмою післядипломної освіти, отримує відповідний документ, зразок якого затверджується Кабінетом Міністрів України.

9. Післядипломна освіта здійснюється академіями, інститутами післядипломної освіти, відповідними структурними підрозділами вищих навчальних закладів, наукових, навчально-наукових установ у порядку, затвердженому Кабінетом Міністрів України.

Розділ III

ЗМІСТ ВИЩОЇ ОСВІТИ. СТАНДАРТИ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Стаття 12. Зміст вищої освіти

1. Зміст вищої освіти — науково обґрунтована система дидактичного і методично оформленого навчального матеріалу, яка створена з урахуванням суспільних вимог до кадрів з вищою освітою і визначається стандартами вищої освіти для освітньо-кваліфікаційних, освітньо-наукового рівнів із спеціальностей, визначених у відповідних переліках спеціальностей.

Стаття 13. Переліки галузей освіти і науки та спеціальностей вищої освіти

1. Переліки галузей освіти і науки для підготовки кадрів з вищою освітою у вищих навчальних закладах (наукових установах) затверджуються Кабінетом Міністрів України за поданням центрального органу виконавчої влади з формування та забезпечення реалізації державної політики у сфері освіти і науки.

2. Переліки спеціальностей, за якими здійснюється підготовка кадрів у вищих навчальних закладах за освітньо-кваліфікаційними рівнями молодшого спеціаліста, бакалавра і магістра, містять найменування галузей освіти і спеціальностей.

3. Переліки спеціальностей, за якими здійснюється підготовка кадрів з вищою освітою за освітньо-науковим рівнем доктора філософії і науковим рівнем доктора наук, проводиться захист дисертації на здобуття наукового ступеня доктора філософії, доктора наук, містять найменування галузей науки та спеціальностей.

4. Переліки спеціальностей, за якими здійснюється підготовка кадрів з вищою освітою у вищих навчальних закладах за освітньо-кваліфікаційними рівнями молодшого спеціаліста, бакалавра і магістра та освітньо-науковим рівнем доктора філософії, науковим рівнем доктора наук, затверджуються центральним органом виконавчої влади з формування та забезпечення реалізації державної політики у сфері освіти і науки за погодженням з відповідними заінтересованими центральними органами виконавчої влади та об'єднаннями організацій роботодавців.

Стаття 14. Стандарти вищої освіти

1. Стандарт вищої освіти — сукупність норм, що визначають вимоги до освітньо-кваліфікаційного, освітньо-наукового рівня випускника вищого навчального закладу (наукової установи), змісту вищої освіти, строків навчання і засобів діагностики якості освіти за відповідними спеціальностями.

Стандарти вищої освіти розробляються відповідно до Національної рамки кваліфікацій і є основою оцінки якості вищої освіти з кожної спеціальності за певними освітньо-професійними, освітньо-науковими програмами відповідних освітньо-кваліфікаційних, освітньо-наукового рівнів, а також якості освітньої діяльності вищих навчальних закладів (наукових установ) усіх типів незалежно від їх підпорядкування і форм власності.

До стандартів вищої освіти входять:

освітньо-кваліфікаційні, освітньо-наукові характеристики;

освітньо-професійні, освітньо-наукові програми;

засоби діагностики якості освіти.

2. Освітньо-кваліфікаційна, освітньо-наукова характеристика визначає цілі освітньої і професійної підготовки випускника вищого навчального закладу (наукової установи), його компетентності, інші соціально важливі якості, систему виробничих функцій і типових завдань щодо діяльності та умінь для їх реалізації, а також сферу застосування праці випускника у структурі економічної діяльності.

Освітньо-кваліфікаційні, освітньо-наукові характеристики розробляються за кожною спеціальністю для відповідних освітньо-кваліфікаційних, освітньо-наукових рівнів і затверджуються центральним органом виконавчої влади з формування та забезпечення реалізації державної політики у сфері освіти і науки за погодженням з центральним органом виконавчої влади з формування та забезпечення реалізації державної соціальної політики та відповідними заінтересованими центральними органами виконавчої влади, об'єднаннями організацій роботодавців.

3. Освітньо-професійна, освітньо-наукова програма визначає нормативний зміст підготовки кадрів з вищою освітою та нормативний строк навчання за певною спеціальністю відповідного освітньо-кваліфікаційного, освітньо-наукового рівня і містить:

перелік нормативних навчальних дисциплін, обсяг часу, відведеного для їх вивчення, форми підсумкового контролю;

перелік видів навчальної і виробничої практики, строки та вимоги до їх проведення;

програми нормативних навчальних дисциплін;

нормативний строк навчання.

Освітньо-професійні, освітньо-наукові програми розробляються за кожною спеціальністю відповідних освітньо-кваліфікаційних, освітньо-наукових рівнів і затверджуються центральним органом виконавчої влади з формування та забезпечення реалізації державної політики у сфері освіти і науки за погодженням із заінтересованими центральними органами виконавчої влади, об'єднаннями організацій роботодавців.

Для наукового рівня доктора наук розробляється наукова програма (індивідуальний план підготовки дисертаційної роботи).

Програма нормативної навчальної дисципліни містить виклад змісту навчальної дисципліни, послідовність її вивчення, перелік знань та вмінь, критерії підсумкового контролю, перелік рекомендованих підручників, інших методичних та дидактичних матеріалів.

Програми нормативних навчальних дисциплін затверджуються центральним органом виконавчої влади з формування та забезпечення реалізації державної політики у сфері освіти і науки і можуть погоджуватися об'єднаннями організацій роботодавців.

4. Освітньо-наукові характеристики та освітньо-наукові програми

погоджуються з Національною академією наук України, національними галузевими академіями наук.

5. Засоби діагностики якості освіти визначають стандартизовані методики та систему формалізованих завдань, які призначені для кількісного та якісного оцінювання досягнутого особою рівня сформованості знань, умінь і навичок, професійних, світоглядних та громадянських якостей і використовуються для встановлення відповідності рівня якості вищої освіти вимогам стандартів вищої освіти.

Засоби діагностики якості вищої освіти розробляються за кожною спеціальністю для відповідних освітньо-кваліфікаційних, освітньо-наукового рівнів і затверджуються центральним органом виконавчої влади з формування та забезпечення реалізації державної політики у сфері освіти і науки і можуть погоджуватися об'єднаннями організацій роботодавців.

6. Стандарт вищої освіти містить державну складову та складову вищого навчального закладу (наукової установи).

7. Державна складова стандарту вищої освіти містить: освітньо-кваліфікаційну, освітньо-наукову характеристику; освітньо-професійну, освітньо-наукову програму в частині переліку нормативних навчальних дисциплін, обсягу часу, відведеного для їх вивчення, форм підсумкового контролю, програм нормативних навчальних дисциплін та строку навчання;

засоби діагностики якості вищої освіти в частині нормативних навчальних дисциплін.

8. Державна складова стандартів вищої освіти є обов'язковою для всіх вищих навчальних закладів незалежно від форми власності та підпорядкування.

9. Складова стандарту вищої освіти вищого навчального закладу містить:

варіативну складову освітньо-професійної, освітньо-наукової програми в частині переліку варіативних навчальних дисциплін, обсягу часу, відведеного для їх вивчення, та форми підсумкового контролю;

засоби діагностики якості вищої освіти в частині варіативних навчальних дисциплін.

10. Варіативні навчальні дисципліни визначаються вищим навчальним закладом з урахуванням спеціалізацій та наукових і науково-технічних досягнень вищого навчального закладу з метою задоволення освітніх і професійних потреб осіб, які навчаються, та замовників освітніх послуг.

Перелік спеціалізацій визначається вищим навчальним закладом.

Вищі навчальні заклади на підставі освітньо-професійної, освітньо-наукової програми розробляють навчальний план за кожною спеціальністю, який визначає перелік та обсяг нормативних і варіативних навчальних дисциплін, послідовність їх вивчення, конкретні форми проведення навчальних занять та їх обсяг, графік навчального процесу, форми поточного та підсумкового контролю. Для конкретизації планування навчального процесу на кожний навчальний рік складається робочий навчальний план.

Навчальний і робочий навчальний плани є нормативними документами вищого навчального закладу і затверджуються його керівником.

Стаття 15. Науково-методичне забезпечення вищої освіти

1. Науково-методичне забезпечення вищої освіти здійснюється центральним органом виконавчої влади з формування та забезпечення реалізації державної політики у сфері освіти і науки, іншими центральними органами виконавчої влади, до сфери управління яких належать вищі військові навчальні заклади (вищі навчальні заклади з особливими умовами навчання), науково-методичними установами та вищими навчальними закладами.

Типове положення про науково-методичну установу затверджується Кабінетом Міністрів України.

Розділ IV УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Стаття 16. Система вищої освіти

1. Систему вищої освіти становлять:
вищі навчальні заклади всіх форм власності;
інші юридичні особи, що провадять освітню діяльність, пов'язану із наданням вищої освіти;
органи, які здійснюють управління у сфері вищої освіти.

Стаття 17. Управління у сфері вищої освіти

1. Кабінет Міністрів України через систему органів виконавчої влади:
забезпечує проведення державної політики у сфері вищої освіти;
організовує розроблення та виконання відповідних загальнодержавних та інших програм;
забезпечує розроблення і здійснення заходів щодо створення матеріально-технічної бази та інших умов, необхідних для розвитку вищої освіти;
затверджує методiku оцінювання якості вищої освіти для складення Національного рейтингу вищих навчальних закладів;
затверджує Національну рамку кваліфікацій;
видає у межах своїх повноважень нормативно-правові акти з питань вищої освіти;
забезпечує здійснення контролю за виконанням законодавства про вищу освіту;
спрямовує і координує в установленому порядку діяльність центрального органу виконавчої влади, що здійснює державний нагляд (контроль) за діяльністю вищих навчальних закладів незалежно від їх підпорядкування і форми власності.

2. Управління у сфері вищої освіти у межах своїх повноважень здійснюється:

центральним органом виконавчої влади з формування та забезпечення реалізації державної політики у сфері освіти і науки;

іншими центральними органами виконавчої влади, до сфери управління яких належать вищі військові навчальні заклади (вищі навчальні заклади з особливими умовами навчання);

органами влади Автономної Республіки Крим, органами місцевого самоврядування, до сфери управління яких належать вищі навчальні заклади; власниками вищих навчальних закладів;

органами громадського самоврядування в освіті (спілки ректорів (директорів) вищих навчальних закладів України, регіональні ради ректорів (директорів) вищих навчальних закладів, конференції, з'їзди, асоціації педагогічних, науково-педагогічних і наукових працівників, асоціації вищих навчальних закладів тощо);

незалежними установами контролю якості освіти (агенції, бюро, професійні асоціації тощо), які є складовими національної системи оцінки якості вищої освіти, що створюється та функціонує відповідно до законодавства.

Стаття 18. Повноваження центрального органу виконавчої влади з формування та забезпечення реалізації державної політики у сфері освіти і науки, інших центральних органів виконавчої влади, до сфери управління яких належать вищі військові навчальні заклади (вищі навчальні заклади з особливими умовами навчання)

1. Центральний орган виконавчої влади з формування та забезпечення реалізації державної політики у сфері освіти і науки:

1) провадить діяльність у сфері вищої освіти, визначає тенденції її розвитку, вплив демографічної, етнічної, соціально-економічної ситуації, інфраструктури виробничої та невиробничої сфер, ринку праці на стан вищої освіти, формує стратегічні напрями розвитку вищої освіти з урахуванням науково-технічного прогресу та інших факторів, узагальнює світовий і вітчизняний досвід розвитку вищої освіти;

2) розробляє програми розвитку вищої освіти, бере участь у формуванні державної політики у сфері вищої освіти, науки, підготовки кадрів з вищою освітою;

3) розробляє і затверджує відповідно до вимог цього Закону державну складову стандартів вищої освіти;

4) разом із центральним органом виконавчої влади з формування та забезпечення реалізації державної соціальної політики та об'єднаннями організацій роботодавців розробляє Національну рамку кваліфікацій;

5) визначає нормативи матеріально-технічного і фінансового забезпечення вищих навчальних закладів у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України;

6) здійснює науково-методичне керівництво і контроль за дотриманням вимог стандартів вищої освіти;

7) здійснює міжнародне співробітництво з питань, що належать до його

компетенції;

8) здійснює ліцензування і контроль за діяльністю суб'єктів господарювання, які провадять набір іноземців на навчання в Україні, незалежно від форми власності, видає їм ліцензії на провадження освітньої діяльності;

9) здійснює в установленому порядку ліцензування освітніх послуг, що надаються вищими навчальними закладами, науковими установами, іншими юридичними особами незалежно від форми власності та акредитацію спеціальностей і вищих навчальних закладів, веде Державний реєстр вищих навчальних закладів та наукових установ, що здійснюють підготовку кадрів з вищою освітою за освітньо-кваліфікаційними, освітньо-науковим, науковим рівнями;

10) здійснює визнання (нострифікацію) іноземних документів про вищу освіту та вчені звання старшого дослідника, доцента, професора, крім випадків, визначених цим законом;

11) організовує роботу Державної акредитаційної комісії, до складу якої входять представники вищих навчальних закладів, органів державної влади та об'єднань організацій роботодавців, відповідно до положення, що затверджується Кабінетом Міністрів України;

12) формує і розміщує державне замовлення на підготовку кадрів з вищою освітою та наукових і науково-педагогічних кадрів у порядку, встановленому законодавством;

13) сприяє працевлаштуванню випускників вищих навчальних закладів;

14) затверджує Умови прийому на навчання до вищих навчальних закладів;

15) затверджує статuti вищих навчальних закладів, що належать до сфери його управління;

16) погоджує статuti державних вищих навчальних закладів, що належать до сфери управління інших центральних органів виконавчої влади, та комунальних вищих навчальних закладів;

17) організовує вибори, призначає на посаду та звільняє з посади керівників вищих навчальних закладів, що належать до сфери його управління;

18) погоджує затвердження на посаду керівників державних вищих навчальних закладів, що належать до сфери управління інших центральних органів виконавчої влади та комунальних вищих навчальних закладів;

19) організовує атестацію педагогічних працівників вищих навчальних закладів для присвоєння їм кваліфікаційних категорій та педагогічних звань у порядку, встановленому законодавством;

20) формує мережу спеціалізованих вчених рад, затверджує рішення спеціалізованих вчених рад про присудження наукових ступенів доктора філософії і доктора наук;

21) присвоює науковим і науково-педагогічним працівникам вчені звання старшого дослідника, доцента, професора;

22) разом з іншими центральними органами виконавчої влади, до сфери

управління яких належать вищі військові навчальні заклади (вищі навчальні заклади з особливими умовами навчання), органами влади Автономної Республіки Крим, місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування, до сфери управління яких належать комунальні вищі навчальні заклади, забезпечує реалізацію державної політики у сфері вищої освіти і здійснює контроль за виконанням вимог нормативно-правових актів про вищу освіту в усіх вищих навчальних закладах незалежно від форми власності і підпорядкування;

23) сприяє діяльності студентського самоврядування у вищих навчальних закладах;

24) проводить моніторинг якості надання освітніх послуг вищими навчальними закладами та їх цінової політики;

25) здійснює інші повноваження, передбачені законодавством.

2. Інші центральні органи виконавчої влади, до сфери управління яких належать вищі військові навчальні заклади (вищі навчальні заклади з особливими умовами навчання):

1) беруть участь у реалізації державної політики у сфері вищої освіти, науки, професійної підготовки кадрів, проведенні ліцензування освітньої діяльності, що провадиться вищими навчальними закладами та акредитації спеціальностей і вищих навчальних закладів;

2) формують і розміщують державне замовлення на підготовку кадрів з вищою освітою та наукових і науково-педагогічних кадрів у порядку, встановленому законодавством;

3) беруть участь у визначенні нормативів матеріально-технічного і фінансового забезпечення вищих навчальних закладів;

4) здійснюють розподіл випускників вищих навчальних закладів для подальшого проходження служби;

5) здійснюють контроль за дотриманням вимог щодо якості вищої освіти;

6) організовують вибори, призначають на посаду та звільняють з посади керівників підпорядкованих вищих навчальних закладів за погодженням із центральним органом виконавчої влади з формування та забезпечення реалізації державної політики у сфері освіти і науки;

7) затверджують за погодженням із центральним органом виконавчої влади з формування та забезпечення реалізації державної політики у сфері освіти і науки статuti підпорядкованих вищих навчальних закладів;

8) здійснюють інші повноваження, передбачені законодавством.

3. Акти центрального органу виконавчої влади з формування та забезпечення реалізації державної політики у сфері освіти і науки, прийняті у межах його повноважень, є обов'язковими до виконання центральними органами виконавчої влади, до сфери управління яких належать вищі військові навчальні заклади (вищі навчальні заклади з особливими умовами навчання), органами влади Автономної Республіки Крим, місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування, вищими навчальними закладами незалежно від форми власності.

Стаття 19. Повноваження органів влади Автономної Республіки Крим та органів місцевого самоврядування, до сфери управління яких належать вищі навчальні заклади

1. Органи влади Автономної Республіки Крим, органи місцевого самоврядування, до сфери управління яких належать вищі навчальні заклади, в межах своїх повноважень:

забезпечують виконання державних програм у сфері вищої освіти;

вивчають потребу у кадрах на місцях і вносять центральному органу виконавчої влади у сфері економічного розвитку і торгівлі та центральному органу виконавчої влади з формування та забезпечення реалізації державної політики у сфері освіти і науки пропозиції щодо обсягу державного замовлення на підготовку та підвищення кваліфікації кадрів;

подають центральному органу виконавчої влади з формування та забезпечення реалізації державної політики у сфері освіти і науки пропозиції щодо формування мережі вищих навчальних закладів;

затверджують за погодженням з центральним органом виконавчої влади з формування та забезпечення реалізації державної політики у сфері освіти і науки статuti вищих навчальних закладів, що належать до сфери їх управління;

сприяють працевлаштуванню випускників вищих навчальних закладів, що належать до сфери їх управління, їх соціальному захисту;

залучають підприємства, установи, організації (за їх згодою) до розв'язання проблем розвитку вищої освіти.

Стаття 20. Повноваження власника (власників) вищого навчального закладу

1. Повноваження власника (власників) щодо управління вищим навчальним закладом визначаються статутом вищого навчального закладу відповідно до законодавства. Власник (власники) вищого навчального закладу:

призначає керівника вищого навчального закладу на умовах контракту відповідно до вимог цього Закону;

здійснює контроль за фінансово-господарською діяльністю вищого навчального закладу;

здійснює контроль за дотриманням умов, передбачених рішенням про заснування вищого навчального закладу;

приймає рішення про припинення вищого навчального закладу;

здійснює інші повноваження, передбачені статутом вищого навчального закладу та законодавством.

2. Власник (власники) здійснює (здійснюють) повноваження, передбачені частиною першою цієї статті, щодо управління вищим навчальним закладом безпосередньо або через уповноважений ним (ними) орган (особу).

Власник (власники) або уповноважений ним (ними) орган (особа) може (можуть) делегувати окремі повноваження керівникові вищого навчального

закладу.

Розділ V

ВИЩІ НАВЧАЛЬНІ ЗАКЛАДИ

Стаття 21. Мета і основні завдання діяльності вищого навчального закладу

1. Основною метою діяльності вищого навчального закладу є забезпечення умов, необхідних для здобуття особою вищої освіти, підготовка кадрів з вищою освітою для задоволення потреб України.

2. Основними завданнями вищого навчального закладу є:

провадження освітньої діяльності, що забезпечує підготовку кадрів відповідних освітньо-кваліфікаційних, освітньо-наукового, наукового рівнів і відповідає стандартам вищої освіти;

провадження наукової, науково-технічної, виробничої, інноваційної діяльності, дорадництва та роботи з упровадження досягнень науково-технічного прогресу за відповідними видами економічної діяльності в університетах, академіях, коледжах;

забезпечення фізичного розвитку особистості шляхом фізичного виховання, фізичної реабілітації та рекреації, провадження культурно-виховної діяльності;

забезпечення виконання державного замовлення та договорів на підготовку кадрів з вищою освітою;

здійснення підготовки наукових, науково-педагогічних кадрів в університетах та академіях;

атестація наукових кадрів в університетах, академіях, коледжах та педагогічних кадрів у професійних коледжах;

вивчення попиту на окремі спеціальності на ринку праці і сприяння працевлаштуванню випускників;

забезпечення культурного і духовного розвитку особистості, виховання осіб, які навчаються у вищих навчальних закладах, в дусі гуманізму і поваги до Конституції України та державних символів України;

підвищення освітнього і культурного рівня громадян;

установлення міжнародних зв'язків та провадження міжнародної діяльності в галузі освіти, науки, спорту, мистецтва і культури;

забезпечення соціального захисту учасників навчально-виховного процесу.

Стаття 22. Правовий статус вищого навчального закладу

1. Вищий навчальний заклад є юридичною особою, який утворюється у передбачених законом організаційно-правових формах для провадження освітньої та інших видів діяльності і виконання завдань, що визначені частиною другою статті 21 цього Закону.

2. Вищий навчальний заклад відповідно до законодавства може бути засновником (співзасновником) інших юридичних осіб. Засновані вищим

навчальним закладом юридичні особи провадять свою діяльність відповідно до напрямів навчально-науково-виробничої, інноваційної діяльності вищого навчального закладу, дорадництва та (або) сприяють виконанню інших його статутних завдань.

Вищі навчальні заклади можуть провадити освітню діяльність разом з іноземними навчальними закладами за узгодженими навчальними планами відповідно до законодавства України та міжнародних договорів.

3. Вищі навчальні заклади в установленому порядку можуть утворювати навчальні, навчально-наукові та навчально-науково-виробничі комплекси, консорціуми. Всі учасники комплексу, консорціуму зберігають статус юридичної особи і фінансову самостійність. Положення про консорціум затверджується Кабінетом Міністрів України

4. У державних і комунальних вищих навчальних закладах кількість студентів, прийнятих на перший курс за державним замовленням, повинна становити не менш як 51 відсоток загальної кількості студентів, прийнятих на перший курс.

Стаття 23. Типи вищих навчальних закладів

1. Відповідно до напрямів освітньої діяльності в Україні діють вищі навчальні заклади таких типів:

1) університет — вищий навчальний заклад, який провадить освітню діяльність, пов'язану із здобуттям вищої освіти освітньо-кваліфікаційних рівнів бакалавра і магістра, освітньо-наукового рівня доктора філософії і наукового рівня доктора наук з гуманітарних, економічних, природничих, технічних та інших галузей науки, техніки, культури і мистецтв, військової справи, проводить фундаментальні та прикладні наукові дослідження, має розвинуту інфраструктуру навчальних, наукових і науково-виробничих підрозділів, відповідний рівень кадрового і матеріально-технічного забезпечення, сприяє поширенню наукових знань та провадить культурно-просвітницьку діяльність.

Можуть діяти класичні та профільні (технічні, технологічні, економічні, педагогічні, медичні, фармацевтичні, аграрні, мистецькі, культурологічні тощо) університети.

Класичний університет діє за умови, якщо у ньому здійснюється підготовка бакалаврів і магістрів не менш як за вісьмома галузями освіти та підготовка докторів філософії і докторів наук не менш як з дванадцяти наукових спеціальностей, у тому числі не менш як з двох гуманітарних, економічних, природничих або технічних спеціальностей.

Профільний університет діє за умови, якщо у ньому здійснюється підготовка бакалаврів і магістрів не менш як за чотирма галузями освіти та підготовка докторів філософії і докторів наук не менш як з восьми наукових спеціальностей, у тому числі не менш як з шести профільних спеціальностей (за винятком мистецьких та військових вищих навчальних закладів (вищих навчальних закладів з особливими умовами навчання), вимоги до яких встановлюються Кабінетом Міністрів України за поданням центрального

органу виконавчої влади з формування та забезпечення реалізації державної політики у сфері освіти і науки);

2) академія — вищий навчальний заклад, який провадить освітню діяльність, пов'язану із здобуттям вищої освіти освітньо-кваліфікаційних рівнів бакалавра і магістра та освітньо-наукового рівня доктора філософії і наукового рівня доктора наук у певній галузі науки, виробництва, освіти, культури і мистецтва, військової справи, проводить фундаментальні та прикладні наукові дослідження і має відповідний рівень кадрового та матеріально-технічного забезпечення. Освітня діяльність, пов'язана із здобуттям вищої освіти музичного спрямування, може провадитися у консерваторіях.

Академія діє за умови, якщо у ній здійснюється підготовка бакалаврів і магістрів за двома галузями освіти та підготовка докторів філософії і докторів наук не менш як з двох наукових спеціальностей (за винятком мистецьких та військових вищих навчальних закладів (вищих навчальних закладів з особливими умовами навчання), вимоги до яких встановлюються Кабінетом Міністрів України за поданням центрального органу виконавчої влади з формування та забезпечення реалізації державної політики у сфері освіти і науки);

3) коледж — вищий навчальний заклад або структурний підрозділ університету чи академії, який провадить освітню діяльність, пов'язану із здобуттям вищої освіти освітньо-кваліфікаційного рівня бакалавра за певними спеціальностями, провадить наукову, науково-методичну та науково-виробничу діяльність і має відповідний рівень кадрового та матеріально-технічного забезпечення;

4) професійний коледж — вищий навчальний заклад або структурний підрозділ університету, академії, коледжу, який провадить освітню діяльність, пов'язану із здобуттям вищої освіти освітньо-кваліфікаційного рівня молодшого спеціаліста за однією або кількома спорідненими спеціальностями, і має відповідний рівень кадрового та матеріально-технічного забезпечення.

Стаття 24. Національний вищий навчальний заклад

1. Державним університетові, академії відповідно до законодавства може бути надано статус національного.

2. Національний вищий навчальний заклад має право:

1) отримувати на пріоритетних засадах державне замовлення на підготовку кадрів з високотехнологічних спеціальностей;

2) отримувати на пріоритетних засадах передбачені державним бюджетом кошти для провадження наукової і науково-технічної діяльності;

3) здійснювати перерозподіл нормативів чисельності осіб, які навчаються, на одну посаду науково-педагогічного працівника за спеціальностями однієї галузі освіти з урахуванням результатів їх наукової діяльності у межах затверджених загальної чисельності науково-педагогічних працівників та асигнувань на оплату праці;

4) самостійно перерозподіляти ліцензований обсяг прийому за спеціальностями у межах відповідної галузі освіти;

5) здійснювати підготовку кадрів з вищою освітою за експериментальними навчальними планами і програмами у порядку, встановленому центральним органом виконавчої влади з формування та забезпечення реалізації державної політики у сфері освіти і науки;

6) визнавати дипломи про здобуті в закордонних університетах кваліфікації магістра, доктора філософії, доктора наук та вчені звання доцента, професора при зарахуванні на строк не більше ніж на один навчальний рік на посаду наукового чи науково-педагогічного працівника під час реалізації міжнародних освітніх та наукових програм.

7) отримувати на пріоритетних засадах за рахунок загального фонду державного бюджету фінансування для придбання наукового і навчального обладнання, комп'ютерних програм тощо, у разі наявності відповідних бюджетних призначень у державному бюджеті;

8) утворювати спеціалізовані загальноосвітні навчальні заклади (ліцеї).

3. Національному вищому навчальному закладу, що має вагомі наукові здобутки, з метою розширення дослідницької та інноваційної діяльності, поглиблення інтеграції у світовий освітньо-науковий простір Кабінетом Міністрів України за поданням центрального органу виконавчої влади з формування та забезпечення реалізації державної політики у сфері освіти і науки та за погодженням з іншими заінтересованими центральними органами виконавчої влади на конкурсній основі може надаватися статус дослідницького університету відповідно до положення, що затверджується Кабінетом Міністрів України.

Дослідницький університет має право:

приймати рішення про присудження в установленому порядку наукових ступенів доктора філософії, доктора наук з видачею державного документа встановленого зразка;

приймати рішення про присвоєння в установленому порядку вчених звань старшого дослідника, доцента, професора з видачею державного документа встановленого зразка;

встановлювати нормативи чисельності осіб, які навчаються, на одну посаду науково-педагогічного працівника в межах затверджених загальної чисельності науково-педагогічних працівників та асигнувань на оплату праці;

Інші права дослідницького університету за основними напрямками його діяльності визначаються Кабінетом Міністрів України.

Стаття 25. Утворення та припинення вищого навчального закладу

1. Утворення та припинення державних університетів, академій, коледжів здійснюється Кабінетом Міністрів України, а їх філій — за рішенням центрального органу виконавчої влади з формування та забезпечення реалізації державної політики у сфері освіти і науки та іншими центральними органами виконавчої влади, до сфери управління яких належать вищі військові навчальні заклади (вищі навчальні заклади з

особливими умовами навчання), за погодженням з центральним органом виконавчої влади з формування та забезпечення реалізації державної політики у сфері освіти і науки.

2. Утворення та припинення державних професійних коледжів та їх філій здійснюється центральним органом виконавчої влади з формування та забезпечення реалізації державної політики у сфері освіти і науки та іншими центральними органами виконавчої влади, до сфери управління яких належать вищі військові навчальні заклади (вищі навчальні заклади з особливими умовами навчання) за погодженням з центральним органом виконавчої влади з формування та забезпечення реалізації державної політики у сфері освіти і науки.

3. Утворення та припинення комунальних університетів, академій, коледжів та їх філій здійснюється органами місцевого самоврядування за погодженням з центральним органом виконавчої влади з формування та забезпечення реалізації державної політики у сфері освіти і науки.

4. Утворення та припинення комунальних професійних коледжів здійснюється органами місцевого самоврядування за погодженням з центральним органом виконавчої влади з формування та забезпечення реалізації державної політики у сфері освіти і науки.

5. Утворення та припинення приватних вищих навчальних закладів та їх філій здійснюється їх засновником (засновниками) або учасником (учасниками) — фізичними та (або) юридичними особами — за погодженням з центральним органом виконавчої влади з формування та забезпечення реалізації державної політики у сфері освіти і науки.

6. Університети, академії, коледжі відповідно до законодавства іноземних держав та за згодою центрального органу виконавчої влади з формування та забезпечення реалізації державної політики у сфері освіти і науки можуть утворювати свої структурні підрозділи за кордоном.

7. Вищі навчальні заклади іноземних держав можуть з дозволу центрального органу виконавчої влади з формування та забезпечення реалізації державної політики у сфері освіти і науки утворювати свої структурні підрозділи на території України.

8. Утворення в Україні вищих навчальних закладів за участю іноземців, осіб без громадянства та іноземних юридичних осіб здійснюється за погодженням з Кабінетом Міністрів України.

9. Вищий навчальний заклад діє на підставі власного статуту.

Статут вищого навчального закладу повинен містити:

повне найменування, в якому зазначаються організаційно-правова форма та тип вищого навчального закладу, його місцезнаходження, дата прийняття рішення про утворення;

права та обов'язки засновника (засновників) або учасника (учасників);
обсяг основних засобів (розмір статутного капіталу), наданих засновником (засновниками) або учасником (учасниками);

порядок утворення, діяльності та повноваження органів управління вищим навчальним закладом, права та обов'язки керівника;

порядок обрання представників до органів громадського самоврядування;

джерела надходження та порядок використання коштів та іншого майна вищого навчального закладу;

порядок звітності, контролю за провадженням фінансово-господарської діяльності;

порядок взаємовідносин з профспілковими організаціями та органами громадського самоврядування, в тому числі студентського;

концепцію освітньої діяльності;

порядок внесення змін до статуту вищого навчального закладу;

порядок припинення вищого навчального закладу;

іншу інформацію, не заборонену законодавством.

Стаття 26. Ліцензування освітньої діяльності, акредитація спеціальностей та вищого навчального закладу

1. Освітня діяльність у сфері вищої освіти провадиться вищими навчальними закладами, іншими юридичними особами на підставі ліцензій, які видаються центральним органом виконавчої влади з формування та забезпечення реалізації державної політики у сфері освіти і науки у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

У ліцензії зазначаються повне найменування вищого навчального закладу, іншої юридичної особи, відокремлених підрозділів, що провадять освітню діяльність, та їх місцезнаходження, вид освітньої діяльності (підготовка кадрів за спеціальностями, післядипломна освіта та надання інших освітніх послуг), ліцензований обсяг та строк дії ліцензії.

Центральний орган виконавчої влади з формування та забезпечення реалізації державної політики у сфері освіти і науки на підставі заяви вищого навчального закладу, іншої юридичної особи про проведення ліцензійної експертизи та її результатів приймає у двомісячний строк рішення про видачу ліцензії або про відмову в її видачі.

Обов'язковою умовою видачі ліцензії вищим навчальним закладам, іншим юридичним особам є наявність у них необхідної власної, переданої в оперативне управління або орендованої не менш як на нормативний строк підготовки кадрів за відповідною освітньо-професійною, освітньо-науковою, науковою програмою матеріально-технічної бази, науково-методичного та інформаційного забезпечення, бібліотеки, договорів з підприємствами, установами, організаціями про надання баз практики, педагогічних, науково-педагогічних кадрів за нормативами, що встановлюються центральним органом виконавчої влади з формування та забезпечення реалізації державної політики у сфері освіти і науки.

Вищому навчальному закладу, іншій юридичній особі, що успішно пройшли ліцензійну експертизу, видається ліцензія, як правило, на нормативний строк підготовки кадрів за відповідною освітньо-професійною, освітньо-науковою, науковою програмою, але не менш як на два роки. Продовження строку дії ліцензії здійснюється за результатами акредитації

спеціальності. З дня прийняття рішення про припинення вищого навчального закладу, іншої юридичної особи, що надає освітні послуги, видана ліцензія втрачає чинність.

Вищі навчальні заклади, що мають ліцензії, вносяться центральним органом виконавчої влади з формування та забезпечення реалізації державної політики у сфері освіти і науки до Державного реєстру вищих навчальних закладів.

У разі отримання ліцензії новоутвореним вищим навчальним закладом або у разі реорганізації професійного коледжу в коледж на строк до отримання сертифіката про акредитацію спеціальностей навчальний заклад формує структуру штатного розпису, здійснює оплату праці працівників та стипендіальне забезпечення осіб, які навчаються, з урахуванням спеціальностей, освітньо-кваліфікаційних, освітньо-наукових рівнів, зазначених у ліцензії.

Якщо за результатами акредитації спеціальностей зазначений навчальний заклад не отримує відповідних сертифікатів, видана ліцензія втрачає чинність.

2. Акредитація спеціальності здійснюється у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України за поданням центрального органу виконавчої влади з формування та забезпечення реалізації державної політики у сфері освіти і науки.

За результатами акредитації спеціальності видається сертифікат. У сертифікаті про акредитацію спеціальності зазначаються повне найменування вищого навчального закладу, відокремлених структурних підрозділів, іншої юридичної особи, що провадить освітню діяльність, та їх місцезнаходження, спеціальності, освітньо-кваліфікаційного, освітньо-наукового рівня, строк дії сертифіката.

Строк дії сертифіката про акредитацію спеціальності не може перевищувати десять років. Продовження строку дії сертифіката здійснюється у порядку, встановленому для його одержання. З дня прийняття рішення про припинення вищого навчального закладу, наукової установи виданий сертифікат втрачає чинність.

3. Акредитація вищого навчального закладу за певним типом здійснюється у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України за поданням центрального органу виконавчої влади з формування та забезпечення реалізації державної політики у сфері освіти і науки.

Строк дії сертифіката про акредитацію вищого навчального закладу за певним типом не може перевищувати десять років. Продовження строку дії сертифіката здійснюється у порядку, встановленому для його одержання.

4. Форми ліцензій на освітню діяльність та сертифікатів про акредитацію спеціальностей, порядок їх оформлення, переоформлення, видачі, зберігання та обліку затверджуються центральним органом виконавчої влади з формування та забезпечення реалізації державної політики у сфері освіти і науки.

5. Підставами для переоформлення ліцензії на освітню діяльність є:

зміна найменування вищого навчального закладу чи місця його розташування;

реорганізація вищих навчальних закладів, що мають ліцензії, шляхом їх злиття або приєднання одного вищого навчального закладу до іншого.

Переоформлення ліцензії на освітню діяльність здійснюється без проведення процедури ліцензування. У разі реорганізації вищих навчальних закладів, інших юридичних осіб шляхом злиття або приєднання переоформлення ліцензії здійснюється на основі ліцензій вищих навчальних закладів, інших юридичних осіб, що реорганізуються.

У разі втрати чи пошкодження ліцензії вищий навчальний заклад, інша юридична особа має право звернутися до центрального органу виконавчої влади з формування та забезпечення реалізації державної політики у сфері освіти і науки із заявою про видачу дубліката ліцензії.

Центральний орган виконавчої влади з формування та забезпечення реалізації державної політики у сфері освіти і науки зобов'язаний протягом п'яти робочих днів з дати надходження заяви про видачу дубліката ліцензії видати заявникові дублікат ліцензії замість втраченої або пошкодженої.

6. Ліцензія на освітню діяльність вищого навчального закладу, іншої юридичної особи може бути анульована лише у разі:

подання вищим навчальним закладом, іншою юридичною особою заяви про припинення освітньої діяльності;

порушення ліцензійних умов та Умов прийому на навчання до вищих навчальних закладів;

виявлення недостовірних відомостей у документах, поданих для ліцензування;

невиконання вищим навчальним закладом, іншою юридичною особою розпорядження про усунення порушення ліцензійних умов.

Рішення про анулювання ліцензії на освітню діяльність приймає центральний орган виконавчої влади з формування та забезпечення реалізації державної політики у сфері освіти і науки. Під час розгляду питання про анулювання ліцензії на освітню діяльність заслуховується інформація представника відповідного вищого навчального закладу, іншої юридичної особи.

У разі анулювання ліцензії вищий навчальний заклад, інша юридична особа втрачає право провадити освітню діяльність, пов'язану з наданням відповідної освітньої послуги.

Рішення про анулювання ліцензії може бути оскаржене до суду.

7. Інформація про ліцензії та сертифікати про акредитацію є публічною і міститься у Державному реєстрі вищих навчальних закладів та наукових установ.

Положення про Державний реєстр вищих навчальних закладів та наукових установ затверджується Кабінетом Міністрів України.

Стаття 27. Принципи діяльності вищого навчального закладу

1. Діяльність вищого навчального закладу провадиться на основі

принципів:

автономії та самоврядування;
розмежування прав, повноважень та відповідальності засновника (засновників) або учасника (учасників), органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, до сфери управління яких належить вищий навчальний заклад, управління вищою освітою, органів управління вищого навчального закладу та його структурних підрозділів;
поєднання колегіальних та єдиноначальних засад;
незалежності від політичних партій, громадських та релігійних організацій.

2. Автономія та самоврядування вищого навчального закладу реалізуються відповідно до законодавства і передбачають право:

самостійно визначати форми навчання та форми організації навчального процесу;

приймати на роботу педагогічних, наукових, науково-педагогічних та інших працівників;

запроваджувати рейтингове оцінювання навчальних досягнень осіб, які навчаються, та діяльності педагогічних, наукових та науково-педагогічних працівників;

надавати додаткові освітні та інші послуги відповідно до законодавства;
самостійно розробляти та запроваджувати власні програми наукової, науково-дослідної, науково-технічної та інноваційної діяльності;

самостійно запроваджувати і припиняти спеціалізації, визначати їх зміст і програми вибіркового навчальних дисциплін;

утворювати, реорганізовувати і припиняти відповідно до законодавства структурні підрозділи;

приймати рішення про викладання однієї або декількох дисциплін іншими мовами, забезпечивши при цьому знання особами які навчаються, відповідної навчальної дисципліни українською мовою;

провадити видавничу діяльність, розвивати власну поліграфічну базу;
провадити на підставі відповідних договорів спільну діяльність з навчальними закладами, науковими установами та іншими юридичними особами;

брати участь у роботі міжнародних організацій;
запроваджувати власну символіку та атрибутику;
установлювати власні форми морального та матеріального заохочення працівників вищого навчального закладу;

звертатися з ініціативою до органів, які здійснюють управління у сфері вищої освіти, про внесення змін до чинних або розроблення нових нормативно-правових актів у сфері вищої освіти, а також брати участь у роботі над проектами щодо їх удосконалення;

користуватися земельними ділянками у порядку, встановленому законодавством;

провадити фінансово-господарську та іншу діяльність відповідно до законодавства та статуту вищого навчального закладу;

розпоряджатися власними надходженнями, зокрема отриманими від надання додаткових платних послуг здобувачам вищої освіти та іншим фізичним і юридичним особам;

відкривати поточні та депозитні рахунки в банках.

3. Управління вищим військовим навчальним закладом (вищим навчальним закладом з особливими умовами навчання) здійснюється з урахуванням особливостей, що визначені законодавством, стосовно специфіки діяльності Збройних Сил України, інших військових формувань, центральних органів виконавчої влади з спеціальним статусом, спеціально уповноважених центральних органів виконавчої влади з питань цивільного захисту та у сфері митної справи, у сфері внутрішніх справ, у сфері спеціального зв'язку та захисту інформації, прокуратури України.

Стаття 28. Структурні підрозділи вищого навчального закладу

1. Структурні підрозділи вищого навчального закладу утворюються відповідно до законодавства. Структурні підрозділи можуть мати окремі права фінансово-господарської самостійної діяльності.

2. Структурними підрозділами університету, академії є кафедри, факультети, інститути, бібліотека, відокремлені структурні підрозділи тощо, коледжу — кафедри, факультети, бібліотека, відокремлені структурні підрозділи тощо.

Кафедра — базовий структурний підрозділ університету, академії, коледжу (його відповідних структурних підрозділів), що провадить навчальну, методичну та організаційну діяльність з однієї або кількох споріднених спеціальностей, спеціалізацій чи навчальних дисциплін і наукову, науково-дослідну та науково-технічну діяльність за певним напрямом.

Кафедра утворюється за рішенням вченої ради вищого навчального закладу за умови, що до її складу входить не менш як п'ять науково-педагогічних працівників, для яких кафедра є основним місцем роботи і не менш як три з яких мають науковий ступінь або вчене звання.

Керівництво кафедрою здійснює завідувач (начальник) кафедри, який має науковий ступінь та/або вчене звання відповідно до профілю кафедри та обирається на цю посаду за конкурсом вченою радою вищого навчального закладу строком до п'яти років (для національного вищого навчального закладу — строком до семи років). Із завідувачем (начальником) кафедри керівник вищого навчального закладу укладає контракт.

Факультет — основний організаційний і навчально-науковий структурний підрозділ університету, академії, коледжу, що об'єднує відповідні кафедри і лабораторії. Факультет утворюється за рішенням вченої ради вищого навчального закладу за умови, якщо до його складу входить не менш як три кафедри і на ньому навчається не менш як 250 студентів за денною формою навчання (за винятком мистецьких та військових (вищих навчальних закладів з особливими умовами навчання), вимоги до яких встановлюються центральним органом виконавчої влади з формування та

забезпечення реалізації державної політики у сфері освіти і науки).

Інститут — організаційний і навчально-науковий структурний підрозділ університету, академії, що об'єднує відповідні кафедри, лабораторії, науково-дослідні центри та експериментальні лабораторії, що проводять наукові дослідження з пріоритетних напрямів науки і техніки. Інститут утворюється за рішенням вченої ради вищого навчального закладу за умови, якщо до його складу входить не менш як п'ять кафедр і в ньому навчається не менш як 500 студентів за денною формою навчання (за винятком мистецьких та військових (вищих навчальних закладів з особливими умовами навчання), вимоги до яких встановлюються центральним органом виконавчої влади з формування та забезпечення реалізації державної політики у сфері освіти і науки).

Бібліотеку університету, академії, коледжу очолює директор, який призначається на посаду керівником за погодженням з вченою радою вищого навчального закладу строком до п'яти років (для національного вищого навчального закладу — строком до семи років).

Типове положення про кафедру, факультет, інститут, бібліотеку затверджується центральним органом виконавчої влади з формування та забезпечення реалізації державної політики у сфері освіти і науки.

Університет, академія, коледж можуть мати у своєму складі військовий навчальний підрозділ (військовий інститут, коледж, факультет або кафедру військової підготовки). Військовий інститут як структурний підрозділ цивільного вищого навчального закладу може мати у своєму складі факультети та військовий професійний коледж. Створення та припинення військового навчального підрозділу вищого навчального закладу здійснюється у порядку, затвердженому Кабінетом Міністрів України.

Військовий навчальний підрозділ вищого навчального закладу може мати права юридичної особи, які визначаються нормативно-правовими актами центрального органу виконавчої влади, до сфери управління якого належить цей військовий навчальний підрозділ, та центрального органу виконавчої влади з формування та забезпечення реалізації державної політики у сфері освіти і науки.

Керівництво військовим навчальним підрозділом вищого навчального закладу, а також його структурними підрозділами здійснюється відповідними начальниками, які призначаються на посаду за конкурсом центральним органом виконавчої влади, до сфери управління якого належить цей військовий навчальний підрозділ, строком до п'яти років.

3. Структурними підрозділами професійного коледжу є відділення, циклові комісії, бібліотека тощо.

Циклова комісія — структурний навчально-методичний підрозділ, що проводить навчальну, методичну та організаційну роботу з однієї або кількох споріднених навчальних дисциплін. Циклова комісія утворюється за рішенням керівника вищого навчального закладу за умови, якщо до її складу входить не менш як три педагогічних працівники.

Відділення — структурний підрозділ, що об'єднує навчальні групи з не

менш як двох спеціальностей, методичні, навчально-виробничі та інші підрозділи.

Бібліотеку професійного коледжу очолює завідувач, який призначається на посаду керівником вищого навчального закладу за погодженням з педагогічною радою строком до п'яти років.

Типове положення про циклову комісію, відділення, бібліотеку затверджується центральним органом виконавчої влади з формування та забезпечення реалізації державної політики у сфері освіти і науки.

4. Відокремлені структурні підрозділи вищих навчальних закладів — філії і навчально-консультаційні центри (представництва) утворюються поза місцем розташування вищого навчального закладу, в іншій адміністративно-територіальній одиниці з метою наближення місця навчання студентів до місця їх проживання.

Філія виконує усі або частину функцій вищого навчального закладу і утворюється відповідно до законодавства у такому ж порядку, що і вищий навчальний заклад, за умови, якщо до її складу входить не менш як два факультети (відділення).

Філію очолює директор (начальник), який призначається у порядку, встановленому статутом вищого навчального закладу, та діє на підставі виданого керівником вищого навчального закладу доручення.

Навчально-консультаційний центр (представництво) здійснює надання студентам заочної (дистанційної) форми навчання консультацій щодо засвоєння ними навчального матеріалу, виконання індивідуальних завдань, контрольних робіт та забезпечує створення умов для самостійної роботи студентів у міжсесійний період.

Утворення та припинення навчально-консультаційного центру (представництва) здійснюється власником (власниками) або уповноваженим ним органом за погодженням з органами місцевого самоврядування та центральним органом виконавчої влади з формування та забезпечення реалізації державної політики у сфері освіти і науки.

Порядок утворення та припинення навчально-консультаційного центру (представництва) визначається положенням, яке затверджується центральним органом виконавчої влади з формування та забезпечення реалізації державної політики у сфері освіти і науки.

Навчально-консультаційний центр (представництво) очолює директор, який призначається у порядку, встановленому статутом вищого навчального закладу.

Поза місцем розташування вищого навчального закладу, в іншій адміністративно-територіальній одиниці можуть також утворюватися згідно з вимогами пунктів 3 і 4 частини першої статті 23 цього Закону та абзаців третього — шостого частини другої цієї статті коледжі, професійні коледжі, кафедри, факультети, інститути тощо, які виконують функції відповідно до статуту вищого навчального закладу.

Рішення про утворення таких підрозділів приймається власником (власниками) або уповноваженим ним (ними) органом за погодженням з

органами місцевого самоврядування та центральним органом виконавчої влади з формування та забезпечення реалізації державної політики у сфері освіти і науки.

Освітня діяльність відокремлених структурних підрозділів вищого навчального закладу (філій, факультетів, інститутів, коледжів, професійних коледжів тощо) ліцензується, спеціальності, за якими здійснюється підготовка кадрів, акредитуються у порядку, встановленому законодавством.

Відокремлені структурні підрозділи вищих навчальних закладів, що утворені відповідно до пунктів 3 і 4 частини першої статті 23 цього Закону (коледжі, професійні коледжі) та абзаців третього — шостого частини другої цієї статті (факультети, інститути), можуть мати окремі права щодо фінансово-господарської самостійності і діють на підставі положень, затверджених відповідно до статуту вищого навчального закладу.

5. Структурними підрозділами університету, академії можуть бути наукові, науково-дослідні та навчально-науково-виробничі інститути. Керівництво інститутом здійснює директор (начальник), який обирається вченою радою вищого навчального закладу на посаду за конкурсом строком до п'яти років (для національного вищого навчального закладу — строком до семи років). Повноваження директора (начальника) інституту та вимоги до його кандидатури визначаються статутом вищого навчального закладу.

У структурі вищого навчального закладу можуть утворюватися:

навчально-науково-виробничі центри (комплекси, інститути), що об'єднують споріднені факультети, коледжі, професійні коледжі, наукові, науково-дослідні, науково-виробничі та проектні інститути, дослідні станції, кафедри, наукові лабораторії, конструкторські бюро, навчально-дослідні господарства, навчально-виробничі комбінати, експериментальні заводи, фабрики, фірми, клінічні бази установ медичної освіти, університетські клініки, лікарні, полігони, технопарки, інші підрозділи;

навчально-наукові центри (комплекси, інститути), що об'єднують споріднені факультети, кафедри, наукові лабораторії, центри, інші підрозділи, що забезпечують підготовку кадрів з певних спеціальностей та проводять наукові дослідження за певним напрямом;

науково-дослідні центри (комплекси, інститути), що об'єднують споріднені наукові лабораторії, центри, інші підрозділи за певним напрямом науково-дослідної роботи;

підготовчі відділення (підрозділи), підрозділи післядипломної освіти, лабораторії, навчально-методичні кабінети, комп'ютерні та інформаційні центри, наукові підрозділи, навчально-виробничі та творчі майстерні, музеї, навчальні театри і студії, навчально-дослідні господарства, виробничі структури, видавництва, спортивні комплекси, центри студентського спорту, спортивно-оздоровчі табори, заклади культурно-побутового, лікувально-профілактичного призначення, студентські їдальні та інші підрозділи, діяльність яких не заборонена законодавством.

Порядок утворення таких структурних підрозділів визначається нормативно-правовими актами центрального органу виконавчої влади з

формування та забезпечення реалізації державної політики у сфері освіти і науки.

6. Вищий навчальний заклад може розміщувати свої навчальні, науково-дослідні та навчально-науково-виробничі підрозділи на підприємствах, в установах та організаціях.

7. Вищий навчальний заклад, що готує кадри медичного та ветеринарного спрямувань або здійснює їх післядипломну освіту, та академія, інститут післядипломної освіти, що здійснюють післядипломну освіту, разом з центральними органами виконавчої влади, місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування можуть створювати на базі наукових установ, закладів охорони здоров'я, у тому числі тих, що належать територіальним громадам або передані їм, клінічні бази установ медичної освіти, університетські лікарні.

Клінічна база установи медичної освіти, університетська лікарня створюються з метою забезпечення навчального процесу студентів і надання багатопрофільної висококваліфікованої медичної допомоги.

Порядок утворення і функціонування клінічних баз установ медичної освіти, університетських лікарень визначається Кабінетом Міністрів України.

Стаття 29. Забезпечення державою діяльності вищих навчальних закладів

1. Держава в особі відповідних органів державної влади забезпечує діяльність вищих навчальних закладів шляхом:

визначення перспектив та напрямів розвитку вищої освіти;

створення нормативно-правової бази їх діяльності;

затвердження стандартів вищої освіти;

здійснення ліцензування освітньої діяльності та акредитації спеціальностей, вищого навчального закладу за типом;

надання особам, які працюють і навчаються у вищих навчальних закладах, пільг та гарантій, установлених законодавством;

установлення для педагогічних, науково-педагогічних і наукових працівників вищих навчальних закладів посадових окладів та ставок заробітної плати, а також доплат і надбавок, диференційованих відповідно до їх наукових ступенів, вчених і педагогічних звань, кваліфікаційних категорій та стажу роботи;

визначення обсягу фінансування вищих навчальних закладів з державного бюджету, встановлення нормативів матеріально-технічного, фінансового та іншого забезпечення вищих навчальних закладів, однакових для вищих навчальних закладів одного статусу (в тому числі статусу національного) та типу;

створення умов для здійснення навчального та виховного процесу, організації дозвілля та побуту для працівників та осіб, які навчаються;

охорони здоров'я працівників та осіб, які навчаються у вищих навчальних закладах.

Розділ VI

УПРАВЛІННЯ ВИЩИМ НАВЧАЛЬНИМ ЗАКЛАДОМ

Стаття 30. Керівник вищого навчального закладу

1. Безпосереднє управління діяльністю вищого навчального закладу здійснює його керівник (ректор, президент, начальник, директор тощо). За рішенням вченої ради безпосереднє управління діяльністю університету, академії можуть здійснювати ректор і президент. Їх права, обов'язки і відповідальність визначаються у статуті вищого навчального закладу.

2. Керівник вищого навчального закладу в межах наданих йому повноважень:

вирішує питання фінансово-господарської діяльності вищого навчального закладу, затверджує його структуру і штатний розпис;

видає накази і розпорядження, дає обов'язкові для виконання всіма працівниками і структурними підрозділами вищого навчального закладу доручення;

представляє вищий навчальний заклад в органах державної влади та інших органах, відповідає за результати його діяльності перед органом, до сфери управління якого належить вищий навчальний заклад;

є розпорядником майна і коштів;

забезпечує виконання кошторису, фінансового плану, укладає договори, дає доручення;

приймає на роботу та звільняє з роботи працівників;

забезпечує охорону праці, дотримання законності та порядку;

призначає на посаду та звільняє з посади за погодженням з вченою радою головного бухгалтера, проректорів (заступників керівника), директора бібліотеки університету, академії, коледжу, а за погодженням з педагогічною радою — заступників керівника, головного бухгалтера, завідувача бібліотеки професійного коледжу;

визначає функціональні обов'язки працівників;

формує контингент осіб, які навчаються у вищому навчальному закладі;

відраховує з вищого навчального закладу та поновлює на навчання в ньому осіб за погодженням з органами студентського самоврядування;

забезпечує організацію та здійснення контролю за виконанням навчальних планів і програм навчальних дисциплін;

контролює дотримання всіма підрозділами штатно-фінансової дисципліни;

забезпечує захист інформації з обмеженим доступом;

здійснює контроль за якістю роботи педагогічних, науково-педагогічних, наукових та інших працівників;

сприяє роботі органів студентського самоврядування, профспілкових організацій та створює умови для їх діяльності;

сприяє формуванню культури здоров'я студентів, зміцненню спортивно-оздоровчої бази, створює належні умови для занять масовим спортом;

разом з профспілками, їх організаціями подає для затвердження вищому

колегіальному органу громадського самоврядування вищого навчального закладу правила внутрішнього розпорядку та колективний договір і після затвердження підписує їх.

Керівник вищого навчального закладу відповідає за провадження освітньої, наукової, науково-технічної діяльності у вищому навчальному закладі, за результати фінансово-господарської діяльності, стан і збереження будівель та іншого майна.

Для вирішення основних питань діяльності відповідно до статуту керівник вищого навчального закладу утворює робочі та дорадчі органи та визначає їх повноваження.

Керівник вищого навчального закладу звітує щороку перед власником (власниками) або уповноваженим ним (ними) органом (особою) та вищим колегіальним органом громадського самоврядування вищого навчального закладу.

Керівник вищого навчального закладу відповідно до статуту може делегувати частину своїх повноважень своїм заступникам та керівникам структурних підрозділів.

Особливості повноважень та обов'язків керівника вищого військового навчального закладу (вищого навчального закладу з особливими умовами навчання, військового навчального підрозділу вищого навчального закладу) визначаються центральним органом виконавчої влади, до сфери управління якого належить цей вищий навчальний заклад, за погодженням з центральним органом виконавчої влади з формування та забезпечення реалізації державної політики у сфері освіти і науки.

3. Під час виходу на пенсію з посади керівника вищого навчального закладу керівник, який працював на цій посаді не менш як десять років підряд, може бути призначений на посаду радника керівника вищого навчального закладу.

Призначення радника керівника вищого навчального закладу здійснюється у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України. Умови призначення та виплати грошового утримання визначаються у статуті вищого навчального закладу.

Стаття 31. Керівник інституту, факультету, відділення

1. Керівництво інститутом здійснює директор (начальник), керівництво факультетом здійснює декан (начальник).

Керівник інституту (факультету) повинен мати науковий ступінь та (або) вчене звання відповідно до профілю інституту (факультету). Зазначений керівник обирається вченою радою інституту (факультету) строком до п'яти років (для національного вищого навчального закладу — до семи років). Керівник вищого навчального закладу укладає з керівником інституту (факультету) контракт.

Директор (начальник) інституту, декан (начальник) факультету може делегувати частину своїх повноважень своїм заступникам. Повноваження керівника інституту (факультету) визначаються у положенні про інститут

(факультет), яке затверджується керівником вищого навчального закладу.

Директор (начальник), декан (начальник) видають розпорядження, що стосуються діяльності відповідного інституту (факультету). Розпорядження є обов'язковими для виконання всіма працівниками інституту (факультету) і можуть бути скасовані керівником вищого навчального закладу. Керівник вищого навчального закладу скасовує розпорядження директора (начальника), декана (начальника), що суперечать законодавству, статуту вищого навчального закладу чи завдають шкоди інтересам вищого навчального закладу.

2. Керівництво військовим навчальним підрозділом вищого навчального закладу та факультетом (відділенням) вищого військового навчального закладу (вищого навчального закладу з особливими умовами навчання) здійснює начальник, який призначається на посаду за конкурсом. Порядок проведення конкурсу визначається нормативно-правовими актами центрального органу виконавчої влади, до сфери управління якого належить вищий військовий навчальний заклад (вищий навчальний заклад з особливими умовами навчання, військовий навчальний підрозділ вищого навчального закладу), за погодженням з центральним органом виконавчої влади з формування та забезпечення реалізації державної політики у сфері освіти і науки.

3. Керівництво відділенням здійснює завідувач (начальник). Завідувач (начальник) відділення призначається на посаду керівником вищого навчального закладу з числа педагогічних працівників, які мають вищу освіту освітньо-кваліфікаційного рівня магістра відповідно до профілю освітньої діяльності відділення і педагогічний стаж не менш як п'ять років.

Завідувач відділення (начальник) забезпечує організацію навчально-виховного процесу, виконання навчальних планів і програм навчальних дисциплін, здійснює контроль за якістю викладання навчальних дисциплін, навчально-методичною діяльністю викладачів.

Стаття 32. Вчені ради

1. Вчена рада університету, академії, коледжу є колегіальним органом та утворюється керівником вищого навчального закладу строком до п'яти років (для національного вищого навчального закладу — строком до семи років).

До повноважень вченої ради університету, академії, коледжу належить: розроблення і подання вищому колегіальному органу громадського самоврядування проекту статуту вищого навчального закладу, а також акта щодо внесення змін до нього;

ухвалення кошторису (річного фінансового плану та звіту) вищого навчального закладу;

ухвалення за поданням керівника вищого навчального закладу рішень щодо утворення та припинення структурних підрозділів;

погодження за поданням керівника вищого навчального закладу кандидатури щодо призначення та звільнення з посади директора бібліотеки, а також призначення та звільнення з посади проректорів (заступників

керівника), головного бухгалтера;

обрання за конкурсом таємним голосуванням на посади завідувачів (начальників) кафедр і професорів;

визначення варіативної частини змісту освіти і переліків навчальних дисциплін та їх програм;

ухвалення рішень з питань організації навчального процесу;

ухвалення основних напрямів проведення наукових досліджень;

оцінювання науково-педагогічної діяльності структурних підрозділів;

прийняття рішення щодо кандидатур для присвоєння вчених звань доцента, професора, старшого дослідника.

Вчена рада вищого навчального закладу розглядає також інші питання діяльності вищого навчального закладу відповідно до його статуту.

Вчену раду вищого навчального закладу очолює її голова — керівник вищого навчального закладу. До складу вченої ради вищого навчального закладу входять за посадами заступники керівника вищого навчального закладу, директори інститутів, декани факультетів, учений секретар, директор бібліотеки, головний бухгалтер, керівники органів самоврядування, профспілкових органів вищого навчального закладу, а також виборні представники, які представляють наукових, науково-педагогічних працівників і обираються з числа завідувачів кафедр, професорів, докторів філософії, докторів наук; виборні представники, які представляють інших працівників вищого навчального закладу і які працюють у ньому на постійній основі, керівники органів студентського самоврядування вищого навчального закладу відповідно до квот, визначених у статуті вищого навчального закладу. При цьому не менш як 75 відсотків загальної чисельності її складу повинні становити наукові, науково-педагогічні працівники вищого навчального закладу і не менш як 10 відсотків — виборні представники з числа осіб, які навчаються у вищому навчальному закладі.

Виборні представники обираються вищим колегіальним органом громадського самоврядування вищого навчального закладу за поданням структурних підрозділів, у яких вони працюють, а виборні представники з числа осіб, які навчаються у вищому навчальному закладі, — вищим органом студентського самоврядування вищого навчального закладу.

Рішення вченої ради вищого навчального закладу вводяться в дію рішеннями керівника вищого навчального закладу.

2. Вчена рада інституту (факультету) є колегіальним органом інституту (факультету) вищого навчального закладу і утворюється строком до п'яти років (для національного вищого навчального закладу — строком до семи років).

Вчену раду інституту очолює її голова — директор (начальник) інституту. Вчену раду факультету очолює її голова — декан (начальник) факультету. До складу вченої ради інституту (факультету) входять за посадами заступники директора (начальника), декана (начальника), завідувачі (начальники) кафедр, керівники органів громадського самоврядування інституту (факультету), керівники органів студентського

самоврядування інституту (факультету), а також виборні представники, які представляють науково-педагогічних працівників і обираються з числа професорів, докторів філософії, докторів наук, виборні представники, які представляють інших працівників інституту (факультету) і працюють у ньому на постійній основі, виборні представники осіб, які навчаються в інституті (на факультеті), відповідно до квот, визначених у статуті вищого навчального закладу. При цьому не менш як 75 відсотків загальної чисельності складу вченої ради повинні становити наукові, науково-педагогічні працівники інституту (факультету) і не менш як 10 відсотків — виборні представники осіб, які навчаються в інституті (на факультеті).

Виборні представники обираються органом громадського самоврядування інституту (факультету) за поданням структурних підрозділів, в яких вони працюють, а виборні представники осіб, які навчаються в інституті (на факультеті), — вищим органом студентського самоврядування інституту (факультету).

До повноважень вченої ради інституту (факультету) належать:

обрання за конкурсом таємним голосуванням на посаду асистентів, викладачів, старших викладачів, доцентів, директора (начальника) інституту, декана (начальника) факультету;

вирішення питань організації навчального процесу в інституті, на факультеті;

подання вченій раді вищого навчального закладу пропозицій щодо обрання за конкурсом завідувачів (начальників) кафедр і професорів, присвоєння вчених звань доцента, професора, старшого дослідника, ухвалення навчальних планів та програм варіативних навчальних дисциплін;

визначення основних напрямів наукової діяльності інституту (факультету);

ухвалення фінансового плану і звіту, кошторису інституту (факультету);

розгляд інших питань, передбачених статутом вищого навчального закладу.

Рішення вченої ради інституту (факультету) вводяться в дію рішеннями директора (начальника) інституту, декана (начальника) факультету. Рішення вченої ради інституту (факультету) може бути скасовано вченою радою вищого навчального закладу.

3. В університеті, академії, коледжі можуть бути утворені вчені ради інших структурних підрозділів. Їх повноваження визначаються керівником вищого навчального закладу.

4. Особливості діяльності вченої ради вищого військового навчального закладу (вищого навчального закладу з особливими умовами навчання, військового інституту як підрозділу вищого навчального закладу) визначаються центральним органом виконавчої влади, до сфери управління якого він належить, за погодженням з центральним органом виконавчої влади з формування та забезпечення реалізації державної політики у сфері освіти і науки.

Стаття 33. Педагогічна рада

1. Педагогічна рада професійного коледжу є колегіальним органом і утворюється керівником вищого навчального закладу на строк до трьох років.

До повноважень педагогічної ради професійного коледжу належать:

розроблення і подання до вищого колегіального органу громадського самоврядування проекту статуту вищого навчального закладу, а також пропозицій щодо змін і доповнень до нього;

ухвалення річного фінансового плану та звіту, кошторису вищого навчального закладу;

ухвалення за поданням керівника вищого навчального закладу рішень щодо утворення та припинення структурних підрозділів;

погодження за поданням керівника вищого навчального закладу кандидатури щодо призначення на посади та звільнення з посад заступників керівника, завідувачів (начальників) відділень, головного бухгалтера та завідувача бібліотеки;

визначення вибіркової частини змісту освіти і переліків навчальних дисциплін та їх програм;

ухвалення рішень з питань організації навчального процесу;

оцінювання навчально-виховної діяльності структурних підрозділів.

Педагогічна рада професійного коледжу розглядає інші питання діяльності вищого навчального закладу відповідно до його статуту.

Педагогічну раду очолює її голова — керівник вищого навчального закладу. До складу педагогічної ради входять за посадами заступники керівника вищого навчального закладу, завідувачі (начальники) відділень, завідувач бібліотеки, голови циклових комісій, інші педагогічні працівники, головний бухгалтер, керівники органів громадського самоврядування працівників вищого навчального закладу, керівники органів студентського самоврядування вищого навчального закладу відповідно до квот, визначених у статуті вищого навчального закладу. При цьому не менш як 75 відсотків загальної чисельності її складу повинні становити педагогічні працівники вищого навчального закладу і не менш як 10 відсотків — виборні представники з числа осіб, які навчаються. Виборні представники обираються вищим колегіальним органом громадського самоврядування вищого навчального закладу за поданням структурних підрозділів, в яких вони працюють, а виборні представники осіб, які навчаються, — вищим органом студентського самоврядування вищого навчального закладу.

Рішення педагогічної ради вищого навчального закладу вводяться в дію рішеннями керівника вищого навчального закладу.

2. Особливості діяльності педагогічної ради військового професійного коледжу (коледжу з особливими умовами навчання) визначаються центральним органом виконавчої влади, до сфери управління якого належать військові професійні коледжі, за погодженням з центральним органом виконавчої влади з формування та забезпечення реалізації державної політики у сфері освіти і науки.

Стаття 34. Наглядова рада

1. В університеті, академії (крім військових навчальних закладів) утворюється наглядова рада, яка є дорадчим громадським органом.

Наглядова рада розглядає план перспективного розвитку вищого навчального закладу, надає допомогу його керівництву в реалізації державної політики у сфері вищої освіти і науки, здійснює громадський контроль за його діяльністю, сприяє ефективній взаємодії вищого навчального закладу з органами місцевого самоврядування, науковою громадськістю, громадсько-політичними організаціями та суб'єктами господарської діяльності в інтересах розвитку вищої освіти.

2. Склад наглядової ради обирається вченою радою вищого навчального закладу і затверджується центральним органом виконавчої влади з формування та забезпечення реалізації державної політики у сфері освіти і науки.

Типове положення про наглядову раду вищого навчального закладу затверджує центральний орган виконавчої влади з формування та забезпечення реалізації державної політики у сфері освіти і науки.

Строк повноважень наглядової ради становить не менш як три роки і не більш як п'ять років.

Стаття 35. Робочі та дорадчі органи

1. Для вирішення поточних питань діяльності в університеті, академії, коледжі утворюються такі робочі органи:

ректорат;
дирекції (деканати);
приймальна комісія та інші.

Для вирішення поточних питань діяльності професійних коледжів утворюються такі робочі органи:

адміністративна рада;
приймальна комісія та інші.

У вищих військових навчальних закладах (вищих навчальних закладах з особливими умовами навчання, військових інститутах як підрозділах вищих навчальних закладів) можуть утворюватися інші робочі органи.

2. Дорадчим органом університету, академії, коледжу є науково-методична рада. Науково-методичну раду очолює керівник вищого навчального закладу або його заступник.

Дорадчим органом професійного коледжу є навчально-методична рада. Навчально-методичну раду очолює керівник вищого навчального закладу або його заступник.

3. Положення про робочі та дорадчі органи розробляється керівником вищого навчального закладу і затверджується центральним органом виконавчої влади з формування та забезпечення реалізації державної політики у сфері освіти і науки.

Стаття 36. Органи громадського самоврядування у вищих навчальних закладах

1. Вищим колегіальним органом громадського самоврядування університету, академії, коледжу є загальні збори (конференція) трудового колективу, включаючи виборних представників з числа осіб, які навчаються у вищому навчальному закладі.

Порядок скликання вищого колегіального органу громадського самоврядування та його роботи визначається статутом вищого навчального закладу.

У вищому колегіальному органі громадського самоврядування повинні бути представлені всі категорії працівників вищого навчального закладу, представники з числа осіб, які навчаються у вищому навчальному закладі. При цьому не менш як 75 відсотків загальної чисельності делегатів (членів) виборного органу повинні становити наукові, науково-педагогічні працівники вищого навчального закладу, які працюють у цьому вищому навчальному закладі на постійній основі, і не менш як 10 відсотків — виборні представники з числа осіб, які навчаються у вищому навчальному закладі і обираються вищим органом студентського самоврядування навчального закладу.

Вищий колегіальний орган громадського самоврядування скликається не рідше ніж один раз на рік.

Вищий колегіальний орган громадського самоврядування університету, академії, коледжу:

ухвалює за поданням вченої ради вищого навчального закладу статут вищого навчального закладу, а також вносить зміни до нього;

обирає претендента на посаду керівника вищого навчального закладу шляхом таємного голосування і подає свої пропозиції органу управління, в підпорядкуванні якого перебуває вищий навчальний заклад, або власнику (власникам) чи уповноваженому ним (ними) органу (особі);

заслуховує щороку звіт керівника вищого навчального закладу та оцінює його діяльність;

обирає кандидатури до вченої ради вищого навчального закладу;

обирає комісію з трудових спорів відповідно до законодавства про працю;

розглядає за мотивованим поданням наглядової або вченої ради вищого навчального закладу питання про дострокове припинення повноважень керівника вищого навчального закладу;

затверджує правила внутрішнього розпорядку вищого навчального закладу;

розглядає інші питання діяльності вищого навчального закладу.

Органом громадського самоврядування інституту (факультету) в університеті, академії, коледжі є збори (конференція) трудового колективу інституту (факультету), включаючи виборних представників з числа осіб, які навчаються у вищому навчальному закладі.

Порядок скликання органу громадського самоврядування інституту

(факультету) та його роботи визначається статутом вищого навчального закладу.

В органі громадського самоврядування інституту (факультету) повинні бути представлені всі категорії працівників інституту (факультету) та виборні представники з числа осіб, які навчаються в інституті (на факультеті). При цьому не менш як 75 відсотків загальної чисельності делегатів (членів) виборного органу повинні становити наукові та науково-педагогічні працівники інституту (факультету) і не менш як 10 відсотків — виборні представники з числа осіб, які навчаються в інституті (на факультеті) і обираються органом студентського самоврядування інституту (факультету).

Засідання органу громадського самоврядування інституту (факультету) скликається не рідше ніж один раз на рік.

Орган громадського самоврядування інституту (факультету):
проводить оцінку діяльності керівника інституту (факультету);
затверджує річний звіт про діяльність інституту (факультету);
вносить керівнику вищого навчального закладу пропозиції щодо відкликання з посади керівника інституту (факультету);
обирає виборних представників до вченої ради інституту (факультету);
обирає кандидатури до вищого колегіального органу громадського самоврядування вищого навчального закладу.

2. Вищим колегіальним органом громадського самоврядування професійного коледжу є загальні збори (конференція) трудового колективу, включаючи виборних представників з числа осіб, які навчаються у вищому навчальному закладі.

У вищому колегіальному органі громадського самоврядування професійного коледжу повинні бути представлені всі категорії працівників вищого навчального закладу та представники з числа осіб, які навчаються у вищому навчальному закладі. При цьому не менш як 75 відсотків загальної чисельності делегатів (членів) виборного органу повинні становити педагогічні працівники вищого навчального закладу, які працюють у цьому вищому навчальному закладі на постійній основі, і не менш як 10 відсотків — виборні представники з числа осіб, які навчаються у вищому навчальному закладі.

Засідання вищого колегіального органу громадського самоврядування скликаються не рідше ніж один раз на рік.

Вищий колегіальний орган громадського самоврядування професійного коледжу:

ухвалює статут вищого навчального закладу, а також вносить зміни до нього;

обирає претендентів на посаду керівника вищого навчального закладу;
вносить подання власнику (власникам) про дострокове звільнення керівника вищого навчального закладу;

заслуховує щороку звіт керівника вищого навчального закладу та оцінює його діяльність;

обирає комісію з трудових спорів відповідно до законодавства про

працю;

затверджує правила внутрішнього розпорядку вищого навчального закладу;

розглядає інші питання діяльності вищого навчального закладу.

Стаття 37. Студентське самоврядування

1. У вищих навчальних закладах та їх структурних підрозділах діє студентське самоврядування, яке є невід'ємною частиною громадського самоврядування відповідних навчальних закладів.

У студентському самоврядуванні беруть участь особи, які навчаються у вищому навчальному закладі. Усі особи, які навчаються у вищому навчальному закладі, мають рівні права на участь у студентському самоврядуванні.

Студентське самоврядування забезпечує захист прав та інтересів осіб, які навчаються у вищому навчальному закладі, та їх участь в управлінні вищим навчальним закладом. Студентське самоврядування здійснюється особами, які навчаються у вищому навчальному закладі, безпосередньо та через органи студентського самоврядування, що обираються шляхом таємного голосування.

2. У своїй діяльності органи студентського самоврядування керуються законодавством України, рішеннями центрального органу виконавчої влади з формування та забезпечення реалізації державної політики у сфері освіти і науки, статутом вищого навчального закладу та положенням про студентське самоврядування.

3. Органи студентського самоврядування діють на принципах:

добровільності, колегіальності, відкритості;

вибірності та звітності представницьких органів студентського самоврядування;

рівності права осіб, які навчаються, на участь у студентському самоврядуванні.

4. Органи студентського самоврядування:

приймають акти, що регламентують їх організацію та діяльність;

проводять організаційні, наукові, культурно-масові, спортивні, оздоровчі та інші заходи;

сприяють залученню осіб, які навчаються, до творчої та науково-дослідної роботи;

сприяють працевлаштуванню осіб, які навчаються у вищому навчальному закладі;

розпоряджаються коштами та іншим майном, що знаходяться на їхньому балансі та банківських рахунках;

виконують інші функції.

За погодженням з органом студентського самоврядування керівництво вищого навчального закладу приймає рішення про:

відрахування осіб, які навчаються, з вищого навчального закладу та їх поновлення на навчання;

переведення осіб, які навчаються у вищому навчальному закладі за державним замовленням, на навчання за контрактом за рахунок коштів фізичних (юридичних) осіб;

переведення осіб, які навчаються у вищому навчальному закладі за рахунок коштів фізичних (юридичних) осіб, на навчання за державним замовленням;

поселення осіб, які навчаються у вищому навчальному закладі, в гуртожиток і виселення їх з гуртожитку;

діяльність студентських містечок та гуртожитків для проживання осіб, які навчаються у вищому навчальному закладі.

5. Студентське самоврядування здійснюється на рівні студентської групи, інституту (факультету), відділення, гуртожитку, вищого навчального закладу. Залежно від контингенту студентів, типу та специфіки вищого навчального закладу студентське самоврядування може здійснюватися на рівні курсу, спеціальності, студентського містечка, структурних підрозділів вищого навчального закладу.

6. Вищим органом студентського самоврядування є загальні збори (конференція) осіб, які навчаються у вищому навчальному закладі, що:

ухвалюють положення про студентське самоврядування;

обирають виконавчі органи студентського самоврядування та заслуховують їх звіти;

визначають структуру, повноваження та порядок обрання виконавчих органів студентського самоврядування.

7. Керівник вищого навчального закладу всебічно сприяє створенню належних умов для діяльності органів студентського самоврядування (надає приміщення, меблі, оргтехніку, забезпечує телефонним зв'язком, постійним доступом до Інтернету, відводить місця для встановлення інформаційних стендів тощо).

Фінансовою основою студентського самоврядування є кошти, визначені вченою радою вищого навчального закладу в розмірі не менш як 0,5 відсотка коштів спеціального фонду відповідного вищого навчального закладу.

Кошти органів студентського самоврядування спрямовуються на виконання їх завдань і здійснення повноважень. Не менш як 30 відсотків коштів повинні витратитися на підтримку наукової діяльності осіб, які навчаються у вищому навчальному закладі.

8. Органи студентського самоврядування можуть мати різноманітні форми (сенат, уряд, парламент, старостат, студентська навчальна (наукова) частина, студентські деканати, ради тощо).

Стаття 38. Обрання, призначення та звільнення з посади керівника вищого навчального закладу

1. Кандидат на посаду керівника університету, академії, коледжу повинен бути громадянином України, вільно володіти українською мовою, мати вчене звання професора, науковий ступінь доктора філософії або доктора наук і стаж роботи на посадах науково-педагогічних працівників не

менш як десять років.

Кандидатом на посаду керівника університету, академії, коледжу культури і мистецтв може бути особа, яка має почесне звання «Народний артист України», «Народний художник України», «Народний архітектор України» або «Заслужений діяч мистецтв України» за відсутності у неї вченого звання професора та наукового ступеня доктора філософії або доктора наук за умов відповідності іншим вимогам, передбаченим абзацом першим цієї частини.

Керівник університету, академії, коледжу може безперервно перебувати на посаді не більш як два строки підряд.

Конкурс на заміщення посади керівника університету, академії, коледжу оголошується власником (власниками) або уповноваженим ним (ними) органом (особою) після завершення повноважень особи, яка займала цю посаду.

Власник (власники) або уповноважений ним (ними) орган (особа) приймає (приймають) пропозиції щодо претендентів на посаду керівника університету, академії, коледжу і вносить (вносять) кандидатури претендентів, які відповідають вимогам цього Закону, до вищого колегіального органу громадського самоврядування вищого навчального закладу для голосування.

Вищий колегіальний орган громадського самоврядування обирає і рекомендує власнику (власникам) або уповноваженому ним (ними) органу (особі) кандидатури претендентів на посаду керівника університету, академії, коледжу, які набрали не менш як 30 відсотків голосів статутного складу вищого колегіального органу громадського самоврядування вищого навчального закладу під час голосування. Кожен член виборного органу може голосувати лише за одну кандидатуру або проти всіх кандидатур. Власник (власники) або уповноважений ним (ними) орган (особа) зобов'язаний (зобов'язані) призначити одну з рекомендованих кандидатур строком до п'яти років (для національного вищого навчального закладу — строком до семи років) на умовах контракту. Якщо вищим колегіальним органом громадського самоврядування вищого навчального закладу подано власнику (власникам) або уповноваженому ним (ними) органу (особі) на затвердження одну кандидатуру, яка набрала більш як 50 відсотків голосів статутного складу колегіального органу громадського самоврядування вищого навчального закладу, власник (власники) або уповноважений ним (ними) орган (особа) зобов'язаний призначити цю кандидатуру на посаду керівника вищого навчального закладу.

У разі коли жоден з претендентів на посаду керівника університету, академії, коледжу не набрав у першому турі потрібної кількості голосів (30 відсотків голосів статутного складу вищого колегіального органу громадського самоврядування вищого навчального закладу), проводиться другий тур голосування. До голосування у другому турі допускається не більше двох кандидатів з числа тих, що набрали у першому турі найбільшу кількість голосів. Якщо у другому турі голосування жоден з кандидатів на

посаду керівника не набрав 30 відсотків голосів статутного складу вищого колегіального органу громадського самоврядування, конкурс оголошується повторно.

Якщо в результаті повторного конкурсу жоден з кандидатів не набрав 30 відсотків голосів статутного складу вищого колегіального органу громадського самоврядування, власник (власники) або уповноважений ним (ними) орган (особа) до проведення нових виборів призначає на умовах контракту виконувача обов'язків керівника вищого навчального закладу на строк не більш як два роки.

Керівник університету, академії, коледжу може бути звільнений з посади власником (власниками) або уповноваженим ним (ними) органом (особою) на підставах, визначених законодавством про працю, а також за порушення статуту вищого навчального закладу та умов контракту. Керівник вищого навчального закладу може бути також звільнений з посади у зв'язку з прийняттям рішення про його відкликання органом, який його обрав на посаду. Подання про відкликання керівника може бути внесено до вищого колегіального органу громадського самоврядування вищого навчального закладу не менш як половиною статутного складу вченої ради вищого навчального закладу. Рішення про відкликання керівника вищого навчального закладу приймається двома третинами голосів за присутності не менш як двох третин статутного складу вищого колегіального органу громадського самоврядування вищого навчального закладу.

2. Кандидат на посаду керівника професійного коледжу повинен бути громадянином України, вільно володіти українською мовою, мати вищу освіту освітньо-кваліфікаційного рівня магістра, відповідну підготовку та педагогічний стаж у вищих навчальних закладах відповідного типу не менш як п'ять років.

Керівник професійного коледжу може безперервно перебувати на посаді не більш як два строки підряд.

Конкурс на заміщення посади керівника професійного коледжу оголошується власником (власниками) або уповноваженим ним (ними) органом (особою) після закінчення повноважень особи, яка займала цю посаду.

Власник (власники) або уповноважений ним (ними) орган (особа) приймає пропозиції щодо претендентів на посаду керівника вищого навчального закладу, які відповідають вимогам цього Закону, і вносить кандидатури претендентів до вищого органу громадського самоврядування для голосування.

Вищий орган громадського самоврядування професійного коледжу за результатами голосування обирає і рекомендує власнику (власникам) або уповноваженому ним (ними) органу (особі) на посаду керівника вищого навчального закладу кандидатури претендентів, які набрали більше як 30 відсотків голосів під час голосування, або двох претендентів, які набрали найбільшу кількість голосів під час голосування. Кожен член виборного органу може голосувати лише за одну кандидатуру або проти всіх

кандидатур. Власник (власники) або уповноважений ним (ними) орган (особа) призначає на посаду на умовах контракту одну з рекомендованих кандидатур.

Якщо вищим колегіальним органом громадського самоврядування професійного коледжу подано власнику (власникам) або уповноваженому ним (ними) органу (особі) на затвердження одну кандидатуру, яка набрала більш як 50 відсотків голосів статутного складу колегіального органу громадського самоврядування професійного коледжу, власник (власники) або уповноважений ним (ними) орган (особа) призначає зазначену кандидатуру на посаду керівника вищого навчального закладу.

Подання про відкликання керівника професійного коледжу може бути внесено до вищого колегіального органу громадського самоврядування вищого навчального закладу не менш як половиною статутного складу педагогічної ради вищого навчального закладу. Рішення про відкликання керівника професійного коледжу приймається двома третинами голосів за присутності не менш як двох третин статутного складу вищого колегіального органу громадського самоврядування вищого навчального закладу.

Керівник професійного коледжу може бути звільнений з посади власником (власниками) або уповноваженим ним (ними) органом (особою) на підставах, визначених законодавством про працю, а також за порушення статуту вищого навчального закладу або порушення умов контракту.

3. Обрання, призначення та звільнення з посади керівника коледжу, професійного коледжу, які є структурними підрозділами університету, академії, а також керівника професійного коледжу, який є структурним підрозділом коледжу, здійснюється у порядку, передбаченому частинами першою та другою цієї статті.

4. Власник (власники) новоутвореного вищого навчального закладу або уповноважений ним (ними) орган (особа) призначає (призначають) на умовах контракту виконувача обов'язків керівника вищого навчального закладу, але не більш як на два роки.

5. Вимоги до кандидата та особливості порядку призначення на посаду керівника вищого військового навчального закладу (вищого навчального закладу з особливими умовами навчання) встановлюються центральним органом виконавчої влади, до сфери управління якого належить такий навчальний заклад, за погодженням з центральним органом виконавчої влади з формування та забезпечення реалізації державної політики у сфері освіти і науки.

6. Типова форма контракту з керівником вищого навчального закладу затверджується Кабінетом Міністрів України.

Стаття 39. Обрання на посаду та звільнення з посади керівника інституту (факультету)

1. Кандидата на посаду керівника інституту (факультету), університету, академії, коледжу обирає і рекомендує керівнику вищого навчального закладу вчена рада інституту (факультету) з числа осіб, які мають вчене

звання професора, доцента та/або науковий ступінь доктора філософії або доктора наук відповідно до профілю освітньої діяльності інституту (факультету) та стаж науково-педагогічної діяльності не менш як п'ять років.

Керівником інституту (факультету) вищого навчального закладу може бути особа, яка має почесне звання «Народний художник України», «Народний архітектор України» або «Заслужений діяч мистецтв України» у разі відсутності у неї вченого звання професора, доцента та/або наукового ступеня доктора філософії або доктора наук.

Керівник вищого навчального закладу призначає керівника інституту (факультету) строком до п'яти років (для національного вищого навчального закладу — строком до семи років). Керівник інституту (факультету) здійснює свої повноваження на постійній основі. Інші питання щодо порядку обрання керівника інституту (факультету) визначаються статутом вищого навчального закладу.

Заступники керівника інституту (факультету) призначаються керівником вищого навчального закладу за пропозицією вченої ради інституту (факультету).

2. Керівник інституту (факультету) може бути звільнений з посади на підставах, визначених законодавством про працю, а також за порушення статуту вищого навчального закладу та умов контракту. Керівник інституту (факультету) може бути звільнений з посади керівником вищого навчального закладу на підставі рішення вченої ради вищого навчального закладу.

3. Керівник інституту (факультету) може бути звільнений з посади керівником вищого навчального закладу на підставі подання органу громадського самоврядування факультету. Пропозиція про звільнення керівника інституту (факультету) вноситься до органу громадського самоврядування інституту (факультету) не менш як половиною голосів статутного складу вченої ради інституту (факультету). Пропозиція про звільнення керівника інституту (факультету) приймається не менш як двома третинами голосів статутного складу органу громадського самоврядування інституту (факультету).

4. Керівник вищого навчального закладу, в якому утворено новий інститут (факультет), призначає на умовах контракту виконуючого обов'язки керівника цього інституту (факультету) на строк до проведення виборів керівника інституту (факультету), але не більш як на один рік.

5. Вимоги до кандидата та порядок призначення на посаду керівника інституту (факультету) вищого військового навчального закладу (вищого навчального закладу з особливими умовами навчання, військового навчального підрозділу вищого навчального закладу) встановлюються відповідно до нормативно-правових актів центрального органу виконавчої влади, до сфери управління якого він належить, та центрального органу виконавчої влади з формування та забезпечення реалізації державної політики у сфері освіти і науки.

РОЗДІЛ VII

ДОСТУП ДО ВИЩОЇ ОСВІТИ. ВІДРАХУВАННЯ, ПЕРЕРИВАННЯ НАВЧАННЯ, ПОНОВЛЕННЯ І ПЕРЕВЕДЕННЯ ОСІБ, ЯКІ НАВЧАЮТЬСЯ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

Стаття 40. Умови прийому на навчання до вищих навчальних закладів

1. Прийом на навчання до вищих навчальних закладів незалежно від форми власності та сфери управління здійснюється на конкурсній основі.

Умови конкурсу повинні забезпечувати дотримання прав громадян у сфері освіти.

2. Поза конкурсом до державних і комунальних вищих навчальних закладів особи зараховуються у випадках, передбачених законодавством.

3. Прийом на навчання до вищих навчальних закладів здійснюється відповідно до Умов прийому на навчання до вищих навчальних закладів, затверджених центральним органом виконавчої влади з формування та забезпечення реалізації державної політики у сфері освіти і науки.

Правила прийому до вищого навчального закладу, розроблені відповідно до Умов прийому на навчання до вищих навчальних закладів, затверджує його керівник.

4. Прийом на основі повної загальної середньої освіти під час вступу на навчання за освітньо-кваліфікаційними рівнями молодшого спеціаліста, бакалавра (магістра медичного і ветеринарного спрямувань) здійснюється за результатами зовнішнього незалежного оцінювання знань та умінь вступників та їх здібностей у випадках, передбачених умовами прийому до вищих навчальних закладів України, з урахуванням середнього бала державного документа про повну загальну середню освіту та бала вищого навчального закладу.

5. Прийом на основі базової загальної середньої освіти під час вступу на навчання за освітньо-кваліфікаційним рівнем молодшого спеціаліста, на основі освітньо-кваліфікаційного рівня молодшого спеціаліста під час вступу на відповідну спеціальність за освітньо-кваліфікаційним рівнем бакалавра здійснюється за результатами вступних випробувань.

6. Прийом на основі освітньо-кваліфікаційного рівня бакалавра під час вступу на навчання за освітньо-кваліфікаційним рівнем магістра, на основі освітньо-кваліфікаційного рівня магістра під час вступу на навчання за освітньо-науковим рівнем доктора філософії здійснюється за результатами вступних випробувань.

7. Прийом у докторантуру або надання творчої відпустки для підготовки дисертації на здобуття наукового ступеня доктора наук здійснюється з урахуванням наукових, науково-технічних досягнень за обраною спеціальністю відповідно до вимог, що визначаються центральним органом виконавчої влади з формування та забезпечення реалізації державної політики у сфері освіти і науки.

Стаття 41. Зовнішнє незалежне оцінювання

1. Зовнішнє незалежне оцінювання — система оцінювання рівня знань та умінь осіб, які бажають здобути вищу освіту на основі повної загальної середньої освіти.

Порядок проведення зовнішнього незалежного оцінювання та моніторингу якості освіти встановлюється центральним органом виконавчої влади з формування та забезпечення реалізації державної політики у сфері освіти і науки.

2. Перелік навчальних предметів та строки проведення зовнішнього незалежного оцінювання визначаються центральним органом виконавчої влади з формування та забезпечення реалізації державної політики у сфері освіти і науки не пізніше як 1 жовтня року, що передує рокові вступу до вищого навчального закладу.

3. Завдання для проведення зовнішнього незалежного оцінювання (банк завдань) розробляється педагогічними, науковими, науково-педагогічними працівниками на основі програм для вступників до вищих навчальних закладів відповідно до Державного стандарту загальної середньої освіти.

Порядок формування та використання банку завдань зовнішнього незалежного оцінювання, доступу до відомостей такого банку визначається центральним органом виконавчої влади з формування та забезпечення реалізації державної політики у сфері освіти і науки.

4. Відкритість зовнішнього незалежного оцінювання забезпечується шляхом повного і своєчасного інформування осіб, які бажають здобути вищу освіту, про програми, строки та порядок проведення зовнішнього незалежного оцінювання, а також здійснення державного контролю і громадського спостереження за ходом зовнішнього незалежного оцінювання.

Положення про громадський контроль за проведенням зовнішнього незалежного оцінювання затверджується центральним органом виконавчої влади з формування та забезпечення реалізації державної політики у сфері освіти і науки.

5. За результатами проведення зовнішнього незалежного оцінювання з навчального предмета (предметів) особі видається сертифікат зовнішнього незалежного оцінювання встановленої форми.

6. Зовнішнє незалежне оцінювання проводиться працівниками державної установи, положення про яку затверджується Кабінетом Міністрів України. До проведення зовнішнього незалежного оцінювання залучаються педагогічні, наукові, науково-педагогічні працівники та інші фахівці, умови оплати праці яких встановлюються Кабінетом Міністрів України.

7. Фінансування заходів з проведення зовнішнього незалежного оцінювання здійснюється за рахунок коштів державного бюджету в установленому законодавством порядку. Особа має право на безоплатне проходження зовнішнього незалежного оцінювання в обсязі, встановленому центральним органом виконавчої влади з формування та забезпечення реалізації державної політики у сфері освіти і науки.

Стаття 42. Відрахування, переривання навчання, поновлення і переведення осіб, які навчаються у вищих навчальних закладах

1 . Підставами для відрахування осіб, які навчаються у вищих навчальних закладах, є:

завершення навчання за відповідною освітньо-професійною, освітньо-науковою програмою;

власне бажання;

переведення до іншого навчального закладу;

стан здоров'я на підставі медичного висновку;

невиконання навчального плану;

встановлення факту академічного плагіату;

порушення статуту, правил внутрішнього розпорядку вищого навчального закладу;

порушення умов договору (контракту), укладеного між вищим навчальним закладом та особою, яка навчається, або фізичною (юридичною) особою, яка оплачує таке навчання;

інші випадки, передбачені законодавством.

2. Особи, які навчаються у вищих навчальних закладах, мають право на перерву у навчанні. Таким особам надається академічна відпустка в установленому законодавством порядку.

3. Особи, відраховані з вищих навчальних закладів, мають право на поновлення на навчання в межах ліцензованого обсягу вищого навчального закладу.

4. Особи, які навчаються у вищих навчальних закладах, можуть бути переведені з одного вищого навчального закладу до іншого вищого навчального закладу на відповідну спеціальність.

5. Поновлення на навчання осіб, які відраховані з вищих навчальних закладів або яким надано академічну відпустку, а також переведення осіб, які навчаються у вищих навчальних закладах, здійснюється під час канікул у межах ліцензованого обсягу.

Порядок відрахування, переривання навчання, поновлення і переведення осіб, які навчаються у вищих навчальних закладах, регулюється нормативно-правовими актами центрального органу виконавчої влади з формування та забезпечення реалізації державної політики у сфері освіти і науки.

6. Особливості порядку відрахування, переривання навчання, поновлення і переведення осіб, які навчаються у вищих військових навчальних закладах (вищих навчальних закладах з особливими умовами навчання, військових навчальних підрозділах вищих навчальних закладів), визначаються центральними органами виконавчої влади, до сфери управління яких належать вищі військові навчальні заклади (вищі навчальні заклади з особливими умовами навчання, військові навчальні підрозділи вищих навчальних закладів), за погодженням з центральним органом виконавчої влади з формування та забезпечення реалізації державної політики у сфері освіти і науки.

Розділ VIII ОРГАНІЗАЦІЯ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ

Стаття 43. Навчальний процес

1. Навчальний процес у вищих навчальних закладах — це система організаційних і дидактичних заходів, спрямованих на засвоєння відповідної освітньо-професійної, освітньо-наукової програми певного освітньо-кваліфікаційного, освітньо-наукового рівня та забезпечення патріотичного, морального, духовного, естетичного і фізичного розвитку особи.

2. Порядок організації навчального процесу у вищих навчальних закладах визначається нормативно-правовим актом центрального органу виконавчої влади з формування та забезпечення реалізації державної політики у сфері освіти і науки.

Стаття 44. Форми навчання у вищих навчальних закладах

1. Навчання у вищих навчальних закладах здійснюється за такими формами:

- денна;
- вечірня;
- заочна (дистанційна);
- екстернатна.

Стаття 45. Форми організації навчального процесу та види навчальних занять

1. Навчальний процес у вищих навчальних закладах здійснюється за такими формами:

- навчальні заняття;
- самостійна робота;
- практична підготовка;
- контрольні заходи.

Основними видами навчальних занять у вищих навчальних закладах є:

- лекція;
- лабораторне, практичне, семінарське, індивідуальне заняття;
- консультація.

Вищий навчальний заклад може встановлювати інші види навчальних занять.

Стаття 46. Практична підготовка осіб, які навчаються у вищих навчальних закладах

1. Практична підготовка осіб, які навчаються у вищих навчальних закладах, здійснюється шляхом проходження ними практики на підприємствах, в установах та організаціях відповідно до положення, що затверджується центральним органом виконавчої влади з формування та забезпечення реалізації державної політики у сфері освіти і науки.

2. Підприємства, установи та організації незалежно від форми власності

зобов'язані безоплатно надавати особам, які навчаються у вищих навчальних закладах, місця для проходження практики і допомогу в її організації та проведенні.

Порядок надання місць для проходження практики визначається Кабінетом Міністрів України.

3. Керівники підприємств, установ та організацій несуть відповідальність за забезпечення належних умов для проходження практики на виробництві, дотримання правил і норм охорони праці, техніки безпеки і виробничої санітарії відповідно до законодавства.

4. Тривалість робочого часу та інші умови праці осіб, які проходять практику, регламентуються законодавством про працю.

Розділ ІХ

СУБ'ЄКТИ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ

Стаття 47. Суб'єкти навчального процесу

1. Суб'єктами навчального процесу у вищих навчальних закладах є науково-педагогічні, наукові, педагогічні, інші працівники вищих навчальних закладів, а також особи, які навчаються.

Стаття 48. Педагогічні і науково-педагогічні працівники

1. Педагогічні працівники — особи, які за основним місцем роботи у професійних коледжах, коледжах, академіях, університетах провадять навчальну, методичну, організаційну діяльність. Науково-педагогічні працівники — особи, які за основним місцем роботи в університетах, академіях, коледжах провадять навчальну, методичну, наукову (науково-технічну, мистецьку) та організаційну діяльність.

Наукова та науково-технічна діяльність науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів регулюється законодавством про наукову і науково-технічну діяльність.

Стаття 49. Вчені звання наукових і науково-педагогічних працівників

1. Вченими званнями є:
старший дослідник;
доцент;
професор.

Вчене звання старшого дослідника, доцента, професора на основі рішення вченої (наукової, науково-технічної, технічної) ради вищого навчального закладу, установи присвоює центральний орган виконавчої влади з формування та забезпечення реалізації державної політики у сфері освіти і науки у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

Зразки державних документів про присвоєння вчених звань затверджуються Кабінетом Міністрів України.

Стаття 50. Основні посади педагогічних і науково-педагогічних працівників та порядок їх заміщення

1. Основними посадами педагогічних працівників вищих навчальних закладів є:

директор (начальник);

заступник директора (начальника), діяльність якого безпосередньо пов'язана з навчально-виховним, методичним, виробничим процесом;

завідувач відділення (начальник);

голова циклової комісії;

завідувач бібліотеки;

старший викладач;

викладач;

методист;

інші посади.

2. Основними посадами науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів є:

керівник (ректор, президент, начальник, директор тощо);

заступник керівника (проректор, віце-президент, заступник начальника, заступник директора, заступник завідувача), діяльність якого безпосередньо пов'язана з навчально-виховним або науковим процесом;

директор (начальник) інституту, його заступники, діяльність яких безпосередньо пов'язана з навчально-виховним або науковим процесом;

декан (начальник) факультету, його заступники, діяльність яких безпосередньо пов'язана з навчально-виховним або науковим процесом;

директор бібліотеки;

науковий працівник бібліотеки;

завідувач (начальник) кафебри;

професор;

доцент;

старший викладач, викладач, асистент, викладач-стажист;

інші посади.

Вичерпний перелік посад педагогічних, науково-педагогічних працівників установлюється Кабінетом Міністрів України.

Кількість посад педагогічних, науково-педагогічних працівників визначається відповідними нормативами чисельності осіб, які навчаються, на одну посаду педагогічного, науково-педагогічного працівника, що встановлюються Кабінетом Міністрів України.

3. Посади педагогічних працівників можуть займати особи з вищою освітою за освітньо-кваліфікаційним рівнем магістра за відповідною спеціальністю.

Статутом вищого навчального закладу можуть бути встановлені додаткові вимоги до осіб, які можуть займати посади педагогічних працівників.

Педагогічні працівники призначаються на посаду та звільняються з посади керівником вищого навчального закладу. Педагогічні працівники

кожні п'ять років проходять атестацію. За результатами атестації визначається відповідність працівників займаній посаді, присвоюються кваліфікаційні категорії, педагогічні звання.

Порядок проведення атестації педагогічних працівників встановлюється центральним органом виконавчої влади з формування та забезпечення реалізації державної політики у сфері освіти і науки.

Перелік кваліфікаційних категорій і педагогічних звань педагогічних працівників, порядок їх присвоєння визначаються Кабінетом Міністрів України.

4. Посади науково-педагогічних працівників можуть займати особи, які мають наукові ступені або вчені звання, а також особи, які мають вищу освіту за освітньо-кваліфікаційним рівнем магістра за відповідною спеціальністю.

Статутом вищого навчального закладу можуть бути встановлені додаткові вимоги до осіб, які можуть займати посади науково-педагогічних працівників.

Під час заміщення вакантних посад науково-педагогічних працівників (завідувачів (начальників) кафедр, професорів, доцентів, старших викладачів, викладачів) укладенню трудового договору (контракту) передують конкурсний відбір.

Порядок проведення конкурсного відбору науково-педагогічних працівників затверджується центральним органом виконавчої влади з формування та забезпечення реалізації державної політики у сфері освіти і науки.

Порядок заміщення вакантних посад командування і науково-педагогічних працівників у вищих військових навчальних закладах (вищих навчальних закладах з особливими умовами навчання, військових навчальних підрозділах вищих навчальних закладів) та вимоги до них встановлюються нормативно-правовими актами центральних органів виконавчої влади, до сфери управління яких вони належать, та центральним органом виконавчої влади з формування та забезпечення реалізації державної політики у сфері освіти і науки.

В окремих випадках, пов'язаних з неможливістю забезпечення навчального процесу наявними штатними працівниками, вакантні посади науково-педагогічних працівників можуть заміщуватися за трудовим договором до проведення конкурсного заміщення цих посад у поточному навчальному році.

Стаття 51. Робочий час педагогічних і науково-педагогічних працівників

1. Робочий час педагогічних і науково-педагогічних працівників становить 36 годин на тиждень (скорочена тривалість робочого часу).

Робочий час педагогічного працівника включає час виконання ним навчальної, методичної, організаційної роботи та інших трудових обов'язків, науково-педагогічного працівника — навчальної, методичної, наукової,

організаційної роботи та інших трудових обов'язків у поточному навчальному році.

Примірний перелік видів навчальної, методичної, наукової та організаційної роботи для педагогічних і науково-педагогічних працівників встановлюється центральним органом виконавчої влади з формування та забезпечення реалізації державної політики у сфері освіти і науки.

Обсяг виконання навчальної роботи педагогічним і науково-педагогічним працівником становить обсяг його навчального навантаження. Мінімальний та максимальний обсяг навчального навантаження педагогічного і науково-педагогічного працівника на ставку визначається вищим навчальним закладом у межах його річного робочого часу виходячи з нормативів кількості посад відповідно до частин першої та другої статті 50 цього Закону в порядку, передбаченому статутом вищого навчального закладу та колективним договором.

2. Види навчальної роботи, що входять до навчального навантаження педагогічного та науково-педагогічного працівника відповідно до його посади, встановлюються вищим навчальним закладом в індивідуальному робочому плані працівника за погодженням з професійними спілками, їх організаціями.

Норми часу навчальної роботи визначаються центральним органом виконавчої влади з формування та забезпечення реалізації державної політики у сфері освіти і науки за погодженням із заінтересованими центральними органами виконавчої влади. Норми часу методичної, наукової, організаційної роботи визначаються вищим навчальним закладом.

3. Відволікання педагогічних і науково-педагогічних працівників від виконання професійних обов'язків не допускається. Залучення педагогічних і науково-педагогічних працівників до роботи, не передбаченої трудовим договором, може здійснюватися лише за їх згодою або у випадках, передбачених законодавством.

Стаття 52. Права педагогічних, наукових і науково-педагогічних працівників

1. Педагогічні, наукові та науково-педагогічні працівники вищого навчального закладу мають право:

на захист професійної честі та гідності;

брати участь в обговоренні та вирішенні питань, що стосуються діяльності вищого навчального закладу;

у встановленому законодавством порядку обирати та бути обраним до загальних зборів (конференції) трудового колективу та вченої ради, педагогічної ради вищого навчального закладу, вченої ради інституту (факультету);

обирати методи та засоби навчання, що забезпечують високу якість навчального процесу;

безоплатно користуватися бібліотечними, інформаційними ресурсами, послугами навчальних, наукових, спортивних, культурно-освітніх підрозділів

вищого навчального закладу в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України;

на підвищення кваліфікації та стажування не рідше одного разу на п'ять років;

одержувати житло, у тому числі службове, в установленому законодавством порядку;

отримувати пільгові довгострокові кредити на будівництво (реконструкцію) і придбання житла в установленому законодавством порядку;

одержувати державні стипендії;

брати участь в об'єднаннях громадян;

на пенсійне забезпечення в установленому законодавством порядку.

На науково-педагогічних та наукових працівників вищих навчальних закладів поширюються всі права, передбачені законодавством для наукових працівників наукових установ.

Педагогічні, науково-педагогічні, наукові працівники мають також інші права, передбачені законодавством та статутом вищого навчального закладу.

2. Особливості прав педагогічних, наукових і науково-педагогічних працівників вищого військового навчального закладу (вищого навчального закладу з особливими умовами навчання, військового інституту як підрозділу вищого навчального закладу) визначаються центральним органом виконавчої влади, до сфери управління якого належить такий заклад, та центральним органом виконавчої влади з формування та забезпечення реалізації державної політики у сфері освіти і науки.

Стаття 53. Обов'язки педагогічних, наукових і науково-педагогічних працівників

1. Педагогічні, наукові та науково-педагогічні працівники зобов'язані:

дотримуватися статуту вищого навчального закладу, законів, інших нормативно-правових актів;

підвищувати професійний рівень, педагогічну майстерність, наукову кваліфікацію (для науково-педагогічних працівників);

забезпечувати викладання на високому науково-теоретичному і методичному рівні навчальних дисциплін освітньої-професійної, освітньо-наукової програми відповідної спеціальності;

дотримуватися норм педагогічної етики, моралі, поважати гідність осіб, які навчаються у вищих навчальних закладах, прищеплювати їм любов до України, виховувати їх в дусі українського патріотизму і поваги до Конституції України та державних символів України;

розвивати в осіб, які навчаються у вищих навчальних закладах, самостійність, ініціативу, творчі здібності.

2. Особливі обов'язки педагогічних, наукових і науково-педагогічних працівників вищого військового навчального закладу (вищого навчального закладу з особливими умовами навчання, військового інституту як підрозділу вищого навчального закладу) визначаються центральним органом виконавчої

влади, до сфери управління якого належить такий заклад, за погодженням із центральним органом виконавчої влади з формування та забезпечення реалізації державної політики у сфері освіти і науки.

Стаття 54. Підвищення кваліфікації та стажування педагогічних і науково-педагогічних працівників

1. Педагогічні та науково-педагогічні працівники підвищують кваліфікацію та проходять стажування у відповідних наукових і навчально-наукових установах, вищих навчальних закладах, а також на підприємствах, в установах, організаціях, органах державної влади і органах місцевого самоврядування як в Україні, так і за кордоном.

Вищий навчальний заклад забезпечує підвищення кваліфікації та стажування педагогічних, науково-педагогічних працівників не менш як один раз на п'ять років із збереженням середньої заробітної плати.

Результати підвищення кваліфікації та проходження стажування враховуються:

під час проведення чергової атестації педагогічних працівників;

під час обрання на посаду за конкурсом чи укладання трудового договору з науково-педагогічними працівниками.

2. Посади педагогічних і науково-педагогічних працівників, які підвищують кваліфікацію або проходять стажування з відривом від виробництва, на цей період можуть заміщуватися іншими особами без проведення конкурсу на умовах строкового трудового договору (контракту).

3. Центральний орган виконавчої влади з формування та забезпечення реалізації державної політики у сфері освіти і науки, інші центральні органи виконавчої влади, до сфери управління яких належать вищі військові навчальні заклади (вищі навчальні заклади з особливими умовами навчання), можуть визначати базові вищі навчальні заклади та кафедри для підвищення кваліфікації педагогічних та науково-педагогічних кадрів, положення про які затверджуються центральним органом виконавчої влади з формування та забезпечення реалізації державної політики у сфері освіти і науки.

Стаття 55. Особи, які навчаються у вищих навчальних закладах

1. Особами, які навчаються у вищих навчальних закладах, є студенти, слухачі, курсанти, екстерни, асистенти-стажисти, інтерни, лікарі-резиденти, клінічні ординатори, аспіранти, ад'юнкти, докторанти.

Студент — особа, яка в установленому порядку зарахована до вищого навчального закладу і навчається за денною, вечірньою або заочною (дистанційною) формою навчання з метою здобуття вищої освіти за певним освітньо-кваліфікаційним рівнем.

Слухач — особа, яка навчається у вищому навчальному закладі або структурному підрозділі за програмою післядипломної освіти, на підготовчому відділенні, курсах, факультативах у гуртках, що надають додаткові освітні послуги. Статус слухача має також особа, яка в установленому порядку зарахована до вищого навчального закладу з

особливими умовами навчання (військового інституту як підрозділу вищого навчального закладу) з метою здобуття певного освітньо-кваліфікаційного рівня і має військове звання офіцерського складу або відповідне спеціальне звання середнього чи старшого начальницького (інспекторського) складу.

Курсант — особа, яка в установленому порядку зарахована до військового вищого навчального закладу (вищого навчального закладу з особливими умовами навчання, військового інституту як підрозділу вищого навчального закладу) і навчається з метою здобуття вищої освіти за певним освітньо-кваліфікаційним рівнем. Статус курсанта може надаватися окремим категоріям осіб, які навчаються у невійськових вищих навчальних закладах у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

Екстерн — особа, яка в установленому порядку зарахована до вищого навчального закладу і навчається за екстернатною формою з метою здобуття вищої освіти за певним освітньо-кваліфікаційним рівнем.

Асистент-стажист — особа, яка має вищу освіту за освітньо-кваліфікаційним рівнем магістра, навчається в асистентурі-стажуванні вищих навчальних закладів за мистецькими спеціальностями з метою вдосконалення творчо-педагогічної майстерності.

Інтерн — особа, яка має вищу освіту за освітньо-кваліфікаційним рівнем магістра медичного або фармацевтичного спрямування, навчається з метою отримання кваліфікації лікаря або провізора певної спеціальності відповідно до переліку лікарських або провізорських посад.

Лікар-резидент — особа, яка має вищу освіту за освітньо-кваліфікаційним рівнем магістра медичного спрямування, навчається виключно на відповідних клінічних кафедрах з метою отримання кваліфікації лікаря — спеціаліста певної спеціальності відповідно до переліку спеціальностей.

Клінічний ординатор — особа, яка має вищу освіту за освітньо-кваліфікаційним рівнем магістра медичного спрямування та кваліфікацію лікаря певної спеціальності відповідно до переліку лікарських посад, навчається з метою поглиблення професійних знань, підвищення рівня вмінь та навичок лікаря-спеціаліста.

Аспірант — особа, яка зарахована до вищого навчального закладу (наукової установи) для здобуття вищої освіти за освітньо-науковим рівнем доктора філософії.

Ад'юнкт — особа, яка зарахована до вищого військового навчального закладу (вищого навчального закладу з особливими умовами навчання) для здобуття вищої освіти за освітньо-науковим рівнем доктора філософії.

Докторант — особа, яка зарахована або прикріплена до вищого навчального закладу (наукової установи) для здобуття наукового рівня доктора наук.

Стаття 56. Права осіб, які навчаються у вищих навчальних закладах

1. Особи, які навчаються у вищих навчальних закладах, мають право на:
вибір форми навчання;

безпечні і нешкідливі умови навчання, праці та побуту;
трудова діяльність у позанавчальний час;
додаткову оплачувану відпустку у зв'язку з навчанням за основним місцем роботи, скорочений робочий час та інші пільги, передбачені законодавством для осіб, які поєднують роботу з навчанням;
користування навчальною, науковою, виробничою, культурною, спортивною, побутовою, оздоровчою базою вищого навчального закладу;
забезпечення гуртожитком на строк навчання іногородніх осіб у порядку, встановленому законодавством;
участь у науково-дослідних, дослідно-конструкторських роботах, конференціях, симпозіумах, виставках, конкурсах, представлення своїх робіт для публікацій;
направлення для участі у заходах з освітньої, наукової, науково-дослідної, спортивної, мистецької, громадської діяльності, що проводяться в Україні та за кордоном, у встановленому законодавством порядку;
участь в обговоренні та вирішенні питань удосконалення навчального процесу, науково-дослідної роботи, призначення стипендій, організації дозвілля, побуту, оздоровлення;
подання пропозицій щодо умов і розмірів плати за навчання;
участь в об'єднаннях громадян;
участь у діяльності органів громадського самоврядування вищого навчального закладу, інститутів, факультетів, відділень, вченої ради, педагогічної ради вищого навчального закладу, органів студентського самоврядування;
обрання навчальних дисциплін за спеціальністю і спеціалізацією у межах, передбачених освітньо-професійною, освітньо-науковою програмами підготовки та робочим навчальним планом;
участь у формуванні індивідуального навчального плану;
моральне та/або матеріальне заохочення за успіхи у навчанні, науково-дослідній і громадській роботі, за мистецькі та спортивні досягнення тощо;
захист від будь-яких форм експлуатації, фізичного та психічного насильства;
безоплатне користування бібліотечними, інформаційними ресурсами, послугами навчальних, наукових, спортивних, культурно-освітніх підрозділів вищого навчального закладу відповідно до законодавства;
безоплатне проходження практики на підприємствах, в установах та організаціях і оплату праці під час виконання виробничих функцій згідно із законодавством;
канікулярну відпустку тривалістю не менш як вісім календарних тижнів на навчальний рік;
отримання цільових пільгових державних кредитів для здобуття вищої освіти у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України;
оскарження дій органів управління вищого навчального закладу та їх посадових осіб, педагогічних і науково-педагогічних працівників.

2. Особи, які навчаються у вищих навчальних закладах за денною

формою навчання за рахунок коштів загального фонду державного або місцевих бюджетів, мають право на отримання соціальних та/або академічних стипендій з урахуванням матеріального стану та особливих досягнень у навчанні.

Особи, які навчаються у вищих навчальних закладах за денною формою навчання, можуть отримувати інші стипендії, призначені фізичними (юридичними) особами.

Розмір мінімальної академічної, соціальної стипендії не може бути менше розміру прожиткового мінімуму з розрахунку на одну особу на місяць.

Розміри академічних та соціальних стипендій, порядок їх призначення і виплати встановлюються Кабінетом Міністрів України.

3. Студенти вищих навчальних закладів, які навчаються за денною формою навчання, мають право на пільговий проїзд у транспорті у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

Студенти, курсанти вищих навчальних закладів мають право на отримання студентського квитка, зразок якого затверджується центральним органом виконавчої влади з формування та забезпечення реалізації державної політики у сфері освіти і науки.

4. Права осіб, які навчаються у вищих військових навчальних закладах (вищих навчальних закладах з особливими умовами навчання, військових інститутах як підрозділах вищих навчальних закладів), установлюються центральним органом виконавчої влади, до сфери управління якого вони належать, за погодженням із центральним органом виконавчої влади з формування та забезпечення реалізації державної політики у сфері освіти і науки.

Стаття 57. Обов'язки осіб, які навчаються у вищих навчальних закладах

1. Особи, які навчаються у вищих навчальних закладах, зобов'язані:

дотримуватися законодавства, статуту та правил внутрішнього розпорядку вищого навчального закладу;

виконувати вимоги з охорони праці, техніки безпеки, виробничої санітарії, протипожежної безпеки, передбачені відповідними правилами та інструкціями;

виконувати вимоги навчального плану.

2. Обов'язки осіб, які навчаються у вищих військових навчальних закладах (вищих навчальних закладах з особливими умовами навчання, військових інститутах як підрозділах вищих навчальних закладів), установлюються центральним органом виконавчої влади, до сфери управління якого вони належать, за погодженням із центральним органом виконавчої влади з формування та забезпечення реалізації державної політики у сфері освіти і науки.

Стаття 58. Працевлаштування випускників вищих навчальних закладів

1. Держава створює умови для реалізації випускниками вищих навчальних закладів права на працю, гарантує створення рівних можливостей для вибору місця роботи, виду трудової діяльності з урахуванням здобутої вищої освіти та суспільних потреб.

Випускники вищих військових навчальних закладів (вищих навчальних закладів з особливими умовами навчання, військових інститутів як підрозділів вищих навчальних закладів) з числа військовослужбовців (осіб начальницького складу) направляються для подальшого проходження служби відповідно до законодавства.

Стаття 59. Гарантії педагогічним, науковим, науково-педагогічним та іншим працівникам вищих навчальних закладів

1. Педагогічним, науковим, науково-педагогічним та іншим працівникам вищих навчальних закладів відповідно:

створюються належні умови для праці, підвищення кваліфікації, організації побуту, відпочинку та медичного обслуговування;

виплачуються у разі втрати роботи компенсації відповідно до законодавства;

забезпечується зарахування до педагогічного стажу та стажу роботи на посадах науково-педагогічних працівників періодів педагогічної та науково-педагогічної роботи з погодинною оплатою праці в обсязі не менш як 180 годин у навчальному році, а також часу наукової роботи;

надаються гарантії та встановлюються заохочення, передбачені статтями 57 і 58 Закону України «Про освіту» та статтями 19 – 24 Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність».

2. Керівник вищого навчального закладу визначає порядок, встановлює розміри доплат, надбавок, премій, матеріальної допомоги та заохочення педагогічних, науково-педагогічних, наукових та інших працівників вищих навчальних закладів відповідно до законодавства.

Розділ X

НАУКОВА, НАУКОВО-ТЕХНІЧНА ТА ІННОВАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

Стаття 60. Мета і завдання наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності у вищих навчальних закладах

1. Наукова, науково-технічна та інноваційна діяльність у вищих навчальних закладах є невід'ємною складовою частиною освітньої діяльності і провадиться з метою інтеграції наукової, навчальної і виробничої діяльності в системі вищої освіти. Проведення наукової і науково-технічної діяльності університетами, академіями, коледжами є обов'язковим.

Суб'єктами наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності у вищих навчальних закладах є наукові, науково-педагогічні працівники,

особи, які навчаються у вищих навчальних закладах; інші працівники вищих навчальних закладів.

2. Основною метою наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності є здобуття нових наукових знань шляхом проведення наукових досліджень і розробок та їх спрямування на створення і впровадження нових конкурентоспроможних технологій, техніки, матеріалів тощо для забезпечення інноваційного розвитку економіки держави.

3. Основними завданнями наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності вищих навчальних закладів є:

одержання конкурентоспроможних наукових і науково-прикладних результатів;

застосування нових наукових, науково-технічних знань під час підготовки кадрів із вищою освітою.

Стаття 61. Інтеграція наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності вищих навчальних закладів і наукових установ Національної академії наук України, національних галузевих академій наук

1. Інтеграція наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності вищих навчальних закладів і наукових установ Національної академії наук України, національних галузевих академій наук здійснюється з метою виконання пріоритетних наукових програм, проведення наукових досліджень, експериментальних розробок тощо на засадах поєднання кадрових, фінансових, технічних та організаційних ресурсів відповідно до законодавства.

2. Основними напрямками інтеграції наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності вищих навчальних закладів і наукових установ Національної академії наук України, національних галузевих академій наук, підприємств і високотехнологічних компаній є:

участь у виконанні державних цільових програм економічного і соціального розвитку;

проведення спільних наукових досліджень, експериментальних та інноваційних розробок тощо;

участь у створенні науково-навчальних, науково-дослідних об'єднань, наукових парків та інших кооперацій;

впровадження спільно створених інноваційних продуктів у виробництво, інші галузі економіки тощо;

забезпечення захисту права інтелектуальної власності на результати наукової та науково-технічної діяльності;

провадження спільної видавничої та інформаційно-ресурсної діяльності.

Стаття 62. Організація і управління науковою, науково-технічною та інноваційною діяльністю

1. Наукова, науково-технічна та інноваційна діяльність у вищих навчальних закладах провадиться і фінансується відповідно до цього Закону, Законів України «Про освіту», «Про наукову і науково-технічну діяльність»

та «Про інноваційну діяльність».

2. Центральний орган виконавчої влади з формування та забезпечення реалізації державної політики у сфері освіти і науки:

розробляє згідно із законодавством пропозиції щодо обсягу бюджетного фінансування наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності вищих навчальних закладів, інших підприємств, установ та організацій, що діють у системі вищої освіти, а також обсягу капітального будівництва зазначених підприємств, установ та організацій;

здійснює управління у сфері наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності, зокрема через державне замовлення, а також організовує і забезпечує проведення наукових досліджень і розробок як невід'ємної складової частини освітньої діяльності у вищих навчальних закладах;

утворює науково-навчальні та науково-дослідні об'єднання для провадження наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності за пріоритетними напрямками науки і техніки;

погоджує рішення про утворення науково-навчальних та науково-дослідних об'єднань, що провадять наукову, науково-технічну та інноваційну діяльність разом з науковими установами Національної академії наук України, національних галузевих академій наук та мистецтв, наукових і науково-технологічних парків, бізнес-інкубаторів, мистецьких творчих майстерень тощо;

розробляє державні цільові програми, спрямовані на облаштування вищих навчальних закладів сучасними приладами, науковим обладнанням, навчальними лабораторіями, інформаційно-телекомунікаційними мережами тощо.

3. Наукові дослідження, що проводяться за рахунок коштів державного бюджету, фінансуються центральним органом виконавчої влади з формування та забезпечення реалізації державної політики у сфері освіти і науки та (або) центральними органами виконавчої влади, до сфери управління яких належать вищі військові навчальні заклади (вищі навчальні заклади з особливими умовами навчання), незалежно від фінансування освітньої діяльності. У першочерговому порядку фінансуються фундаментальні та пошукові дослідження, а також науково-дослідні роботи, що виконуються в межах пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки.

До виконання наукових і науково-технічних робіт у вищому навчальному закладі можуть залучатися педагогічні, науково-педагогічні і наукові працівники, інші працівники вищих навчальних закладів, особи, які навчаються у вищому навчальному закладі, а також працівники інших організацій.

4. Наукова, науково-технічна та інноваційна діяльність у вищому навчальному закладі може також провадитися на підставі відповідного договору із замовником.

5. Університет, академія, коледж, що провадять наукову діяльність, проходять державну атестацію відповідно до статті 11 Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність».

Стаття 63. Організаційні форми провадження наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності

Наукова, науково-технічна та інноваційна діяльність може провадитися безпосередньо вищими навчальними закладами або через утворені ними юридичні особи, предметом діяльності яких є виключно доведення результатів наукової і науково-технічної діяльності вищого навчального закладу до стану інноваційного продукту з подальшою його комерціалізацією.

Стаття 64. Права інтелектуальної власності на результати наукової та науково-технічної діяльності та їх захист

1. Набуття, охорона та захист прав вищих навчальних закладів щодо результатів власної наукової та науково-технічної діяльності забезпечується відповідно до законодавства про інтелектуальну власність, наукову, науково-технічну та інноваційну діяльність.

2. Вищі навчальні заклади, за якими закріплюються майнові права інтелектуальної власності на результати наукової та науково-технічної діяльності, здійснюють:

дії, пов'язані з охороною прав на результати наукової та науково-технічної діяльності, отримання охоронних документів на об'єкти інтелектуальної власності;

виплату винагороди авторам наукових та науково-технічних розроблень за рахунок коштів, отриманих від їх впровадження;

укладення договорів про передачу або використання науково-технічних розроблень.

3. Витрати із забезпечення правової охорони на об'єкти права інтелектуальної власності здійснюються державними вищими навчальними закладами за рахунок коштів спеціального фонду державного бюджету.

4. Об'єкти права інтелектуальної власності підлягають оцінці щодо їх вартості та бухгалтерському обліку вищого навчального закладу.

5. Вищі навчальні заклади здійснюють заходи з комерціалізації наукових і науково-технічних розроблень, майнові права на які закріплені за ними.

6. У разі коли наукові і науково-технічні розроблення вищих навчальних закладів створено за рахунок коштів замовників, а частково за рахунок державних коштів, майнові права на такі розроблення розподіляються на підставі договору про їх створення та використовуються згідно з умовами договору про їх передачу.

Договір про створення за замовленням і використання об'єкта права інтелектуальної власності повинен визначати способи та умови використання такого об'єкта замовником.

7. Вищі навчальні заклади мають право самостійно через банківські установи розпоряджатися коштами спеціального фонду вищого навчального закладу, а також коштами, що надійшли від реалізації спільних міжнародних проектів та надання наукових та науково-технічних послуг відповідно до законодавства.

Розділ XI

ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ В СИСТЕМІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Стаття 65. Матеріально-технічна база і правовий режим майна вищих навчальних закладів

1. Матеріально-технічна база вищих навчальних закладів включає будівлі, споруди, землю, комунікації, обладнання, транспортні засоби, службове житло та інші цінності.

Відповідно до законодавства та з урахуванням організаційно-правової форми вищого навчального закладу з метою забезпечення його статутної діяльності власником (власниками) закріплюються на правах оперативного управління або передаються у власність будівлі, споруди, майнові комплекси, комунікації, обладнання, транспортні засоби та інше майно.

Землекористування та реалізація прав власника земельних ділянок, у тому числі набуття відповідних прав на землю, здійснюється вищими навчальними закладами відповідно до законодавства.

Держава може встановлювати для вищих навчальних закладів пільги щодо оподаткування, сплати платежів, митних зборів тощо.

Повноваження власника (власників) вищого навчального закладу щодо розпорядження державним майном у системі вищої освіти здійснюються відповідно до законодавства.

2. Майно закріплюється за державним або комунальним вищим навчальним закладом на правах оперативного управління і не може бути предметом застави, а також не підлягає вилученню або передачі у власність юридичним і фізичним особам, крім випадків, передбачених законодавством.

Доходи, отримані від використання цього майна, належать вищому навчальному закладу на правах оперативного управління.

Земельні ділянки передаються державним і комунальним вищим навчальним закладам у постійне користування у порядку, передбаченому Земельним кодексом України, і не можуть бути вилучені за рішенням органів державної влади або місцевого самоврядування без згоди на те вищого навчального закладу як землекористувача.

Державні і комунальні вищі навчальні заклади відповідно до законодавства розпоряджаються доходами, одержаними від надання дозволених законодавством платних послуг, включаючи придбання майна та його використання відповідно до законодавства, крім випадків, установлених законодавством.

Передача в оренду державними і комунальними вищими навчальними закладами закріплених за ними на правах оперативного управління об'єктів власності, а також земельних ділянок, здійснюється без права їх викупу відповідно до законодавства. Вищий навчальний заклад не може передавати в оренду майно, що забезпечує провадження ним статутного виду діяльності.

3. Вищий навчальний заклад у межах, визначених законодавством, та

відповідно до статуту має право:

отримувати кошти і матеріальні цінності (будинки, споруди, обладнання, транспортні засоби тощо) від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, юридичних та фізичних осіб, у тому числі як благодійну допомогу;

провадити фінансово-господарську діяльність в Україні та за її межами;

використовувати майно, закріплене за ним на праві оперативного управління, в тому числі для провадження господарської діяльності, передачі його в оренду та в користування відповідно до законодавства, за винятком передачі в оренду майна, що забезпечує провадження вищим навчальним закладом статутного виду діяльності;

створювати власні або використовувати за договором інші матеріально-технічні бази для провадження власної навчально-виховної, наукової, інноваційної або господарської діяльності;

створювати та розвивати власну базу соціально-побутових об'єктів, мережу спортивно-оздоровчих, лікувально-профілактичних та культурно-мистецьких структурних підрозділів;

здійснювати капітальне будівництво, реконструкцію, капітальний і поточний ремонт основних фондів;

спрямовувати кошти на соціальну підтримку педагогічних, науково-педагогічних, наукових та інших категорій працівників вищих навчальних закладів та осіб, які навчаються у вищих навчальних закладах;

використовувати окремі особисті немайнові та майнові права на об'єкти інтелектуальної власності, створені у межах вищого навчального закладу як результат провадження наукової, науково-технічної та іншої діяльності і зареєстровані у порядку, визначеному законодавством;

відкривати рахунки, зокрема депозитні, у національній та іноземній валюті відповідно до законодавства, користуватися банківськими кредитами без урахування обмежень на право отримання запозичень, установлених статтею 16 та пунктом 27 частини першої статті 116 Бюджетного кодексу України;

брати участь у формуванні статутного фонду наукового парку та інших інноваційних структур і утворених за участю вищих навчальних закладів малих підприємств, що розробляють і впроваджують інноваційну продукцію шляхом внесення до них нематеріальних активів (майнових прав на об'єкти права інтелектуальної власності).

Кошти, отримані вищим навчальним закладом у результаті надання платних послуг, використовуються згідно із статутом вищого навчального закладу в установленому законодавством порядку.

Стаття 66. Фінансування вищих навчальних закладів

1. Фінансування державних вищих навчальних закладів здійснюється за рахунок коштів, передбачених у державному бюджеті центральному органу виконавчої влади з формування та забезпечення реалізації державної політики у сфері освіти і науки, а вищих військових навчальних закладів

(вищих навчальних закладів з особливими умовами навчання) — іншим центральним органом виконавчої влади, до сфери управління якого належать такі навчальні заклади, та інших джерел, не заборонених законодавством.

Рада міністрів Автономної Республіки Крим, місцеві державні адміністрації, органи місцевого самоврядування можуть здійснювати фінансування державних вищих навчальних закладів у встановленому законодавством порядку.

Розміри бюджетних призначень на підготовку кадрів з вищою освітою, а також на підготовку наукових і науково-педагогічних кадрів визначаються у Законі про Державний бюджет України на відповідний рік.

Центральний орган виконавчої влади з формування та забезпечення реалізації державної політики у сфері освіти і науки разом з іншими центральними органами виконавчої влади розробляє та погоджує нормативи матеріально-технічного, фінансового та іншого забезпечення вищих навчальних закладів диференційовано з урахуванням типу вищого навчального закладу і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка кадрів із вищою освітою, наукових і науково-педагогічних кадрів, та форми післядипломної освіти.

2. Фінансування комунальних вищих навчальних закладів здійснюється за рахунок коштів місцевого бюджету.

3. Фінансування приватних вищих навчальних закладів здійснюється їх власниками.

4. Фінансування в установленому законодавством порядку державних і комунальних вищих навчальних закладів може здійснюватися за рахунок інших джерел, ніж визначено частинами першою — третьою цієї статті.

Залучені кошти спрямовуються на провадження статутної діяльності вищого навчального закладу у порядку і на умовах, визначених законодавством та статутом вищого навчального закладу.

5. Державні і комунальні вищі навчальні заклади використовують в установленому законодавством порядку кошти відповідних бюджетів та з інших джерел для оплати праці та матеріального заохочення своїх працівників, будівництва, реконструкції та капітального ремонту, придбання основних засобів, проведення фундаментальних і прикладних досліджень, прикладних розробок тощо.

Законом можуть встановлюватися інші джерела, обсяги та види надходжень, які не є об'єктом оподаткування для вищих навчальних закладів, а також можуть встановлюватися пільги щодо сплати податків і зборів для вищих навчальних закладів та осіб, які надають їм благодійну допомогу.

6. Державні і комунальні вищі навчальні заклади, що провадять у власних структурних підрозділах (у навчально-дослідних господарствах, на станціях тощо) навчально-науково-виробничу сільськогосподарську діяльність, отримують державні дотації, субсидії і компенсації на вироблену ними сільськогосподарську та продовольчу продукцію, на придбання сільськогосподарської техніки і обладнання, агрохімікатів, насіння,

племінних тварин тощо, на забезпечення захисту, відтворення і підвищення родючості ґрунтів, на отримання пільгових кредитів у встановленому законодавством для сільськогосподарських товаровиробників порядку.

7. Працівникам вищих навчальних закладів установлюються доплати за науковий ступінь доктора філософії або доктора наук в установленому законодавством порядку.

8. Показники державного замовлення на підготовку кадрів із вищою освітою формуються з урахуванням середньострокового прогнозу потреби у кадрах на ринку праці за освітньо-кваліфікаційними, освітньо-науковим і науковим рівнями у розрізі спеціальностей спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади у сфері економічного розвитку і торгівлі разом з центральним органом виконавчої влади з формування та забезпечення реалізації державної політики у сфері освіти і науки у порядку, встановленому законодавством.

9. Розміщення державного замовлення на підготовку кадрів з вищою освітою здійснюється державними замовниками на конкурсних засадах на принципах добросовісної конкуренції, відкритості та прозорості, рівноправності, об'єктивного та неупередженого оцінювання пропозицій учасників конкурсу. Порядок проведення конкурсу на розміщення державного замовлення на підготовку кадрів з вищою освітою затверджується Кабінетом Міністрів України.

10. Обсяг видатків на підготовку кадрів за державним замовленням розраховується виходячи з нормативу фінансової забезпеченості на одну особу, яка навчається, відповідно до методики розрахунку фінансування, затвердженої Кабінетом Міністрів України.

Стаття 67. Платні послуги у сфері вищої освіти

1. Вищий навчальний заклад відповідно до свого статуту може надавати фізичним та юридичним особам платні послуги за умови забезпечення провадження освітньої діяльності.

2. Перелік платних освітніх та інших послуг, що можуть надаватися державними і комунальними вищими навчальними закладами, затверджується Кабінетом Міністрів України.

Порядок надання платних освітніх та інших послуг, включаючи порядок визначення їх вартості, встановлюється центральним органом виконавчої влади з формування та забезпечення реалізації державної політики у сфері освіти і науки, центральним органом виконавчої влади у сфері економічного розвитку і торгівлі та центральним органом виконавчої влади із забезпечення державної фінансової, бюджетної, податкової політики.

3. Державні і комунальні вищі навчальні заклади мають право надавати додатково платні освітні та інші послуги виключно понад обсяги, встановлені державним стандартом, та поза діяльністю, що фінансується за рахунок коштів відповідних бюджетів.

4. Платні освітні послуги можуть надаватися тими самими структурними підрозділами, що здійснюють навчальний процес за державним замовленням,

або утвореними для надання платних послуг окремими структурними підрозділами навчального закладу, що діють на підставі положення, затвердженого відповідно до законодавства та статуту вищого навчального закладу.

5. Платні освітні та інші послуги надаються за умови відповідності матеріально-технічної бази вищих навчальних закладів вимогам законодавства, а у разі встановленої законодавством вимоги щодо необхідності ліцензування або отримання дозволів для надання платної послуги — після надходження таких дозвільних документів.

6. Розмір плати за весь строк навчання для отримання відповідного освітньо-кваліфікаційного, освітньо-наукового рівня, підвищення кваліфікації, а також порядок оплати освітньої послуги (одноразово, щороку, щосеместрово, щомісяця) встановлюється у договорі (контракті), що укладається між вищим навчальним закладом та фізичною (юридичною) особою, яка замовляє платну освітню послугу для себе або для іншої особи, беручи на себе фінансові зобов'язання щодо її оплати.

Форма типового договору (контракту), що укладається між вищим навчальним закладом та фізичною (юридичною) особою, затверджується центральним органом виконавчої влади з формування та забезпечення реалізації державної політики у сфері освіти і науки за погодженням з Антимонопольним комітетом України.

7. Розмір плати для отримання відповідного освітньо-кваліфікаційного, освітньо-наукового рівня, підвищення кваліфікації встановлюється вищими навчальними закладами у грошовій одиниці України — гривні з урахуванням визначеного в установленому порядку офіційного індексу інфляції за попередній календарний рік, не може змінюватися протягом строку дії укладеного договору та підлягає оприлюдненню у друкованих засобах масової інформації, інформаційних джерелах вищих навчальних закладів.

Розділ XII

МІЖНАРОДНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО

Стаття 68. Державна політика щодо міжнародного співробітництва у сфері вищої освіти

1. Держава з метою гармонізації законодавчих та інших нормативно-правових актів України у сфері вищої освіти та імплементації найважливіших положень міжнародних документів підтверджує пріоритетність норм міжнародних договорів, які підписуються від імені України.

2. З метою розвитку міжнародного співробітництва у сфері вищої освіти та інтеграції системи вищої освіти до світового освітнього простору держава сприяє:

впровадженню механізму гарантії якості вищої освіти для створення необхідної взаємодовіри, гармонізації систем оцінювання якості вищої освіти України та Європейського простору вищої освіти;

адаптації Національної рамки кваліфікацій до Європейської рамки кваліфікацій для забезпечення прозорості кваліфікацій, академічної та професійної мобільності в Європейському просторі вищої освіти;

співпраці з Європейською мережею національних центрів інформації про академічну мобільність та визнання;

впровадженню на міжнародному ринку результатів наукових, технічних, технологічних та інших розроблень вищих навчальних закладів, продажу їх патентів та ліцензій;

залученню коштів міжнародних фондів, установ, громадських організацій тощо для виконання у вищих навчальних закладах наукових, освітніх та інших програм.

3. Держава здійснює заходи щодо розвитку та зміцнення взаємовигідного міжнародного співробітництва у сфері вищої освіти і науки відповідно до двосторонніх і багатосторонніх міжнародних договорів.

4. Держава створює умови для міжнародного співробітництва вищих навчальних закладів усіх форм власності, наукових, проектних, виробничих, клінічних, медико-профілактичних, культурно-освітніх, спортивно-оздоровчих установ та організацій, що забезпечують функціонування та розвиток системи вищої освіти і науки, органів, які здійснюють управління вищою освітою, шляхом встановлення відповідних бюджетних призначень у державному бюджеті, надання пільг під час сплати податків та зборів (обов'язкових платежів), пов'язаних із закупівлею та ввезенням на митну територію України навчального, наукового та виробничого обладнання, приладдя та матеріалів для провадження освітньої, наукової та науково-технічної діяльності.

Стаття 69. Основні напрями міжнародного співробітництва у сфері вищої освіти

1. Вищі навчальні заклади здійснюють міжнародне співробітництво, укладають договори про співробітництво, встановлюють прямі зв'язки з вищими навчальними закладами, науковими установами та підприємствами іноземних держав, міжнародними організаціями, фондами тощо відповідно до законодавства.

2. Основними напрямками міжнародного співробітництва вищих навчальних закладів є:

участь у програмах двостороннього та багатостороннього міждержавного і міжуніверситетського обміну студентами, аспірантами, докторантами, педагогічними, науково-педагогічними та науковими працівниками;

проведення спільних наукових досліджень;

організація міжнародних конференцій, симпозіумів, конгресів та інших заходів;

участь у міжнародних освітніх та наукових програмах;

спільна видавнича діяльність;

надання послуг, пов'язаних із здобуттям вищої та післядипломної освіти,

іноземним громадянам в Україні;

створення спільних освітніх і наукових програм з іноземними вищими навчальними закладами, науковими установами, організаціями;

відрядження за кордон педагогічних, науково-педагогічних та наукових працівників для педагогічної, науково-педагогічної та наукової роботи відповідно до міжнародних договорів України, а також договорів між такими вищими навчальними закладами та іноземними партнерами;

залучення педагогічних, науково-педагогічних та наукових працівників закордонних вищих навчальних закладів для участі у педагогічній, науково-педагогічній та науковій роботі у вищих навчальних закладах України;

направлення осіб, які навчаються у вищих навчальних закладах України, на навчання у закордонних вищих навчальних закладах;

сприяння академічній мобільності осіб, які навчаються.

3. Під час здійснення міжнародного співробітництва у сфері застосування цього Закону використовуються українська та/або інші мови.

Для іноземних громадян, які здобувають вищу освіту у вищих навчальних закладах України за кошти фізичних або юридичних осіб викладання навчальних дисциплін може здійснюватися українською та/або іншими мовами.

Стаття 70. Зовнішньоекономічна діяльність у сфері вищої освіти

1. Зовнішньоекономічна діяльність вищого навчального закладу провадиться відповідно до законодавства шляхом укладення договорів з іноземними юридичними та фізичними особами.

2. Основними напрямками зовнішньоекономічної діяльності вищого навчального закладу є:

організація підготовки осіб з числа іноземних громадян до вступу у вищі навчальні заклади України та осіб з числа громадян України до навчання за кордоном;

проведення освітньої діяльності, пов'язаної з навчанням іноземних студентів, а також підготовка наукових кадрів для іноземних держав;

організація навчання за кордоном;

виконання наукових досліджень і науково-технічних розроблень.

Розділ XIII

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО ВИЩУ ОСВІТУ

Стаття 71. Відповідальність за порушення законодавства про вищу освіту

1. Особи, винні у порушенні цього Закону, несуть відповідальність відповідно до законодавства.

2. Шкода, заподіяна учасниками навчально-виховного процесу вищому навчальному закладу, а також шкода, заподіяна вищим навчальним закладом учасникам навчально-виховного процесу, відшкодовується відповідно до

законодавства.

3. Невиконання вищим навчальним закладом основних завдань діяльності, вимог стандартів вищої освіти, а також порушення ліцензійних умов є підставою для позбавлення його ліцензії.

Розділ XI V ПРИКІНЦЕВІ ПОЛОЖЕННЯ

1. Цей Закон набирає чинності з 1 січня 2013 року.

2. Визнати таким, що втратив чинність, Закон України «Про вищу освіту» (Відомості Верховної Ради України, 2002 р., № 20, ст. 134 з наступними змінами).

3. До приведення законів та інших нормативно-правових актів у відповідність із цим Законом вони застосовуються у частині, що не суперечить цьому Закону.

4. Освітня діяльність за освітньо-кваліфікаційним рівнем спеціаліста, що провадиться вищими навчальними закладами і започаткована до набрання чинності цим Законом, продовжується у межах строку навчання за певною освітньо-професійною програмою з видачею державного документа про вищу освіту встановленого зразка — диплома спеціаліста.

5. Вища освіта за освітньо-кваліфікаційним рівнем спеціаліста після набрання чинності цим Законом прирівнюється до вищої освіти за освітньо-кваліфікаційним рівнем магістра.

6. Підготовка кандидатів та докторів наук, що здійснюється вищими навчальними закладами та науковими установами і започаткована до набрання чинності цим Законом, продовжується в межах передбаченого строку підготовки. За результатами захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня кандидата наук та наукового ступеня доктора наук здобувачам наукових ступенів присуджується науковий ступінь кандидата або доктора наук та видається диплом кандидата або доктора наук.

7. Науковий ступінь кандидата наук після набрання чинності цим Законом прирівнюється до наукового ступеня доктора філософії, а вчене звання старшого наукового співробітника — до вченого звання старшого дослідника.

8. Дія статті 38 цього Закону в частині вимог щодо перебування керівника вищого навчального закладу на посаді не більше двох строків підряд поширюється на керівників, призначених на посаду після набрання чинності цим Законом.

9. До приведення нормативно-правових актів з питань оплати праці, пенсійного та стипендіального забезпечення у відповідність з вимогами цього Закону умови оплати праці, пенсійного забезпечення педагогічних, науково-педагогічних і наукових працівників, стипендіального забезпечення осіб, які навчаються, зберігаються:

для університетів, академій, коледжів — на рівні вищих навчальних закладів III – IV рівня акредитації;

для професійних коледжів, у тому числі професійних коледжів, що утворені як структурні підрозділи інших вищих навчальних закладів, — на рівні вищих навчальних закладів I – II рівня акредитації.

10. Кабінету Міністрів України:

у тримісячний строк з дня набрання чинності цим Законом розробити законодавчі акти про внесення змін до законодавства щодо встановлення пільг вищим навчальним закладам з оподаткування;

в однорічний строк з дня набрання чинності цим Законом привести свої нормативно-правові акти у відповідність із цим Законом, а також забезпечити приведення нормативно-правових актів міністерств та інших центральних органів виконавчої влади у відповідність із цим Законом, за винятком нормативно-правових актів з питань оплати праці педагогічних працівників;

у дворічний строк з дня набрання чинності цим Законом привести типи вищих навчальних закладів у відповідність із цим Законом та забезпечити їх акредитацію за типом закладу;

у трирічний строк з дня набрання чинності цим Законом привести нормативно-правові акти з питань оплати праці педагогічних працівників у відповідність із цим Законом;

у п'ятирічний строк з дня набрання чинності цим Законом розробити та затвердити методику розрахунку обсягу видатків на підготовку кадрів за державним замовленням виходячи з нормативу фінансової забезпеченості на одну особу, яка навчається, та приведених контингентів.

**Голова
Верховної Ради України**

ЛІТЕРАТУРА

Основна

1. Закон України «Про вищу освіту» від 17 січня 2002 р. № 2984-111 // Офіц. вісн. України. — 2002. — №8. — С. І-43 (Ст. 66-68).
2. Закон України «Про Освіту» від 23.03.96 № 1.00/96 ВР // Законодавство Укр. про освіту : Зб. законів. — К. : Парламентське вид-во, 2002. — С. 3-28.
3. Закон України «Про ратифікацію Конвенції про визнання кваліфікацій з вищої освіти в Європейському регіоні» від 3 грудня 1999 р. № 1273-XIV // Організація роботи з іноземними студентами і розвиток міжнародного співробітництва в освіті України: Зб. інформ.-довід. матеріалів. — К.: Вид-во Європ. у-ту, 2003. — 438 с.
4. Про затвердження Положення про державний вищий заклад освіти: Постанова Кабміну України від 5 вересня 1996 р. № 1074 // Освіта України: Нормативно-правові документи. — К.: Міленіум, 2001. — С. 429-446.
5. Про затвердження Положення про освітньо-кваліфікаційні рівні (ступеневу освіту): Постанова Кабміну України від 20 січня 1998 р. № 65 // Освіта України: Нормат.-правові документи. — К.: Міленіум, 2001 — С. 375-381.
6. Болонський процес: тенденції, проблеми, перспективи / Уклад. В.П. Бех, Ю.Л. Маліновський. — К., 2011 — 221 с.
7. Болонський процес: проблеми модернізації освіти України в контексті Болонського процесу : Матеріали Першої Всеукр. наук.-практ. Конф. — Київ, 20-21 лютого 2004 р. За ред. І. Тимошенко та ін. — К.: Вид-во Європ. ун-ту, 2004. — 197 с.
8. Болонський процес: перспективи і розвиток у контексті інтеграції України в європейський простір вищої освіти: Зб. ст. / За ред. В.М. Бебика — К.: МАУП, 2010.—200 с.
9. Болонський процес: модернізація змісту природничої педагогічної освіти: Міжнар. наук.-практ. конф., 26-27 трав. 2005 р. : Зб. наук, праць / За ред. В.О. Пащенко та ін. — Полтава, 2005. — 356 с.
10. Болонський процес у фактах і документах (Сорбонна – Болонья -

- Саламанка –Прага - Берлін) / Упоряд.: М.Ф. Степко, Я.Я. Болубаш, В.Д. Шинкарук та ін. — Тернопіль : Економ, думка, 2003. — 60 с.
11. Болонський процес в дії: Мат. круглого столу (травень 2004 р., лютий 2005 р.) / За ред. О.С. Коноваленко, Б.І. Корольова. — К, 2005. — 98 с.
12. Болонський процес: Документи / Уклад.: З. Тимошенко, А. Грехов, Ю. Галон, Ю. Палеха. — К.: Європ. ун-т, 2010. — 169 с.
13. Болонський процес: Нормат.-правові документи / Уклад.: З.І. Тимошенко, І.Г. Оніщенко, А.М. Грехов та ін. — К. : Європ. ун-т, 2009. — 102 с.
14. Болонський процес. Модель структури додатка до диплома / Уклад.: З.І. Тимошенко, О.І. Казаченко, Л. . Грехов, Ю.А. Гапон, Ю.І. Палеха. — К.: Європ. ун-т, 2008. — 73 с.
15. Байденко В.И. Болонский процесс: Курс лекций / В.И. Байденко. — М.: Логос, 2004. — 208 с.
16. Вища освіта України у національному і глобальному контекстах: 36. наук, праць. — Яготин: МАУП, 2010. — 144 с.
17. Вища освіта України і Болонський процес: Навч. посіб. / За ред. В.Г. Кременя. — Тернопіль: Навчальна книга — Богдан, 2004. — 384 с.
18. Жижко Т. Реформа університетської освіти в контексті Болонських домовленостей [Текст] / Тетяна Жижко // Вища освіта України. — 2010. — № 2. — С. 28-35.
19. Закусило О. Проблеми входження України в європейський освітній простір [Текст] / О. Закусило // Шлях освіти. — 2011. — № 1. — С. 11 - 16.
20. Європейська освіта в Україні: вчора, сьогодні і завтра [Текст] // Україна — Євросоюз у деталях. — 2010. — № 1. — С. 14-15.
21. Корсак К.В. Світова вища освіта. Порівняння і визнання закордонних кваліфікацій і дипломів / К.В. Корсак [За ред. Г.В. Щокіна]. — К.: МАУП; МКА, 2007. — 208 с.
22. Мадзігон В. Реформа освіти у руслі Болонського процесу та управління якістю безперервної освіти [Текст] / В. Мадзігон, М. Вачевський // Вища школа, — 2011. — № 3. — С. 19-26.
23. Методичні матеріали до науково практичної конференції «Болонський процес: перспективи та розвиток в контексті приєднання

- України до Європейського простору вищої освіти». — К., 2004. — 62 с.
24. Моделі гармонізації національних і міжнародних стандартів освіти у контексті Болонського процесу: Матеріали міжнар. семінару, 27-28 травня 2004 р. — Л.: Літопис, 2004.— 112 с.
25. Модернізація вищої освіти України і Болонський процес: Матеріали до першої лекції / За ред. М. Ф. Степка. — К, 2004 — 60 с.
26. Мороз І.В. Кредитно-модульна система організації навчального процесу: Довідник для студ. // В. Мороз. — К. : Освіта України, 2009. — 90 с.
27. Ніколаєнко С. Вища освіта — джерело соціально-економічного і культурного розвитку суспільства / С. Ніколаєнко, - К.: Освіта України, 2005. — 319 с.
28. Одерій Л.П. Оцінка міжнародної системи освіти: методологія та інструментарій; Монографія / Л.П. Одерій. — К.: ІСДО, 2011. — 196 с.
29. Організація роботи з іноземними студентами і розвиток міжнародною співробітництва в освіті України; Зб. інформ.-довід. матеріалів. — К. : Вид-во Європ. ун-ту., 2003. — 353 с.
30. Основні засади розвитку вищої освіти України в контексті Болонського процесу (документи і матеріали 2003-2001 рр.) / М.Ф. Степка, Я.Я. Болубаш, В.Д. Шинкарук та ін.; За ред. В. Г Кременя. — К, Тернопіль: Вид-во ТДПУ ім. В. Гнатюка, 2004. — 147 с.
31. Проблеми адаптації вищої освіти в Україні до європейських стандартів і принципів Болонського процесу: Матеріали міжнар. наук. конф. 23-26 берез. 2004 р., Ужгород (Україна) — Сніна (Словаччина) / Упоряд. Х.М. Олексика — Ужгород, 2004. — 227 с.
32. ТОВАЖНЯНСЬКИЙ Л.Л. Болонський процес: цикли, ступені, кредити: Монографія / Л.Л. ТОВАЖНЯНСЬКИЙ, Є.І. СОКОЛ, Б.В. КЛИМЕНКО. — Х.: НТУ «ХНІ», 2004. — 144 с.
33. Шамова Т.И. Управление образовательными системами: Учеб, пособие / Т.И. Шамова, Т.М. Давыденко, Г.Н. Шибанова — М.: Академия, 2009. — 384 с.

Додаткова

34. Алексюк А.М. Експериментальне впровадження технології

- модульної організації навчання у вищій школі / А.М. Алексюк // Проблеми вищої школи. – К.: Вища шк., 1994. – Вип. 79. – С. 3-6.
35. Андрущенко В. Модернізація вищої освіти України в контексті Болонського процесу / В. Андрущенко // Болонський процес в дії. — К., 2005. — С 5-11.
36. Бабкіна О. Проблеми підвищення якості вищої освіти в Україні у контексті болонських реформ / О. Бабкіна // Освіта і управління. — 2006. — Т. 9. — № 1. — С. 91-94.
37. Бойко Р.В. Атестація наукових кадрів у контексті Болонського процесу / Р.В. Бойко, Л.Є. Шкляр // Болонський процес: тенденції, проблеми, перспективи. — К., 2004. — С. 79-88.
38. Болонський процес: перспективи і розвиток у контексті приєднання до Європейського простору вищої освіти: Монографія / За ред. В.М. Бебика. – К.: МАУП, 2004. – 200 с.
39. Болюбаш Я.Я. Євроінтеграція України як чинник соціально-економічного розвитку держави / Я.Я. Болюбаш, К.М. Лемківський, Ю.В. Сухарніков // Болонський процес : тенденції, проблеми, перспективи. — К., 2004. — С. 24-67.
40. Бунда В.В. Реформування мережі вищих освітніх навчальних закладів України в контексті Болонського процесу / В.В. Бунда, Ф.Г. Ващук // Проблеми адаптації вищої освіти в Україні до європейських стандартів і принципів Болонського процесу. — Ужгород, 2008. — С. 8-12.
41. Гергель О. Україна має стати привабливою для іноземного студента і ... експансивно пропагувати нашу освіту за кордоном / О. Гергель // Освіта України. — 2000. — №12-13—С. 11.
42. Головатий М. Організаційно-методичні засади інтеграції національної системи освіти України в європейську систему освіти відповідно до Болонського процесу / М. Головатий // Освіта і управління. — 2005. — Т. 8. — № 3-4. — С. 157-160.
43. Гурч Л. Деякі аспекти впровадження європейської системи ECTS у вищу освіту України / Л. Гурч // Персонал. — 2004. — № 12. — С. 68-73.
44. Дем'яненко Н.М. Університет України і Європейський регіон вищої освіти: процес інтеграції / Н.М. Дем'яненко // Проблеми освіти. — К, 2005. — Вип. 42. — С. 3-10.
45. Дем'янчук О. Глобалізація вищої освіти: огляд сучасних світових

проблем / О. Дем'янчук // Людина і політика. — 2011. — № 1. — С. 74-81.

46. Джури́нский А. Интернационализация высшего образования: тенденции и проблемы / А. Джури́нский // *Alma mater*. — 2002. — № 9. — С. 44-49.

47. Долженко О.В. Сорбонская и Болонская декларации: Информация к размышлению / О.В. Долженко // *Вестник высшей школы: Alma mater*. - 2000. -№ 6.

48. Домніч В.І. Головні принципи входження України в європейський простір вищої освіти / В. І. Домніч // Проблеми модернізації освіти України в контексті Болонського процесу : Матеріали Першої Всеукраїнської наук.-практ. конф. — К.: Вид-во Європ. ун-ту, 2004. — С. 11-17.

49. Доценко Ю. Історичний розвиток та недоліки впровадження Болонського процесу в Україні [Текст] / Юлія Доценко // *Імідж сучасного педагога*. — 2010. — № 2. — С. 8-11.

50. Ермилов В.Г. Об императивах Болонской декларации [Текст] / Я.Г. Ермилов // *Социология образования*. — 2011. — № 3. — С. 48-61.

51. Жованик В.І. Болонський процес: зміст, підходи і завдання «Академічної безпеки» навчального закладу, її моделювання та рівні / В.І. Жованик, Г.В. Жованик // *Актуальні проблеми економіки*. — 2007. — № 12. — С. 112-120.

52. Зайцев М.О. Впровадження кредитно-модульної системи організації навчального процесу як чинник реформування освіти в контексті Болонського процесу: проблеми та прогнози / М.О. Зайцев // *Болонський процес: перспективи і розвиток у контексті інтеграції України в європейський простір вищої освіти*. — К., 2010. — С. 135-137.

53. Зіньковський Ю.Ф. Досвід Болонських перетворень вітчизняної освіти [Текст] / Ю.Ф. Зіньковський // *Педагогіка і психологія*. — 2010. — №2. — С. 57-61.

54. Зязюн І.А. Болонський прорив у Європі і Україні // І. А. Зязюн / *Трибуна*. — 2005. — № 1-2. — С. 14-16.

55. Іваненко В. З досвіду реалізації системи академічної мобільності в контексті Болонського процесу [Текст] / В. Іваненко // *Новий колегіум*.— 2011.— №2.— С. 14-18.

56. Иванов С. Болонский процесс: проблемы конкурентоспособности / С. Иванов, И. Волкова // *Alma mater*. — 2010. — № 7. — С. 19-26.
57. Капштик Л. Методична робота в аспекті Болонського процесу [Текст] / Л. Капштик, Т. Безпала // *Директор школи. Україна*. — 2011. — № 5. — С. 53-55.
58. Кожевникова И.А. Новые информационные технологии на современном этапе информатизации образования / И.А. Кожевникова // *Дистанционное и виртуальное обучение*. — 2007. — № 2. — С. 21-23.
59. Колин К. Информатизация образования : новые приоритеты / К. Колин // *Alma mater*. — 2009. — № 2. — С. 16-23.
60. Корсак К. Из мирового опыта реформ систем образования / К. Корсак // *Персонал*. — 2009.—№3,—С. 28-38.
61. Левченко Л.О. Вища освіта в Україні: погляд з кафедри [Текст] / Л.О. Левченко // *Наука та наукознавство*. — 2010. — № 2. — С. 67-71.
62. Мельник Н.І. Освітні можливості Інтернету / Н.І. Мельник // *Вісник ХДАК : 36. наук, праць*. — Х., 2001. — Вип. 8. — С. 116-120.
63. Морозова Т. Освітні стандарти в контексті болонських реформ і можливостей інформатизації / Т. Морозова // *Вища школа*. — 2005. — № 5. — С. 26-34.
64. Одерій Л.П. Менеджмент якості вищої освіти: методи і механізми / Л.П. Одерій. — К.: ІСДО, 2005.— 100 с.
65. Павко А. Болонський процес в Україні: плюси і мінуси [Текст] / А. Павко // *Урядовий кур'єр*. — 2011. — № 38 — С. 8.
66. Паршакова О. Проблеми організації та контролю самостійної роботи студентів у світлі Болонського освітнього процесу [Текст] / Олена Паршакова // *Вища освіта України*. — 2010. — № 2. — С. 36-43.
67. Пащенко В.О. Реалізація ідей Болонського процесу в педагогічному закладі [Текст] / В.О. Пащенко, О.М. Сулаєва, Н.В. Ніколаєнко // *Європейський вектор української освіти: зб. наук, праць / Полт. обл. рада, Упр-ня освіти і науки Полт. обл. держ. адміністрації, Полт. держ. пед. ун-т імені В.Г. Короленка, Полт. обл. ін-т післядиплом. пед. освіти імені М.В. Остроградського*. — Полтава, 2008. — С. 25-30.
68. Петренко В.Л. Стандарти вищої освіти у контексті Болонського процесу: історія, сучасний стан, перспективи. Болонський процес в Україні / В.Л. Петренко // *Проблеми освіти*. — 2010. — Ч. 1. — Вип. 45.

— С. 66-106.

69. Петренко В.Л. Державний стандарт вищої освіти у контексті Болонського процесу. Болонський процес в Україні / В.Л. Петренко // Проблеми освіти. — 2010. — Ч. 2. — Вип. 46.—С. 80-117.

70. Приходченко К.І. Навчання студентів України за Болонською системою як умова підвищення якості освіти [Текст] / К.І. Приходченко // Педагогіка і психологія. — 2011.—№2,—С. 63-70.

71. Таланова Ж. Стан і проблеми участі України в Болонському процесі [Текст] / Жанна Таланова // Педагогічна газета, — 2010.— № 6. — С. 6-7.

72. Тимошенко З.І. Соціально-політичні аспекти та перспективи участі України в Болонському процесі / З.І. Тимошенко // Україна — суб'єкт європейського освітнього простору. — К.: Європ. ун-т, 2005. — С. 5-19.

73. Хриков Є.М. Управління модернізацією діяльності вищого навчального закладу в контексті Болонського процесу / Є.М. Хриков // Болонський процес: тенденції, проблеми, перспективи. — К., 2004. — С. 209-220.

74. www.accreditation-council.de/

75. www.bologna-berlin2003.de/pdf/bologna_declaration.pdf/

76. www.bologna-bergen_2005.no/

77. www.eua.de/

78. www.coe.int/

79. www.enga.net/

80. www.europa.eu.int/comm/education/recognition/

81. www.europa.eu.int/comm/socrates/ects.html#cl/

82. www.jointquality.org/

83. www.isic.de/

84. www.wensminster.sc.uk/

85. www.ia-up.org/papers.html/

86. www.mon.gov.ua/

87. [www.tspu.edu.ua/ресурси/кредитно-модульна система](http://www.tspu.edu.ua/ресурси/кредитно-модульна_система)

Навчальне видання

Навчально-методичний посібник

ВИЩА ОСВІТА І БОЛОНСЬКИЙ ПРОЦЕС

Алла Михайлівна ІЛЬЧЕНКО,

Сергій Володимирович ШЕЙКО

Підп. до друку 27.05.2014. Формат 60x90¹/₁₆. Папір офсетний.
Ум. друк. арк. 20,0. Обл.-вид. арк. 15,6. Тираж 100 пр. Зам. 137.
Гарнітура Times New Roman Cyr.

Видання та друк – Редакційно-видавничий відділ Полтавської державної аграрної академії
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК №2174 від 26.04.2005 р.
Адреса: 36003, м. Полтава, вул. Сковороди, 1/3.

